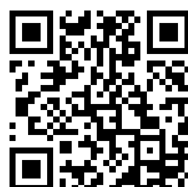
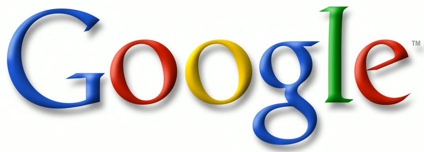
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

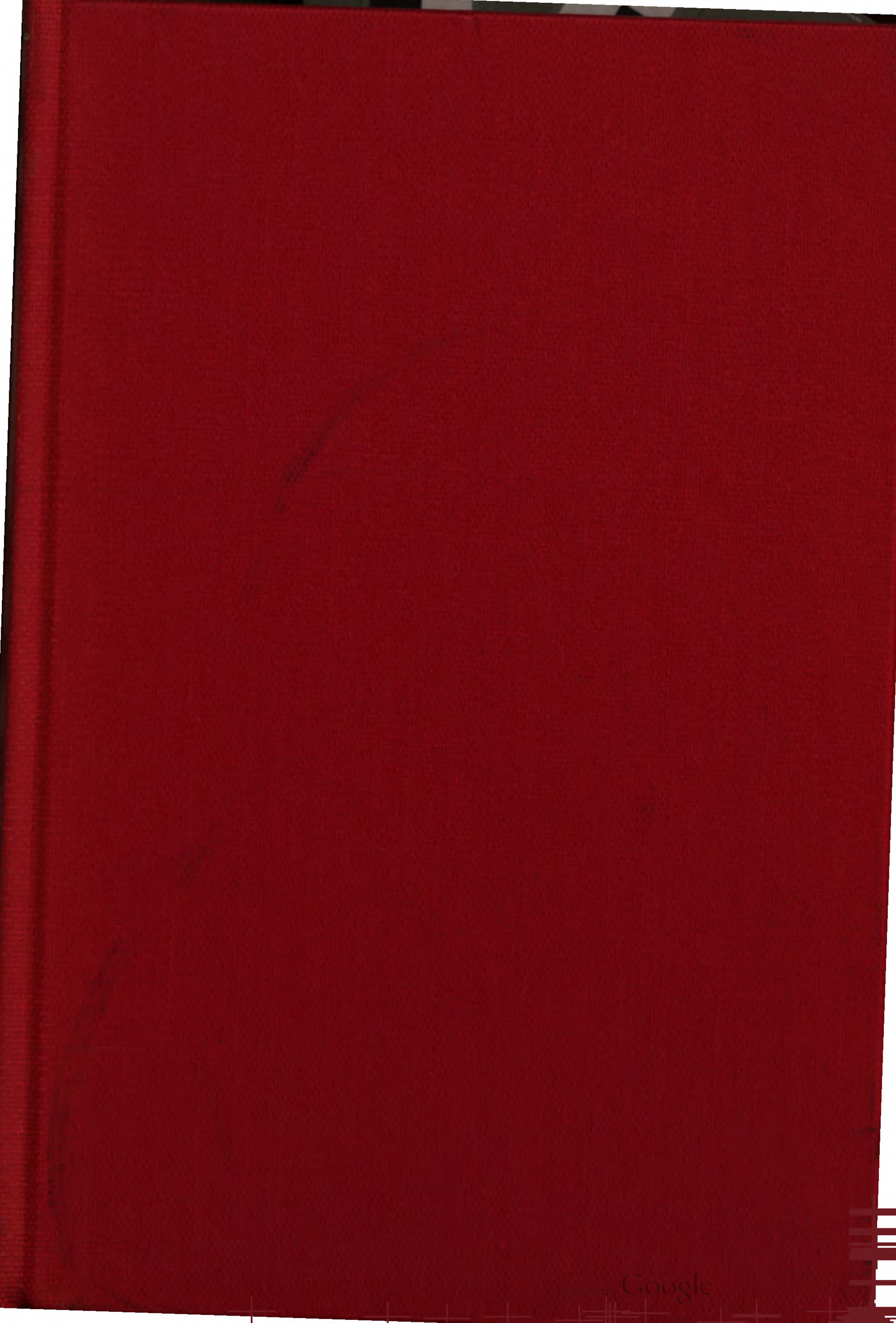
Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk http://books.google.com/

Digitized by Google

V.1-3

CORNELL
UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by Google

Cornell University Library
DK 445.H67

Historisk tidskrift for Finland.

3 1924 007 256 427

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

FINLAND

UTGIVEN AV

P. O. von TÖRNE

UNDER MEDVERKAN AV

CARL v. BONSDORFF K. K. MEINANDER GEORG SCHAUMAN
M. G. SCHYBERGSON ALMA SÖDERHJELM

H. 1 1918 Årg. 3

Digitized by Google

INNEHÅLL:

Bruno Lesch: Ur den gustavianska diskussionen om de finländska jordbrukarnas villkor 1
Carl Magnus Schybergson: Frågan om kvänerna 21

Meddelanden och aktstycken.

P. O. v. T.: Utdrag ur en brevväxling mellan C. F. Rotkirch och S. F. von Born 43

Översikter och granskningar 58

Underrättelser 64

PRENUMERATION å Historisk Tidskrift för Finland kan ske genom postverket, genom bokhandlarne och Allmänna Pressbyrån samt direkt genom tidskriftens expedition, Helsingfors, Georgsg. 27 (Mercator), *tel. 7923.*

Prenumerationspriset är fmk 10:— för år 1918, enskilda häften à fmk 2:50 (tidigare 1:50).

Årg. 1916 och 1917 kunna erhållas genom redaktionen till ett pris av Fmk 6:—.

Uppsatser avsedda för införande i tidskriften och böcker avsedda för recension i den böra sändas under adress

HISTORISK TIDSKRIFTS FÖR FINLAND REDAKTION
HELSINGFORS, ARKADIAGATAN 17.

Digitized by Google

Ur den gustavianska diskussionen om de finländska jordbrukarnas villkor.

Av

BRUNO LESCH.

Sedan frihetstiden lärt sig uppskatta lantbruket såsom den säkraste grundvalen för statens ekonomi och därjämte i Finland upptäckt en skyddsmur för det svenska riket, inträdde under Gustav III:s regering en tid av rastlöst arbete till fromma för modernäringen i vårt land. Styrelsen sökte icke blott genom nya lagar och förordningar avlägsna de hinder i avseende å böndernas äganderätt till jorden samt deras sociala och merkantila ställning, vilka hämmat lantbrukets utveckling, utan tillgrep samma förfarande även på det rent lantbruksekonomiska området.[1]

Med hänsyn till detta intresse för Finlands näringsliv betecknar året 1792 intet avbrott. Knappt hade Gustav III gått ur tiden, innan den nya styrelsen, vilken förklarade sig vilja »uti alt söka att följa de grunder Han lagt och följt för sin ärofulla Regering», av samtliga landshövdingar infordrade »icke allenast en berättelse om werkeliga tillståndet» i resp. län, utan även deras »utlåtande om de bästa och säkraste utvägar at befordra dess nytta, åkerbrukets och näringarnes förbättring och Innewånarnes så allmänna som enskildte trefnad.»[2] Några månader senare uppmanades landshövdingarna att »hwar och en i sitt Län, tilkalla sig wisse kunnige Landthushållare af Ridderskapet och Adelen, Stånds Personer och allmoge, at uti detta angelägna ärende med dem öfwerlägga och rådgiöra» samt inkomma med underdånigt betänkande jämte protokollen för de föreslagna diskussionsmötena.[3]

Hörsammande befallningen sammankallade hövdingarna i de olika länen dylika möten, vilka ägde rum på rådhuset i Lovisa den 25 och 26 oktober, på gästgivargården i S:t Michel den 8 novem-

Digitized by Google

ber, samt på landskanslierna i resp. Kuopio den 10 och 11 december, Åbo den 12, Vasa den 12, 13 och 14 och Uleåborg den 14 december 1792, ävensom i skolhuset i Tavastehus den 26 januari 1793. Såväl landshövdingarnas underdåniga relationer och betänkanden som protokollen för de nämnda diskussionsmötena jämte sina talrika instruktiva bilagor, innehålla vid sidan av mycket, som är av enbart lantbruksvetenskapligt intresse, många värdefulla upplysningar om landsbygdens förhållanden i andra avseenden, varför de äga sin stora betydelse som historiska källor av allmännare art. [4] Då en avsevärd del av intresset koncentrerats på »innevånarnes så allmänna som enskildte trefnad», kunna de ifrågavarande urkunderna läggas till grund för en undersökning av den finländska allmogens sociala och ekonomiska förhållanden under detta särdeles viktiga skede av modernäringens historia. I det följande har jag endast undantagsvis kompletterat framställningen med upplysningar, hämtade ur andra källor — dels för att finna de åberopade urkundernas uppgifter bekräftade på annat håll, dels åter för att i någon mån motväga den uppenbara ensidighet, som är dem egen.

Såsom ett av de viktigaste hindren för lantbrukets snabba utveckling omtalas i de sakkunniges utlåtanden folkbristen, vilken av allt att döma var mycket omfattande. Väl hade den gustavianska regeringen, följande frihetstidens föredöme, vidtagit delvis mycket energiska åtgärder för att påskynda folkökningen, men dess förnämsta medel för detta ändamål, nybyggesanläggningarna, torparinstitutionen och hemmansklyvningarna motarbetade varandra ömsesidigt. Till följd härav rådde allt fortfarande en märklig disproportion mellan den arbetskraft, som hade behövts för att hålla jordbruket i tillbörligt stånd, och den som faktiskt fanns att tillgå. Folksiffran talar här sitt tydliga språk: år 1772 steg folkmängden till 578,145 personer [5], vilket, enär landet då för tiden utgjorde 250,000 km², icke gör mera än 2,3 invånare på km². [6] Orsakerna till detta missförhållande borde ingalunda sökas i något slags »fel i propagationen», utan dels i »en vanvårdad hushållning med barnen», dels i »ett förvänt levnadssätt». Detta gällde isynnerhet de inre landskapen. I Savolaks — och väl även annorstädes — »packade sig flere hushåll i hop i ett stackot pörte, som vimlade av folk, barn, grisar, får och höns.» [7] Till följd av dessa och

Digitized by Google

liknande ohygieniska förhållanden var mortaliteten, isynnerhet bland barnen, mycket stor. De dogo i mängd av koppor och kikhosta, medan »hetsig feber, rötfeber och rödsot» härjade svårt bland de äldre. Inom en tidrymd av 10 år kunde man dessutom i Savolaks alltid räkna två epidemier — och vid sådana tillfällen stod man alldeles maktlös; de dödas antal förhöll sig till de föddas som 3 till 1.[8] »Koppympningen», som alltmer kom till användning, bidrog emellertid redan under den gustavianska tiden i hög grad till att minska dödligheten.[9]

Andra viktiga orsaker till bristen på lantbruksarbetare voro dels det ryska kriget, som synes haft särskilt vådliga följder i detta avseende för Kymmenegårds län[10], dels åter invandringen till städerna, varöver klagomålen redan på den tiden voro rätt allmänna.[11]

Trots dessa ogynnsamma förhållanden var folkökningen absolut taget icke så obetydlig under Gustav III:s tid. Den var emellertid icke förmånlig för lantbruket, emedan de folkklasser tillväxte snabbast, som voro minst ägnade att höja modernäringen. Följande siffror äro belysande för lantbefolkningens ökning under ifrågavarande tid.[12]

År 1775 funnos i landet 430,280 personer, som kunde hänföras till hemmansägare-, nybyggare-, torpare- och backstugusittareklasserna. Härav utgjorde hemmansåborna 75,8 %, de jordbruksidkande ståndspersonerna (adeln och prästerskapet icke inberäknade) knappa 0,8 %. På nybyggen bodde 2,3 % av lantbefolkningen, medan torparna utgjorde ungefär 13,4 % därav. Återstoden eller 7,6 % hänföres till en grupp bestående av inhysingar, backstugusittare och självständiga lantarbetare.

År 1790 räknade samma folklager 491,282 personer. Ökningen var emellertid långtifrån likformig. Hemmansägarnas klass hade under denna tid företett en relativ minskning — under en av de tre ifrågavarande femårsperioderna hade den gått nedåt även absolut taget — och utgjorde sistnämnda år endast 67,4 % av landsbygdens befolkning. Ståndspersonernas procenttal var numera 0,7. Däremot hade nybyggarnas antal ökats till 3,8 %, medan torparnas och backstugusittarnas klasser hade att uppvisa den största tillväxten: de förra utgjorde numera 17,2, de senare 10,9 % av lantbefolkningen.

Digitized by Google

Den sistnämnda folkklassens fortsatta ökning ingav de sakkunnige allvarliga bekymmer, enär det stora antalet inhysingar och backstuguhjon ansågs vållande till bristen på lantbruksarbetare. Enligt flere meddelares samstämmiga vittnesbörd förhöll det sig nämligen på följande sätt. En bondson, som ej fick sina pretensioner uppfyllda, och en dräng, som ledsnat att tjäna, gifte sig och »satte sig inhyses» — ett missförhållande, som, ehuru utbrett över hela landet, framträdde tydligast i Savolaks och Karelen.[13] Dessa »inhyses- eller backstuguhjon» valde vid bosättningen den trakt, där de väntade sig den största förtjänsten under den tid de hade lust att arbeta, d. v. s. en del av sommaren. De förtjänade då vanligen förutom maten en kappe råg per dagsverke, vilket t. o. m. kunde bereda dem möjlighet att samla ett litet förråd spannmål för vinterns behov. Ju längre den kalla årstiden framskred, desto svårare blev emellertid ställningen, ty ingen utsikt fanns att komplettera de hopsmältande förråden. Mannen såg nämligen helst, att han ej stördes i sin vila, och hela bördan av familjens underhåll vältrades på hustrun, som genom spånad kunde skaffa medel till det allra nödvändigaste. Inhysingens nödställda läge kunde tvinga honom och hans familj att skaffa sig utkomst på ohederligt sätt. Så hände det åtminstone i Savolaks, att varje inhysing, som »var något mera om sig», använde sin lediga tid till lurendrejerier, olovlig lanthandel och tjuvnader.[14] Emellertid kunde ett inhysesfolk »genom små betingade lägenheter i samfälligheten» t. o. m. komma sig till ett visst välstånd och hålla en häst eller ett par kor. Ägde mannen en häst och var staden ej alltför långt avlägsen, kunde han genom stocksläpning förtjäna medel till ett och annat rus »för att åter kunna insomna». Storskiftets genomförande berövade emellertid dessa bättre lottade inhysingar deras i samfälligheten uppröjda ängstäppor, varför de måste lämna sitt förra levnadssätt. De gåvo sig nu till »månadtorpare», d. v. s. de uppgjorde med en hemmansägare ett kontrakt, enligt vilket de förbundo sig att arbeta två dagar i veckan mot »tre tunnor råg och något sovel jämte fria husrum». I förening med hustruns tillfälliga inkomster var detta tillräckligt för familjens underhåll. Fridagarna — alltså fyra arbetsdagar i veckan förutom söndagarna — tillbragte mannen i ett »behageligt intetgörande.»[15]

Bortsett från den moraliska förslappning sådana förhållanden

Digitized by Google

befordrade, verkade de i hög grad hämmande på jordbrukets utveckling. Det var nämligen företrädesvis just ur de folklager, vilka skulle varit ägnade att deltaga i nybygges- och torpanläggningarna, som denna lättjefulla inhysings- och backstugusittarklass rekryterades. Visserligen kunde det hända, att inhysingen åtog sig ett torp, när något av hans barn blev arbetsfört. I så fall uppgjorde han kontrakt och erhöll kreatur, åtnjöt understöd i form av spannmål, frihetsår o. s. v. Men när han märkte, att subsidierna indrogos, att ersättning fordrades för de givna förskotten och att frihetsåren utgingo, var han ej sen att i hemlighet sälja kreatur och inventarier och avvika från orten för att på annat ställe »tjäna» som inhysing eller månadtorpare. Hans bortflyttning innebar för husbonden icke blott en minskning i arbetskraft utan även en avsevärd pekuniär förlust, ty någon ersättning fick denne aldrig, om han ock lyckats i sina bemödanden att leta rätt på sin förlupne torpare. De fall, då inhysingar hade kunnat förmås att varaktigt tjänstgöra såsom torpare, voro enligt tillbudsstående uppgifter ganska få. Därav kommer det sig, att det rådde den beklagligaste brist på verkliga lantbruksarbetare, medan det fanns överflöd på inhysingar och backstugusittare.

Vi äro emellertid nu inne på en av den tidens mest brännande frågor, och den ovan givna framställningen av inhysingarnas och backstugusittarnas förhållanden går icke alldeles fri från misstanken att vara partisk, baserad som den är uteslutande på husbönders uppgifter. Tiden var kritisk för tjänarna i allmänhet, i det att deras ställning var föremål för en ivrig dryftning. Diskussionen rörde sig bl. a. om tjänstehjonsstadgan av år 1739. Mången försvarade ännu de delar av stadgan som enligt nutida åskådningssätt voro verkligt förnedrande för den arbetande klassen, såsom dess fordran på innehavd årstjänst såsom villkor att icke bli utgiven för »lätting» (lösdrivare) och dömd till »publikt arbete», dess förbud för tjänstefolket i Finland att flytta från det ena länet till det andra i annat syfte än giftermåls ingående eller övertagande av hemmansbruk, o. s. v.[16] Det länder emellertid den gustavianska regeringen till heder, att den upphävde de bestämmelser i tjänstehjonsstadgan, som otillbörligt kringskuro allmogens frihet. I Försäkran och Stadfästelse å svenska och finska allmogens rättigheter, den 4 april 1789, medgavs, såsom bekant, att varje hem-

Digitized by Google

mansbrukare skulle få nyttja så många arbetare av egna barn och tjänare, som han behövde, varjämte våldsam värvning av tjänstefolk förbjöds.[17]

Det starka missnöje med tjänstehjonsstadgan, som förefanns också efter denna reform, berodde därpå, att den var omöjlig att följa i avseende å tjänstefolkets löner. Den fastställde lönerna engång för alla och hotade med höga böter envar, som fördristade sig att lova eller fordra mera än taxan medgav. Emellertid omöjliggjorde myntvärdets fall dess efterlevnad. En riksdaler specie hade efter år 1739 »lupit upp ifrån 9 daler k. m. till 18 daler», varför ett noggrant iakttagande av stadgans föreskrift hade för tjänstefolket medfört förlusten av halva årslönen.[18] Den påbjudna taxan hade också småningom blivit suspenderad i praktiken och kvarstod numera i lagen blott såsom ett antikverat stadgande. Då lönefrågan sålunda allmänt avgjordes genom privat överenskommelse, följde härav en annan olägenhet, som ansågs vara betydande. Ingen likformighet iakttogs vid den höjning av tjänstefolkets löner, vartill man blivit tvungen, utan »en eller annan husbonde hade i anseende till sina behover givit större lön och förmåner åt sitt tjänstefolk än någon annan.» Till följd härav ansågos lönerna hava »vuxit över hövan»[19] och numera vara så höga, att »den fattige skattdragaren ofta fick förneka sig själv, sin hustru och sina barn det nödvändiga såväl i klädnad som i föda», blott för att kunna tillfredsställa tjänarnas stora anspråk.[20]

Vid städslingen synes ackordavtal under Gustavs tid varit allmänt. Det förekom enligt Chydenius »i Österbotten och mång annorstädes» samt uppgjordes »sällan med vittnen och nästan aldrig skriftligen». Processer om brutet avtal voro det oaktat »exempla rarissima.»[21] Då klagan över tjänstefolkets höga och ojämna löner var så allmän, kan det vara av intresse att erfara, att dränglönen åtminstone i vissa delar av Österbotten utgjorde 120 à 150 daler k. m. (20 à 25 plåtar) om året med 3 à 4 plåtar i städsel utom mat och »slitkläder[22]», medan drängarna i Uleåborgs län fordrade »ifrån 16 och 20 till 25 riksdaler utom maten[23]».

Tjänstefolkets dyrhet ansågs vara en följd av »den märkeliga prakt, som i jämlikhet med den övriga delen av nationen även inritat sig hos den tjänande hopen[24]». Densamma var grunden till tjänarnas lättja och oduglighet till arbete, varöver allmänt kla-

Digitized by Google

gades, ehuru få sakliga exempel anfördes. Ett må här nämnas. Bondens döttrar och pigor uppgåvos i vissa delar av Österbotten vara bekajade med ett »oanständigt högmod», i det de höllo sig för goda att gå i vall, vilken uppgift sålunda föll på den av andra göromål upptagna och uttröttade »matmodern[25]».

Det torde emellertid — att döma av en uppgift hos Chydenius — varit vanligt t. o. m. i så väl odlade trakter som Österbotten, att barn till hemmansägare icke ansågo sig för goda att taga tjänst.[26] I södra Finlands kulturbygder var det däremot ej brukligt, att bonden satte sina barn i årstjänst, utan de fingo på fädernegården »göra skäl för tjänstefolk», tills de fingo »någon dem behagelig lägenhet att komma bort.» Måste de i undantagsfall söka sin utkomst hos främmande, så gingo de »rätt sällan till herrskaper, men aldrig till en annan bonde». Tjänstefolket rekryterades i dessa trakter av »soldaters, dragoners, torpares, gärningsmäns och inhysingars barn».[27]

En institution, som icke oväsentligt ingrep i arbetsordningen på ett hemman, var sytningen. Påbjuden år 1751, hade den varit avsedd att befordra lantbrukets utveckling. Redan på Gustav III:s tid hade den dock hunnit ge upphov åt betydande olägenheter. Sytningstagaren hade »valt sig en makelig levnad och försvunnit utur de arbetandes antal», vilket blev så mycket farligare, som hemmansåbon »redan vid medelåldern lade sig på latsidan». Det hände nämligen ganska ofta, att han »vinglade sig till ett bevis om högre ålder» för att så fort som möjligt finna den efterlängtade vilan.[28] En annan olägenhet, som följde med systemet, var, att den ena kontrahenten kunde åtala den andra för kontraktsbrott och därigenom inleda långvariga och utarmande processer. Sådana synas hava »mycket sysselsatt domstolarna» under ifrågavarande tid. Utgången kunde ofta bliva, att »unga folket» tvangs att överge gården, vilken sedan hade all utsikt att bli utan ägare, emedan ingen ville övertaga den med bibehållande av sytningskontraktet.»[29]

Även den år 1747 medgivna vidgade rätten till hemmansklyvning, vari regeringen på sin tid såg ett av de förnämsta medlen till jordbrukets förkovran, hade redan under Gustav III:s tid lett till överdrifter, vilka allvarligt hotade lantbrukarnas ekonomi. Då företeelsen under den gustavianska tiden ytterligare fick ökat omfång till följd av den genom skatteköp möjliggjorda övergån-

Digitized by Google

gen av kronans jord i privat ägo, är det ej svårt att förstå det allmänt framställda kravet på förebyggande åtgärder.

Arvingarnas i regel stora antal och obenägenhet att avstå från sina anspråk och låta utlösa sig från sin andel i hemmanet hade till följd, att detta blev underkastat en fortsatt klyvning. Detta nödvändiggjorde uppförandet av nya boningshus och andra byggnader, upprättandet av en hel mängd gärdesgårdar m. m. — en ökning av arbetet, som blev särdeles kännbar i ett folkfattigt land.[30] En del andra ledsamma följder av hemmansklyvningarna påpekas därjämte, såsom t. ex. de i Karelen och även andra landskap uppkomna svårigheterna vid storskiftets genomförande. I nämnda landskap voro nämligen hemmansdelarna anlagda så nära varandra och ägde så obetydlig åkerjord, att av tio hemmansdelar »högst tvenne» kunde vid storskiftet förbliva kvar på bolägorna, medan de övriga »nödvändigt måste utflyttas på utmarken».[31] Mest betungande blev emellertid den ökning av hushållskostnaderna, vilken var en naturlig följd därav, att flere familjer skulle få sin bärgning av i huvudsak samma åkrar, som tidigare närt blott en familj. Allt detta orsakade »uselhet, skuld hos kronan, räntetagarna och grannarne, samt slutligen avhysning».[32]

De ovan angivna missförhållandena, i och för sig betydande nog, voro i förening med de betungande onera, vilka ålågo jordbrukarna, ägnade att trycka allmogens ekonomi ned till en ståndpunkt, som icke tillät modernäringen att utveckla sig och nå sin högsta blomstring. Främst bland dessa hämmande faktorer stodo självfallet skatterna, men även andra omtalas.

Sålunda ihågkommes även »reservhållningen», mindre därför att några tusen arbetsföra män genom densamma undandrogos lantbruksarbetet, än på grund därav att skyldigheten, vilken icke drabbade alla lika, mycket kännbart ingrep i vissa jordbrukares ekonomi. Tre hemman hade nämligen blivit sammanslagna och bördan jämnt fördelad mellan dem »utan avseende därå, om hemmanen till sitt mantal och sin skatt voro lika, eller om ett av dem ensamt uppvägde båda de andra, eller om ett ensamt fanns och de två andra voro öde.»[33]

Likaså betonades den skadliga verkan hållskjutsen medförde. Denna kunde beräknas i ett enda härad erfordra 18,250 »ökedagsverken» årligen. Lägger man härtill den tid, som färden till och

Digitized by Google

från gästgivargården, utrustningen och den efter resan erforderliga vilan krävde, kommer man säkert till det dubbla antalet. Det var således en betydande arbetskraft, som hållskjutsen frångrog lantbruket. De långa skjutsfärderna ansågos dessutom utöva ett demoraliserande inflytande på de unga männen, som i regeln användes, i det att dessa fingo tillfälle till »fylleri och annan lastbar levnad.»[34]

Skattebördan var icke jämnt fördelad över hela landet. För Savolaks ansågos pålagorna särskilt tryckande och som bevis åberopas dels det stora antalet ödeshemman, vilket »dagligen» växte, dels det låga pris hemmanen betingade sig, i det de ofta såldes för en mindre summa, än de årliga utskylderna stego till, dels åter den dåliga, stamp-, halm-, bark- och mossblandade föda folket fick nöja sig med, enär spannmålen åtgick till likvidering av utlagorna.[35] Men även i de bäst odlade trakterna voro skatterna betungande, främst till följd av skattetitlarnas stora antal. En skatte- eller kronobonde hade först och främst att betala hemmanets »ordinarie eller jordeboksränta». Denna utgick »olika snart sagt i varje socken» och bestod på de flesta ställen av 8 penninge- och 22 persedleavgifter eller tillsammans icke mindre än 30 särskilda »räntor». Därnäst kommo hemmanets »kronotionde och tertial», vilka likaledes i olika trakter beräknades efter olika grunder. Hade hemmanet del i en kvarn, erlades »kvarntull». Så följer »lagmans- och häradshövdingsräntan», förutom åbons personella utskylder och bevillningar, vilka bestodo av »mantalspenningar, lön- och betalningsavgift, slottshjälp, medicinalfond och fem särskilda bevillningsavgifter». Tillverkade bonden brännvin, var han tvungen att betala »husbehovsbränningsarrende»; i avseende å knekteutredningen erlade han passevolanceavgiften. Prästerskapet samt skol- och socknebetjänte skulle dessutom tillfredsställas med »kvicktionde, påskpenningar, kapellans- och klockarerättigheter, djäknepenningar, brofogde-, skallfogde- och fångkappar, lagmans- och häradshövdingens tingsgästningsspannmål och tingshushyra.»[36] Kostsammare än själva skatterna blevo emellertid de dagsverken, som åtgingo till de i vanliga fall 15 särskilda resorna till uppbördsstämma. De flesta bönder förlorade sålunda enligt tillförlitliga uträkningar årligen »åtminstone 20 dagsverken med karl och häst», eller, efter 16 skillingar per dagsverke, 6 $^{2}/_{3}$ riksda-

Digitized by Google

ler. Den årliga förlusten för hela Åbo och Björneborgs län beräknades till »fyra tunnor guld».

Just ifråga om skatterna var den gustavianska tiden epokgörande. Överloppsjordens avvittring, vilken av regeringen betraktats såsom en förnyad skattläggning, verkade i stora delar av landet förmånligt på lantbrukarnas ekonomi, i det den upphävde många gamla inrotade missförhållanden. Detta var fallet t. ex. i Savolaks, där de genom skattläggningen år 1664 fixerade förhållandena voro i hög grad orättvisa. Hemmansägarna i södra delen av landskapet, där denna skattläggning tagit sin början, hade tillsagts att »noga uppgiva innehållet av den jord, för vilken de ville skatta, och i annat fall ofelbart förlora vad som vid skeende undersökning befanns överstiga uppgift», varför de, obenägna att mista något av sin jord samt utan möjlighet att kunna gissa sig till dess areala innehåll, hade uppgivit sina marker till större vidd än dessa vid storskiftesmätningarna befunnos omfatta. Mången som icke ägde ens 600 tunnland jord, kunde till följd härav beskattas för ett mantal, d. v. s. man hade åtagit sig att erlägga högre skatt än billigt var. Men ju längre mot norr skattläggningen fortskridit och ju mera stadgad den övertygelsen blivit, att staten icke alls kontrollerade uppgifterna, desto mera otillförlitliga hade dessa blivit, i det bönderna i sitt eget intresse anmält långt mindre jord än de i själva verket ägde. Sålunda var det icke ovanligt, att i »arviobrev eller jordsedlar» från de nordligaste trakterna, såsom Kuopio och Idensalmi socknar, funnos upptagna jordstycken, som lågo »på flere mils avstånd ifrån hemmanet, bakom flere byar» och enligt uppgift belöpte sig till några kappland, men i själva verket utgjorde flere mantal. Den rättvisare skattefördelning, avvittringen under sådana förhållanden grundlade, belyses kanske bäst av följande exempel. Karakkala samfällighet uti Idensalmi socken, som tidigare med alla sina ägor tillsammantagna uppskattats till $1\,^3/_4$ mantal, ägde i själva verket förutom »hemmark», som enligt den nya skattläggningen utgjorde $9\,^3/_4$ mantal (efter 1560 tunnland på mantalet), fem mil därifrån utmarker, vilka efter 1700 tunnland på mantalet (alltså maximum!) värderades till $14\,^1/_4$ mantal. Medan bönderna i övre Savolaks i allmänhet beräknades före avvittringen äga 5 à 6 gånger mera jord, än de skattade för,

Digitized by Google

förhöll sig i detta fall deklarerad egendom till verkligt innehavd som 1 $^{3}/_{4}$ till 24! [37]

Men även i Savolaks avhjälptes missförhållandet endast till hälften genom avvittringen. Den nya skatteregleringen inskränkte sig nämligen därtill, att de norra socknarna förlorade sin överloppsjord — medan de södra allt fortfarande fingo erlägga sina delvis otillbörligt dryga skatter. En rättvis skattefördelning hade bort grundas på ett av bönderna vid flere riksdagar framställt förslag, gående ut därpå att det nedre häradets överloppsskatt borde fördelas på det övre och detta befrias från avvittring, åtminstone i stor utsträckning. [38]

Flere andra vittnesbörd överensstämma därutinnan, att avvittringen såsom skattläggning var förfelad i stora delar av landet. [39] I de tätare befolkade trakterna hade man till följd av livlig nyodlingsverksamhet redan kommit därhän, att »på många orter föga tillfälle till nya intagor» mera gavs. Det kunde exempelvis hända, att åbor, vilkas hemman ursprungligen uppgått till $^{1}/_{3}$ mantal, »brukade åker och äng för helt mantal med däremot svarande utmark». Då vid avvittringens verkställande bonden författningsenligt borde få behålla alla »bol-ägor» samt äga optionsrätt till det nya hemman, som skulle upprättas på utmarken, gav avvittringen upphov åt tvenne betydande olägenheter, i det att åbon för sitt gamla hemman icke fick tillräcklig utmark, medan å andra sidan det nya hemmanet väl fick rikligt med utmark, men däremot ingen tjänlig åker och äng. Regeringen, som icke kunde lämna de med anledning av dessa missförhållanden insända klagomålen utan avseende, såg emellertid korrektivet dels i ett ökat tunnlandtal — vilket hade till följd, att slutligen all överloppsjord upphörde att existera — dels åter i fördelning av överloppsjorden mellan de skilda intressenterna »emot någon förhöjning i räntan.» Med andra ord: antingen uteblev den utlovade nya skattläggningen helt och hållet eller också förrättades den på lika godtyckliga grunder som den äldre. [40]

Långt ifrån att upphäva alla gamla orättvisa skatteförhållanden, fixerade avvittringen ofta nya sådana. Icke blott så, att den helt och hållet uteblev i vissa landsdelar — på Åland och alla de orter, där storskiftet hunnit lagligen verkställas före år 1778 — den kunde även drabba vissa trakter hårdare än andra, ofta trak-

Digitized by Google

ter, som redan av naturen voro vanlottade i jämförelse med omgivningen. Så t. ex. hade Loimijoki, Hvittis och Ulvsby framför Karkku, Tyrvis och Kumo icke blott förmånen av bättre kommunikationer med köpstäderna utan även bördigare jordmån och betydligt större hemman — i de förstnämnda räknades 600—2000 tunnland på mantalet, medan de senare »på de flesta ställen» icke en gång hade 600 — men bönderna i de redan förut gynnade socknarna fingo det oaktat vid avvittringen räkna ända till 1400 tunnland på mantalet. [40]

Från Savolaks och Karelen anföras andra vid avvittringen uppkomna orättvisor. I dessa landskap, där inga hemman skulle få bli mindre än ett åttondedels mantal, emedan det, så länge alla ägorna icke voro behörigen uppodlade, icke kunde vara gagneligt, att hemmanen därstädes indelades i så små lotter, som dittills varit fallet, [41] skulle de hemman, vilka oaktat tillgodonjuten optionsrätt ej nått upp till $^1/_8$ mantal, i samfälligheten erhålla så mycken jord, att detta villkor för deras existens bleve uppfyllt. Då emellerid i övre Savolaks hemmanen voro så små, att denna förmån kom många till del på de övrigas bekostnad, blevo de större hemmanen jämnlottade med de mindre, oaktat deras åbor »i avseende å deras ägor» kunnat betala en 2 à 3 gånger större köpeskilling än någon av de mindre hemmanens ägare. [42]

Trots regeringens bemödanden att åstadkomma en rättvisare fördelning av skatterna, kvarstodo sålunda mycket betydande missförhållanden, ägnade att bringa oreda i lantbrukarens ekonomi. [43]

Självfallet måste alla generella uppgifter om allmogens ekonomiska ställning mottagas med den största försiktighet, enär den städse påvisbara skillnaden i detta avseende mellan de bättre odlade, närmare köpstäderna belägna kusttrakterna och de mera vanlottade inre landsdelarna med säkerhet var vida större under ifrågavarande tid än i våra dagar. Medan vid kusten den ringaste inhysing »levde av rågen» och t. o. m. en »fördärvlig grannlåt» rätt allmänt konstaterades, krävdes det stora uppoffringar och mycken försakelse för inlandsbonden att kunna »likvidera utlagorna, förnöja räntetagaren och, så långt det var möjligt, bestrida alle de övrige utskylderna». För att kunna göra detta »röck bonden brödet utur egen mun och framdrog sin spannmål till städerna till avsalu»; själv nöjde han sig, »mera glad än den, som spricker av

Digitized by Google

välmåga», med stampbröd och bark [44], och enligt en meddelare använde han »ej sällan» t. o. m. gångkläderna såsom betalningsmedel, ifall andra utvägar saknades. [45]

Av några uppgifter om restantiernas storlek framgår folkets armod rätt tydligt. År 1792 utgjorde restantierna i Uleåborgs län 11,638 rdr, och samtidigt uppgick värdet av den ifrån »kronoupplagsmagasinet» i residensstaden utlånade, men intill sistnämnda år icke återbetalade säden till 12,556 rdr. I Wasa län stego restantierna år 1791 till inemot 13,700 rdr. Att döma av några siffror om de icke erlagda utskyldernas storlek tilltog fattigdomen under Gustav III:s tid mycket snabbt i Kymmenegårdslän. År 1777 uppgingo länets restantier till ungefär 2,710 rdr, år 1780 till 5,140, år 1785 till 13,024, år 1790 till 29,801. [46] På tretton år hade de mer än tiodubblats. Om man ock i det sista talet kan avläsa krigets verkningar, så ökades summan även i fredstid med en märklig snabbhet.

Om allmogen således — alla uppoffringar till trots — i stora delar av landet icke var i stånd att prestera sina skatter och övriga onera, berodde väl detta även i någon mån på de under Gustavs regeringstid rätt vanliga missväxterna. Visserligen brukade regeringen sända »tjänligt sädeskorn till de orters förnödenhet, där sådant egentligen saknats [47]», men allt berodde dock på, om man vid förefallande behov kunde erhålla lån från de talrika »socken- eller fattigmagasinerna» eller »kronobodarna», såsom de också kallades. [48] Dessa hade emellertid redan under 1700-talets sista decennier till följd av en dålig administration hunnit förfela sitt ändamål. Hade ett sådant sockenmagasin under nödåren varit försett med tre eller fyrahundra tunnor säd, så skulle folket kommit jämförelsevis väl till rätta. Hela förrådet inskränkte sig emellertid oftast till ett par tiotal tunnor, ty allt det övriga var utlånat, och då räkningarna icke voro i sin ordning och indrivningen skedde så långsamt, att låntagare hunnit flytta bort från orten utan att gälda lånet, fanns intet hopp om att återfå det. De under »Kongl. spannmålsdirektionens» förvaltning stående kronomagasinerna voro visserligen mycket anlitade, men ej tillräckligt talrika att hålla nöden på avstånd. Under sådana omständigheter hade allmogen vid förefallande missväxt måst »svälta och genom brödfödans anskaffande från avlägsna orter försumma det angelägnaste arbete.» [49]

Digitized by Google

Den av Gustav III bekräftade rättigheten till fri spannmålshandel och särskilt bondeseglationen var av oskattbar betydelse för den finländska allmogens ekonomi.[50] Bland de omständigheter, som gjorde denna utvidgning av böndernas handelsrättigheter alldeles nödvändig, framhålles förefintligheten av städernas s. k. »donationsjord» såsom en av de viktigaste. Borgå och Åbo ägde mer än 200 tunnland bebrukad åkerjord, medan Björneborg innehade 310 tunnland. Städerna i Åbo och Björneborgs län ägde tillsammans omkring 1,000 tld och de i Vasa län ungefär lika mycket.[51] Då borgarna, tvärtemot ändamålet med donationsjorden, företrädesvis använde denna till odling av de vanliga sädesslagen i stället för »plantager», kunde de på egen mark producera en icke obetydlig mängd spannmål. Så hade av de 200 tld »uppbrukad» jord, som hörde under Åbo stad, 160 tld apterats uteslutande för åkerbruk, vilket beräknades ge en skörd av 1,600 tunnor årligen. Hälften härav blev »en viss och säker tillgång, därmed staden fournerade sig själv utan att behöva tillita landsbygden,»[52] och Åbo var alltså — likasom de övriga större städerna — en dålig avsättningsort för allmogens spannmål. Hade bonden varit tvungen att föra sin spannmål till närmaste stad, så hade han blivit alldeles beroende av köpmännen därstädes, vilka såsom mellanhandlare kunnat förtjäna oskäliga summor på hans varor.

I allmänhet torde allmogen hava, så vitt möjligt, undvikit köpenskap med det egna landets städer. Enligt Chydenius exporterade bönderna i Savolaks och Karelen största delen av sin spannmål till Ryssland. Den långa vägen och de till följd därav stora transportkostnaderna tvingade nämligen en stor del av de ostfinska bönderna att avbryta alla handelsrelationer med kuststäderna, speciellt Uleåborg och Brahestad, och att i de uti ryska Finland belägna städerna Fredrikshamn och Viborg ävensom Petersburg söka förmånligare avsättningsorter för sina alster.[53] Såsom en bidragande orsak till denna rätt skadliga export omtalas en långt gången oginhet, som köpmännen visade bönderna. I de österbottniska städerna förfor man till exempel sålunda, att handelsmannen vid affärens avslutande gav bonden endast ett obetydligt belopp i förskott med löfte om återstodens utbetalande, så snart varan försålts. På detta sätt kunde han själv bestämma sin vinst, vilken han naturligtvis icke försummade att göra så stor som möjligt. Vanligt

Digitized by Google

var även, att köpmännen kommo överens om att betala bönderna en ringa penning för deras produkter, men i stället stegra priset på sådana varor, som dessa nödvändigt måste köpa, exempelvis salt. I betraktande av den långa, kostsamma färden voro lantmännen tvungna att foga sig i borgarnas önskningar. Då de i Ryssland rönte större tillmötesgående och dessutom fingo sina »blader» vida billigare, föredrogo de att föra sin spannmål över riksgränsen.[51]

Inlandsböndernas obenägenhet att besöka de finländska städerna kunde ofta försätta t. ex. den nyländska kusttrakten i en betänklig situation. Vid tillfällen, då skärgårdsbefolkningen och över huvud den fattigare delen av folket i städerna och på landet, led brist på spannmål, kunde handelsmännen, i stället för att söka ernå förbindelse med upplandets sädesproducenter, vända sig till handelsmännen i Livland med anhållan om import av spannmål. Härigenom icke blott undveko de att »vänja lantmannen vid den ovanan att själv sätta pris på sin vara», utan inhöstade även »under namn av skälig vinning» över hövan stora summor för sitt besvär. De som behövde säd måste nämligen — i brist på kommunikationer med inlandsborna som de voro — till vilket pris som helst köpa sin spannmål hos de från all konkurrens befriade köpmännen. Under sådana omständigheter kunde det ofta se ut, som om verklig spannmålsbrist varit för handen i vissa delar av landet, särskilt i Nylands skärgård, även om »allmän missväxt» ej inträffat.[55]

Felslagen äring var eljest den enda förklaringsgrunden till brist på säd i ett land, där de flesta hade spannmål att sälja. »Ifrån musketören till översten, ifrån klockaren till biskopen, ifrån länsmannen till landshövdingen, ifrån nämndemannen till presidenten och ifrån pedagogen till professorn hade alla spannmålslöner och större delen boställen, pastorater, prebender och annexor.» Däremot funnos ej flere köpare, än »några få borgare och hantverkare med arbetskarlar och inhyseshjon, av vilka dock en del även idkade lantbruk».[55]

* * *

Härmed äro våra källor i huvudsak uttömda med avseende å förevarande fråga. Det reformatoriska syftet och den kritiska läggningen förklara och ursäkta den uppenbara ensidighet, som

Digitized by Google

är utmärkande för dem, men minska även väsentligt deras betydelse såsom grundval för en objektiv och allsidig framställning av lantbrukarnas sociala och ekonomiska förhållanden. Å andra sidan utgör författarnas sakkännedom i förening med deras officiella uppdrag en säker borgen för uppgifternas tillförlitlighet, varför det kan äga sitt stora intresse att lära känna den bild av tidevarvet som de ansett lämpligt avslöja. Mängden och arten av de påvisade bristerna ådagalägga, att man ännu stod fjärran från målet. Men såsom inlägg i den livliga diskussionen om jordbrukets förkovring medgiva dessa urkunder dock en ljusare syn på utvecklingen. De utgöra ett kraftigt vittnesbörd därom, att intresset och den goda viljan voro för handen i de vidaste kretsar — och i detta avseende komplettera de den bild av ärlig granskning, stora uppslag och rastlöst arbete, som kännetecknar den gustavianska tidens politik på lantbruksnäringens område.

---

[1] En kortfattad framställning av »Gustav III:s finländska jordbrukspolitik» har jag lämnat i Finsk Tidskr. Tom. LXXXII sid. 315 ff.

[2] Kongl. brev undertecknat av hertig Carl å Stockholms slott den 12 april 1792. Finlands Statsarkiv.

[3] Kongl. brev undert. av hert. Carl å Drottningholms slott den 3 sept. 1792. Finl. Statsark.

[4] Då dessa urkunder — vilka varit mig tillgängliga endast i avskrifter tillhörande Stadsbiblioteket i Åbo — i Sv. Riksarkivet utgöra en serie för sig, torde en uppräkning icke vara obefogad. Serien innehåller för:

Åbo och Björneborgs län: »Berättelse» dat. $^{20}/_{8}$ 1792 av landsh. Ernst Gustaf von Willebrand; fem bilagor åtfölja. Protokoll för Åbomötet $^{12}/_{12}$ 1792 jämte betänkande av Per Adrian Gadd, »anmärkningar» av Joh. Ad. Petersen samt »ödmjukt memorial» av R. J. Rehbinder.

Nylands och Tavastehus län: Enär landshövdingens relation över länets tillstånd av $^{25}/_{8}$ 1792, vilken av anteckningar att döma tyckes ha saknats redan år 1805, icke i likhet med andra skrivelser sistnämnda år blev i bestyrkt avskrift insänd till regeringen, ha vi att hålla oss endast till ett den $^{26}/_{1}$ dagtecknat betänkande av landsh. J. H. Munck jämte det samma dag daterade protokollet för Tavastehusmötet.

Kymmenegårds län: »Relation» av landsh. Otto Wilhelm Ramsay, dat. $^{11}/_{8}$ 1792; protokoll för mötet i Lovisa $^{25}/$ och $^{26}/_{10}$ 1792 jämte betänkanden av J. Tandefelt, krigsrådet af Forselles, landskamreraren Stenius samt kommendör R. G. Wrede; ävensom protokoll för S:t Michels-mötet $^{8}/_{11}$ 1792 jämte betänkanden av överstelöjt-

Digitized by Google

nanten Carl Reinhold v. Essen, Fredric Tandefelt samt Otto Tandefelt.

Savoluks och Karelens län: berättelse av landsh. A. J. Ramsay, dat. $^{30}/_{8}$ 1792; protokoll för mötet i Kuopio den ^{10} och $^{11}/_{12}$ 1792 jämte betänkanden av översten Sam. Möller, ($^{5}/_{11}$ 1792), och prosten G. F. Aurenius ($^{22}/_{6}$ 1792).

Vasa län: »Memorial», dat. $^{10}/_{9}$ 1792 jämte tvenne bihang, samt »betänkande», dat. $^{14}/_{12}$ 1792, bägge av landsh. A. Tandefelt, det senare åtföljt av betänkanden av Abraham Fontell (dat. $^{8}/_{12}$), Hans Krook ($^{3}/_{12}$), Rud. Joh. Estlander samt Carl Wadenstierna ($^{2}/_{12}$) ävensom protokollet för Vasamötet $^{12}/$, $^{13}/$ och $^{14}/_{12}$ 1792.

Uleåborgs och Kajana län. Berättelse av landsh. J. F. Carpelan, dat. $^{30}/_{5}$ 1792, ett den $^{31}/_{1}$ 1793 daterat »memorial» av densamme; utdrag ur protokollet för mötet i Uleåborg den $^{14}/_{12}$ 1792; »Handlande Societetens» i U:borg betänkande; ett cirkulär »till kronobefallningsmännen i länet» av J. F. Carpelan ($^{26}/_{5}$ 1787); en kungörelse av sistnämnda datum.

Beträffande de i denna uppsats åberopade författarna må följande upplysningar meddelas: Landsh. v. Willebrand var icke blott en verksam befordrare av länets ekonomiska uppblomstring utan även känd som en driftig jordbrukare; innehavare av Runsala kungsgård såsom landshövhingeboställe och av Jokkis stora gods. Se för övrigt Finsk Biografisk Handbok sp. 2401 f. — Landsh. O. W. Ramsay innehade Esbogård, Jackarby m. fl. gods, a. st. sp. 1736. — Landsh. A. Tandefelt ägde anseende som en god och välvillig länshövding samt tillvann sig befolkningens synnerliga förtroende, a. st. sp. 2161 f. — Landsh. J. F. Carpelan, en av märkesmännen, var i högre grad än någon annan verksam till lantbrukets fromma. Han författade även en broschyr »Hjelpreda och välmenta råd till jordbrukets och landthushållningens förbättrande i Uleåborgs och Kajana län», vilken han 1793 lät översätta till finska och gratis utdela bland allmogen (på svenska i Patriotiska sällsk:s journal 1795). Finsk biogr. handb. sp. 338—340. Se även »Finlands minnesvärda män» II, särsk. sidd. 384—86. — Johan Tandefelt, f. 1738, major i armén, död 1811 på Eknäs i Borgå socken (Ättartavlor II, 582). — Jacob af Forselles till Peippola, f. 1753, krigsråd, d. 1835 (A. a. I, 424); fadern hade förskaffat sig flere av ätten Wredes gods i Elimä, vilka sedan ärvdes av sönena (F. biogr. handb. sp. 652). — C. R. v. Essen till Paaso i Heinola scken, f. 1734, överstelöjtnant i armén, död 1809 på Paaso. (Ättartavl., 347 f.). — Fredr. Tandefelt, yngre bror till Johan, f. 1756, kaptensavsked 1790, död 1828 på Pohjola i Gustav Adolfs socken. (A. a. II, 586). — Samuel Möller, överstelöjtnant, chef för kadettskolan i Haapaniemi 1796, död på Nygård i Jorois 1815 vid 72 års ålder (Winterska saml.; Statsark.). — G. F. Aurenius, pastor i Leppävirta 1769, prost 1776, död 1797. (Akiander: Herdaminne II, 3 ff.). — Benedikt Stenius, son till Jakob S. d. ä., f. 1739, kronofogde i Kymmenegårds härad, landskamrer, död 1821 (Bergholm, Sukukirja II, 1252). — Abraham Fontell, löjtnant vid Kungl. amiralitetet, död 1800 (A. Calonius, Anteckningar om Jakobstads gamla borgaresläkter, s. 24).

Digitized by Google

5 Jfr Gylling, Suomen torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet; bilaga 2 e).

6 R. Hult. Finland för 120 år sedan. Geogr. Fören. tidskr., 1897 sid. 187. Om befolkningens och hemmanens antal meddela resp. landshövdingar kompletterande siffror. Jfr även Tidn. utg. av ett sällsk. i Åbo 1772, nr. 15.

7 Sam. Möller. Jfr även Rabbe, Översikt av nativiteten, mortaliteten och folkmängden i Finland för tiden 1751 till 1850. Historiallinen Arkisto III, 16.

8 G. F. Aurenius. Jfr de av Rabbe. Hist. Ark. IV, 6 f. meddelade tabellerna.

9 Detta intygas av landsh. i Vasa län. Jfr även »Om Malaks allmoge», Tidningar 1772 nr 7, sid. 53.

10 Landsh. uppger att folkmängden sjönk från 100,532 personer år 1789 till 95,200 år 1790. Också landsh. i Åbo klagar över krigets verkningar.

11 Tavastehusmötets protokoll ($^{26}/_{1}$ 1793).

12 Efter Gylling a. a., bilaga 2 f).

13 Landsh. i Savolaks.

14 J. Tandefelt; Sam. Möller; landsh. i Kymmenegårds l.

15 J. Tandefelt.

16 Se polemiken i Dagligt Allehanda, delvis meddelad av E. G. Palmén: Politiska skrifter av A. Chydenius, sid. 369 ff.

17 Modée, Utdrag utur alla publique handlingar, bd. XIV sid. 318 f.

18 A. Chydenius, Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt. Politiska skrifter, sid. 361 f.

19 Landsh. i Kymmenegårds l.

20 v. Essen.

21 »Svar på herr Sincère» etc.; polemiken i Dagl. Allehanda; Palmén, Politiska skrifter, sid. 388.

22 Chydenius, Tankar om husbönders etc. § 16.

23 Enligt landsh.;

24 v. Essen.

25 Detta enligt Abraham Fontell. Å andra sidan föreligga uttryckliga vittnesbörd om folkets flit. Om Malakskvinnorna heter det t. ex., att de voro de arbetsammaste och mest härdade man kunde tänka sig. »Om Malaks allmoge», Tidn. 1772, nr 7, sid. 51.

26 »Svar på herr Sincère» etc. sid. 388.

27 »Jämförelse emellan Caris-Lojo sockens tilstånd i det 15:de och i detta 18:de seculo»; Tidningar 1775, nr. 3 sid. 20 f.

28 Landsh. i Åbo.

29 J. Tandefelt.

30 Se t. ex. Tandefelts bet.

31 Landsh. i Savolaks o. Karelens län.

32 J. Tandefelt.

33 Landsh. i Kymmenegårds län.

34 Stenius' betänkande. — Då folkets förhållande till brännvinet i ej ringa mån inverkade på dess vilja och förmåga att deltaga i lantbruksar-

Digitized by Google

betet, må i detta sammanhang följande därom anföras. Samtida iakttagare trodde sig med avseende å nykterheten kunna spåra alldeles påtagliga verkningar av de olika skeden lagstiftningen om brännvinsbränningen hade att uppvisa under Gustav III:s tid. Krigsrådet af Forselles framhåller i sitt betänkande med eftertryck den stora skillnaden mellan »förbuds»tiden och den, då husbehovsbränningen åter var tillåten. Frigivningen innebar en förändring till det sämre. Bonden träffades sällan hemma i nyktert tillstånd, och på landsvägarna ströko »fyllhundar och lättingar». På detta sätt fortgick det, så länge spannmålsförråden räckte, men redan något efter jul började dessa tryta, och bonden fick resten av året hålla tillgodo med bark, stamp o. dyl. eller rent av svälta. Landskamrer Stenius påvisar dessutom, att genom husbehovsbränningen — oavsett den ökade konsumtionen — förstördes nästan dubbelt så mycket säd som genom kronobränningen.

[35] Sam. Möller.

[36] Landsh. i Åbo o. B:borgs län.

[37] Landsh. i Sav. o. Kar. län.

[38] Sam. Möller.

[39] Jfr Porthans omdöme i brev till Mennander $^{12}/_{9}$ 1783. Sv. Litt:s skrifter 38, s. 81.

[40] Landsh. i Åbo o. B:borgs län.

[41] Kongl. brev $^{26}/_{6}$ 1783; G y l d é n, Samling af författningar rörande landtmäteriet, I, sid. 323.

[42] Landsh. i Sav. o. Kar. län.

[43] Ytterligare må påpekas följande missförhållanden vid avvittringens genomförande. Den »utlösen» de hemmansägare, vilka gått miste om sin optionsrätt, fingo i ersättning för denna, motsvarade ingalunda den förlust varav de drabbats (landsh. i Kymmenegårds län). För låg värdering av de ägor, som kunde väntas vid avvittringen tillfalla en hemmansägare, och för hög taxering av de marker som kunde väntas gå förlorade, kunde medföra stora förluster för ärligare medintressenter i samfälligheten (protokoll, Kuopio $^{10}/$, $^{11}/_{12}$ 1792). Mången boställsinnehavare förstod likaså genom falsk deklarering skaffa sig mycket av överloppsjorden för att sedan sälja den »sig till betydande förmån» (landsh. i Sav. o. Kar. län).

[44] Landsh. i Kymmenegårds län. Det nödbröd, s. k. stampbröd, »sekainen leipä», som man uppe i landet beredvilligt tillgrep »även i bördigare sädesår», tillreddes av »agnar och sönderhuggna sädesax», varmed blandades något ren säd. Då äringen slog fel, nöjde man sig med ett dels av missnerötter (Canna palustris), dels av tallbark framställt nödbröd. Se »Anmärkningar om nödbröd.» Tidningar 1772 nr 19, sid. 145.

[45] Sam. Möller.

[46] Resp. landshövdingar.

[47] Kammarkollegii brev av $^{16}/_{5}$ 1781. M o d é e Utdrag etc. XII, 187 f.

[48] Ang. dessa se »Berättelse om sockne-magasinerna» etc.; Tidningar 1772 nr 22; jfr även Tidn. 1774. nr 18 samt E. G. P a l m é n Suomalaisen maanviljelyksen tilasta puolitoista vuosisataa sitten. Historiallinen Arkisto IX, 21 ff.

Digitized by Google

[49] Pr. Tandefelt.

[50] Jfr ang. skärgårdsböndernas seglation E. G. Palmén Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningen, sid. 146—151.

[51] J. Tandefelt och resp. landshövdingar.

[52] Landsh.

[53] Chydenius, Vederläggning av de skäl etc. Politiska skrifter, sid. 81 f.

[54] Landsh. i Savolaks o. Karelens län.

[55] J. Tandefelt.

Digitized by Google

Frågan om kvänerna.

Av

CARL MAGNUS SCHYBERGSON.

Alltsedan Ihres och Porthans tid har frågan om kvänerna varit föremål för forskarnes livliga uppmärksamhet. På senaste tid ha några uttalanden i frågan gjorts, som synas vara av rätt stort intresse. Min avsikt är att här nedan referera de synpunkter, som blivit framställda i diskussionen, varjämte även egna anmärkningar skola bifogas.

Jag måste först framställa det material, varpå kännedomen om de gamla kvänerna vilar, ehuru detta skett så ofta förut.

Den första uppgiften om kvänerna få vi ur den angelsachsiska översättning av Orosius' världshistoria, som plägar tillskrivas konung Alfred. Här ingår i inledningen en uppgift om »Kvänland». »Svenskarne», säger Alfred, »hava i söder om sig havsarmen Osti (Östersjön); och öster om dem äro sarmaterna; och norr om dem på andra sidan om öknen [1] är Kvänland (Cvenland) och nordväst om dem äro Skridefinnarne (lapparne). Redan tidigare omtalas Kvän-havet (Cven sae), med vilket uttryck Orosius' Septentrionalis Oceanus återgives, ett hav som enligt den latinske auktorn utgjorde Germaniens gräns i norr. Att med detta uttryck åsyftats Ishavet är rätt tydligt; man har emellertid varit osäker om konung Alfred tänkt sig Bottniska viken såsom stående i förbindelse med Ishavet, i vilket fall Kvän-landet kunnat syfta därpå. — I samma anglosachsiska översättning återgives som bekant även en berättelse, som en norrman Ottar från Halogaland meddelat om en resa, som han under något av åren 870—90 företagit runt Skandinaviens nordkust till Bjarmernas land vid Dvinas mynning. Ottars berättelse är det första pålitliga med-

[1] Man har förutsatt att härmed åsyftats de stora skogsmarkerna mellan Upland och Hälsingland.

Digitized by Google

delandet om norra Skandinaviens förhållanden och som sådant av stort värde. Av intresse för här föreliggande fråga är hans uppgift, att han och andra norska nybyggares i dessa nordliga trakter främsta inkomstkälla var den skatt, som lapparne tvungits att erlägga till dem i skinnvaror, fjäder etc. Om kvänerna meddelar Ottar följande: »I bredd med Norges södra del, på andra sidan Fjällryggen ligger Sverige, och i bredd med samma lands (Norges) norra del är Kvänland (Cvenaland). Kvänerna härja stundom in på norrmännen över Fjällryggen och stundom norrmännen in på dem. Där finnas ganska stora sjöar med sött vatten emellan bärgen. Kvänerna bära därför sina fartyg (= båtar) över land in i dessa sjöar och härja så bland norrmännen. De ha ganska små och ganska lätta fartyg.»

Det är tydligt att med de stora sjöarna invid Fjällryggen avsetts de långa fjordliknande fjällsjöarna i nuv. svenska Lappmarken, Torne träsk, Stora Lule träsk m. fl. Ottar fäster speciellt sin uppmärksamhet vid de lätta båtar, som användes av kvänerna vid deras härjningståg in på norskt område. Man kan väl gissningsvis förmoda att härmed åsyftats de lätta »haapar» eller »håper», som fordom användes även i svenska Lappmarken, men numera torde förekomma endast i finska och ryska Lappmarkerna, och som med lätthet bäras från en plats till en annan.

I Historia Norvegiæ omtalas att flere hedendomen hängivna folk förekommo öster om Norge, såsom kirjaler och kväner, de behornade finnarne (lapparne), och de båda bjarmafolken.

Den följande källan för vår kännedom om kvänerna utgör den bekanta »Egils saga», en isländsk skildring som torde ha författats ca. 1200, under ingen händelse efter 1230 [1]. Här få vi den utförligaste skildring av kvänerna, som vi äga. I Egils saga berättas bl. a. följande: Den ädle Torolf Kveldulfsson hade trätt i konung Harald Hårfagers tjänst och av honom erhållit den s. k. »finnferd», rätten att uppbära konungens skatt i Lappmarken invid Halogaland; därmed var förenad rättigheten att på egen hand driva köpenskap med lapparne. Torolf for vintern 872—73

[1] Se företalet till Finnur Jonssons normaledition (1886—88), som i det följande ligger till grund för framställningen.

Digitized by Google

upp i fjället medförande mycket varor;[1] han sammanträffade med lapparne, tog skatt av dem och hade köpting med dem. Delvis uppträdde han vänskapligt mot lapparne, men delvis ingöt han fruktan hos dem. Då han kom österut i fjället fick han emellertid meddelande, att *kylfingar* kommit österifrån och bedrevo handel med lapparne, delvis åter rånade. Dessa »kylfingar» voro s. k. kolbjager från Novgorod[2]. Torolf dödade nästan hundra (d. v. s. 120) av dem och gjorde utomordentligt rikt byte. Följande år gjorde Torolf på nytt en färd till fjället och reste vida omkring bland lapparne. Men när han kom långt österut och hans färd där blev bekant, då kommo kväner till honom och sade, att de voro sända till honom på uppdrag av Faravið[3], konung av Kvänland; karelare härjade i hans land, och han sände bud i syfte att Torolf strax skulle bege sig för att giva honom understöd. Tillika följde de budskapet, att Torolf skulle ha lika stor del av bytet som konungen, men varje av hans män som tre kväner. Men det var lag bland kvänerna, att konungen ur bytet skulle hava tredjedelen mot följesmännen och före fördelningen därutöver allt björn-, sobel- och mård(?)-skinn. Torolf framförde detta till följesmännen och bad dem avgöra, om man skulle antaga anbudet eller icke; men de flesta funno, att man icke borde tillbakavisa förslaget, då så pass stort byte var i fråga, och man beslöt sig för att fara österut med sändebuden.

Det är att märka, att vi sålunda även i berättelsen i Egils saga träffa kvänerna öster om Halogaland, dit även Ottar förlade deras vistelseort. Då ryktet om att Torolf kommit österut på fjället bland lapparne nådde konung Faravið, varav sedan beskickningen till Torolf föranleddes, förutsätter detta, att

[1] Handeln med lapparne var således byteshandel.

[2] Se P. A. Munch, Samlede Afhandlinger III s. 437 ff; V. Thomsen, Ryska rikets grundläggning, sv. öv., s. 112.

[3] Namnet Faravið torde väl få anses fingerat, åtminstone förekommer det ingen annanstädes. (E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn). Man har gett olika förslag till namnets tydning. Prof. Wiklund (nedan a. a.) sammanställer Faravið med isl. *víðforull*, 'som far vida omkring'; men i så fall skulle namnet lyda Faraviðr; och formen *Víðfari*, som finnes belagd, låge väl närmare. Att förra leden är bildad på stammen i verbet *fara*, sannolikt av isl. *fǫr*, (gen. *farar*) 'färd' är tydligt nog.

Digitized by Google

Faravið icke vistats alltför långt österut från fjällryggen. Vi kunna tänka oss, att kvänerna vistats i nuvarande Lule lappmark.

Därefter följer i berättelsen en kort geografisk orientering. Finmarken är utomordentligt stor, heter det; havet ligger utanför i väster, och stora fjordar skjuta in i kusten här och i norr och hela vägen österut; men i söder är Norge, och Finmarken går parallellt med Halogaland lika långt söderut som detta. Men öster om Naumudalen (nuv. Numedalen) är Jämtland, och därnäst följer Hälsingland, därnäst Kvänland, därnäst Finland, därnäst Karelen (Kirjálaland), men Finmarken sträcker sig ovanför alla dessa land, och vida fjällbygder finnas där uppe, dels i dalarne, men dels längs med sjöarne. — —

Då Torolf kom österut till Kvänland och träffade konung Faravið, redde de sig till färd och förde med sig tre hundra (360) man; norrmännen utgjorde hundra (120). De foro övre vägen genom Finmarken och nådde fram till det ställe, där de karelare voro på fjället, som förut härjat bland kvänerna. Då nu karelarne fingo klart för sig, att strid förestod, fylkade de sig och satte sig till motvärn, i det de fortfarande väntade sig seger. Då striden tog vid, gingo norrmännen hårt fram och ryckte an än djärvare än kvänerna. Karelarne begynte falla, många stupade, men somliga flydde. Konung Faravið och Torolf fingo ett utomordentligt stort byte och begåvo sig åter till Kvänland, men sedan begåvo sig Torolf och hans följe till »marken» på nytt; Faravið och han skildes med vänskap, tillägger berättelsen.

Torolf hade emellertid fiender, vilka förtalade honom hos Harald Hårfager och slutligen lyckades utverka, att »konungssysslan» i Halogaland togs från honom och gavs åt dem själva. Samma vinter (874—75) begav sig Torolf upp i fjället med hundra (120) man, for därpå strax österut till Kvänland och träffade konung Faravið. De överlade tillsammans och beslöto att begiva sig upp till fjället liksom föregående vinter. Tillsammans medförde de fyrahundra (480) man och kommo ned i Karelen och strövade där omkring i bygderna; de härjade och fingo rikt byte. Då vintern led, drogo de till Kvänland, och om våren for Torolf till Halogaland. — — Sådan är berättelsen i Egils saga, som väl i huvudsak bör anses som en pålitlig källa.

Digitized by Google

I de isländska annalerna finnas kvänerna en enstaka gång omtalade; under år 1271 omtalas nämligen i Annales regii, att karelare (Kereliar) och kväner detta år mycket härjade i Halogaland. Uppgiftens värde förringas, utom genom att annalerna ju icke äro särskilt pålitliga, därigenom att övriga annaler icke omnämna kvänerna. I Gottskalks annaler omtalas endast angrepp av karelare. I Flatöboksannalerna nämnes åter, att karelare och kurmän (Kúrmenn) samma år angrepo Halogaland. Uppgiften i Annales regii synes mig emellertid få ett visst stöd däri, att redan Ottars meddelande omtalar likartade angrepp av kväner i Halogaland, som dessa annaler omnämna.

I Flatöboken (ca. 1370—80) omtalas kvänerna på ett par ställen. I den mytiska sagan Fundinn Noregr berättas om konung Fornjotr, att han härskade över Jotland, som kallas Kvänland, vilket ligger öster om den havsvik, som går upp emot Gandvik (Vita havet); »den kalla vi Helsingiabottn». Om Fornjòtrs sonsons sonsons son, som framställes som bosatt i Kvänland och vilken skulle fara för att uppsöka sin försvunna syster berättas: »Han väntade till dess det lade sig snö över hedarne och det blev gott skidföre. Då for han från Kvänland och innanför havsviken, och de kommo dit, där de mänskor bodde, som kallas lappar. Detta är bakom Finmarken.» Dessa uppgifter ha oberoende av sagans mytiska karaktär i övrigt intresse, då de visa, att Flatöbokens nedskrivare uttryckligen förutsätta, att Kvänland var beläget öster om Bottniska viken. Då de geografiska uppgifterna äro hållna i presensform, böra de ju tillskrivas ett visst värde.

I sagan »Hversu Noregr bygdist» omtalas även kvänerna. »Þorri», heter det här, »var en berömd konung. Han rådde över Gotland, Kvänland och Finland. Honom offrade kvänerna för att det skulle snöa och bli gott skidföre.» — I den likaså helt mytiska »Þattr of Nornagesti» berättas det, att konung Sigurd Ring i Sverige (ca. 800) vid ett tillfälle måste värja sitt land Svitjod mot kurer och kväner, som härjade det.

I en isländsk handskrift från slutet av 1300-talet omtalas ännu Kvänland. »Näst Danmark» — heter det här — »kommer det mindre Svitjod, där är Öland, så kommer Gotland, så Hälsingland, så Värmland, så de båda Kvänlanden och dessa ligga norr om Bjarmaland.»

Digitized by Google

Fråga vi oss var det gamla Kvänland varit beläget, finna vi lätt var den västra gränsen gått, medan frågan beträffande gränsen i öster blir oklar. Ottar nämner ju uttryckligen, att Sverige låg utmed Norges södra del på andra sidan Fjällryggen, och i bredd med samma lands norra del låg Kvänland. Men Norge sträckte sig vid denna tid intill Malangerfjord i Halogaland [1]. Alltså har Kvänlands östgräns sträckt sig från Malangerfjord söderut. Invid Halogaland sträckte sig en nedskjutande flik av Finmarken, som även finnes omnämnd i Egils saga och som således skilde Norge från Kvänland. Huru långt gränsen gick öster är icke lätt att säga, men påtagligen har Kvänland täckt åtminstone största delen av nuv. Västerbotten inklusive lappmarkerna.

Med stöd av det ovan angivna materialet har man sökt bilda sig en föreställning om de gamla kvänerna och deras nationalitet. Överhuvud har man tänkt sig kvänerna som en finsk folkstam och sammanställt dem med fi. kainulaiset, varmed i vår tid (nord)österbottningar betecknas. — En avvikande uppfattning i frågan har Porthan företrätt. Utgående från sin uppfattning om finnarnes sena invandring överhuvud ansåg Porthan icke troligt, att en finsk stam så tidigt skulle ha slagit sig ned väster om Bottenhavet. Om kvänerna antagas ha varit en finsk folkstam, så är det omöjligt att förklara, vart de tagit vägen i 13 och 14 seklet, då landet på bägge sidor om Bottnen var öde, och några spår eller lämningar av en dylik nation icke därstädes förekomma. [2] — Det kan anmärkas, att denna sistnämnda tanke vunnit understöd i den nyare forskningen. I arkeologiskt hänseende är visserligen övra Norrland ännu allt för litet undersökt, för att mera vittgående slutsatser skulle kunna dragas. Däremot har ortnamnforskningen givit vid handen, att den finska bosätt-

---

[1] P. A. Munch, Hist.-geogr. Beskrivelse over Norge i Middelalderen s. 59. — »Þá er fjörðr er Málángr heitir, hann skilr Finnmörk við Búmenn». Rímbegla (1100-talet). (Antiquités Russes II s. 448). Att märka är att Egils saga uttryckligen framhåller, att Finmarken sträckte sig ovan Kvänland.

[2] De antiqua gente qvenorum, 1788; Försök att upplysa Konung Ælfreds Geographiska Beskrifning. Vitt. o. antiqv. akad:s handl., del 6 s. 79 f. not.

Digitized by Google

ningen i Norrbotten knappast under äldre tid sträckt sig mycket utöver dess nuvarande område. [1] — Porthan tänkte sig, att kvänerna varit hälsingar och stödde sig härvid bl. a. på den uppgift, som förekommer i Öhrlings Lexicon lapponicum (1780) angående lapskt kainolaš, 'bonde': »Kainolats, Kainahaljo, ita Lappones Svecos et Norvegos appellant», samt på den omständigheten, att en by i Torneå nämnes Kainunkylä eller Hälsingbyn.

Ett nytt uppslag i diskussionen om kvänerna gavs genom ett uttalande av prof. Wiklund. I en uppsats »Om kvänerna och deras nationalitet» [2] hävdade han, att den förutsatta identiteten mellan kvänerna och kainulaiset icke språkligt kunde påvisas. Stammen till isl. kvænir utgör *kuani-, men mellan denna och fi. *kainu, kainuu* (< **kainuh*) föreligger icke ljudlagsenligt något samband. Skulle *kainu*(*u*) inlånats i finskan skulle detta förutsätta en skandinavisk stam **kaino-*, **kainu-* l. **gaino-*, **gainu-*; hade *kainu-* åter lånats till isländskan skulle det ha givit isl. **køynir*, **gøynir* l. dyl. [3] Av särskilda skäl drog prof. Wiklund slutsatsen att kvänerna varit en svensk folkstam jämförlig med hälsingar, jämtar m. fl.

Med anledning av prof. Wiklunds uttalande ha finländska historiker sökt hävda uppfattningen, att kvänerna varit av finsk

---

[1] Wiklund som undersökt hithörande förhållanden har uttalat sig i riktningen att den finska befolkningen i äldre tid sträckt sig icke endast som nu över Torneå, utan även över Kalix socken. Ortnamnen antyda även en sporadisk bosättning i Luleå och Piteå socknar. Inflyttningen av en finsk nybyggarstam i svenska lappmarkerna ägde rum under förra hälften av 1600-talet. K. B. Wiklund, Nationaliteterna i Norrland, Nordisk tidskrift 1895 s. 378 ff; Namnet Luleå, Ymer 1904 s. 180 ff.

[2] Arkiv för nordisk filologi XII s. 103 ff.

[3] E. N. Setälä har (Finnisch-ugr. Forschungen 1910 s. 49) förutsatt, att kvænir likafullt skulle kunna härledas ur kainu(u) och hänvisar i detta avseende till övergången fi. *Koivulaks > sv. Kevlaks. En motsatt övergång kan i flere fall påvisas, t. ex. Svensby > Soinila (Jmfr. T. E. Karsten, Nordiska ord belysta av finska. Arkiv 22 s. 186 ff). Såsom Setälä påpekar skulle man emellertid i dylikt fall närmast vänta sig ett fi. *koi-*, icke *kai-*. — Av intresse är att icke heller ryskt kajæni ljudlagsenligt kan ställas i förbindelse med kainu (oaktat Nöteborgstraktatens Каяно море direkt i senare latinska avskrifter motsvaras av Kaino Haf); det ry. ordet förutsätter nämligen en trestavig grundform. Enligt vänligt meddelande av prof. J. Mikkola.

Digitized by Google

nationalitet. Prof. K. Grotenfelt har uttalat denna mening och likaså J. Laurosela[1].

Prof. Wiklund har för någon tid sedan uttalat en åsikt om kvänerna, som avviker från hans tidigare uppfattning av dem som en svensk folkstam. I artikeln »Kväner» i »Nordisk Familjebok» (1911) säger han nämligen efter att ha framhållit att det ofta påstådda sambandet med fi. kainulainen är obevisat: »Förmodligen voro de (de gamla kvänerna) finska skogsströvare av samma slag som de, som i något senare tid lade under sig de finska 'erämarkerna'. Man har nog också att i dem se birkarlarnes förfäder.»[2] Det är att beklaga, att prof. Wiklund icke närmare utfört denna tanke; emellertid

---

[1] K. Grotenfelt, Mikä oli muinainen Kvenland »terra feminarum?» Hist. arkisto XX, 2; samma uppsats, Über die alten Kvänen und Kvänland, i utvidgad form i Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, ser. B, tom I, 1909; J. Laurosela, Kveen-Kainulaiskysymys, Hist. arkisto XXII, II, 1911. Prof. Grotenfelt utgår från det hos Adam av Bremen i hans krönika över Hamburgs ärkestift omtalade »Terra feminarum», vilket ungefär motsvarar Kvänlands område. Man har förutsatt en förväxling av kvænir med kuénir, 'kvinnor'. Prof. Grotenfelt kommer till resultatet, att detta »terra feminarum», vilket vore liktydigt med Kvänland, varit utsträckt ända till södra delen av Finland. Som stöd härför anföres Adam av Bremens uppgift, att »ön» Estland sades ligga närmast till Terra feminarum. Det är emellertid att märka, att Adam av Bremen till följd av de samtida kartornas orientering åt öster, utgick från att skandinaviska halvön sträckte sig i öster och väster. Han tänker sig sueonernas (svenskarnas) rike liggande utmed norra randen av Östersjön och förlägger Birka vid Mälaren mitt emot Jomsborg (vid Wollin). I analogi härmed kommer Terra feminarum, som enligt Adam låg norr om svenskarnes område att förläggas till östligaste delen av Östersjön, närmast intill ön Estland. — Adam av Bremens uppfattning om den yttersta norden synes vara alltför obestämd, för att några säkra slutsatser därpå skulle kunna byggas. Jmfr A. Bjørnbo, Adam av Bremens Nordensopfattelse (Aarbøger f. nord. Oldkyndighed 1909 s. 120 ff) och H. Krabbo, Nordeuropa in der Vorstellung Adams von Bremen (Hansische Geschichtsblätter 1909 s. 37 ff).

[2] En likartad tanke har redan förut uttalats av prof. G. Storm vid filologmötet i Kristiania 1898 i ett föredrag om »De ældre grænser mellem nordiske og finske folk»: »Kvænerne er det samme som de senere tiders birkarlaboar eller birkarler» (Forhandlinger paa det femte nordiske filologmøde 1898 s. 56).

Digitized by Google

synes detta uttalande vara av rätt stort intresse. I det följande skola några omständigheter framhållas, som kunna synas giva stöd åt en dylik åsikt.

Birkarlarna voro som bekant personer, som med svenska regeringens begivande upptogo skatt bland lapparne och drevo handel med dem. [1] Namnets etymologi är oklar; att det är bildat på apell.-karl synes säkert.[2] Namnets förra led har blivit sammanställd med det birk-, bjark-, bjærk-, som ingår i benämningar på öar belägna utanför handelplatser fordomdags, Birca vid Mälaren, Pirkkiö (förr Birkö) vid Torneå, Bjarkey invid Halogaland, Berkö (nu Björkö) i innersta delen av Finska viken etc. Birkarlarne bodde i kustsocknarna invid Bottniska viken, Torneå, Piteå och Luleå; senare tillkom Kemi och slutligen även Umeå. Största betydelsen hade birkarlarörelsen i Torneå lappmark, vilket framgår, utom av att birkarlarne här voro flere till antalet än i de övriga socknarna, även därav att birkarlarne i Torneå i skatt till kronan erlade lika mycket, som birkarlarne i Luleå och Piteå tillsammans. [3]. — Att märka är att vid sidan av birkarlarne *landsköpmän* i mycket stor utsträckning bedrevo handel bland lapparne. Detta synes särskilt ha varit fallet i Torneå och Kemi socknar. Birkarlar och landsköpmän nämnas vid sidan av varandra i aktstyckena.

Första gången omtalas birkarlarne år 1328. Under Magnus Erikssons minderårighet hade förmyndarstyrelsen upplåtit hela landet mellan Skellefteå och Uleå träsk till bebyggande. Med anledning härav ingicks det nämnda året en överenskommelse mel-

---

[1] Den nyaste och utförligaste skildringen av birkarlarne utgör J. Nordlander, Om birkarlarne, Hist. tidskrift utg. av sv. hist. fören. 1906 (I) s. 215 ff o. 1907 (II) s. 92 ff. — Jmfr. även Porthan, De Bircarlis, 1786. — En populär översikt av nyare resultat hos J. Lauroséla, Pirkkalaiset, Kyrönmaa I.

[2] Jämför likartade bildningar såsom Bottne-karl, siäle-karl (person som idkade sälfångst) m. fl.

[3] Nordlander a. a. I s. 229 f.

Digitized by Google

lan hälsingar å ena sidan och birkarlar[1] å den andra rörande förhållandena i Hälsinglands nordligaste del mot Uleå träsk. Det beslöts att de som fått tillåtelse att bosätta sig här, vare sig birkarlar eller andra skulle vara fria från skatt, tills konungen blivit myndig, att ingen skulle få hindra lapparne i deras jakt eller birkarlarne på deras resor till lapparne eller på färden tillbaka från dem med deras varor. Birkarlarnes handel med lapparne var således före 1328 i full gång. När birkarleinstitutionen egentligen uppstått kan däremot icke angivas. Man har emellertid tänkt sig, att birkarlarnes verksamhet fortgått sedan mycket gammal tid, då den bildar en tydlig parallell till den privilegierade handel och skatteupptagning, som norska köpmän redan vid slutet av 800-talet idkade i Finmarken.[2]

Birkarlarne voro storbönder och bedrevo en rätt omfattande boskapsavel. Fiske utgjorde emellertid en mycket väsentlig del av deras verksamhet. En fogde karaktäriserar t. o. m. på 1550-talet birkarlarne såsom fiskare, som hade fisket i några fjärdar vid västra sjön (d. v. s. Atlanten). Och denna uppgift synes vinna stöd vid en granskning av birkarlarnes boplatser; det framgår nämligen, att birkarlarne voro bosatta i byarna vid Bottniska viken invid mynningarna av de stora älvar, Torneå, Kalix, Luleå, Piteå m. fl., som här utmynna eller också något uppför floderna i närheten av de stora laxfiskena.[3]

---

[1] »inter Helsingos ex parte una et *Bircharlaboa* ex parte altera.» Då bl. a. lappfogdar uppgivit, att birkarlarna voro bördiga från Birckala i Tavastland, har man i den angivna namnformen sett ett vittnesbörd att birkarlarna härstammat från denna socken. Det synes emellertid antagligt att man med formen birkarla-boar velat beteckna, att de i Täljemötet deltagande birkarlarna varit *fast bosatta*, något som tydligt framgår av det anförda aktstycket. (Jmfr. norskt búmænd, fast bosatta norrmän, till åtskillnad från kringflyttande lappar). — Birckala synes bildat på Birka — det vanliga fi. ortnamnssuffixet -la; en folketymologisk sammanställning av Birckala och birkarla(r) låg naturligtvis nära till hands.

[2] Se S. L(ö n b o r g) i Nordisk familjebok, artikeln »Birkarlar» (1905).

[3] Jag har för granskningen av birkarlarnes boplatser använt en av N o r d l a n d e r (a. a. II s. 100 f) publicerad förteckning för 1553 över birkarlar.

Digitized by Google

Birkarlarne inom de olika socknarna bildade sig emellan ett slags handelssällskap, som bedrevo sin handel i lappmarkerna ovanför. — Birkarlarne gjorde lapparne »tillföring» i fetaljer, kläder, hampa etc. och erhöllo i utbyte skinn av olika slag ävensom fisk. Den vinst de erhöllo fördelade de årligen sig emellan genom lottning. — Birkarlarne sades »hava» eller »äga» lappar. Egendomligt nog tyckes emellertid förhållandet mellan skattinkrävarne och lapparne varit baserat på en viss formell frivillighetsgrund. Jacob Ziegler, som stödde sina uppgifter på ett par prästmäns utsago, meddelar (i »Schondia», 1532), att »lapparne på egen hand välja en hövding (præses) som de kalla konung[1], men svenske konungen ger honom makt att styra. Han bär röda kläder, konungadömets insignier». Olaus Magnus åter berättar (i »Historia de gentibus septentrionalibus», 1555)[2]:» Till förestândare hava de (lapparna) vissa personer, som de gemensamt utvalt och lyda och som benämnas bergchara d. v. s. bergkarlar. Till dessa erlägga de även kostbara pälsverk och fiskar av många slag, som de dels hava att utgöra i skatt till konungen av Sverige, dels frivilligt överlämna såsom gåva.[3] Dessa män äro igenkännliga framför andra, ity att de äro iförda en röd klädnad.»

Med år 1553 inträffade en förändring beträffande birkarlarnes rätt att uppbära skatt bland lapparna. Då Gustav Vasa märkte, att fogden hade för stor fördel av det, som han erhöll i Lappmarken utsände han i stället personer från sitt hov, vilka tillsammans med birkarlarne skattlade lapparne och uppburo skatten av dem. Sedan dess funnos lappfogdar i varje lappmark. — Birkarlarne kvarstodo efter 1553 endast såsom ett slags privilegierade handelsmän i lappmarkerna.

Birkarlarnas myndighet över lapparne var icke territoriell,

---

[1] Härmed må jämföras Schefferus uppgift att lapparnes benämning på lappfogdarne var *Konunga ålmai*, »konungsmän». Joh. Schefferus, Lapponia, 1673, p. 158; se även Nordlander a. a. I s. 218 o. not 2; 227.

[2] Se s. 33.

[3] »Skänker» av lapparna till svenska och norska fogdar omtalas. Nordlander a. a. I, s. 232.

Digitized by Google

utan följde de olika lappstammarna. På denna väg utsträcktes deras överhöghetsrätt över lapparne ända till Västerhavet och Norra ishavet, i öster åter ända till Kola. Vid sina färder västerut stötte de emellertid på hinder från danske konungens fogdar och befallningsmän, varav svåra konflikter sedermera uppstodo. Gustav Vasa sökte begagna birkarlarnes inflytande över lapparne i väster till sin fördel. Han gav fogden i Västerbotten Jöns Håkansson befallning att rannsaka gränsförhållandena vid Västerhavet; denne fullgjorde uppdraget vintern 1650—51 och kunde därefter meddela, att han förmått birkarlar och sjölappar därstädes att erlägga en årlig skatt till konungen. På Vadsö i närheten av Varanger-fjord inrättade konungen ett s. k. vågefiske, där han höll fiskare. År 1551 utfärdade Gustav Vasa ett öppet brev för birkarlar och landsköpmän att fritt och utan förfång från befallningsmännen på norska sidan få bruka sitt fiskeri ute i havet, »som aff alder plägsed varid och fader och föräldre (förfäder) för them oqvalde och obehindrede giort haffue», så vitt Sveriges gränser sträckte sig utmed sjösidan. Dock skulle det vara förbjudet för birkarlarne och landsköpmännen, som drogo till fisket med sina renar, att göra sjöfinnarne och lapparne något förfång på deras enskilda fiskeplatser och landgrund. Även skulle det vara dem tillåtet att fritt få driva köpenskap med norrbaggar och andra främmande.[1] Efter Gustav Vasas tid uppstodo som bekant långvariga konflikter med Danmark angående rätten att uppbära lappskatten, och särskilt sedan svenskarne i anslutning till fredsslutet i Teusina 1595 begynt framställa anspråk på att få uppbära även Rysslands del av skatten av lapparne väster om Varanger till Malanger, eller tillsammans $^2/_3$ av skattebeloppet, skärptes konflikten.[2] Frågan om lappskatten var som bekant en av de viktigaste orsakerna till utbrottet av Kalmarkriget. I freden i Knäröd 1613 avstod Gustav II Adolf slutligen från alla anspråk på Finmarken.

Vid samma tidpunkt begynte birkarlarnes ställning bli alltmera kringskuren. År 1605 påbjöds, att birkarlarne icke vidare

---

[1] Brevet dat. 21 sept. 1551. Gustav I:s registr. XXII s. 333 f.

[2] Se härom bl. a. S. Ingman, Kaarlo IX:n jäämerenpolitiikka I—II o. K. Pira, Svensk-danska förhandlingar 1593—1600.

Digitized by Google

skulle få fara omkring i Lappmarken och driva köpenskap, så framt de icke ville draga till Västerhavet, vilket stod dem fritt; de skulle endast en gång om året få handla med lapparne å bestämda platser. Slutligen år 1620 ålades de att bosätta sig i de nygrundade västerbottniska städerna. Sista gången omtalas birkarlarne år 1632.

Kvänerna omtalas, som ovan angivits, sista gången på isländskt håll år 1271; Kvänland åter nämnes sist i en handskrift från slutet av 1300-talet. Då vi åter i början av 1500-talet finna kväner omtalade, kunna vi identifiera dem med de birkarlar och landsköpmän som ovan nämnts. Olaus Magnus omtalar i sitt berömda kosmografiska arbete Historia de gentibus septentrionalibus (1555) kväner. Han hade åren 1518—19 företagit en resa genom Skandinavien ända till trakten av Över-Torneå och lämnar i sitt arbete synnerligen värdefulla uppgifter om förhållandena i höga norden.[1] Olaus Magnus omtalar, att lapparne idkade byteshandel och att man med renar fraktade fordon (currus, måhända en förväxling med det lapska »kerres») lastade med pälsverk, tyger och skinn till norska sidan. De som förestå dessa fordon, berättar Olaus kallades på folkspråket *Qvænar*[2]. Å den tidigare (1539) av Olaus Magnus utgivna Carta Marina[3] ser man även invid det i »Lappska bärgen» belägna Lule träsk kväner med sina renar (spända för vagnar med hjul) färdas genom bärgöppningen över till Norge för att där avsätta sina varor. På norska sidan synas även birkarlarnas tält (utskrivet *Domus bircarorum*) uppslagna. Å kartan finnes antecknat »Bergkara» och tätt därunder »*Qvenar*». Då vi veta att birkarlarna ägnat sig åt dylik godsfraktning till lapparna, har det med rätta förutsatts, att Olaus Magnus med uppgiften om dessa »Qvenar» åsyftat birkarlarna. Och intrycket att han velat identifiera kvä-

---

[1] Se K. Ahlenius, Olaus Magnus och hans framställning av nordens geografi.

[2] »Qvi his curribus præfecti sunt vulgariter gentis nomine Qvænar appellantur.» — Formen Qvænar förekommer även i margen och i index.

[3] Reproducerad i facsimile i förminskad storlek i Kristiania Videnskabs Selskabs Forhandlinger 1886, n:o 15.

Digitized by Google

nerna med birkarlarna stärkes genom att på kartan namnen birkarlar och kväner sammanställts. Att denna uppfattning är fullt riktig skall av det följande framgå.

I övrigt höra vi kväner omtalas i dansk-norska handlingar från 1500- och början av 1600-talet. År 1530 meddelar Hans Eriksson, fogde på Vardöhus, ärkebiskop Olaf i Trondhjem bl. a., att han haft möte med »The *Hwener*[1] som ther pleg[e] kommæ. thæ woræ ther — tillägger han — met iijc reynar och bantth iagh dag met them som sydwenie war»[2]. — I en relation, som Hans Olufssøn, befallningsman på Vardöhus, upprättat om »Finneskat som Søfinner[3] give Svensken og Ryssen», gjord i Köpenhamn i juli 1598[4], omtalas i Senjen län såsom »Finnefjorde» Salangenfjord, Seter, Vatsvig, Reisen, Laxhelle, Lokhelle, Ljusbotn och halva Malangerfjord. Därpå heter det: »Finnerne udi disse for:[ne] Fjorde, endog de give deres aarlige Landskyld til K. Maj. udi Danmark og Bispen udi Trondhjem lige ved andre Nordmænd, saa give de dog til Sveriges Krone hver ½ Daler aarligen og berette, at sligt var udgivet udi gammel Tid som en Skjænk eller Vennegave[5], paa det de maatte nyde Fred og Rolighed for *Kvænerne eller Østfinner.* Siden er det bleven til en aarlig Skat og Rettighed. — Dette ligger altsammen 3 Dagsreiser fra Kjølen eller Fjeldryggen, som gjør Skjel mellem Norge og Sverige.»

Fortsättningen av relationen erbjuder särskilt intresse för vår föreliggande uppgift. Vi ha förut nämnt, att Gustav Vasa givit fogden i Västerbotten i uppdrag att resa till Västerhavet och här klargöra gränsförhållandena. Av ett brev från konungen till Jöns Håkansson, dat. 20 april 1551, framgår att fogden föregående vinter fullgjort uppdraget och beställt om fisket vid Västerhavet. Konungen uttalade sin tillfredsställelse med den

---

[1] Denna kursivering och de följande i citaten äro förf:s.

[2] Diplomatarium Norvegicum VIII s. 642 f.

[3] Med »Søfinner» betecknas de fast bosatta fiskarlapparne i motsats till de nomadiserande »Fjeld-Finner».

[4] Alltså tillkommen i samband med de komplikationer, som skapades genom Teusina-fredens bestämmelser.

[5] Jmfr Olaus Magnus' uppgift (ovan s. 31) om lapparnes frivilliga gåvor till birkarlarne.

Digitized by Google

årliga skatt som sjöfinnar och birkarlar lovat erlägga.[1] — Härmed må jämföras vad som meddelas i fortsättningen av den ovannämnda dansk-norska relationen år 1598. Såsom speciella lappfjordar i Finmarken nämnas här Alten, Porsanger, Laksefjord, Tanen och Varanger. Och det säges: »Bo udi disse for:ne Fjorde udi Finmarken liggendes, 211 Finner, og giver en Part til Svensken 1 Daler, en Part 5 Mark. Og berette de, at *Kvænerne eller Svenske Kjöbmænd* udi gamle Dage, ungefærlig for 60 Aar siden, gaves for en Villighed sligt, siden byttede de dennem det imellem.[2] Siden kom en ved Navn Jens Haagenssøn med Nogle Knegte og skrev dennem udi Skat, hvormeget de aarligen skulde give til Sveriges Konning, dog eftersom de tilforn havde givet Kvænerne». — Från Langenes i Finmarken berättades, att lapparne länge, ända från unionstiden, givit »qvänerna», som idkade köpenskap bland dem, tre alnar »Vaarklæde» eller »Dynevaar», vilket delades mellan kvänerna.[3] — Den i meddelandet ingående tidsuppgiften hänvisar till tiden omkring 1540. Att med den omtalade »Jens Haagenssøn» åsyftas den ovannämnde västerbottniske fogden Jöns Håkanssøn är klart, och lika litet kan det vara tvivel om att med kvänerna åsyftats de i Gustav Vasas brev omtalade birkarlarna. Härav framgår att de av Olaus Magnus omtalade »Qvenar», som transporterade varor till norska sidan varit birkarlar. Av dess större intresse blir under dylika förhållanden hans uppgift, att kväner varit en folklig benämning på dem som förestodo de nämnda varutransporterna. Då han å sin karta sammanfört de två namnen »bergkara» och »qvenar» har han påtagligen velat ange tvenne alternativa benämningar på samma personer, av vilka den senare enligt hans uppgift haft en mer vulgär karaktär.

En instruktion för Claus Urne, fogde i Nordland, som stod i förbindelse med ett förläningsbrev för honom, dat. 1 aug. 1598, bekräftar vad i den ovan åberopade relationen uppgivits. Även här berättas, att sjöfinnarne i Salten, Senjen och Tromsö län givit »for:ne Skat, som nu Kongen af Sverige tager til *Kvænerne*

[1] Gustav I:s registr. XXII s. 157 f.

[2] Fördelningen av vinsten genom lottning var ju karaktäristisk för birkarlarne.

[3] Se härom E. J. Jessen, Det Kongerige Norge I, 1763, s. 189.

Digitized by Google

eller Østfinner, (hvilke *Kvæner eller Østfinner* bo paa hiin Side Kjølen eller Fjeldryggen og ere Sveriges Riges Undersaatter,) til en Vennegave eller Skjænk, paa det de skulde ingen Overvold gjøre dennem, naar Kvænerne aarligen med deres Kjøbmanskab dennem besøgte». Sedan hade konungarna av Sverige låtit sina skattefogdar — »ikke uden Trusel og Magt» — skattlägga lapparna.[1]

Från danska kronans sida användes alla tillgängliga medel för att hindra birkarlarnas verksamhet. I ett brev till Hartvig Bilde, befallningsman i Nordland, den 20 febr. 1609, heter det: — — I ydermere beretter os, at *Kvænerne* (som er et *Svenskt Folk*) bruge Norges Krones Land, som er imellem Kjølen og den salte Sø, og have der deres Reenlager al Sommeren igjennem[2] og give dog intet derfore til os og Kronen, men de agte med slig deres Brug at tilhevde sig Søen; item da skal for:ne Kvæner drage neder til Søsiden og der med vore Undersaatter drive Kjøbmanskab, fare til Baadts fra en Sted til en anden, Søfinnerne til Skade og Afbræk; da ville vi, at du herefter aarligen kræver af de Finner, som bo udi de Byer, saa meget udi Skat, som de til Sveriges Krone udgive; derhos dennem formelder, at den Skat, som de til den Svenske Krone udgive, den give de ud med Urette og for intet, thi de bo paa denne Side Kjølen.»

Till området kring Vardöhus synas samma birkarlar: kväner särskilt ofta ha kommit. Vi ha redan anfört, huru en fogde därstädes år 1530 meddelade, att han enligt sedvanan överenskommit med kvänerna, som brukade komma dit.[3] I ett meddelande som Kristian IV av Danmark sände konung Sigismund, dat. 13 juli 1594, uppges, att befallningsmannen på Vardöhus klagat, att en av de svenska lappfogdarna Nils Oravain[4] »och the folck

---

[1] Vid underhandlingar med svenska ombud år 1599 nämnde Hans Olufssøn, att gränsen mellan Lappland och »*Quenneland*» (= Finland) av ålder varit mellan Kautokeino och Sundavara. *Pira* a. a. s. 149

[2] Jämför härmed uppgiften i Gustav Vasas brev 21 sept. 1551 (s. 8) att birkarlarne och landsköpmännen brukade draga till fisket vid Västerhavet med sina renar.

[3] se sid. 34.

[4] birkarl och fogde i Torneå, Västersjö och Kemi lappmarker efter 1588—1597.

Digitized by Google

han hafuer medh sigh, och ändå andre *Suenske eller Queenefolck»* var vinter kommit till sjökusten, »som ähr först udi Waranger och Altebottn», med köpenskap till sjöfinnarna; de hade för små spikar, söm, hampa, brännvin och något smör tillbytt sig nästan all den fisk som lapparne fångat under sommaren. [1] Att det här är fråga om birkarlar styrkes bl. a. även därav att år 1595 en svensk fogde klagade, att norska fogdar fyra år tidigare velat taga tull av birkarlarna, som årligen kommo till Varanger och gjorde lapparne tillföring i allehanda »partzeler». [2] — Slutligen nämnes i ett brev från danske konungen till Claus Gagge, befallningsman på Vardöhus, 1 maj 1611, att av ett brev från fogden framgått, att lapparne voro svensken mera benägna än danskarne och att de svenska fogdarna trettio man starka med våld och hot uppburit dubbel skatt av lapparna. Fogden skulle hädanefter hindra svenskarne att uppbära dylik skatt. »Om de *Svenske eller Kvæner* komme der i Lenet med deres Kjøbmanskab, da skal du aldeles ingen af det Riges Undersaatter tilstede nogen Handel der udi Lenet at bruge, ei heller dennem sig der at forholde». [3]

Birkarlarna : kvänerna omtalas i de dansk-norska dokumenten såsom *Svenske Kjøbmænd, et Svenskt Folk, de Svenske;* tillika säges, att de äro *Østfinner.* Med uttrycket Østfinner har man velat angiva, att de voro av finsk nationalitet (i motsats till lappar, »Finner»). [4] Då de sägas vara svenskar innebär detta endast, att de voro svenska undersåtar. — Frågan om birkarlarnes nationalitet har varit mycket omstridd. På denna väg vinnes såsom synas ett bestämt resultat. Att märka är emellertid att de

[1] Handl. rör. Skandinaviens hist. XXXIX s. 126 f.

[2] a. a. s. 129 ff.

[3] Den här åberopade dansk-norska relationen och de kungliga skrivelserna ingå i Norges Rigs-registratur III s. 538 f o. 543, IV s. 300 f, 436 f.

[4] I Peder Clausson Friis' (1545—1614) arbete »Norges beskrivelse» nämnas »Østfinnland» och »Østfinner». På tal om lapparnes skattskyldighet till de tre naborikena, gör Friis följande reflexion: »Jeg tencker at de derfor ere tre Konger Skat skyldige at en Konge for deres Troldom icke kunde undertvinge dennem, thi haffuer Kongen i Suerig kommet Norigis Konge til hielp met sine *Østfinner* och ryssen met sine Biarmelænder hwilcke vore lige gode pa Konsten med Finnerne (Friis' Samlede Skrifter, utg. av G. Storm, 1881, s. 407 f).

Digitized by Google

kväner: birkarlar som omtalas i de ovan åberopade akterna uteslutande synas ha varit hemma i Torneå. Torneå lappmark ansågs nämligen sträcka sig till Västerhavet mellan Varanger och Ofoten [1] och söder därom uppbars icke vid denna tid skatt. Med säkerhet kunna vi således fastslå, att birkarlarne i Torneå varit av finsk nationalitet; men däremot synas vi av de anförda norska källorna icke kunna draga några slutsatser beträffande förhållandet i Luleå och Piteå.

Såsom vi nämnt omtalas birkarlarne senast i svenska aktstycken år 1632. De hade år 1605 förbjudits att vidare draga omkring i Lappmarken med köpenskap, så framt de icke ville draga till Västerhavet. Och i denna riktning ha deras färder gått länge fram i tiden. Petter Dass berättar i sin versifierade beskrivning över Nordlanden (fullbordad efter 1692) [2] i skildringen av Halogaland, att för någon tid tillbaka köpmän från Luleå, Torneå och Piteå årligen under vintern kommit till Ranen [3] och tillhandlat sig fisk mot yxor, filar och andra järnvaror. Dessa köpmän kallades *Bark-Karlene* [4]; de sålde sina varor betydligt billigare än de norske krämarne. Vid samma tidpunkt omtalas även kväner, som bedrevo köpenskap på norskt område. År 1688 omtalas i ett reskript kvänerna som handelsmän, vilka ägde tillträde till Varangers marknad. 1702 förbjödos kvänerna och andra att draga omkring i Finmarken. Vid ting i Kjelvik 1705 upplystes, att kvänerna en gång årligen om vintern brukat komma till Porsanger för att driva handel. Att dessa kväner äro identiska med de av Dass omtalade bark-karlene är påtagligt. I ett kungligt reskript av år 1760, vari Varangers marknad upphävdes, meddelas, att årligen från Torneå brukat komma några av de s. k. *Qvæne-Borgere*, som under prätext av att besöka Varangers marknad, drogo kring landet och förförde allmogen att köpa brännvin och många andra av deras kramvaror och loc-

---

[1] Se bl. a. lappfogden Hans Larssons undersökning om svenska och norska gränsen vid Lule lappmark, odat. Handl. rör. Skand. hist. XXXIX s. 106.

[2] Peter Dass, Saml. Skrifter 1: 91—92.

[3] Dass uppger att de brukade begiva sig hemifrån S:t Matthiæ dag, den 24 februari.

[4] Jmfr härmed formen *barkare*. Se Nordlander a. a. I, s. 227.

Digitized by Google

kade av allmogen de bästa och kurantaste varorna.[1] Att senare leden i detta »*Qvæne-Borgere*» utgör en fördanskad form av det ovannämnda *barkare* är icke uteslutet.

I första fjärdedelen av 18 årh. började finnar fast bosätta sig i Finmarken och Tromsö amt; här ha vi således den första fasta bosättningen av »kväner». Antalet bofasta finnar var emellertid mycket litet. Först efter 1825 har invandringen antagit större proportioner, så att år 1875 finnar funnos i alla socknar i Finmarken och Tromsö amt.[2]

Vi ha således kunnat följa kvänerna såsom birkarlar från början av 1500-talet under en lång tidsperiod. Frågan är emellertid, om vi kunna fastslå birkarlarnas förekomst under en tidigare period i de trakter, där vi funnit dem på norskt håll omnämnda såsom »kväner». Härvid är först att ihågkomma uppgiften från Langenes i Finmarken, att kvänerna: birkarlarne länge, från unionstiden, med sin köpenskap brukat uppsöka lapparne.[3] År 1420 klagade vid ting i Torneå »alla menoga allmoga, som lappefarer äre» med birkarlarne, att lösmän från Tavastland beforo alla lappmarker och tvingade lapparne, så att de ville undfly dem som med rätta ägde uppbära sin lott av lapparne.[4] Härav framgår att birkarlarne i Torneå redan vid denna tid drogo omkring i lappmarkerna, således ett område, som åtminstone delvis motsvarade det forna Kvänland, sådant dess läge angivits under äldre tid. Men det finnes tecken, som tyda på att birkarlarne nått fram till norska kusten under en långt tidigare period. I den ovan ofta åberopade dansk-norska relationen år 1598 angående lapp-

---

[1] Jmfr härmed brevet av 13 juli 1594 om kvänernas besök vid Alten och Varanger. Uppgifterna om kvänerna: birkarlarna här och om dessa »Qvæne-Borgere» i ovananförda brev äro slående lika. — Se N. V. Stockfleth, Bidrag till Kundskab om Qvænerne i Norge. Kristiania 1848, s. 45.

[2] Se för ovanstående G. Hammer, Historisk Undersökning om Finmarkens handel (Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie bd 3 s. 307 not 2) och den översikt Qvigstad meddelar i Nord. Lehnwörtern im Lappischen s. 4 f, not 3.

[3] Se s. 35.

[4] Handl. rör. Skand. hist. XXIX s. 30.

Digitized by Google

skatten upptages under Tromsö län: »Finnerne boendes udi Liungen (Lyngsfjord), bekjendte at de af Arilds tid (från urminnes tid) have givet Skat til Sverige og Rysland». Då lapparne givit en dylik uppgift till den danska fogden vid en undersökning, som avsåg att fastställa det oberättigade i Sveriges skatteanspråk vid Västerhavet, är det ju i och för sig ägnat att tilldra sig uppmärksamhet. Därtill kommer att vi från annat håll erhålla meddelanden, som visa att uppgiften, så vitt den rör Ryssland, är riktig. I samband med den fred, som år 1326 slöts mellan Norge och Ryssland upprättades på norskt håll ett meddelande om gränsen mellan Norge och Ryssland (ca. 1330—40). Här heter det: »þessor enda merke ero millim Noregs kononghs rikis ok Ruza kononghs efter þui sem gamler menn hafua sagt ok en sæghia j dagh gamler bumenn oc finnar. Eigha Ruzar at taka skat medh sio (utmed sjön) till *Lynghesþufun* (Lyngstuen, halvön mellan Lyngenfjord och Ulsfjord), en aa fialle till Mæleaar (Mæleå, måh. Mollisjoki invid Halde-fjäll) oc liggr hon beinsta upp af (rätt upp från) Lyngesþufun oc austr mote kili (Kölen). En kononghr af Noreghe tækar skatta austr till Trianæma (Trindenes = Kolahalvön) ok in efter Ganduik (Vita havet) till Veleaga (Vieljoki, som utfaller i Kandalaks viken vid byn Umba), huar sem Halfkarelar æda Halfinnær, þeir sem finzska (lappsk) modor hafua aat.» [1] Lapparnes i 1598 års relation upptagna uppgift, att Ryssland sedan urminnestid ägt rätt att upptaga lappskatt invid Lyngsfjord synes således vara riktig. [2] Men kunna vi förutsätta, att lapparnes uppgift om Rysslands skatterätt sedan urminnestid vid Lyngsfjord varit riktig, då vinner även deras meddelande om att Sverige ägt en likartad skatterätt över lapparne därstädes tilltro. — Uppgiften om att Sverige ägt skatte-

---

[1] Antiquités russes II s. 493 f.

[2] En annan uppfattning angående vittnesbördet har visserligen gjort sig gällande, enligt vilken norrmännen skulle ägt att beskatta lapparne och därjämte halvkarelare eller halvlappar, medan Ryssland endast skulle ha haft individuell beskattningsrätt och kunnat uppbära skatt endast av helkarelare. Denna uppfattning synes mig dock sakna stöd. Se P. A. Munch, Om Grændse-Traktaterne mellem Norge, Sverige og Rysland (Nord. Tidskr. f. Vidensk. og Litteratur 1851—52); O. S. Rydberg, Sveriges traktater med främmande magter I s. 507 ff.

Digitized by Google

rätt över lapparne sedan urminnestid styrkes även från svenskt håll. Så nämnes bl. a. på tal om Torneå lappmark 1576, att de norska fogdarna sedan några år tillbaka förbjudit lapparne, som bodde i Ofoten att utgöra deras skatt till Sverige, »som the aff hedenn hööss giort haffue». [1] Mycket ger således vid handen att sedan mycket gammal tid Sverige ägt rätt att uppbära skatt av lapparne vid Västersjön. Nu veta vi emellertid, att skatten av lapparne före 1550-talet upptogs av birkarlar. Göra vi nu den konjekturen — vartill vi ha full anledning — att birkarlarna även under äldre tid på norskt håll benämnts med det namn under vilket de innefattades på 1500-talet, »kväner», anträffa vi således kväner vid en mycket tidig period och kunna icke underlåta att sammanställa dessa kväner med bl. a. de kväner, som 1271 tillsammans med karelare gjorde infall på norskt område, och detta så mycket mer som de förekomma i närheten av Halogaland, som enligt källorna uppsöktes av »kvænir».

Såsom vi framhållit har Porthan framställt frågan, huru kvänerna, om de utgjort en särskild finsk folkstam, under 13 och 14 seklen kunnat försvinna utan att lämna spår eller lämningar efter sig. Från den här angivna synpunkten kan uttalas, att kvänerna såsom »lappefarare» naturligtvis icke behövt efterlämna särskilda spår, och bl. a. icke i fråga om ortnamnen. — Kvänland har varit det område inom vilket dessa skatteuppbärare bland lapparna rört sig; när odlingen framträngt, har »Kvänland» förlorat sin betydelse som geografiskt begrepp. Mot vår framställning kunde måhända riktas anmärkningen att i Egils saga omtalas krigståg, i vilka deltogo 2—400 kväner; birkarlarne voro aldrig så många. [2] Men tager man hänsyn till att med beteckningen »kväner» på 1500-talet tydligen åsyftats icke blott birkarlar utan även de i Gustav Vasas brev år 1551 och ofta annorstädes med dem sammanställda »landsköpmännen» får denna omständighet sin förklaring.

---

[1] Handl. rör Skand. hist. XXXIX s. 156 f.

[2] I Torneå, Luleå och Piteå lappmarker 1553 50, 1606 55. Nordlander, a. a. I s. 220, II s. 95.

Digitized by Google

Ännu må några ord ägnas åt det ifrågasatta sambandet mellan kvænir och fi. kainu. När vi finna, att i de åberopade norska aktstyckena från 1500-talet kvänerna kallas »Østfinner» = finnar samt att dessa samma kväner äro hemma i Torneå, vilket ligger inom det område som i speciell bemärkelse kallas *Kainu*, kan man väl knappast tveka om att en förbindelse måste förefinnas mellan norskt »Kvæner», som direkt går tillbaka på isl. kvǽnir samt fi. kainu(lainen). Å andra sidan kunna av de norska aktstyckena utan vidare slutsatsen dragas, att lapskt kainulaš och fi. kainulainen böra motsvara varandra. Ty dessa aktstycken ge en synnerligen god illustration till att det varit undersåtskapet som varit bestämmande vid angivandet av folkslaget.[1] Vi se ju, huru kvänerna, oaktat de varit av finsk nationalitet, upprepade gånger nämnas svenskar, ett svenskt folk o. s. v. När således Öhrling i sitt lexikon anger, att med kainolaš betecknats» en svensk eller norsk man», kan därav på intet sätt slutas att det fi. kainulainen och lapskt kainolaš icke skulle stå i förbindelse med varandra. Det är påtagligen även här så att undersåtskap icke nationalitet betecknats.

[1] Jmfr lappskt *karjel*, ryss, emedan karelarne lydde under Novgorod och Moskva.

Digitized by Google

Meddelanden och aktstycken.

Utdrag ur en brevväxling mellan C. F. Rotkirch och R. F. von Born.

I ett brev av den 13 nov. 1819 skriver Rotkirch till v. Born bl. a.:

Min egen bästa bror:

— — — Annat är med folck som redan bitit hufvudet af skammen, såsom min herr confrater, [presid. Tandefelt] then ther jag önskade kunna kalla vördnadsvärd, men hör: han begär borthyra embetshuset i Åbo, men får afslag; sedan begäres och fås uthyra i Helsingfors 2000 rb, hvaraf han nu betalar 1500 och stoppar således 500 i egen pung. Det mäst caracteristiska och bland annat namnlösa är, att han hos Rehb.[inder] begärdel 1000 r:dr taffelpengar åt v. presid. Feuerstern, såsom fattig, att i hans ställe ge hofrättsmiddagar med flere depenser under hans frånvaro nb: på det sättet, att Feuerstern skulle få 500 och h a n sjelf de andra 500 r:dr. Beundrom en slik finance plan och ömhet för den fattige, hela summan åt Feuerstern hade visserligen låtit säga sig. Har du hört tilgången med chiffonieuren gen. gouv. feck af Kejsaren i Åbo? Åter en finance plan af her baron och presid. han hade lånt penningar til snickarn, som han ansåg sig ej kunna få igen, ty mannen är insolvendo och hade snickaren att uppföra skåpet i Kejsarens trappa, men måste stadna utanför huset, emedan gen. gouverneurskan ej tillät att det upfördes, till(s) baron Rehb. kom och hjelpte den stackars karlen, presid. förbjöd honom att begära mer än 1500 rd. så mycket dess fordran utgjorde, ehuru arbetet skall varit mera värdt; ty han frugtade att om snickaren begärte mera skulle handel ej bli utaf och h a n gå i mistning af sine försträckte penningar. — Köpet gjordes och presid. fångade promt rofvet. Sedan skall han fadt höra gräseliga sanningar af gen. gouverneurskan. — — —

Julen och årsskiftet hade von Born tillbragt hos Rotkirchs i Vasa. — D. 15 jan. 1820 skriver Rotkirch bl. a.:

— — — En historia berättas i Helsingfors om Åbo höfdingen [Mannerheim] som kan betviflas, min likväl vara sann. Åland fick efter 1818 års missväxt låna 1 à 2000 t:r spannmål ur magasinerne. Denna säd skall

Digitized by Google

nu in natura återbetalas och gamla herrn sjelf har efter contract åtagit sig lefveranceen däraf efter 14 ½ rd:r per tunna, på en tid då rågen i Åbo uppköps för 11 rd:r. Man tycker att han såsom vederbörandes hulda landsfader och den där dessutom närmaste upsigten öfver magazinerne tillkommer, väl kunnat försaka denna snöda finance-operation. — — —

D. 23 febr. skriver Carl von Morian från S:t Petersburg till systern följande biljett:

Bästa syster! Tack oändeligen mycket för ditt sista bref. På ögonblicket afreser jag härifrån åt fosterlandet, och torde efter en eller två veckar befinna mig uti ditt ömma sköte. Jag hinner nu blott underrätta dig att din käre man, Sam. Fred von Born, i går på aftonen utnämdes till landshöfdinge öfver Uleaborgs län. Detta skedde hastigt och utan att gen:gouverneur, comité eller Born sjelf däröfver förut hördes: utan var Monarkens egen idée. — Hästarne äro redan förspända. Adieu.

Utnämningen är av Hans Majestät egenhändigt undertecknad d. 10 febr. gamla stilen.

I ett brev av d. 3 mars 1820 meddelar von Born Rotkirch följande egenhändiga brev från Rehbinder av d. 16 febr.:

Med några ord, får jag äran underrätta att H. M. Kejsaren, under förlidne gårdag, bevilljat landshöfdingen Ehrnstolpe afsked, samt, i succesionen efter honom, utnämnt herr öfverste lieutenanten att vara landshöfdinge i Uleaborgs län. Ehuru fullmagcten ännu ej är underskrifven, kan herr öfverste lieutenanten utan äfventyr bereda sin flyttning.

För egen del tillägger han:

Brefvet slutas med titulatur af landshöfdinge. — — — — — Vare huru som hälst, så synes min framtid nu bestämd. Måtte alt fortfara att gå väl, och själen finna sig nöjd! Min stackars hustru som måste sent om sider öfvergifva släkt och vänner kring Borgå är mäst att beklaga. Ovisst om hon här träffar någon som förstår henne. Oroad är jag öfver alt hvad som förestår mig, innan jag här kan komma på något när sorgfri fot. Baronens ordres om flyttningen, beklagar jag, att jag ej kan efterkomma så hogendrogen som han tyckes förmoda, och den kan väl aldrig verkställas om jag ej får några månaders tjenstledighet han lärer väl trodt att jag skulle än å vinterföret låta hustru och barn aka hit. — — — Jag tiger tills det blir officiellt, och måste såväl nu som framdeles både här och til andra orter visa mig nöjd åt lyckan och äran — missnöje kunde väcka rancune hos innevånarne och förtrytsamhet hos höga vederbörande — — — Lönen är här upburen utan rester, men ännu ej delat oss emellan. Genom höga priser på det som tagits in natura och rubelns värde lärer den gå närmare 8000 rd: Jag får dock ej mera än för 4 ½ månad af 1819 — det öfrige nästa vinter,

Digitized by Google

hela detta år får jag nu visst tjena utan. Fullmagts lösen medtar väl ½ten af hvad jag nu fått — således vackert deficit ur egen pung. — — —

I ett brev av den 16 april skriver hustrun Catherine dessa rader:

Amiral Kronstedt afled nyligen. — — — Kronstedt har dödt mycket lugn, men det gör ju de flästa brottslingar.

Under sommaren skedde överflyttningen till Uleåborg, sedan lokal för landshövdingen nödtorftigt iordningställts. Härom skriver v. Born till Rotkirch d. 17 okt. bl. a.:

Ändteligen hafva vi nu såvida kommit oss före, att flesta rummen äro satta i det skick de kunna bli att vi försett oss med litet provision, och hunnit låta handtverka af alla slag tillställa hvad för comoditét erfordras, sedan här ej fants en enda hylla till begagnande, mycket mindre något annat. Behofverne äro så mångfaldiga, att det ena uttränger det andra. Emellertid hoppas jag, vi skola begynna slå oss ut, endast dessa rum hålla värma, hvilket jag sökt befordra genom reparationer på egen bekostnad redan före hitkomsten. Innan vi ännu hunno göra några visiter i de hus med hvilka vi skulle komma att umgås, blefvo vi prevenerade af samtelige herrskaper som förledne onsdag gjorde oss sine visiter, och de som då ej hunno dermed, infunno sig om thorsdagen. Stadens handels societet visade oss en utmärkt artighet som var oförväntad, någon tid före min ankomst hade blifvit dem emellan ventilerat om sättet att emottaga oss, och tillika betyga oss sin fägnad öfver flyttningen till denna ort, samt då öfverenskommit att gifva en baal så elegant som möjeligt. Ingen enda undandrog sig alla önskade få deltaga af borgerskapet, och efter hvad Hasselblatt säger: har han aldrig märkt större enighet och lust i fråga om utbetalning. Listan upprättades och hvar ock en tecknade sig för tillskott efter behag. — Engman var också uppförd — men vid presentation svarade han: »Jag är icke emot att deltaga, men utfäster ingenting, då jag ej känner hvartill kostnaden kan uppgå, utan man får taxera mig». På ett så fint svar har han blifvit utstruken af listan — men frun inviterad, ehuru hon dock icke infant sig. Par dagar efter vår hitkomst påhälsades vi af 2:ne marskalkar som averterade om tillställningen, och utbådo sig få arengera den till fredagen d: 13de. Den är nu således förbi och var högst galant. Man säger att sådan aldrig varit i Uleåborg. Också var en grof summa sammanskuten. Musique var hämtad från Torneå och Brahestad. Nya skolehuset var upplåtet, där det finnes många och stora rum, som blefvo upmålade till tillfället och rätt grannt meblerade ifrån husen, för dagen. Soupéen var dilicieuse, och liksom dricksvarorna öfverflödande. Alla de uttryck af artighet och välvilja, som både vid och utom skåldrickandet yttrades för min hustru och mig af dem som förde ordet, och af borgmästarn på borgerskapets vägnar, kan jag ej utan erkänsla påminna mig. Tillställningen var högst smickrande, i synnerhet då jag conciderar, hvad jag i tysthet hört, att

Digitized by Google

staden ville visa allmänheten sin glädje, att hafva fått en styresman sådan de länge önskat sig. Jag törs visst icke låta hänföra mig deraf — men det är dock encouragerande. — — —

Svågern Ehrnrooth skriver från det glada Åbo, där han med sin hustru vistades, följande pikanta rader den 20 dec.:

Min egen vän! — — — Accademie staten: hofrätten, och handels societeten höra ej till den vanliga, utan att hålla flere calaser i veckan kan väl ingen lefva med dem alla, Troil är den enda som rumlar med alla; här är för öfrigt sig lik: visiter och contra visiter, middags måltider: sparsammare soupéer, 3ne gånger i veckan karl klubb: där idkas spel vid vanligen 4: bord, och läses alla sorter tidningar; och hvar söndag dans klubb, där man får se flere hundrade damer pryda väggarne, och, få af dem finner jag vackra, men kanske är jag bortskämd hvad det vackra beträffar, fröken Fredenskjöld har utan all fråga det vackraste ansikte, men börjar redan vissna, hon vore i behof af en rasker man, hade jag några år tillbakars och mine förra krafter åter, så skulle jag anse . . ., hvad fröjd har väl en fattig flicka af denne snöda verlden, hon måste afholla sig ifrån hvad naturen så sorgfälligt inplantat hos varje som lif och känsla äger, hvad jag har fördjupat mig i ett ämne som icke är din sak.

Grefven [Aminoff] har bedt mig helsa dig, han sitter ibland flere timmar och talar hos mig om alla sine amuretter och konfortüner, och då vattnas han alltid i munn, när Grfefven och Cedercreutz [A. R. f. 1774] gjöra sina målningar så skall man åtminstone ej vara mycket modeste, jag afhörer föreläsningarne med all uppmärksamhet. I afton blifver stor samling hos Troils, och efter hvad han visskade mig i örat spectacell, söndags var åter en karlmiddag af 40 personer då dracks förtviflat och förtärdes hummer och ostron i mängd. Hvad tycker du väl att General Gouverneuren nyligen gifvit en bale för 300 personer, ibland annat stort omtalas närvarande 10 st. Generals personer, 8 af Ryska armén och 2 de finska. Låt någongång veta hvemm Eder societe består af. ingen kan öfverträffa Uleåborgs boarne i divousion emot sin landsh. och landshöfdingska, de äro som Ryska soldaten, det är en contradiction emot hvad här sker, man bemöter tillochmed deras Exc. med en bagatelle. — — — Aldrig har jag varit med på sådant förfärligt dricka som sidsta söndags hos Troils, alla hade florshufva, och en del till den grad att de måste intaga sängen — han är en persuaderande värd — och visar godt exempel: för otäckt. Oaktadt alle calaser önskar jag mig lyckelig återkomst till min trefliga hydda, trifs der långt bättre än i detta stoij och sus. — — —

Din redeliga vän
M. Ehrnrooth.

I ett brev av d. 21 febr. 1821 berättar Rotkirch om landshövdingarne Aminoff (åtalad för tre grova tjänstefel och av hovrätten dömd till ett halft års suspension) och Langenskjöld följande:

Digitized by Google

— — — Höfdingens i Cuopio sak lärer nu vara beluskad [?], men ännu ej decision justerad, hvarföre du tils vidare härom håller tyst. 3ne ha gillat hofrättens utslag och de öfriga fällt honom till 500 rd silfm:ts böter jämte 50 datzu för skrifsättet emot hofrätten och advocat fiscalen. Han tyckes såleds, ehuru suspension torkat in, nog vara erhindrad om ofoget af det begågne mannamon; ty 300 rd är hel mans bot, hvarföre man, likväl utan upsåt, får slå ihjäl folck. Han hade förut skrifvit til v. K. och bedt honom, i händelse M a r t y r d o m e n blefve af senaten fastställd, honom därom genast med express underrätta. Presidenten var ej öfver ärendet och en annan lärer haft semestre, så att det troligen var 3 röster mot 3. A. M. [A. G. Mellin f. 1775 d. 1856] har sökt öfvertyga alla om origtigheten af

D. 9 okt. meddelar Rotkirch följande jämte utdrag ur greve Aminoffs brev av d. 28 sept. till R:

— — — Grefven hemkom d. 27. Makan var qvar men gossarna redan resta til Åbo. Hon skulle dagen därpå ock ditresa, ehuru med en aldeles fördärfvad hälsa — slag attaquer, men kanske blott svåra spasmer — så att han är mycket bekymrad. För öfrigt meddelas mig helt kort: »Jag har då slutadt mitt värf på högsta ort, med all den tillfredsställelse jag kunnat önska mig; får återgå til mitt hem och det med välsignade regentens samtycke, nåd och höga förtroende; Men Monarken ålade mig att emottaga det ansvarsfulla och kinkiga värfvet, att vara Åbo universitetets v. cantzler, ett förtroende. Han trodde icke kunna updraga åt någon annan än mig. H a n k ä n d e, med mera smickrande för min person. Jag inväntar här förordnandet expedierat, hvarefter jag inställer mig i Åbo, emedlertid håller jag detta tyst, som du äfven gör min vän. En comité däri jag är ordförande skall utarbeta en förbättrad academisk ordning m. m., jemte andra comittéer som förestår mig i H:fors — hvaribland torde bli på min framställning, redaction af den utlofvade constitution för fosterbygden (halles hemligt) — Med ett ord min vän, jag har haft vigtiga och djupa förtroenden. Gifve Gud jag kunde svara däremot! samt har jag beslutit att vara värdig min regent och mitt fädernesland, såsom cantzler lärer anslås at mig taffelp:r, huru mycket vet jag ej. Utom det skulle det ej heller bära sig för min tomma pung. — — — På Elisabeths dag hade jag min sista conference och med samma afskeds audience, hvarefter Maj:tet förärade mig, en magnifique brillanterad gulddosa med sitt portrait, man skattar til emellan 12 à 15000 rbs. värde. I anseende til portaitet anser jag denna belöning öfver alt annat mig kunnat tildelas. Min andra son Adolph är blefven extra page, att ditskicka när och om jag vill. — Som jag förmodar att C—l [De Carnall] icke står länge qvar, tar jag för gifvit så länge, att v. Born är sjelsfkrifven successor». Gösta Kothen, som d. 29 kom til Helsingfors, skrifver af d. 30: — — — »Dosan är af högt värde och öfverskrider vida resekostnaden, som dessutom kommer att ersättas efter rese reglementet. Att han afsagt sig ordförande skapet i committéen, ansåg man i Åbo såsom

Digitized by Google

berömvärdt. v. T. hvilar nu lefvande på sina lagrar, efter ett högst smickrande afskedsbref och rundelig pension. — — —»

D. 26 dec. skriver Rotkirch ånyo:

— — — Veckan före den sist utgående hade åter ett upträde af studiosi, mäst candidater och äldre studenter, ägt rum. Candidaten af Tengström, pater priors yngsta son, går med en mängd kamrater, hvaribland hrr Wigelius och Brummer, til Lewisons för att hos kyparen släcka sin brinnande törst. Denne ville ej lämna spiritueusa saker utan contant betalning, hvaruppå af Tengst. af kyparen en örfil och vände sig därpå ur lika pockande ton til Lewison sjelf, hvilcken så artigt som möjeligt också supplicerade om betalning för hvad de nådiga herrarne ämnade förtära. Nu vredgades de erschrecklich och mörbultade alt Lewisons tjänstefolck och skulle begått tiläfventyrs stora sottiser, om ej flere andra i källar salen varande gäster, äfvensom på gatan förbigående personer, lagt sig emellan och, ehuru med åkommor hit och dit, dämpat oväsendet och kört hela studiosi klungan ifrån societetshuset. — — — Hvassers mördare skulle de gärna vilja förklara vara galen, också efter faderns, professor Joh. Gadolins påstående, men Bockström har ej velat gifva betyg och skulle han det så blefve betyget att gossen — 18 à 19 års gammal — är lika slug som alla andra. Nu har läkaren v. Haartman honom om hand, men hade, oaktadt förnyade samtal, än ej kunnat komma på spåren med förryckthet hos junckaren. Vriden lärer han dock vara; ty fadern har sagt, att han flere gångor förut varnat gubben för Hvasser såsom en farlig man, och spådt att något olyckligt komme att hända honom. Gossens beslut har varit att samma dag också mörda professor Wallenius, men då det ej lyckades med Hvasser — kanske ändå det lyckats om ej frun af nödropet: M ö r d a r e, kommit emellan och beredt professorns hastiga flyckt — hade han ansedt detta ej mer vara f ö r s y n e n s beslut utan gådt på sin kammare. — — — Hvasser var i 8 dar nästan utan apparence. Värjspetsen tog på benet vid vänstra ögat och halkade ned til halsen vid örat samt hade afskurit några ömtåliga nerver. Nu tviflas ej mera på professorns vederfående, men är han nu likasom betagen sitt minne, i en beständig oro, halfyrsel och fullkomlig inactivité. — — —

I brev av d. 10 april meddelar Rotkirch följande ur ett brev av d. 27 mars från presidenten Adolf von Willebrand i S:t Petersburg:

— — — Nyligen har finska militairen genom sin divisions general anmält den anhållan, att utan afseende å 1812 års capitulation, blifva nyttjade innom eller utom det stora riket, hvarest det än kunde gälla. Detta är högst nådigt uptagit och egenhändigt underskrifvit rescript ifrån monarken til [general G. A.] Ehrnrooth expedierat. Efter bifall af hvad begärt blifvit och anbefald communication til underhafvande lyder slutet:

Digitized by Google

Temoignés leurs, combien je suis sensible de la preuve de devouement qu'ils me donnent: et croyés, general, que sais reconaitre tout ce que je vous dois, pour l'ésprit qui regne dans le corps, à la tête du quel je vous ai placé.» — Många och bittra reflexioner kunna härvid göras. Emellertid är Ehrnr[ooths] lycka gjord i grace vägen m. m. — — —

I brev av d. 15 maj skriver Rotkirch och meddelar ur brev av friherre von Kothen av d. 6 maj bl. a. följande:

— — — Sedan Carl Edvard Heurlin nu åter beslutit att söka lands secret. tjänsten i Åbo län, förmodas det v. H. deciderat sig att emottaga styrelsen af berörde län; ty med all sin skicklighet torde han ännu vara i behof af en dugligare sekter än den, som Langensköld än måste emot sin vilja behålla. Att Born slår sig ut med sin landsstat, förutsätter ögonskenligen, att han är fullkomligen vuxen den plats han innehar: också vinna hans framställningar gehör på högsta ort »(icke utan en slags senatorisk jalousie)», hvilcket skönjes däraf, att Limingo sockneboers ansökning, att få uppföra deras kyrkobyggnad af träd, blifvit tvert emot senatens underd. tancka och i ämnet afgifne utlåtande, i nåder bifallen. — Nyligen ankom rescript som förbjuder liks begrafvande i våra lutherska kyrckor. — Fogden Elwing har til stoppande af sin balance deponerat 9000 rb, hvilcket dock icke torde hindra v. B. att göra sig om den gynnarens person behörigen försäkrad. Att kronofogdarne på sätt det i österbottn sig förhåller, äro tilllika magazinsförvaltare, bär sig sannerligen icke i längden, och visar erfarenheten att flere balancer enkannerligen ur detta skäl upkommit. Måtte den nitiske Wärnh.[jelm[1]] ha lycka framgång samt behöflig protection i sina företag.» — — — Grefven är åter högeligen upbragt öfver ett upträde af en student. Berättelsen därom lyder så: En ung Stjernwall [E. W. f. 1802, d. ? utomlands] från Linnäs ser några damer på gatan insulteras af kyfpoikar, hvilcka han smälde upp, men par ryska soldater togo poikarnes partie. Under handgemänget ropa de på hjelp då 4 soldater komma til men Stjernwall, en 20 årig hand fast yngling, smorde en af dem så att han låg på gatan och stängde in 4 uppå en gård, men d. 6:te sprang til högvakten, hvarifrån kom en patrouille som arresterade Stjernw. och soldaterne. han fördes dock genast til Rectorn, som geck med honom til general Gervais, hvilcken lofvade om möjeligt vore nedtysta saken, ehuru undersökningen om förhållandet måste ske. Då v. e:n feck veta däraf hade han sprutat eld, hoppat 10 famnar högt upp och haft den oförsigtighet att yttra, innan ännu utrönt var hvem som hade felet, att han ämnar taga militairens parti. Hela student corpsen äro härigenom högst förbittrade på grefven. Det verckeligen sanna af saken torde snart spörjas. — — —

---

[1] Tydligen överste H. H. Wärnhjelm, 1820 utnämnd till kommissarie vid gränsregleringen i Torneå.

Digitized by Google

Gärna hade v. Born såsnart tillfälle yppade sig förflyttats till ett av de sydligare länen. I förväntan på sådan lägenhet fick han i Uleåborg uppleva stadens brand, som inträffade den 23 maj 1822, varvid hans förmåga och rådighet sattes på ett hårt prov. Om händelsen skriver han till Rotkirch redan d. 24:

— — — Den, genom sin handel sedan ett seculum florerande, och förmögna, samt med många vackra byggnader de 2ne sednare åren liksom redan i år embellerade staden Uleåborg finnes ej mera till —! En vådeld utbrast kl. 3 natten emot i går hos färgaren Pape, och innom några minuter kastades från det antände strax bredevid varande rådhuset lågor och tände åt särskilda håll, så att eld nästan på en gång utbreddes i centern och norra ändan af staden — Blåsten var väl lindrig men tilltog af lågornas häftighet och i alla olika directioner bildade sig väderhvirflar för att bringa i verkställighet ödets beslut om en allmän förstörelse. Intet rägn på många veckor — allt var kruttorrt och med alla menskliga ansträngningar var räddning omöjelig — Tre sprutor voro i gång — Brandseglen upslukades af lågorne — Innan nio timmar blefvo kyrka, rådhus de superba lazaretts och scholegårdarne samt alla hus på vida öfver 300 stora rymliga tomter. jämnade med jorden; så att icke en pinne af träd finnes qvar — Endast 3ne bättre gårdar, räntmästarns och vice kamrerns samt en ung Nylanders och några koijor i nystaden stå ännu där, för att till efterverlden bära vittne om denna stads undergång. Troligen skall vår samtid icke se den mera upsta i sitt förra skick — Troligen har ej heller i Finland sådan eldsvåda nansin existerat — så stor förlust timat — skadan är oberäknelig — Alla varulager innom gårdarne förlorade, och för alla classer lifsförnödenheter — Det reelaste af meubler bärgades — 4000 människjor blefvo ur sin sötaste sömn väckte, för att innan middagen vara husvilla — Likväl räddades de många 100 hamnbodar och magaziner hvari 30 à 40,000 t. salt med många andra rikedomar förvaras, där köpmänerne nu krupit in, men embetsmänn och alla andra classer hafva legat lägrade på åkrar och backar, där rior och lador ej räckt till — Äfvenså lyckades mig att frälsa ränteri medlen som till betydlig summa finnas, och detta med vadligaste äfventyr, ifrån källarn til det hus som redan stod till hälften i låga (helt nära där elden utbröt) och likaledes sauverades cancellie och contoiers handlingar til det mästa. — Allt är nu förbi — Grufliga öde! att jag skulle vara vittne till ditt beslut, att du skulle komma att raga mattet af mina bekymmer! men hvad äro dessa ända emot de många olyckliga — af dem de flesta sakna bröd och förtjenst för morgon dagen. — Jag kan och hinner ej nu lämna närmare detailler — Jag rapporterar senat och general gouverneuren samt skrifver til Rehbinder och har dermed nyss slutat. Helt kort går jag blott till väga — Intet hus finns till embetsrum, inga hus i stadens granskap att få för embetsmän — Jag, den enda lyckliga som blef orubbad i mitt bo — Jag tackar försynen för denna förskoning — hade blåsten varit starkare, skulle tvifvelsutan elden kastats hit — vädret låg ej heller häråt — Jag är glad

Digitized by Google

att vi kunnat vara de nödställe till tjenst. Sistledne natt herbergerade vi 30 personer af mäst bekante familier — Embetsmän som ej ägde ett hyble eller en boda — Mat hafva vi ock gifvit så långt vi förmått och i flere omdukningar — I natt blifva ock många hos oss och Gud må veta hvar alla skola taga vägen jag ser ingen rimlighet utan utflyttningar till socknarne. Hela lazarettet med all sin tross 40. à 50. personer, har jag uti mitt bryggkök.och hölider — Med en bonde ½ mil härifran, fick jag ändock i dag accordera om qvarter för lazarettet. — Tre menniskjor innebrändes och tvenne slogos döda till marken af spillror — manga brutna armar och ben — en myckenhet boskap stupade — Jag måste dock ännu tillägga att jag aldrig föreställt mig en sådan självstyrka som jag funnit hos nästan alla som här varit. Män de lägre classerne äro uti en rysvärd belägenhet —.

Förlåt det orimmliga slarvet nådige morbror — men jag är omgifven af menniskjor och prat — har horribel hufvudverk — ögonen svida af gardagens rök och gruset som lagorne hade i sällskap — — — —

D. 28 maj skriver von Born ånyo till Rotkirch i samma ämne:

— — — Berättelsen om eldsvådan härstädes i fredags, var hvad jag i hast kunde upteckna — Den första förvirringen var stor och yttrade sig pa det allra våldsammaste sätt i synnerhet hos handtverkare och den lägsta classen som förlorade sine verkstäder, sina redskap, maten och på lang tid nödig förtjenst för vidare utkomst —. De passerade dagarne hafva icke upphjelpt humeuren, utan endast gifvit radrum till nogare besinning om det förestaende missödet. Månge af dem se ingen dager för sin bergning, och andra befara utdrägt på tid med reglering af staden, hvarförinnan de raka i elände, som hos några ännu kunde förekommas genom snar hjelp. Ännu förefaller mig hela catastrofen mången stund som en dröm, emedan jag varit orubbad — och det nästan intet är möjeligt, knapt med eget öga, eller det alfvarsammaste betragtande, föreställa sig en sa fasansfull ödeläggelse. Folcket i denna stad äro af ålder utmärkte för radighet och djerfhet vid upkommande eldsvådor, och brandredskapen hafva visserligen varit i godt skick, samt sprutorne altid indelte under befäl af de rappaste bland högre borgerskapet — men olyckan ville, att elden utbröt i den gard som ligger ytterst i norden utaf staden i en backbrink där blasten fick fritt påverka och korsdraget fran grenarne af elfven späda under. Papes hus var 2ne vånings, samt innom garden ofantelig vedmängd, och närmast belägne gårdarne lågo, så att lågorne genast öfverhöljde dem, och flammade upp till radstugan som från dess höga torn i ögnablicket kastades bränder till centern på många 100 al: afstand. Hela våhren ej ett enda dugligt rägn, hvarigenom alt var torrt som krut, och vädret lag tvärs öfver; sa att nästan på en gång en allmän brand upstod — Alla menniskjor strömmade i början till stället där elden utbröt och hoppades motta densamma ehuru valdsam, men surprisen att den utbredde sig a andra hall vallade consternation och springande af och ann —. Manges hus stodo också redan i laga när de hemkommo — Communication afbröts derjemte genom

Digitized by Google

eld och rök, emellan de särskilte delarne af staden och man såg rätt nu ej möjlighet att någorstädes framkomma. Ett bevis huru hastigt altsammans för sig gick, är, att många ej fått bärga det ringaste, utom de nakne barnen — många förlorat pengar — silfver m. m. Nu har jag en bestämdare upgift på det afbrända. 400. särskilte gårdsnummer som varit bebodde af 330 husägare ligga i aska —: hushållens antal som dessa gårdar innrymt känner jag ej ännu — men det måtte vara ganska stort, ty gårdarne voro rymligt bygde och hyresgäster nästan öfverallt — 8. magaziner afbrunno också vid stranden. Frälste äro ungfärligen 86: gårdsnumror, tillhörige 65 särskilte ägare, samt 282 af köpmännernes magaziner eller så kallade hamn och strandbodar som ligga i sammanhang med sidsta husraden vid elfven. Innevånarne utgjorde vid 1820 års slut 4105. personer. Af dessa hafva åtminstone 3000 blifvit aldeles husvilla, och måste packa sig hvarest de kunna. Handlanderne hafva förlorat enormt. Deras bodar på gårdarne voro upfylde med dyra articklar. Tusende tals tunnor med talg, och smör till export — kött och fläsk m. m. har uppgått i rök. Flere anses hafva gjort 30, a 40,000 rdr förlust — Den beskedliga Skogman har lidit för 25,000 rdr: — lycka att han är så väl känd och har rik svärfar, som kan hjelpa, att retablera honom. Icke en gång de bästa och starkaste husen fingo bärga tillräckelig mat för mer än någre dagar. Brahestad har redan hitskickat 17. lass proviant för det fattigaste folket, och de rikare köpmännen hafva af sine frälste magaziner utdelat af den spannmål de där kunnat hafva — hela skadan är oberäknelig. Man värderar så många hundrade tusende rdr: att jag ej vågar nämna dem. Hade icke strandmagazinerne blifvit frälste, så vore hoppet evigt förlorat — ty intet understöd ingen hjelp som möjeligen kunde väntas vore då tillräckelig. — Undersökning skall nu företagas och lärer Pape stå sig illa — Han är en dålig man, som är hatad och illa känd för många saker men samlat sig förmögenhet den han efter hand flyttat öfver till Sverige, och nu blott forcerat sit färgeri en gros; för att utsuga allmogens sista styfrar och kanske sedan gå öfver med allone. Han är själf svensk — gift med hofr: rådet Holmbergs syster — Genom pigornes ovarlighet i ett tvätthus säges elden löskommit. — — — — Ränteri hvalfvet låg helt nära rådhuset och Papes — med äfventyr och genom en bakport kom jag inn på gården hvars hus redan brunnit ända till takbandet och droppade eld och brinnande bräder, takrännor m. m. ned på alla dervarande andra porten stod i låga — 10 a 12 minuter hade kunnat differera att als icke utfå pengarne som räntmästarn och länebokhållarn hjelpte undanfå — hos räntmästarn arbetade jag mig sedan lungvåt att utfå alla de pengar han hemma hade, väl ej mycket men småsedlar, stora packor med charta sigillata i dagarne förut hämtadt från H:fors, samt alla hans vigtiga räkenskaper m. m. jemte den arma mannens enskilte reelaste lösören — derpå anförde jag sielf med escort af 2ne ryska soldater, hela skatten bestående circa af 540,000 rub contant och 270,000 rub oliqviderade förskotter och depositioner, till en öppen trädesåker på par 1000 al från staden där lasset blef under vagten, och förfogade jag mig

Digitized by Google

tilbaka till cancelliet som då redan brann uti taket, och elden stod ur vindstrapporne, så att jag icke mera kunde gå upp, hälst huset brann från andra sidan uti väggen och röken redan tilltäpte öfre trappan. Mine drängar och 1 egen häst med kärra hade jag lämnat vid cancelliet, hvarmed de hela tiden sysselsatte sig — Hällström och par andra voro ocksä där först utkasta på gatan och pålassa — De säga att allt blifvit utvräckt som möjligen kunde medhinnas, utom meublerne, men jag befarar att en skrubb blifvit orörd, som innehöll cancelliets angelägnaste documenter, och hvilkas vigt Girsén ej kände som tömde cancellierummen — han kom sluteligen ut utan sourtout. Clasen hade varit uppe om morgonen när faran syntes, men som hans svärfars gård, var en af första i centern af staden som antändes måste han skynda dit att frälsa fruntimerna. I förskräckelsen glömde han qvarlemna nycklarne til sitt skåp och sin stora kista i dess rum, som blefvo orörde af de andra. Han förlorade där såväl pengar som chartasigillata för flere hundra rubel. hemma fick han heller ingenting bärgat, utom sin bureau, böckerne och litet kläder. Alla hans egna meubler ströko med. Ränteri medlen har jag nu här i en af de källare jag begagnat under kronomagazinet, under soldate vagt — Tre rum har jag här i Brännerie huset i dag låtit inreda till embetsrum. Clasen med fru och barnet samt en domestique äro flyttade till oss och fått 2ne rum. Hällström bor också inne med mig i det 3de af mina rum, där jag tänker ta länebokhållarn till — De äro så goda att nöija sig vid vårt bord, och hoppas jag få fortfarande visa dem denna lilla välvilja. Bristen på utrymme är så stor, att många af bättre familier ännu bo i rior på åkrarne — andra ha flyttat till bondgårdar, barn skickade till andra städer och i socknarne — Fattigare folcket stryka omkring för att se sig om — en del ligga under bodor, under båtar o. s. v. — Då cancelliet brann var jag redan så trött, att jag genom långa omvägar måste få mig ridhäst hemifrån, med hvilken jag sedan flanqverade och anförde ifrån norra ändan af staden genom skog och öfver ängarne den stora sprutan åt Limingo tull sidan (sjöstranden kunde ej framkommas för eld, ej heller gatorne) där den giorde förträffligt gagn — Mig hände likväl den stora skada att min hingst jag nyligen fått, onekligdt det grannaste kräk man kan se (fallen på Strömsholm) och kostar 500 rdr:, blef förbränd i benen under ritten, så att jag lär förlora den. I jemförelse till andras lidande är skadan ej att omnämna, men kan hingsten ej bli bra får jag aldrig mer sådan häst — och emellertid ömande att se gubben ligga och pinas på stallsgalfvet. Den var för yster att låta tygla sig på eld angripna ställen, och har nu ondt deraf men jag märckte det ej förrän efteråt. —

Min hustrus resa var utsatt till i morgon, men nu har hon beslutit stadna qvar. Hon nämns ej lämna mig allena under denna bistra tid, och säger; att hon numera ej reser förrän närmare mot hösten och då för att icke mera återkomma till dessa ruiner, utan att bli hemma och vänta att jag kommer efter nästa år. Kanske reser hon dock om någon månad, i julij eller början af augusti, men hon är för sensibel att öfverge alla dessa beskedliga menniskjor så länge de alla befinna sig uti sitt första betryck. Också

Digitized by Google

kunde man bedömma henne kall och indifferent för andra, samt efterstråfvande blott nöjet för egen del. ·Brännerihuset är äfven sa skralt, att det utan total reparation ej gerna kan bebos en kall vinter — Tak och murar alldeles förfallna. — — —

Alla vara papper ligga ännu i säckar uti magazin och lider, och först i morgon begynner man eftersöka det coulante för dagen. Skulle jag få ens hum om permission eller eljest vaga resa så skuttade jag af i julijs början, till Helsingfors ja ända till petari om det ej ville lyckas i senaten, att få räntefritt lån åt staden. Ty vill regeringen förekomma statens och landets lidande genom Uleaborgs öde blifvande, så bör lån ej nekas. Hvad på ena sidan förloras — vinnes mångfalt á den andra. neml. af en sådan stad som denna — — —

D. 19 juli skriver v. Born härom ytterligare:

— — — Gen: Gouv: skickade mig 1000 rb: till utdelning efter eget bepröfvande — samvetsgrant har jag giort det, uti 30 lotter neml. 20 a 38 rb. och 10 a 24 rubel, och til det mästa giordt afseende å dem som förlorat sina små gårdar och äro ålderstegne samt skadade till hälsa eller lemmar vid branden. En sådan lått är ej stor, men emellertid har den redan encouragerat många att köpa sig en boda el: en ria och begynna rusta på förra stället, till vinterqvarter. Små bidrag giöra ock godt, åt de aldeles medellösa. — — — Frälsningen af ränteriet, var visst lycklig — men jag tillräcknar denna lycka mig mindre än cantzelliets och contorets räddning, som troligen utom egen drift gått förlorat nästan totalement. — Vid ränteriet hade jag biträde af räntmästarn med dess häst och kärra, samt af länebokhållarn. — Dessa bägge herrar hade kunnat frälsa ränteriet redan i första ögonblicket innan jag ännu visste af eldens löskomst, men räntmästarn var consternerad och rädd för anfall af lågorne som genast bröto ut från flere håll på en gång — kistorne voro också tungrodde — och han ville lita på den brandfria källarn — men jag fann för godt att ej fiera sig till den, då exempel visade i H:fors att dylike källare ej motstodo elden — utan befalte jag promt uttagning af kistorne, kosta hvad ansträngning som hälst — och då lydde herrarne — armstyrka hade de nog. Källarn blef rigtigt conserverad — ty eldens fart var så våldsam att den ej längre tärde på ett och samma ställe. Allt var som en häftig orkan. — Andra dåligare stenkällare brunno likväl ned. — — —

Tack vare v. Borns bemödanden erhöll staden av styrelsen en gottgörelse för lidna förluster i form av en skänk om 100,000 rubel, i anledning varav v. Born uppvaktades av magistraten och borgerskapets deputerade, som anhöllo att deras och stadens invånares underdåniga tacksägelse för H. Majestäts nåd måtte av landshövdingen till H. M:t framföras, jämte det de — »öfvertygade derom att Hr Landshöfdingens och Riddarens varma deltagande i den staden öfver-

Digitized by Google

gångne olycka, samt hos vår Nådigste Monark gjorde framställning, öfver de brandskadades olyckliga belägenhet, bidragit til de understöd som Hans Keijserliga Maij:t Nådigst gifvit staden, — begagnade äfven detta tillfälle att för Hr Landshöfdingen och Riddaren frambära deras ödmjukaste tacksägelse för det kraftiga biträde, och den godhet, hvarmed Hr Landshöfdingen och Riddaren i olyckans stund omfattat Uleåborgs stads invånare».

Besluten att under sommaren besöka Helsingfors erhöll v. Born ytterligare av generalguvernören Steinheil uppmaning att påskynda sin resa och blev under sin vistelse i huvudstaden de första dagarna av oktober 1822 i tillfälle att övervara Senatshusets invigning. Härom skriver han den 3 okt. till Rotkirch:

Efter ankomsten till H:fors från Laxpojo d: 26. upvagtade jag straxt general gouvernören, samt inviterades att bevista påföljande dags högtidlighet, och en adjutant kom derefter med bjudning till den stora middagen. Hans exellence hade utfunderat ceremonien vid senatshusets invigning så pompuest omständigheterna medgåfvo. Alla stater och corpser som skulle däruti deltaga samlades hos grefven kl: 3/4 på 11 f. m. då genom en haj af rysk millitaire, formerad från general gouverneurens hus utmed husraden af torget och sedan i rätvinkel upp till kyrkdörren, processionen framskred efter den ordning som särskilt härhos bifogas. Biskop Molander hade 3 dagar förut fått invitation att bevista högtidligheten, och ehuru sjuk af ett hål i hufvudet, som under reparationen på Strömsberg tillkommit uti trängseln mellan stockar på vinden, infann han sig ändå, för att icke ge tadlarenom rum eller synas försagd. I full skrud emottog han med en afpassad bön och ett bibliskt språk från altar kransen, den i kyrkan inkomne processionen. Derpå sjöngs en vers och en ung präst höll på predikostolen en korrt bönestund; hvarefter Molander höll ett tal från altaret som var värdigt Kejsarens kröningsdag, och invignings högtiden för senats huset. Slutet af talet innehöll förböner, för monarken och i nedstigande ordning för alla tjenstemanna classer, alltför nätt inpassade med prydliga uttryck. General gouverneuren fick sin särskilta hälsning hvaröfver han tårades, och stats secreteraren fick likaså sin välförtjenta del (bägge dessa herrar sutto med Mannerheim i främsta bänken) — men allt var lagom och ej öfverflödande af granlåter. Gubben S[teinhei]l tillades likväl namn af statsman och hjelte, som ej torde kunnat cacheras då något epiteton skulle nyttjas. Canoner på berget utanföre accompagnerade med sitt dån lyckönskningarne för vår stora monarck. Molanders tal vann sålunda mycket bifall och alla tycktes värdera honom. En herrlig organ besitter han, och har uttrycksfullheten helt och hållet i sin magt. I samma ordning återtagades förbi gen: gouv: huset genom haijen som åt höger continuerade till trappan af senatshuset, hvarest alla som rymdes fingo inträda uti plena salen för att afhöra grefvens tal på franska, men afståndet ifrån fonden af

Digitized by Google

rummet där han stod, echoljudet och en något låg röst, hvarmed han talade giorde att innehållet ej rätt kunde fattas af mängden. Man föreställer sig dock desamma af de uppsnappade orden, bland hvilka vive l'Emperreur var det sista, dermed saluten från canonerne utanföre instämde. Sedan åtskildes för att bese millitairens defilade en parade förbi grefven. Till middagen som var grann voro budne circa 70 personer. Grefven proponerade näst efter Kejsarens och Kejserlige familien skålar, senatens, statssecreterarens, generalitet och millitairens, alla corpser och directioner samt sluteligen magistratens och borgerskapets. Biskopen och undertecknad hade ock äran uti intervallerne i hogkommas med en skål särskilt hvardera. Ingen baal existerade, till något misstycke för damerne, men en af de vanligen subscriberade klubbdanser var arengerad på rådhuset. Där var eljest folk ymnigt, men af senatens betjening ingen enda. De hade funnit sig manquerade, att ej vara budna til gen. gouverneuren (alla referendarier voro dock budna och utrymmet medgaf ej flere), hvarföre de hade beställt middag hos mamsell Wahrlund, och fick den i rummen bredvid der Rehbinder bodde. Hederligt skall hafva gått till, och hållits ut långt på aftonen — Naturligtvis bullrades, och i den ställning torde man ej heller sansat sig fullkomligen till den stillhet, som attentionen emot den resande grannen, hade fordrat. Ungdomen rasar, och giör oftast dåligt val förat yttra förtrytsamheten. Denna gång var den likväl obillig, ty omöijeligen kunde general gouverneuren se alla hos sig. Hade de hållit sin middag, men ej absenterat dansen, så hade ej stort varit att säga — men nu desaproberades högeligen denna så kallade ésprit de corps, och jag tror att hufvudmännerne har mycken förtret deraf, åminstone intvålas de af baron M—m och andra ledamöter, samt få säkert länge vänta innan de bjudas på danser i husen. Om aftonen var illumination, och alla fönster i senatshuset eclairerade med 12 till 8 vaxljus, som medtog en kostnad af 1500 rubel. Prefecten protesterade ifrigt mot illumination i huset såvida det ännu ej var aflämnat från nybyggnads komittens ansvarighet, och han var rädd för eldsvåda — men Mannerheim var envis med eclaireringen vid detta högtidliga och kanske enda tillfälle sådant kan komma att ske, om ej landet hugnas någon gång af Kejsarns besök. Också var Mannerheim sielf ute om qvällen för att se efter ordningen och ljussläckningen. — Rehbinder återvände till Wiksberg om söndagen och skall passera till Petari omkring den 20de dennes. Gyllenstolpe gaf middag om lördagen för 12. couverts. Höfdingen i Uleåborg fick och hedern tractera sig af nämnde läkra middag. — Höfdingen i Tavastehus kom ej ehuru inviterad att bivista invigningen — ej heller var någon af embetet utskickad. Rymmare och tjufvar grasera mellan Tavastehus, Helsingfors och Åbo, särdeles i Nurmijervi, Wichtis och Lojo. På flere ställen har bandet tändt eld på hus plundrat och piskat folk. Capellanen i Wanö, Sandmark, öfverfölls nattetid i sitt hus, sköts sielf i hjäl och plundrades. En rik torpare på Laxpojo (Collins gamla fogde) blef illa slagen, hustrun brändes för att upge skatterna, och alt hvad silfver och pengar m:m: fants bortfördes. Fogden blef illa handterad, och fråga är ännu om lifvet. Inga anstalter hade förmärckts från Hjernes sida, oag-

Digitized by Google

tadt han skall fått rapporter, hvarföre gen: gouverneren var högst upbragt — skall hafva skarpt tillskrifvit honom, och skickade Synnerberg[1] till Tavastehus för att taga reda på sakerne, och en kraftig åtgärd. Sådant måste vara något påkostande. — Nästa tisdagsmorgon företar jag resan till Uleå efter jag fick 14 dagar prolongation. — — —

Av ett visst intresse är ett brev från J. F. Aminoff till vännen Rotkirch, skrivet i okt. 1822 och återgivande Aminoffs sinnesstämning efter Arwidssons förvisning samt inträdet av lugnare förhållanden vid högskolan, vars vicekansler han blivit ett år tidigare, och citerat av Rotkirch:

— — — Eljest går v. C:n [2] idkeligen på med ligan och hydran som skall krossas för att ej bli krossad. Stundom är han dock lugnare; såsom »För det närvarande råder här ett lugn, stillhet och sedlighet man anser nästan utan exempel, i synnerhet vid början af en termin. Måtte det fortfara och att ordspråket icke besannas: efter ett långvarigt lugn följer merändels stormar. Man synes ha tagit skeden i vackra handen och funnit faran af sitt namnlösa förhållande. Den scene som passerade är insvept i glömska. Å min sida, min vän, har jag intet att jämka. Mitt fel erkänner jag. Det har varit att jag gått med för mycket foglighet til väga; aménité och loyaute hvilcket de herrarne icke känna, en gång til namnet, således icke hos dem nånsin vunnit burskap. Jag trodde att i denna befattning, likasom förut i de mig updragne, kunna begagna samma medel til det ädla syftemålets vinnande, det vill säga att utan magt språk, men med foglighet, eftergifvenhet, aménité och loyauté föra de underlydande til det rätta och sanna, men ty värr bevisar deras förhållande och händelserne sedan min hitkomst motsatsen icke desto mindre. jag fortfar dock att handla lika som jag altid gjort, men krossa hydran eller ock sjelf bli krossad. Factionairer lugnets förstörare stygges jag vid. Som sagt »—präcktiga ord att få ofta omsäga —» antingen skall jag krossa dem eller de mig, utgången må bli för mig huru som hälst. frånskilt hydran som likväl synes höflig, ehuru jag tror: que le Diable n'y perd rien — är jag mycket nöjd med mängdens bemötande och försäkringar om tilgifvenhet för min person, med önskningar att jag icke måtte tröttna etc. och att jag nog skall få skörda frugten af mina bemödanden och sjelfförsakelse. Härvid vore så mycket att tillägga munteligen. Det finnas dem som utom skrået underblåser illviljan. — Societeten saknar mycket herrar Petersen, Ehrnrooth och Cedercreutz. Excellencen gör ensam les honeurs, och jag min stackare, för min corps. Sällan är jag från mina rum, utan lefver i tysthet med mina barn. En gång i veckan ämnar jag ha små amateurs concerter, både för egit nöje och för att ge ungdomen ett vackert tidsfördrif.» —

[1] E. J. Synnerberg, lagman, prokuratorssubstitut, † 1845.
[2] Vice-Cancellern = Aminoff.

(Forts.)

P. O. v. T.

Digitized by Google

Översikter och granskningar.

En bok om Armfeltska släkten.

Den Armfeltska släkten hör till våra märkligaste adelsätter under nyare tid, icke endast på grund av de ryktbara personligheter den har att uppvisa — karolinen Carl Gustav samt statsmännen Gustav Mauritz och Alexander Armfelt —, utan jämväl med hänsyn till de karaktärsdrag vi påträffa inom densamma och de växlande öden flere bland dess medlemmar genomgått. Nativiteten inom släkten var en tid mycket stor — så hade den nämnde Carl Gustav Armfelt 15 söner och 4 döttrar och hans älsta son 14 barn — men sedan längre tid har antalet starkt reducerats, utan att precis någon fara för utslocknande föreligger, och även i det hänseendet har släkten delat så många gamla ätters öde, att den förlorat den karaktär av militäradel, som ännu i medlet av 1800-talet kännetecknade densamma. Senare tiders demokratiska, allt nivellerande anda har inverkat på dess medlemmars levnadsställning och riktat de yngre generationernas håg åt banor, som skilja sig från fädrens. En historik över släkten — i Finland och i Sverige — under de snart trehundra år, som förflutit sedan den jämtländske bondesonen Erik Larsson vann sitt sköldemärke och efter detta konstruerade sitt namn, vore säkerligen en väl motiverad och tacksam uppgift för forskningen, väl egnad att sprida ljus icke endast över enskilda personers, men också över en hel samhällsklass' öden och livsvillkor, varjämte den skulle giva ämne åt släktpsykologiska studier av mycket intresse. Och kanske skulle den, om den icke alltför länge uppskjutes, skänka biografen förmånen att även i levande livet iakttaga denna genom generationer nedärvda och därför till sitt uppträdande så enkla och naturliga aristokratiska levnadston, som vi ännu möta inom släkten och som vi minsann icke ofta få skåda i vårt borgerliga land.

En svensk författarinna, fröken *Ada Rydström*, som gjort sig känd i sitt hemland genom åtskilliga historisk-topografiska skildringar, bl. a. en bok i 4 delar om Tjust, har företagit sig att i ett till julen 1916 utkommet arbete skildra ett par grenar av den namnkunnige karolinen C. G. Armfelts ättlingar. Arbetet, som bär titeln »Armfeltarne på Hunnerstad och deras närmaste» (225 sid., Sthlm

Digitized by Google

1916, Hugo Geber) koncentrerar sig kring löjtnanten Carl Adolf Armfelts (1750—1807) familj, som genom modren Beata v. Kothen (1755—1829) kom i besittning av sätesgården Hunnerstad i Höreda socken i Småland och innehade den inpå 1860-talet, varefter gården ägdes av arvingarna in på början av detta århundrade. Det är, uppgiver förf., historien »om en gammal smålandsgård, säregen och vacker, själfull i sin originalitet och sina gamla minnen», och om dess ägare, »originalmänniskor så aktningsvärda, att själva deras sällsporda egenheter likaväl kunna locka en tår som ett löje i vårt öga». Men vid sidan av denna familj presenteras för oss åtskilliga andra i Sverige bosatta Armfeltar, också de på sitt sätt »originalmänniskor», och jämte dem flere av den i Finland levande grenen, som härstammade från landshövdingen och generalen Magnus Wilhelm Armfelt, den förste innehavaren av Åminne och Wiurila sätesgods. Så synnerligen systematisk eller vetenskapligt metodisk är boken nog icke; skildringarna äro till en del ganska löst sammanfogade, jämförelsevis obetydliga och utanför den egentliga uppgiften liggande ämnen behandlas med onödig vidlyftighet, varjämte anmärkningar mot en del detaljuppgifter kunna göras. Men den kärlek till ämnet och den pietet för de uppträdande personerna, som känneteckna skildringen, göra att man läser boken med nöje och intresse, vilket också framgår därav, att arbetet torde funnit ganska många läsare i vårt land. Man kan icke annat än med deltagande följa den religiöst anlagda, i ekonomiskt hänseende väl situerade, men tidtals av näringsbekymmer tryckta Hunnerstad-familjens öden under loppet av nära ett århundrade, den gamla friherrinnan Beata Armfelts och hennes döttrars vardagliga hushållsgöromål och idoga strävan att skaffa nödiga bidrag åt sönerna Axel och Carl, vilka båda deltogo i den stora striden mot Napoleon — den förre dessutom i finska kriget, där han råkade i rysk fångenskap — och, såsom vanligt var, uppburo alldeles för knappa löner för att utan skuldsättning kunna reda sig med livets nödtorfter och agrementer. Med rörelse läser man moderns testamente till sina barn och likaså de hjärtevarma välönskningar, med vilka dottern Ulla i sin dagbok nedkallar Försynens välsignelser över sina medmänniskor. Och som bidrag till tidens kulturhistoria läser man med intresse skildringarna av familjens hushållsbestyr och nöjen, dess kyrkobesök, umgängesliv med ståndspersonerna i näjden och resor till anförvanterna på avlägsnare orter. Men största intresset för finländska läsare erbjuder boken genom de partier, som handla om Gustav Mauritz Armfelts förhållande till fränderna på Hunnerstad. Endast några gånger kom »excellensen» — såsom förf. troget kallar den ryktbare gustavianen även innan han vann titeln »en av rikets herrar» — i personlig beröring med familjen på Hunnerstad, men förbindelsen underhölls genom en under hans senare år rätt livlig korrespondens med guddottern och småkusinen, den redan nämnda

Digitized by Google

Ulla, som var uppfylld av tillgivenhet och beundran för den av så många andra hårt bedömda mannen. Av korrespondensen har förf. haft att tillgå endast breven till Ulla — svaren liksom i allmänhet breven till Armfelt under dennes senare år finnas icke vidare — och hon meddelar ur dessa rikliga utdrag, vilka å ena sidan belysa Armfelts tänkesätt och temperament, å den andra den tillgivenhet, varmed han omfattade sin »lilla aimabla cousine Ulla» och hennes syskonkrets. Det sista långa brevet, skrivet tre veckor före Armfelts död, meddelas i facsimile samt dechiffrerat in extenso, visserligen icke alldeles felfritt.

Gustav Mauritz Armfelt var, trots sin häftighet och den ironiska skärpa, varmed han i stunder av uppbrusning och indignation plägade uttala sig om politiska motståndare och olika tänkande, i grunden en känslig och hjärtegod man, som ömmade för sina medmänniskors väl och med verklig släktkärlek omfattade en del av sina anförvanter, dem som icke förverkat hans sympatier. »Jag vill dela med mig och hjälpa så mycket jag kan de behövande, det är den enda lycksalighet jag njuter med satisfaktion», skrev han en gång till sin mor, och flere bland hans fränder fingo nog röna prov på hans goda hjärta. Men han hade gjort ledsamma erfarenheter, som verkade att han i allmänhet var ganska kritiskt stämd även mot sin egen släkt. Hans hjälpsamhet rönte icke alltid den erkänsla han väntade sig, och vad värst var, han trodde sig veta, att under hans landsflyktstid, olyckstiden såsom han kallade den, alla av hans släkt voro emot honom, med undantag av hans ovärderliga moder, gamla friherrinnan Maria Katarina Armfelt, född Wennerstedt, på Åminne. »Sådant lämnar intryck av gott och ont, som aldrig varken tid eller omständigheter kunna utplåna», förklarade han, begripligt nog, och det hände icke så sällan att han i sina förtroliga meddelanden uttalade sig rätt ampert om sina kära släktingar — vissa ställen i de brev, frk. Rydström citerar, bära också vittne därom. Eller också talade han om släkten med en viss godmodig ironi, som precis icke tydde på någon större respekt för den. Så skrev han en gång om en manlig anförvant, att han var en riktig Armfelt, ty han visste aldrig rätt vad han ville, och om en ung kvinnlig frände yttrade han, att hon var »en verklig fröken Armfelt, stort courage och en högljudande stämma och nog karlavulna gester». Märkligt nog var det, såvitt jag funnit, endast några kvinnliga medlemmar — de som stodo honom närmast — vilka åtnjöto hans fulla sympatier, men åtnjöto dem i desto intensivare mått: det var hans mor, hans fru, hans dotter och hans enda svägerska. Ett par brev till modern, som frk. Rydström meddelar, bevisa hans innerliga kärlek till den förstnämnda.

Förf. har uppvisat ännu en kvinnlig anförvant, som blev föremål för »den temperamentfulle excellensens» varma vänskap: cousine Ulla på Hunnerstad. Ulla var, såsom redan nämndes, intagen av naiv

Digitized by Google

beundran och hängivenhet för sin 26 år äldre småkusin och guffader. När denne besökte Hunnerstad, plägade hon anförtro åt sin dagbok de varma känslor hon hyste för den efterlängtade gästen. Så skrev hon efter första sammanträffandet med generalen (1807): »Han är den aimablaste karl jag sett; Gud give honom så mycket gott jag önskar». Och efter det sista besöket (1811) antecknade hon om »min söta vackra excellens Armfelt»: »Gud välsigne honom och låte honom få leva och hava hälsan och vinna vad han själv önskar. Han är så söt och god mot oss alla. Jag håller så mycket av den välsignade gubben. Gud låte mig aldrig överleva honom. — — — Han är den aimablaste människa, som finns, och ovanligt kvick och vacker. Naturen har slösat allt till hans förmån. Gud välsigne och bevare honom från alla olyckor. Han hjälper så många olyckliga och är som vår far». — Armfelt å sin sida besvarade sin guddotters tillgivenhet med öm, man kunde verkligen säga faderlig vänskap. Även den som känner hans ofantliga korrespondens — han påstod en gång att han korresponderade med halva Europa —, hans punktlighet i brevskrivning och hans ömhet mot dem som åtnjöto hans sympatier, även den måste förvåna sig över den vänliga uppmärksamhet han, den redan åldrande och av tusen funderingar och bestyr upptagne krigaren och statsmannen, hade tid och tålamod att egna åt den unga damen där borta i en avkrok av Småland. Det var icke endast under tider av ofrivillig sysslolöshet i Stockholm och på Nynäs Armfelt skrev sina epistlar till Ulla, han ihågkom henne med brev, när han försvarade Stralsund mot fransmännen, medan han visiterade de svenska fästningarna och kanske oftast under de sista åren, då han såsom Finlands främste representant invid tronen bevakade sitt andra fäderneslands intressen i Petersburg. Det sista långa brevet skrev han ett par veckor före sin död, medan han, bruten av en långvarig sjukdom, dagligen och stundligen väntade att återse sin länge och djupt saknade, från kriget mot Frankrike just återkomne kejsare.

Innehållet i de 34 breven till Ulla är karakteristiskt för brevskrivaren; i dem sammansmälta allmänna politiska frågor med saker av högst privat natur. Armfelt uttalar sig om den politiska situationen i Sverige och berömmer högeligen kronprinsen Carl Johan även sedan denne förvisat honom ur Sverige; han berättar om fransmännens invasion i Ryssland och om uppställandet av finländska trupper; han ger uttryck åt sitt hat mot världstyrannen och gläder sig åt dennes fall; han ironiserar över svenskarnes kuriösa krigföring i Belgien och önskar en fredlig uppgörelse med Norge. Ofta talar han om sina egna framtidsplaner, om sin överflyttning till Finland, om sin tilltagande sjuklighet m. m. Men mest är det fråga om familjen på Hunnerstad. Armfelt egnar sin guddotter varjehanda små artigheter. Så skriver han en gång vänligt uppmuntrande: »Sådana varelser som du, min lilla bästa vän, äro ej allmänna. Man skall söka

Digitized by Google

med lyktor och bloss dessa tider för att träffa känsla och caractere». Han intresserar sig livligt för Ullas giftermål — som aldrig blev av — och uttalar om grunderna för ett lyckligt äktenskap åsikter, som säkerligen väckte Ullas förvåning, liksom de torde slagit många bland bokens läsarinnor med häpnad. Tid efter annan talar han om brödernas, Axels och Carls, amourer och militära avancement och ger dem varjehanda goda råd; han vill veta vad som passerar på Hunnerstad och hos gubben Calle Armfelt på Runstorp, som han stundom själv korresponderar med; när han får kännedom om Ullas och hennes moders ekonomiska bekymmer, ställer han i utsikt en icke så obetydlig summa av sina egna hårt anlitade tillgångar. Ofta lovar Armfelt att besöka Hunnerstad och ett par gånger kommer han verkligen dit, sista gången under sin rundresa till släkten kort före den genom regeringens godtycke påskyndade överflyttningen till Finland. I sina allra sista brev uppmanar han Ulla att sända till Åminne någon pålitlig människa, som kunde sköta getter och får och bereda smålandsost o. s. v.

Det är med utpräglad sympati förf. följer Gustav Mauritz Armfelts förhållande till de personer, som jämte honom bilda de centrala gestalterna i boken, och hon uttalar om den märklige mannen åsikter som visa, att hon sökt bilda sig en bestämd uppfattning om hans karaktär och egenskaper. I allmänhet äro omdömena gynnsamma, men stundom skjuta de över målet, så t. ex. då förf. talar om den autonomi, som Armfelts inflytande »förskaffade» Finland såväl som Polen. »I flera avseenden — så lyder förf:s slutomdöme — var Gustav Mauritz Armfelt en typisk representant för en gammaldags aristokrat. Han tjänade sitt fosterland, men då han av detta försköts, gick han i tjänst hos en monark, som stod i mycket osäkert förhållande till detsamma. Både hos oss och i Ryssland var det också mindre landet än monarken, som han tjänade och med varm kärlek omfattade». Uttrycket »aristokrat» är nog riktigt i den mening förf. tager det, men icke såsom Armfelt uppfattade ordet; det sistnämnda omdömet har sitt berättigande i fråga om Sverige under Armfelts sista år därstädes och är fullt riktigt såvitt det gäller Armfelts förhållande till Ryssland, blott man aktar sig för att däri inbegripa hans strävan för Finlands välfärd.

Utom Gustav Mauritz Armfelt — vars drag avbildas på icke mindre än 5 porträtt — möta oss i boken bl. a. hans broder frih. August och svägerska Jeanette Armfelt på Wiurila samt deras son Magnus, som adopterades av farbrodern på hans grevliga ätt. Teckningen av de i Finland levande Armfeltarne avslutas med ett brev från den sistnämnda till en av fränderna på Hunnerstad, vari personalnotiser meddelas om Gustav Mauritz Armfelts söner. Man fäster sig vid antagandet att dessas böjelse för misshushållning skulle varit ett arv från De la Gardierna. Jag kan icke uttala mig om denna sak, men nog

Digitized by Google

fick G. M. Armfelts fru Hedda De la Gardie utveckla både förtänksamhet och praktiskt sinne för att få kredit och debet att gå ihop.

Efter kapitlen om Ullas korrespondens med »excellensen» följer en skildring av familjemedlemmarnas på Hunnerstad öden från kriget mot Napoleon, vari Carl förvärvade sig guldmedaljen för tapperhet, tills den ena efter den andra skattade åt förgängelsen, de sista, Ulla och Axel, på 1860-talet vid över 80 års ålder. På ett vackert sätt tecknar förf. syskonens kärlek till fädernehemmet och till varandra, deras nöjen, bekymmer och idoga lanthushållning; i försonande dager framställer hon deras svagheter och egenheter, vilka sistnämnda helt säkert måtte givit de gamla fröknarna på Hunnerstad karaktären af »originalmänniskor», där de rörde sig i ladugården, draperade i säckar fram och bak och bärande gamla, bakfram placerade peruker som solskydd, eller där de klädda i urringade brokadklädningar, med smink på kinderna och konstfulla frisyrer på huvudet, under sirliga nigningar gjorde sin entré på balerna i Eksjö. Efter dem innehades Hunnerstad ännu ett halft århundrade av medlemmar av släkten Armfelt, men för icke många år tillbaka gick det med gården som det gått med så många gamla adelsgods, att det överläts i främmande händer. Ingen baron Armfelt — säger förf. vemodigt — vaknar där vidare som arvinge till sina fäders gård i den vapenprydda vagga, vilken fordom gungat telningar av detta ädla namn; ingen fröken Armfelt väver mera i Ullas lilla vävstol eller uträttar i en tjänares skepnad sina hemsysslor. Men ännu står Hunnerstad på sin kulle och blickar över Solgens vatten, ännu bär farbror Carls äppelträd frukter och i ett hörn av den gamla trädgården växa avläggare av de plommonträd, i vilkas skugga excellensen Gustav Mauritz Armfelt lustvandrade med sin lilla aimabla cousine Ulla.

C. v. Bonsdorff.

Digitized by Google

Underrättelser.

1700-talets kulturliv i Finland. Såsom andra band i en serie studier och kulturbilder ur Finlands historia under 1700-talet, vars första del utkom redan 1909, har doc. G. Suolahti publicerat en volym med titeln *Elämää Suomessa 1700-luvulla II* (298 sid., Borgå 1917). Boken omfattar sju uppsatser av olika längd och växlande innehåll, behandlande både den rent politiska historien och den mera kulturella och samhälleliga, samtliga synnerligen välskrivna och värdefulla såväl som skildring som betraktade såsom forskningsresultat. Alla genomgås av en strävan hos förf. att vid sidan av de större händelser eller allmänna förhållanden han avser att belysa för läsaren upprulla en såvitt möjligt fyllig bild av den gestaltning livet under denna tid erhöll inom olika samhällslager i detta land. Den första uppsatsen, »Vid Tavastehus tullportar», formar sig till en utomordentligt livfull och suggestiv skildring av den lilla tysta residensstaden i Tavastland, sådan den helt säkert tedde sig för etthundrafemtio år tillbaka. — Den följande uppsatsen, »Då kaffet kom till Finland», får också den sitt högsta värde som kulturskildring, däri förf. särskilt lyckas betona den uppryckande och livgivande verkan det omkringsiggripande kaffedrickandet såväl i de burgnare hemmen som i städernas och framför allt rikshuvudstadens kaffehus utövade på umgängeslivet och umgängessederna. Här finnas alldeles ypperligt tecknade drag ur rokokotidens sällskapsliv i Sverige—Finland, belysande jämväl för överflödsförordningarnas anda och den uppfattning som uppbars av de ströskriftförfattare, som kunna räknas bland deras tillskyndare. — Den tredje uppsatsen behandlar »En ämbetsjägare», eller docenten vid Åbo akademi, sedermera kyrkoherden David Erik Högman och hans rätt slingrande försök att såsom skuldsatt ung docent genom giftermål med en förmögen prästdotter komma sig till ett stort pastorat i Österbotten och en inflytelserik samhällsställning, vilket allt dock huvudsakligen till följd av hans egna karaktärsfel misslyckades och slutade med att han hamnade som själasörjare i landets nordligaste pastorat längst borta i Lappland — också det en i sitt slag målande tidsskildring. Märkligt är ju, att det var ur denne samme Högmans barns mun Porthan

Digitized by Google

enda gången i sitt liv hörde lappska talas. — I en uppsats benämnd »Inför den hotande farsoten» beskriver förf. de synnerligen radikala åtgärder för införande av gränsspärrning och karantän vid infartsorterna till riket, som vidtogos åren 1771—1772 för att hindra en i Ryssland härjande pestartad epidemi att intränga över östra riksgränsen. Att åtgärderna blevo effektiva förvånar icke i betraktande av den militära stränghet, som utmärkte dem. Mer eller mindre förgäves synes dock medicineprofessorn i Åbo Joh. Hartman ha sökt göra gällande de rent medicinska synpunkterna, vilka han förfäktade i en liten skrift »Om pesten», vittnande om en åtminstone för en nutida lekmannauppfattning förvånande framsynt och modärn syn på epidemiens art och hygienens betydelse. Än större uppmärksamhet tilldraga sig de åtgärder Augustin Ehrensvärd, då överbefälhavare i Finland, delvis vidtog delvis endast hann påyrka och vilka voro av den art att de väckte den härskande mössregeringens misshag i den grad att Ehrensvärd i själva verket på denna grund begärde sitt avsked från överbefälhavarposten. — I en artikel med rubriken »Egenmäktiga riksdagsmannaval», något omfångsrikare än de föregående, har förf. till behandling upptagit de rätt egendomliga olagliga riksdagsmannaval till 1769 års riksdag som ägde rum i Sääksmäki övre och nedre härader. Orsaken till dessa illegala riksdagsmannaval, genom vilka bönderna på eget initiativ och förledda av äventyrliga tillskyndare, företogo sig att utse nya ombud, som skulle ersätta och uttränga de i laga form valda och redan vid riksdagen närvarande, låg i allmogens missnöje med dess förment åsidosatta ställning, med de dryga skatterna, med de inskränkningar den nyligen fått vidkännas i sitt svedjande, med de kostnader socknemagasinens inrättande medfört och slutligen med det förmynderskap ämbetsmannaväldet särskilt i fråga om riksdagsvalen utövade. Dessa hade i själva verket inom ett par årtionden förvandlats till ett tämligen mekaniskt arbetande maskineri, som statens tjänstemän mer eller mindre ostört skötte om. Försöket var på förhand dömt att misslyckas, och Gustav III:s reformverksamhet avlägsnade en del av de missförhållanden bönderna klagat över, låtande andra framstå som nödvändiga förändringar betingade av en nyare tids krav. I betraktande av den kunskap vi allaredan äga om de stridigheter, som oftast utspunno sig om riksdagsmannavalen i städerna, äga de av förf. här meddelade uppgifterna ett icke ringa intresse. —

Den omfångsrikaste och även till innehållet tyngst vägande av de i samlingen ingående uppsatserna bär rubriken *Sprengtportens statskupp.* Förf. tillmäter som sina föregångare J. M. Sprengtporten en avgörande roll vid planläggandet av Gustav III:s revolution. Han framhåller som en särskilt starkt verkande orsak till denna det bland de adliga hatt-officerarne rådande missnöjet med den yttre förnedring vari mössregeringen bragt Sverige och de farhågor, som

Digitized by Google

bland dem begynt uppstå att mössregeringen skulle skrida till en inskränkning av de adliga företrädesrättigheterna. I syfte att motarbeta detta onda samlade de sig kring konungamakten. S. kom det väl till pass, att han förutom som konungens hemliga ombud även reste som ständernas officiella befullmäktigade med uppdrag att vidtaga åtgärder för lindrande av den svåra saltbrist som rådde i landet. Om detta uppdrag icke oväsentligt underlättade hans ställning — förhandlingar med borgerskapet i Helsingfors och Borgå rörande saltfrågan fördes verkligen — så försvårades denna å andra sidan av att redan någon tid före hans ankomst till Helsingfors den varning mot äventyrliga försök att omstörta den bestående författningen mössregeringen låtit tillställa militärbefälet blivit känd bland officerarna såväl i staden som på Sveaborg. I följd härav visade sig dessa, osäkra om möjligheterna till en lycklig lösning av saken, till en början något kyliga och tveksamma gentemot Sprengtportens försök att bereda jordmånen för sina planer. Förf. ser i denna omständighet en huvudorsak till att S:s statskupp i Finland fördröjdes. Härtill kom den bekanta stormen under färden till sjöss från Borgå till Sveaborg, varemot Helsingfors oväntat lätt föll i hans händer, trots de försök som från Borgå borgerskaps sida gjordes att varna kommendanten och landshövdingen. De orsaker som förhindrat ett omedelbart och öppet bedrivande av saken hade emellertid förhindrat transportflottans utrustande, varför nu ytterligare några dagar åtgingo härtill. Tiden begagnade S. till att söka vinna landets invånare för sin sak. Med prästerskapet lyckades detta, som var att vänta, icke, och domkapitlet i Borgå vägrade bestämt att gå den nya eden till konungen. Det akademiska konsistoriet i Åbo ställde sig avvaktande, och städerna underkastade sig blott tvunget. En allmännare underkastelse från deras sida ägde rum först sedan underrättelse ingått om revolutionens lyckliga fullbordan i Stockholm. Av vikt var slutligen att trygga gränsen mot Ryssland och vinna garnisonen i gränsorten Lovisa med Svartholms fästning. Innan detta skett kunde avfärden till Stockholm heller icke med fullt lugn anträdas. Det lyckades även att få vicelandshövdingen Blomcreutz övertalad att efter något betänkande ansluta sig till Sprengtporten, och från ryska sidan om den strängt avspärrade gränsen förspordes inga hotande tillbud. Folkets stora massa förhöll sig i huvudsak likgiltig och oförstående till det som skedde och fogade sig utan svårighet i förändringen. Endast i Sjundeåtrakten, där den i tid häktade Reuterholm agiterat mot S., förspordes någon oro. Om också på detta vis sammanlagt tio dagar försenat hade det lyckliga slutförandet av Sprengtportens statskupp i Finland i alla fall enligt förf:s mening en avgörande betydelse för hela Gustav III:s revolution: Först underrättelsen om den fullbordade välvningen på Sveaborg, vilken bragtes konungen genom ilbud från S., gav honom mod att själv ingripa i

Digitized by Google

händelsernas gång, då denna redan hotade att taga en vändning, som gjorde ett dylikt ingripande nödvändigt. — Sist lämnas några upplysningar om de mängder av livsmedel och förnödenhetsvaror, som hopbragtes för expeditionen från Sveaborg till Stockholm, om de kostnader statskuppen i Finland medförde, m. m. — Sin synnerligen innehållsdigra studie har förf. utfört på grundvalen av omfattande forskningar i länsarkiven, domkapitelsarkiven m. fl. för ändamålet hittills icke utnyttjade källsamlingar.

Volymen avslutas med en uppsats om »Språkförhållandena inom kyrkan», förut redan avtryckt i Kyrkohistoriska Samfundets Årsbok I 1915 och här återgiven med blott smärre tillägg samt tidigare av oss refererad i senaste årgång av denna tidskrift (s. 62—63).

Kulturhistoria och biografi. Fru Jully Ramsay har i en volym benämnd *Skuggor vid vägen* (Söderström & C:os förlag, 183 sid., Helsingfors 1917) sammanfört ett antal längre och kortare uppsatser, vilka dock till en större del tidigare varit avtryckta i tidskrifter och andra publikationer (däribland en även i denna tidskrift årg. 1916 s. 65 ff. »Dråpet på Kurjala gård år 1643»). Det är med största nöje och behållning läsaren genomgår dessa målande tidsskildringar, uppbyggda på den fasta grunden av en självständig vetenskaplig forskning och präglade av den personliga stil och den utmärkta förmåga att levandegöra det förgångna som äro förf. egna. De utgöra samlade på detta sätt ett värdefullt bidrag till den inhemska kulturhistoriska litteraturen — uttrycket taget i dess bästa bemärkelse — och sättet varpå förf. behandlat sina ämnen varierar från ett allvarligt vetenskapligt eller lugnt beskrivande, där dock både humor och ett varmt medkännande för de skildrade personerna få spela in, till ett mera säreget novellistiskt, icke så litet påminnande om V. v. Heidenstams i »Karolinerna» (exempelvis berättelserna »Uppbrott» och »Ett dödsbo») men dock fritt från varje spår av själlös efterbildning. Det har varit en vacker uppgift fru Ramsay på detta vis tagit sig före att för en nutida läsekrets föra fram längst förgångna släktleds levnadssätt och vanor, släktskapsförbindelser, sociala förhållanden och åskådningssätt, och uppgiften har lösts på ett sätt, som gör tillegnandet för en nutida bildad läsare både lätt och rikt på anknytningspunkter. Såsom ett alldeles särskilt förtjänstfullt drag ville vi betrakta den uppmärksamhet som egnats belysningen av åskådningssätten och rådande föreställningar under de tidsskeden som behandlats. Även det rent vetenskapliga kunskapsförrådet har genom dessa studier tillförts åtskilliga tillskott av värde. Så har i den första uppsatsen i serien, »Finlands medeltida adel» (ursprungligen tryckt i den isolerade volymen Finlands Kulturhistoria I, vilken aldrig erhållit någon fortsättning), sammanförts de sparsamma upplysningar rö-

Digitized by Google

rande vår medeltida adel såsom stånd, vilka finnas spridda i de bevarade och hittills kända urkunderna. Här meddelas bland andra statistiska uppgifter även den, att de »riddare» som levat i Finland icke varit flere till antalet än åtta, alla kända till namn och karaktär. Av större intresse ur historikersynpunkt äro ock de tvenne längre uppsatser varav den ena tidigare varit föremål för omnämnande i denna tidskrift (senaste årg. s. 150): »Bertil Ivarsson till Järppilä och hans släkt» samt »Tsar Peters svenska värja», den förra av dem lämnande ett bidrag till kännedomen om den katolska reaktionens historia i vårt land, på samma gång den sprider belysning över vår femtonhundratalsadels sammansättning, den senare värdefull speciellt genom sina upplysningar om tsar Peters krigföring vid Nevan 1703. (Även den dystra tidsbilden »När Nils Rosenschmidt försvann» har här varit omnämnd, årg. I s. 263). Ett dråpligt bidrag till Fabian Wredes ungdomskaraktäristik utgör skizzen »En fönsterinslagning i Borgå», däri den blivande store reduktionsmannen framstår fullt livslevande som en övermodig ung adelsjunker från landsbygden, vilken givande vika för lusten att ställa till ett grundligt bråk hänsynslöst låter sin och sina kumpaners förstörelselusta gå ut över borgarbrackornas alla fönsterrutor i den lilla staden. Uppsatserna spänna över den tidrymd förf:s forskningar främst rört sig inom, eller femtonhundratalets mitt till sjuttonhundratalets början — deras tillkomsttid är de senaste aderton åren — och röra sig gärna till någon del på den biografiskt-geneologiska linje förf. med känd framgång gjort till sin specialitet. Blott den sista — och tidigast skrivna — uppsatsen, behandlande de från 1808 års krigs historia bekanta bröderna Ramsay, hänför sig till en något senare tid, på samma gång den till karaktären skiljer sig från de andra; de i texten återgivna breven från den vid Lemo stupade Anders Vilhelm Ramsay till hans syster Margrete von Schwerin erbjuda ett betydande intresse. — Den historiskt intresserade läsaren är förf. livligt tacksam för dessa av en ypperlig tidsfärg präglade och med fängslande berättarkonst utförda skildringar, i vilka gångna tiders släktled framträda för vår syn under vardagens id såväl som inför ovanliga tilldragelsers krav, icke en om en blott, utan släkt- och gruppvis, tänkande, kännande och handlande.

Topelius-minnet. Hundraårsminnet av Z. Topelius' födelse d. 14 januari 1918 hugfästes av vår tidningspress och våra litterära tidskrifter på ett värdigt sätt genom artiklar, i vilka skaldens betydelse såsom personlighet, fosterlandsvän och företrädare för opinioner i de fosterländska frågorna, såsom skönlitterär författare, publicist, historisk skildrare och universitetslärare ur ofta nya och givande synpunkter belystes. En större uppmärksamhet tilldrager sig Svenska Litteratursällskapets enkom ut-

Digitized by Google

givna minnesskrift *Zachris Topelius' hundraårsminne* (289 sid., planscher, Helsingfors 1918, Skrifter utgivna av Sv. Litt. Sällsk. i Finl. CXXXVII). Bland uppsatser behandlande ämnen av mera historisk art förtjäna framhållas M. G. Schybergsons bidrag *Zachris Topelius bland västfinnar*, som ger en delvis på personliga minnen grundad skildring av skaldens verksamhet som inspektor för Västfinska studentavdelningen, inom vilken han, såsom vi erfara, på det visserligen mycket humana sätt som var honom eget sökte att lägga en dämpare på ungdomens håg för mera uppseendeväckande och oroande meningsyttringar (efter Nordqvistska kattserenaden 1871); vidare B. Estlanders fängslande skrivna studie *Topelius som historiker*, i vilken förf. meddelar intresseväckande upplysningar om T:s föreläsningar som historieprofessor, enligt de ännu bevarade omsorgsfullt utarbetade texterna, vilka genomgås av en starkt fosterländsk ton. Förf. påvisar hurusom T. såsom historisk skildrare i de första avdelningarna av »Fältskärns berättelser» mycket starkt tagit intryck av Fryxell; från och med Karl XII följer han Nordberg, liksom ock hans uppfattning om konungens person är fullt självständig gentemot Fryxell. För »berättelsernas» senare avdelningar ävensom för de smärre historiska novellerna användas av honom tryckta källor, även förstahands sådana, i allt större omfattning. Ett med det föregående besläktat ämne behandlas av G. Castrén i en synnerligen gedigen uppsats benämnd *Topelius' fosterländska lyrik*. Förf. uppehåller sig till en början vid perioden 1835—1848, nationalmedvetandets märkligaste utvecklingstid (eller kanske rättare dess födelsetid) i Finland och utreder på ett belysande sätt arten och styrkan av de intryck T. på detta stadium mottog ur de finska nationellt episka och lyriska diktverken Kalevala och Kanteletar och vilka taga sig uttryck i hans lyriska diktning från denna tid. Efter året 1848 och under det följande årtiondet tar skaldens fosterländska diktning prägeln av en frihets- och vårpoesi, merendels jublande och frisk i tonen, för att slutligen alltmer utpräglat rikta sig mot allmänna bildningsideal och skapandet av en ljus framtid åt fosterlandet. På grund av det stora inflytande Topelius utövat på de fosterländska åskådningssätten i landet under generationer erbjuder denna utredning, varav här blott några drag kunnat flyktigt antydas, ett synnerligen stort intresse. — Övriga uppsatser i den särdeles läsvärda volymen kunna i detta sammanhang förbigås.

Utländsk litteratur. Mycket sparsamt har under de hittills förflutna fyra krigsåren den utländska historiska litteraturen hittat vägen till vårt land. Icke ens den aktuella, i de krigförande länderna ymnigt flödande »krigslitteraturen», jämte den del därav som mera direkt behandlar samtidens världspolitiska frågor, har annat än sporadiskt och till stor del i svenska översättningar

Digitized by Google

nått fram till oss. Av tysk litteratur har föga annat än några nyeditioner av äldre historiska verk och på senaste tid en mindre del original krigslitteratur funnit vägen hit. Ej heller från de skandinaviska länderna har tillförseln varit ens någorlunda fullständig. Något bättre har det dä varit sörjt för den engelska bokmarknadens representerande — relativt åtminstone — och allra bäst för den franskas, om överhuvud på detta avstånd produktionen i själva Frankrike kan tillfredsställande bedömas. Från franskt håll föreligger sålunda exempelvis en monografi över Gentz, författad av A. Robinet de Cléry: *Un diplomate d'il y a cent ans, Frédéric de Gentz* (*1761—1832*), 308 s., Paris 1917. Förf. strävar framför allt att ge oss Gentz före Wienerkongressen. Han sysselsätter sig ingående med dennes sympatier för rationalismen och de franska revolutionsidéerna, hans därpå följande »omvändelse» och förhållande under den napoleonska tiden, samt slutligen i korthet hans mera bekanta ställning under kongresstiden i Wien. Skrivet av en fransman och en skarpsinnig iakttagare erbjuder arbetet otvivelaktigt rätt mycket av intresse. — Den bekante pariserprofessorn och byzantinisten Charles Diehl — tidigare även här känd genom sina för ett tiotal år sedan under rubriken *Figures byzantines* publicerade briljanta skildringar ur det byzantinska rikets historia — har i en serie benämnd »Bibliothèque de Philosophie scientifique» (eljes omfattande mest filosofisk litteratur) utgivit en utmärkt översikt av den venezianska republikens historia: *Une république patricienne, Venise* (316 sid. Paris 1916). Det faller av sig självt, att det kulturhistoriska i en bok som denna intager ett framträdande rum; men även Venedigs politiska och statsrättsliga historia behandlas vidlyftigt och i en klart orienterande, lättläst form. — En serie i god mening populära monografier, framträdande i fördelaktig typografisk utstyrsel och med prydliga illustrationer, på c:a trehundra sidor varje, utges av förlaget Hachette & C:ie under rubriken »Figures du passé». En samling merendels goda namn stå för monografierna, av vilka redan en del sett dagen även i svensk översättning: *Hertiginnan av Chevreuse* av Louis Batiffol, *Danton* av Louis Madelin och *Maria av Medici* av Louis Batiffol. I övrigt må nämnas, att R. Poincaré skrivit om *Thiers*, greve d'Haussonville om *M:me de Maintenon*, D. Cochin om *Louis-Philippe*, o. s. v. — Slutligen förtjänar omnämnas, att det sedan ett tiotal år under ledning av Ernest Lavisse utkommande stora nationella historieverket *Histoire de France* under kriget nått sin fulländning med utgivandet av den sista och nionde delen (Paris 1916). Därmed har den fosterländska historieskrivningen i Frankrike fullbordat ett klassiskt verk, varpå den nulevande forskargenerationen kan blicka med berättigad stolthet. — — Av nyare engelsk litteratur äro vi i tillfälle att omnämna endast ett arbete av J. A. R. Marriott, *The eastern*

Digitized by Google

question, an historical study in european diplomacy (456 sid., Oxford 1917). Den i sitt ämne synnerligen väl hemmastadde författaren lämnar en förtjänstfull och väl dokumenterad sammanfattning av den orientaliska frågans utveckling under de senaste århundradena och synnerligast sedan adertonhundratalets begynnelse ända intill slutet av 1916. Att i arbetet speciellt den engelska synpunkten i det politiska spelet företrädes, förringar ju ingalunda dess intresse. — — Av de tyska nyeditionerna må nämnas en andra upplaga av A. v. Domaszewskis kända *Geschichte der römischen Kaiser* i två band (Leipzig 1914), äversom av Inselförlagets förnäma utstyrselupplagor en ny utgåva (1914) av D. F. Strauss' monografi över *Ulrich von Hutten* (525 sid.).

Digitized by Google

Till Redaktionen insända skrifter:

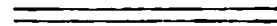
Zachris Topelius' Hundraårsminne. 289 sid., planscher, Helsingfors 1918. Skrifter utg. av Sv. Litteratursällskapet i Finland CXXXVII.

Finsk Tidskrift h. 1 1918.

Släktbok utg. av Atle Wilskman, II:1, 331 sid., Helsingfors 1918. Skr. utg. av Sv. Litteratursällsk. CXXXVIII:1.

H. J. Boström, *Anders Hellant.* Kaksisatavuotismuisto 1717 30/XI 1917. 82 sid., Vasa 1918. Perä-Pohjolan ja Lapin Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja III.

Finskt Museum, h. 3—4 1918.

Digitized by Google

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

FINLAND

UTGIVEN AV

P. O. VON TÖRNE

UNDER MEDVERKAN AV

CARL v. BONSDORFF K. K. MEINANDER GEORG SCHAUMAN
M. G. SCHYBERGSON ALMA SÖDERHJELM

H. 2 1918 Årg. 3

Digitized by Google

INNEHÅLL:

Carl v. Bonsdorff. G. M. Armfelt och R. H, Rehbinder 73

Meddelanden och aktstycken.

P. O. v. T.: Utdrag ur en brevväxling mellan C. F. Rotkirch och S. F. von Born 113

Översikter och granskningar 126

Underrättelser 132

PRENUMERATION å Historisk Tidskrift för Finland kan ske genom postverket, genom bokhandlarne och Allmänna Pressbyrån samt direkt genom tidskriftens expedition, Helsingfors, Georgsg. 27 (Mercator), *tel. 7923.*

Prenumerationspriset är fmk 10:— för år 1918, enskilda häften à fmk 2:50 (tidigare 1:50).

Årg. 1916 och 1917 kunna erhållas genom redaktionen till ett pris av Fmk 6:—.

Uppsatser avsedda för införande i tidskriften och böcker avsedda för recension i den böra sändas under adress

HISTORISK TIDSKRIFTS FÖR FINLAND REDAKTION
HELSINGFORS, ARKADIAGATAN 17.

Digitized by Google

G. M. Armfelt och R. H. Rehbinder.

Av

CARL v. BONSDORFF.

I sina efterlämnade memoarer — »Souvenirs de ma vie», såsom han kallade dem på det språk, varav han vid författandet betjänade sig — framhåller greve R. H. Rehbinder såsom kännetecknande för ståndspersonsklassen i Finland vid den svenska tidens utgång bristen på personer med högre begåvning, politisk erfarenhet och självständighetskänsla. Flere bland landets i materiellt och intellektuellt avseende mer framstående män — berättar han — hade av olika anledningar dragits över till Sverige, medan de tjänstemän, som stannade kvar, även de främste funktionärerne, i allmänhet voro medelmåttiga personer, »de vieux routiniers», utan högre politisk utbildning och världskännedom. Saknande kraft och förmåga att under den stora omvälvning, som inträdde med kriget, dirigera den allmänna opinionen och att sammanhålla de olika samhällsklasserna kring ett gemensamt program, underläto de att uppgöra en plan för gemensamt uppträdande, vartill ännu kom, att ingen ville åtaga sig ett ansvar utanför kretsen av sina närmaste plikter. I sin strävan att avhålla de krigslystne från företag, som enligt deras mening endast retade den segrande fienden, leddes emellertid de flesta av patriotiska syften, och om de även läto sig förledas till otidiga åtgärder — démarches intempestives — så hade dessa sin grund i brist på takt och världserfarenhet, men utgingo från intentionen att rädda landet från fullständig undergång.

Under dylika förhållanden var det icke att undra på, om det var förenat med stora svårigheter att finna de rätta männen, då det efter underkastelsen gällde att organisera den nya finländska staten och främst att besätta platserna i den inhemska regering,

Digitized by Google

som skulle sköta statsrodret. Om den första uppsättningen av ledamöter i regeringskonseljen, som utnämndes på sensommaren 1809 efter lantständernas val och förslag, kan också sägas, att den — på något undantag när — knappt höjde sig över medelmåttan. Redan samtiden anmärkte detta och senare tiders forskning har just icke jävat omdömet. När frih. G. M. Armfelt på våren 1810 passerade Åbo på väg till Petersburg, kom han på sitt hastiga sätt till den slutsatsen, att regeringskonseljen var »onaturl. detesterad», och sedan han året därefter inträtt i finsk statstjänst, vidhöll han sitt omdöme, ehuru med vissa modifikationer. Enligt hans mening, som han icke tvekade att uttala för monarken själv, bestod justitieavdelningen av dugligt folk, men ekonomiedepartementet var »detestabelt» sammansatt, dess medlemmar ägde visserligen god vilja, men med undantag av kanslichefen frih. C. Mannerheim saknade de vana vid affärer och voro på sina platser till ringa eller ingen nytta. Med mycken iver strävade därför Armfelt att vid den första oktrojens utgång få en del ledamöter ersatta med andra, vilka enligt hans tanke bättre fyllde anspråken på personlig begåvning och politisk framsynthet. En yngre historisk forskare, som egnat konseljens verksamhet ett ingående studium, har som sin mening om den första uppsättningen av konseljens ledamöter uttalat, att den saknade nödiga förutsättningar att fylla de krav, som ämbetet och tidsförhållandena ställde därpå. [1]

Tvenne år efter konseljens inrättande stod man åter inför ett stort bryderi, då det blev fråga om att utvälja inhemske män, vilka skulle övertaga arvet efter den år 1809, för sitt uppdrag komplett odugliga Kommissionen för finländska ärenden i Petersburg. Efter mycken tvekan och sedan en del personer tillkännagivit sin åstundan att slippa uppdraget föreslog konseljen till medlemmar i den tilltänkta nya Kommittén förre sekreteraren i Åbo hovrätt och translatorn i nyssnämnda kommission C. J.

---

[1] Armfelt till sin fru $^{27}/_{5}$ 1810, till J. Fr. Aminoff $^{2}/_{14}$ jan. 1812; »Apperçu de la situation actuelle de la Finlande» i Hist. Arkisto XXIII. II. 3; R. Castrén, Skildringar ur Finlands nyare historia s. 191—195, 329—330; E. Tegnér, Gustaf Mauritz Armfelt III: 257, 311; K. V. Rauhala, Suomen keskushallinnon järjestämisesta 1808—1817, I: 357—362.

Digitized by Google

Walleen, generalmajoren J. Fr. Aminoff och lagmannen J. V. Hisinger. Om förslaget må med skäl sägas, att det kunnat utfalla bättre. Walleen var ännu en ung man, som icke hunnit mycket framträda, men som senare under en lång statsmannabana på olika poster ådagalade både ämbetsduglighet och politisk klokhet. — Hisinger däremot befanns mycket snart föga skickad för sitt kall och återsändes, innan han ännu skött det ett år, tillbaka till hemlandet. Enligt Walleens uttalande hade han varit sina kolleger till lika stor nytta i Torneå som i Petersburg. — J. Fr. Aminoff åtnjöt vid denna tid stort anseende särskilt inom militära kretsar för den del han såsom ledare för 1809—1810 års officersdeputation till Petersburg haft i tryggandet av den förra finländska arméns ekonomiska framtid, och det var väl detta förhållande, som bestämde konseljens val. Men Aminoff saknade såväl den erfarenhet i allmänna ärenden och den politiska framsynthet som den personliga självständighet och självbehärskning, som uppdraget krävde och blef aldrig någon acqvisition för kommittén. Själv stretade han ock ivrigt mot sitt val, åberopande sina bristande insikter, sina ekonomiska förhållanden jämte sin längtan att efter livets stormar få framleva sina dagar »vid plogen och i lugnet». Men han utsattes för påtryckning från flera håll, synnerligen från sin gamle vän G. M. Armfelts sida, och gav slutligen efter — till olycka för sig själv och föga gamman för sina ämbetsbröder.

De kandidater konseljen uppställt blevo av kejsaren godkända och utnämnda. Men utom dem fästes vid den nya institutionen tvenne män, om vilka det till första början knappt varit tal, men vilka, såsnart Kommittén kommit i gång, blevo dess ledare och stödjepelare: den till Finland på våren 1811 överflyttade generalen frih. G. M. Armfelt såsom ordförande och assessorn i Åbo hovrätt frih. R. H. Rehbinder såsom statssekreterare med rösträtt i kommittén.

Armfelt var, då han inträdde i sitt nya fäderneslands tjänst, i vissa avseenden mycket bristfälligt utrustad för det maktpåliggande värv, som förelåg honom. Hans föregående verksamhet och hans långvariga vistelse utanför hemlandet hade helt naturligt haft till följd, att hans insikter i lagstiftning och förvaltning voro högst ofullkomliga och att han saknade den känne-

Digitized by Google

dom om personer och lokala förhållanden, som man med skäl kunde förutsätta hos en ämbetsman i hans höga ställning. Själv var han den förste att erkänna dessa brister, och han hade därför, särskilt under början av sin nya bana, all möda att från personer, till vilkas erfarenhet och förstånd han satte sin lit, erhålla de »notioner» han behövde. Men han hade i livets skola, under en skiftande och tidtals äventyrlig levnadsbana — såsom Gustav III:s gunstling och minister, såsom militärbefälhavare och diplomat under Gustav IV Adolf — samlat sig en fond av allmänt vetande och erfarenhet, av vyer och principer, av idéer och åskådningar, som i förening med en stor naturlig begåvning och en snabbt — ofta alltför snabbt — opererande omdömesförmåga underlättade ett inträngande i nya frågor och i mycket ersatte vad som brast i kunskapernas detaljer. Var Armfelt under sitt rörliga liv i hemlandet och i utlandet uppehållit sig, hade han haft ögon och öron öppna för naturen och människorna. Under sina växlande öden hade han haft rikliga tillfällen att utbilda sin människokännedom — varav han ock stundom berömde sig — och att anställa jämförelser mellan olika länders förhållanden. Han hade knutit förbindelser med furstar och hovmän, med statsmän, skriftställare och lärde, samt under beröringarna med dem vunnit en habilitet i umgänget och en förfarenhet i intrigens konst, som kom honom väl till pass i den ryska huvudstaden bland de många avundsmän och fiender till sitt land han där stötte på. Av vikt var jämväl, att han under sin tidigare vistelse i Ryssland, såsom landsflykting i Kaluga, och under sina många sammanträffanden med ryska undersåtar förvärvat sig en viss kännedom av ryska förhållanden och åskådningar, som helt naturligt lättade hans blivande verksamhet såsom Finlands främste representant vid tronens fot. Och vad som icke minst bidrog att lindra bördans tyngd och att stimulera till outtröttligt arbete, var den livliga åtrå att kunna uträtta något gott för sitt nya fädernesland, som kännetecknade hans statsmannaverksamhet från början till slutet. Tid efter annan upprepade han i sin korrespondens med sina vänner och förtrogna, att Finlands väl framför allt annat låg honom om hjärtat, att han framför allt ville vara »en god finne» — finne i politisk bemärkelse. »Hela min själ och mitt huvud äro fulle med känslor och idéer,

Digitized by Google

som alle rapportera sig på Finlands väl», skrev han en gång till landshövding G. Fr. Stjernvall i Tavastehus, och en annan gång förklarade han för J. Fr. Aminoff: »Intet för mig och allt för mitt land, är och har varit mitt symbolum, och med detta skall jag lyckas så länge jag håller i styret. Skulle jag se, att min förmåga ej svarade mot mitt tilltag, så vore jag den första som lämnade det.»[1]

Frih. R. H. Rehbinders levnadsbana hade varit den civila ämbetsmannens. Efter tjänstgöring i Åbo hovrätt och justitierevisionen i Stockholm hade han kort före kriget utnämnts till assessor i förstnämnda rätt och någon tid efter fredsslutet avancerat till prokuratorssubstitut och hovrättsråd. Men vid sidan av sina insikter i juridiska ting hade han förvärvat sig en politisk erfarenhet och en förtrogenhet med umgängeslivet på samhällets höjder, som ställde honom över den vanlige ämbetsmannens nivå. Under vistelsen i Stockholm hade han deltagit i det högre societetslivet och i sin egenskap av kammarjunkare jämväl haft tillträde till hovet. Efter återkomsten till Finland hade han varit med om ordnandet av sitt fäderneslands nya politiska ställning, hade företrätt Åbo hovrätt i den s. k. Finska deputationen 1808—1809, suttit i den kommitté, som under Borgå lantdag utarbetade förslag till en inhemsk regering, samt under åren 1809—1810 i egenskap av »tjänstgörande hos K. M:ts person» biträtt Speransky med föredragningen av finländska ärenden — för att icke tala om det betydelselösa ledamotskapet i den redan nämnda kommissionen i Petersburg. Han var sålunda en av kejsaren väl känd person, hade hunnit göra sig förtrogen med den nya regimens grundsatser och genom sina insikter och sin karaktärsfasthet vunnit sina medborgares förtroende, då han kallades att inträda i den nya »Kommittén för finska ärenden». [2]

Det var på dessa tvenne personer, den vid denna tid femtiofyraårige ordföranden och den tjugu år yngre statssekreteraren, som beredningen och bevakningen av fosterlandets intressen invid

---

[1] Armfelt till G. Fr. Stjernvall $^{25}/_{11}$ 1812 (Armfeltska, f. d. Åminne saml.), till J. Fr. Aminoff mars 1813 (Rilax saml.).

[2] Se närmare R. Castrén, Skildringar ur Finlands nyare historia, kap. R. H. Rehbinder.

Digitized by Google

tronens fot närmast kom att vila. Resultatet måste i hög grad bero av det personliga förhållandet mellan dessa tvenne statsmän, ty enligt instruktionen för Kommittén skulle ärendena, sedan de undergått nödig beredning inom kommittén, föredragas för monarken av statssekreteraren i närvaro av ordföranden, som därvid kunde göra sin personliga mening och sitt stora personliga inflytande gällande. Ett så intimt ämbetsförhållande förutsatte helt naturligt ett gott samförstånd eller den ena viljans underordnande under den andra. Ägde intetdera rum, måste följden bliva betänkligare än om det kommit till meningsskiljaktighet mellan andra medlemmar av kommittén.

Huru gestaltade sig då förhållandet mellan Armfelt och Rehbinder under den korta tid av inte fullt tre år — om vi medräkna alla pauser — då de vid varandras sida företrädde sitt fädernesland i den ryska rikshuvudstaden? Vi skola söka svaret dels i deras brevväxling med varandra — varav dock numera endast breven från Armfelt till Rehbinder finnas att tillgå — dels i deras korrespondens med vänner och förtrogna i hemlandet.[1] Det officiella förhållandet, sådant det kan framgå ur Kommitténs handlingar, nödgas vi på grund av tidsförhållandena lämna utanför undersökningen.

*

Den första personliga bekantskapen mellan Armfelt och Rehbinder skedde — om icke redan under den förres rekognosceringsfärd till Finland och Ryssland sommaren 1810[2] — på våren 1811, efter det Armfelt anlänt från Sverige till Åbo och innan han i början av maj på kejsarens kallelse avreste på sin mission till Petersburg. Bland de frågor, som vid sammanträffandet bragtes på tal, förekom särskilt den rö-

---

[1] Armfelts brev till Rehbinder befinna sig i Armfeltska släktens ägo och ha välvilligt ställts till mitt begagnande av grevinnan Olga Wasastjerna, född Armfelt.

[2] I brev av 12/2 1810 till sin svägerska, frih. Jeanette Armfelt berättade Armfelt, att han genom sin från rysk fångenskap återkomne frände löjtn. Axel Armfelt fått del av Rehbinders upplysningar, som väl stodo i samband med hans tillärnade resa till Ryssland (Wiurila saml.).

Digitized by Google

rande de nyss utfärdade instruktionerna för generalguvernören och prokuratorn. Konseljen hade överenskommit att genom den deputation, bestående av presidenten Tandefelt och referendariesekreteraren Idman, som i de första dagarna av maj avgick till Petersburg för att till kejsaren frambära konseljens och landets tacksamhet för särskilda nyss gjorda välgärningar, söka i allsköns tysthet, med biträde av Speransky, utverka en del förändringar i dessa instruktioner, av vilka särskilt den för prokuratorn avsedda intresserade Rehbinder i hans egenskap av prokuratorssubstitut. Armfelt tyckes vid mötet ha åtagit sig att arbeta för sakens goda utgång och erhöll för sådant ändamål genom Rehbinder del av de anmärkningar, som gjorts mot nämnda instruktioner. Ett par dagar efter sin ankomst till Petersburg kunde han i förtroende meddela Rehbinder, att han sammanträffat med Speransky, som visat sig »mycket väl disponerad, mycket facile för att vidtaga ändringarna» och nöjd med att man i saken först vänt sig till honom. »Om Tandefelt ej är en kruka, så kommer saken att gå efter önskan», förespådde Armfelt, och skämtsamt tillade han, att Tandefelt, för vilken han icke hyste vidare respekt, varit så rädd att säga ut allt, att han varit nära att få slag, då han erfor, att Armfelt inlåtit sig med Speransky i tal om huvudpunkterna i ändringsförslaget. Man tyckes till en början kommit överens om att reglera saken utan hänvändning till kejsaren med anförande av fel i översättningen, men övergav sedermera denna metod.[1]

Efter återkomsten till Åminne hängav sig Armfelt med den rastlösa iver, som i allt kännetecknade honom, åt förberedelserna till den verksamhet, som på hösten förestod honom i Petersburg och varav han under sin fem veckor långa vistelse därstädes fått god förkänning. Till förberedelserna hörde bl. a. bildandet av det kollegium, i vars spets han skulle stå. Omfattande —

[1] Armfelt till Rehbinder $^{17}/_{5}$ 1811. — Med det utdrag av anmärkningarna, som Rehbinder tillställde Armfelt i brev av $^{6}/_{5}$, ha vi väl att förstå de anmärkningar mot prokuratorsinstruktionen, som uppgjordes av Rehbinder, men säkerligen erhöll Armfelt del även av de anmärkningar mot instruktionerna, som författades av konseljen och Calonius. Om denna fråga, se närmare K. W. Rauhala, Suomen Keskushallinnon järjestämisestä I: 388—395.

Digitized by Google

ehuru icke utan reservation — konseljens förslag, bemödade han sig om att till det påtänkta statssekreterarämbetet vinna Rehbinder, vars engagement bragts på tal redan under hans uppehåll i Petersburg, och under sommaren kunde han rapportera, att Rehbinder — liksom de av konseljen föreslagna ledamöterne — samtyckt till att mottaga uppdraget. Utan svårighet gavs samtycket dock inte. Personliga förhållanden, om vilka vi icke äga närmare kännedom, hade förbittrat hans föregående vistelse i Petersburg och de dryga levnadskostnaderna därstädes, över vilka alla finländska ämbetsmän klagade, hade ytterligare ökat motsträvigheten mot en ny förflyttning från det lugna livet i Åbo. Upplysande i detta avseende äro några uttalanden av Rehbinders gode vän och förre ämbetsbroder C. J. Walleen, som i sin egenskap av tjänsteman i den finländska kommissionen vistades i Petersburg och där kom i tillfälle att sammanträffa och rådpläga med Armfelt. En vecka innan denne lämnade Petersburg gav han Walleen i uppdrag att skriftligen söka inverka på Rehbinders beslut och Walleen kände sig likaså villig som skyldig att efterkomma uppmaningen.

Walleen började sitt långa, av vänskaplig förtrolighet och patriotisk känsla präglade brev (av $^{18}/_{6}$ 1811) med att förtälja, att en statssekreterare befunnits oundgängligen nödvändig i den påtänkta kommittén och att Armfelt blivit av kejsaren befalld att till tjänsten föreslå en person, som, utom att han besatt andra goda egenskaper, var infödd eller naturaliserad finländare. Med anledning av denna befallning hade Walleen omedelbart haft en konferens med Armfelt, varvid man enat sig om att, i händelse Rehbinder icke mottog tjänsten, kunde ingen lämplig sujet därtill upptäckas. Walleen ansåg sig kunna försäkra att Rehbinder icke behövde låta avskräcka sig av de erfarenheter han hade från sin tjänstgöring i Petersburg, ty de ekonomiska villkor, som bjödos — 4,000 rub. s. om året med bibehållande av hovrättsrådstjänsten och lönen — voro rätt förmånliga, om också inte lysande; någon representationsskyldighet gentemot resande landsmän behövde icke komma i fråga, ty den saken skulle väl Armfelt sköta om, och rikssekreteraren Speransky — »Michel Michelsson» — med vilken Rehbinder icke tyckes känt sig belåten, ämnade alldeles avlägsna sig från Finlands affärer, så att

Digitized by Google

Rehbinder icke mera skulle erhålla direkt befattning med honom. Kom så ännu, att Rehbinder, enligt vad Armfelt vetat berätta, ännu stod i sådan grace hos kejsaren, att denne flere gånger beklagat hans avresa och undrat på, om ingen möjlighet fanns att återfå honom, vari även »Michel Michelsson» instämt. »Men om alla dessa omständigheter — fortsatte Walleen — icke kunna beveka dig, så vädjar jag till din varma fosterlandskänsla, till ditt oegennyttiga nit för allmänt väl, till de tänkesätt du så ofta för mig yttrat och dem jag vet du troget följer, även om egna uppoffringar därvid någon gång komme i fråga. Besinna, huru det skall gå med vårt redan nog beklagansvärda land, om, i brist av bättre, man slutligen skickar oss hit på halsen någon intrigant lycksökare eller tjänstfri stabsofficer eller om man helt och hållet skall nödgas tillstå, att i storfurstendömet Finland, bland en million människor, icke finna en enda i stånd att bestrida en statssekreterarebeställning! Nu, om någonsin, är tiden inne att uträtta något verkligt gott, att bereda vår oavhängighet och trygga den emot alla aristokraters och små despoters ilskna försök. Kejsarns värma för vårt land har ej, som man kanske haft anledning att tro, kallnat. Han vill — jag är fullkomligt övertygad därom — oss mer väl än någon ann på jorden; och det fordras blott att han omges av människor, som utan egna avsikter sysselsätter sig med det allmänna intresset, som äga nog förstånd att inse och nog mod att säga vad som är sant och rätt, så skall framtiden ännu fullkomligt försona oss med vårt öde och gottgöra allt det onda, varöver vi hittills förgäves suckat.»

Efter denna vädjan till Rehbinders patriotism övergick Walleen till att beröra det förhållande, vari vännen under sin ämbetsverksamhet komme att stå till den blivande ordföranden. Såvitt han lärt känna Armfelt, ägde denne ostridigt mycken förtjänst; han var en uppriktig vän av Finland och dess folk, intresserade sig i synnerhet för den mest förtryckta och lidande delen av befolkningen, för allmogen, — vilken enligt vad en värd medlem av konseljen, som Walleen icke vill namngiva, yttrat, borde hanteras med järnpiska. Men vad Walleen fruktade, var att Armfelt saknade nog fasthet i karaktären och nog jämnhet i lynnet för att icke låta leda sig av envar, som kände hans svaga sida. Ju mer inflytelse Armfelt vann, desto nödvändigare var det

Digitized by Google

att den blivande statssekreteraren, som kom att stå i en så intim relation till honom, var en riktigt hederlig karl, utan intrigsjuka och utan allt som skadade det allmänna, nationella intresset. »Kan du — frågade Walleen — visa mig någon sådan, som nb. därjämte äger de övrige egenskaper, vilka till den ifrågavarande tjänsten nödvändigt fordras och bland vilka de yttre även äro av ganska mycken conséquence, så vill jag medge, att du i avseende å den nu väckta frågan ej behöver rätta dig efter annat än det som mest accommoderar dig. Men som jag med visshet förutser motsatsen, så dömmer jag dig redan i förhand brottslig emot ditt land och emot dina egna principer, om du försakar det tillfälle, som nu erbjudes dig att gagna i en större verkningskrets och åstadkomma mer redbar nytta än på den plats du innehar.»

Men icke nog med att en friare och större verksamhet öppnade sig för Rehbinder än förra gången, då han såsom »tjänstgörande hos H. M. Kejsarens person vid finska ärendena», biträdde den myndige och av Rysslands affärer mer än tillräckligt upptagne rikssekreteraren. Vistelsen i Petersburg skulle, försäkrade Walleen, även i andra hänseenden ställa sig behagligare. Utom att, såsom Walleen redan framhållit, de ekonomiska bekymren lättades, gällde det numera att förhandla direkt med kejsaren utan förmedling av någon Michel Michelsson; huru »traitable» Armfelt var, det visste Rehbinder själv, och för övrigt komme statssekreterarens ämbetsställning till honom att bliva tämligen självständig. Levnaden i Petersburg skulle säkerligen ha sina agrémenter, då man hade att motse samvaron med landsmän och tjänstekamrater, med vilka man förenades genom gemensamt intresse och följaktligen borde leva i endräkt och samförstånd. Sålunda skulle på olika sätt längtan efter hembygden motarbetas — om nämligen, vilket Walleen tillät sig att betvivla, livet på Åbo horisont, bland en mängd ledsamma tjänstemannafysionomier, förtjänade saknadens känslor. Och om den nya tjänsten icke konvenerade, så återstod alltid möjligheten att retirera till den gamla. Men, tillade Walleen, ånyo vädjande till Rehbinders patriotism, »för övrigt bör man väl också risquera något för att kunna äga den tillfredsställelsen att veta sig åtminstone hava gjort allt vad man kunnat i avseende å allmänt gagn, och den minskas ej därigenom att ödet hindrar

Digitized by Google

framgången av det goda man åsyftat och, även med försakelse av eget lugn, sökt bereda.»

Walleen slutade sitt långa brev med att nämna, att han skrivit det på uppdrag av Armfelt, som innan kort komme att återvända till hemlandet och då ämnade muntligen förnya propositionen. Innan Rehbinder deciderat sig skulle ingen annan föreslås till den ifrågavarande sysslan, varför han hade gott rådrum att stadga sitt beslut, »men — varnade Walleen — vad jag på det högsta ber dig om, är att väl ihågkomma alla de möjliga följderna av din refus och att icke blottställa oss för dem, om ej de viktigaste omständigheter tvinga dig därtill». [1]

Vi känna icke, huru det bebådade mötet mellan Armfelt och Rehbinder förlöpte och huruvida Armfelt behövde utveckla någon vidare övertalningsförmåga efter de allvarsamma påminnelser Walleen i förväg gjort. Resultatet utföll i alla fall efter önskan och sedan även Aminoff låtit sitt motstånd falla, kunde Armfelt glädja sig åt att ha sin ministär — om vi få använda uttrycket — fullständig. Senare på sommaren kom det till nya personliga sammanträffanden mellan Armfelt och Rehbinder, dels på Åminne dels i Åbo, vid vilka tillfällen diskussionen helt naturligt leddes in på de ämnen, som skulle komma under deras gemensamma ämbetsbehandling. Så var Rehbinder tillstädes vid det besök Carl Stjernvall i början av september gjorde på Åminne för att till Armfelt överbringa sin broders, landshövding G. Fr. Stjernvalls projekt till en ny härorganisation för Finland. [2] Men dessutom underhölls kontakten genom ömsesidig korrespondens. I ett brev av $^{25}/_{7}$ 1811 uttalar sig Armfelt om något genom Rehbinder honom meddelat projekt till en proklamation, som var avsedd att utgivas på trycket och åsyftade att med anledning av kejsarens nyligen visade »välgärningar» mot en del klasser och institutioner värma allmänhetens känslor för den nya överheten och giva dess politiska begrepp en god riktning. Armfelt tillät sig särskilda anmärk-

---

1 Walleen till Rehbinder $^{18}/_{6}$ 1811. Rehbinderska saml.

2 C. Stjernvall till G. Fr. Stjernvall $^{11}/_{9}$ 1811 (Stjernvallska saml.); Armfelt till Rehbinder $^{22}/_{8}$ 1811.

Digitized by Google

ningar mot projektet, som redan vunnit generalguvernörens bifall, men gav det rådet att i Åbo Tidning ofta införa artiklar, som tjänade till att leda tankarna på en jämförelse mellan de närvarande och de förgångna tidsförhållandena. »Vårt lugn, vårt väl — docerade Armfelt, upprepande en av de politiska grundsatser han aldrig tröttnade att repetera — bero därpå att vi de bonne foi et de bon coeur bliva finnar, ty det är nu mer för oss lika litet tillåtit i politiskt avseende att fuska med svenska idéer som det en fait d'honneur et de sentiment är oss passande att vara ryssar. Kejsarn vill hava oss till finnar, och låtom oss i Guds namn oppfylla vår bestämmelse.» [1]

Armfelts uttalanden till Rehbinder, om ock präglade av den höviska brevstilens konventionella former, visa att den blivande ordföranden från början väntade sig goda resultat av samarbetet med sin betydligt yngre kollega. Rehbinder å sin sida tyckes delat de stora förhoppningar man allmänt ställde på Armfelt och i likhet med andra tillät han sig att för denne framhålla vikten av att påskynda överflyttningen till Petersburg. På en sådan erinran, gjord i början av hösten, svarade Armfelt välvilligt, att de skäl Rehbinder anfört för sin mening icke kunde motsägas, särskilt på grund av den känsla, som dikterat rådet, men att han för egen del misströstade om att kunna uträtta något av nytta. Efter vad han av en resande från Petersburg just erfarit, skulle nämligen Speransky begynt att ångra sin föresats att lämna Finlands affärer, vartill ännu kom, att de kejserliga ministrarne reduterade hans ankomst. Men kejsaren önskade den och denna omständighet bestämde hans beslut. »Jag res således — fortsatte Armfelt — i slutet av denna månad utan allt hopp att uträtta det minsta som duger för en älskad fosterjord, men däremot viss på att ruinera mina affärer och komma i luven på dem som icke tänka el. se som jag. Kan jag under allt detta bibehålla hederl. personers och mina landsmäns bifall och aktning, så anser jag alla dessa oppoffringar som ringa. Flera detailler och brev jag fått från Petersburg bevisa, att där ej kan bliva roligt för en man, som tänker för det allmänna. Hade jag enskilta vuer och intressen, så vore måhända aldrig lyckel. tillfälle att få fram allt med

[1] Armfelt till Rehbinder $^{25}/_{7}$ 1811.

Digitized by Google

mycken lätthet.» Armfelt slutade med en försäkran om den livliga erkänsla och aktning som Rehbinders brev inspirerat honom. »Jag känner Er ej mycket», förklarade han, »men likväl alldeles nog för att veta det allt vad Ni däruti sagt ej hör till några enskilta planer. Född finne är Ni det av själ och hjärta, och således en av de få varelser i detta land, som rätt förstår, att enskilt bestånd och lycka betyder intet, då fosterlandet saknar de huvudgrunder, på vilka statens väl möjel. kan byggas.» Ett par veckor senare meddelade Armfelt, att han just stod i beråd att anträda resan och att då han en gång kom i rörelse, skulle han icke stanna förr än vid målet. Han önskade Rehbinder välkommen snart efteråt. [1]

*

I mitten av oktober anlände Armfelt till Petersburg efter en färd genom södra Finland, som artade sig till ett slags triumftåg. Tre veckor senare $\frac{25.10}{6.11}$ fastställdes av kejsaren instruktionen för Kommittén och i reskript av följande dag utnämndes definitivt dennas medlemmar. Dagen innan den officiella utnämningen hade Armfelt underrättat Rehbinder därom och uppmanat honom att med första infinna sig i Petersburg. Kommitténs första session hölls $^{29}/_{11}$ i närvaro av Armfelt, Rehbinder och Walleen; i december tillkom Hisinger, i januari följande år den livländske baronen G. v. Rosenkampff, som utnämnts oberoende av konseljens förslag efter föredragning av Armfelt, och sist, i februari, anlände Aminoff, som dels av hälsoskäl dels av motvilja mot flyttningen i det längsta dröjt med att lämna sin familj, sitt lugn och sina avelsgårdar. [2]

Instruktionen för Kommittén förutsatte ett kollegialt samarbete mellan ordföranden och ledamöterna. Men från första stunden fattade Armfelt, självrådig och van som han var att i egen person ingripa i allt, med sådan kraft och så suverän myndighet i ämbetsmaskineriet, att han faktiskt kom att dominera hela kommittén och stundom skjuta den åt sidan. Innan hans kolleger ännu hunnit anlända, hade han hos kejsaren genomdrivit en del

---

1 Armfelt till Rehbinder $^{16}/_{9}$, $^{5}/_{10}$ 1811.

2 Rauhala I: 460—463 m. m.

Digitized by Google

ärenden av betydenhet och även sedan kommittén blivit beslutför, föredrog han helst att handlägga ärendena tillsammans med kejsaren, med åsidosättande av statssekreteraren och ledamöterne, vilka syntes honom alltför obetydliga — såsom Hisinger och Rosenkampff — eller alltför unga — såsom Rehbinder och Walleen — för att alltid behöva tagas med i räkningen. I fråga om Rehbinder kom Armfelt till en början till det resultat, som han meddelade Aminoff, att denne visserligen var en ärans man, men ännu icke vuxen sin post, i synnerhet om han, Armfelt, avlägsnade sig från styret.[1] Denna självrådighet var desto mer förklarlig, men också desto mer betänklig som Armfelt vid denna tid umgicks med många stora reformplaner — såsom upprättandet av en värnpliktig armé, omorganisation av de högsta styrelseverken m. m. — vilka han avhandlade vid sidan av de officiella myndigheterna inom en trängre krets av personer, som hedrades med hans förtroende.

Ryktet om Armfelts omstöpningsplaner väckte stor oro inom de konservativa ämbetskretsarna i Finland, vilka fortfarande stodo på Borgå lantdags ståndpunkt, och konseljen såväl som generalguvernören ondgjordes dessutom över vissa regeringshandlingar, vid vilka de ansågo sig förbigångna eller funno sin mening ringaktad. Till språkrör för detta missnöje gjorde sig J. Fr. Aminoff, som under sitt långa dröjsmål hade utmärkt tid att lyssna till allt klander, som riktades mot Kommittén och särskilt mot dess ordförande. I brev till Armfelt erinrade han om den obehagliga verkan tvenne utan konseljens och generalguvernörens hörande timade utnämningar till konseljen gjort på opinionen; genom Tengström sökte han stämma den mäktige Speransky mot värnplikts- eller nationalarmeringsplanen och i en konfidentiell skrivelse till Rehbinder riktade han nyårstiden 1812 en likaså skarp som obetänksam kritik mot kommittén, som han bl. a. beskyllde för att vilja nedsätta konseljen, landets palladium. Han undrade tillika på, om icke hans plats i kommittén kunde överlåtas åt ett substitut, då det var ovisst när han kunde intaga den, och han förespådde, att han icke kunde uträtta något gott, ty, menade han, varken skördade han något

[1] Armfelt till Aminoff $^{2}/_{14}$ jan. 1812. Ril. s.

Digitized by Google

förtroende eller fästes något avseende vid hans oegennyttiga framställningar, varför han beslutat att framdeles iakttaga tystnad. »Inför Gud — försäkrade han — jag har inga egna avsikter, intet enskilt missnöje, frånskiljer vänskapen [med Armfelt], då det är fråga om fäderneslandet, sant och rätt; och sådan vill jag alltid vara känd av Robert Henrik Rehbinder, vars redliga och ödmjuke tjänare jag lever till slutet.» [1]

Aminoffs kritik gällde nog närmast vännen Armfelt, men adresserades till kommittén i allmänhet, varför Rehbinder upptog den med mycken hetta såsom riktad även mot honom, och han skyndade att i svarsbrev av $^{2}/_{14}$ jan. 1812 rentvå sig från de gjorda beskyllningarna, skjutande ansvaret på Armfelts självrådighet och uppmanande Aminoff att hasta till Petersburg för att verka till förmån för en mer författningsenlig procedur inom kommittén.

»Jag har alltid — förklarade Rehbinder med en blandning av anspråkslöshet och sårad självkänsla — misstrott mina egenskaper till den syssla jag bekläder; jag har därföre aldrig sökt och säkert aldrig givit mig ut på denna slippriga bana, om det ej varit för att efterkomma en mild regents, min enskilta välgörares önskan. Nu då mina misstankar övergå till visshet, nu då jag ser mig få bära skulden för de saker, däri jag haft ingen del, är det bäst att för andra gången återvända i min vrå.» Rehbinder meddelade därpå Aminoff i strängaste förtroende, hurusom han ingen del haft i de egenmäktiga och för opinionen i Åbo misshagliga åtgärder Aminoff i sin skrivelse berört. En del av dem — såsom Ladaus och Haartmans utnämningar till konseljen samt frågorna rörande banken och medicinalväsendet — hade avgjorts före hans ankomst till Petersburg efter föredragning »på fri hand» av Armfelt; andra — såsom Rosenkampffs utnämning till ledamot av kommittén och förklaringen av $^{12}/_{1}$ 1812 till manifestet rörande Viborgska guvernementets förening med Finland — hade tillkommit utan att ha passerat varken honom eller kommittén. »Min nådige baron», fortsatte Rehbinder efter detta

[1] Aminoffs konc. brev $^{2}/_{1}$ 1812 till Armfelt och $^{3}/_{1}$ 1812 till Rehbinder (Ril. s.); Armfelt till Aminoff $^{2}/_{14}$ jan. 1812 (Ril. s.); Aminoff till Tengström november 1811 (Tengstr. saml.).

Digitized by Google

förtroende, »sätt sig i vårt cas. Vi äro alla unga, (Hisinger vill jag ej räkna, ty han är en automate). Vi böra alla räkna gen. Armfelt såsom vår välgörare, vi känna alla hans goda intentioner, ehuru han ej alltid tager goda rådgivare och mest alltid följer förste impressionen samt är impatient vid minsta motsägelse. Vad skola vi göra? Vi hava flere gånger givit starke anledningar till vårt missnöje, men allt utan verkan. Det vore högst opolitiskt att formera ett uppenbart brouillerie. Därigenom skulle våra nog talrike fiender få sin seger given.» Rehbinder påstod, att han hade nog förtroende hos kejsaren för att få det ena som det andra korrigerat, men han ansåg det infamt att vilja kasta skugga på en man, som gjort honom mycket gott och Finland stora tjänster. »Förr skall jag låta begrava mig el. gå tillbaka förrän det skall hända»: försäkrade han med en ridderlighet och självbehärskning, som Aminoff både nu och senare gjort förståndigast i att taga till exempel. »Intrigens portar äro mig mera öppna än nånsin, men jag bedyrar, att aldrig min fot skall komma därin. Förr skall jag, så ung jag är, säga rent ut allt vad jag skrivit i detta brev.» — Men vad han själv och hans kollega och vän C. J. Walleen icke mäktade åstadkomma till motande av Armfellts självrådighet, det väntade sig Rehbinder av Aminoff, som han på det bevekligaste uppmanade att påskynda sin resa till Petersburg för att upprätta »harmoni och ordning» inom kommittén. »Det är i herr baron vi hoppas få ett rättvist stöd — förklarade Rehbinder — som med ålderns, erfarenhetens och vänskapens rättigheter skall på ett honnett och frankt sätt återföra vår chef från en förvillelse, som gör h:m tort för momengen, hans ruin för framtiden — — Det är ingen dag, jag bedyrar det, som icke Walleen och jag önskar att herr baron vore här. — — Om herr barons hälsa nånsin kan tillåta det, så kom för Guds skull, kom och låt oss alla arbeta med inbördes förtroende. Jag är au désespoir, jag har arbetat natt och dag och sökt uppfylla mina plikter samt svara emot det förtroende man lämnat mig; min belöning är att förlora den lilla reputation jag ägt, att dageligen hava de mest bittra ledsamheter och bekymmer samt att på köpet ruinera mina affärer. Må detta bliva en evig hemlighet oss emellan och måtte jag bliva rättvisad för herr barons ögon, vars bifall jag alltid sökt förtjäna och som

Digitized by Google

jag alltid värderar. Måtte Försynen förläna h. baron hälsa att med sitt nit understödja vårt arma land.»[1]

Rehbinder kände sig tydligen i svår nöd och han talade icke endast för egen del, utan också på uppdrag av sin kollega och vän Walleen. Men missnöjet med Armfelts självrådighet och de obehag, för vilka han med anledning därav oförskyllt utsattes, hindrade honom icke att fortfarande med förtroende och vördnad understödja sin chef och att ställa sina tjänster till dennes förfogande, när de påkallades. Någon tid efter det kommittén kommit i gång vände han sig på uppdrag av Armfelt till sin vän frih. C. Mannerheim i Åbo med anhållan att denne måtte införskaffa nödiga upplysningar rörande en utnämningsfråga, för vilken Armfelt intresserade sig. Vid nyårsskiftet sände han ånyo på Armfelts vägnar och även för egen del en vädjan till Mannerheim i syfte att genom dennes bemedling lugna den hederlige och allmänt omtyckte, men om sin myndighet ytterst känslige generalguvernören frih. F. Steinheil, som ansett sig kränkt i sin värdighet genom ett par utan hans vetskap tillkomna kejserliga åtgöranden. För övrigt önskade Rehbinder Mannerheims hjälp till utjämnandet av de slitningar, som yppat sig mellan konseljen i Åbo och kommittén i Petersburg och vilka till god del härflöto av den stora betydelse och självständighet det senare verket vunnit under Armfelts inflytelserika ledning. Vid andra tillfällen åter kunde Rehbinder förmana Mannerheim att med försiktighet upptaga de reformförslag, som den för »innovationer och förändringar» böjde Armfelt underställde hans prövning. På tal om det missnöje förklaringen rörande manifestet om Gamla Finlands förening med det »nya» väckt i den förstnämnda landsdelen samt hos generalguvernören, anmärkte han en gång: »Jag har förespått det, och måtte vederbörande [Armfelt] taga en läxa att höra kommittén i viktiga saker.»[2]

Lyckades det Rehbinder att genom sitt inflytande på vännerna i Åbo mildra det misshag och det misstroende man därstädes kände mot kommittén och dess självrådige ordförande,

---

[1] Rehbinder till Aminoff $^{2}/_{14}$ jan. 1812 (Ril. s.). — Brevet citerat av Rauhala, Suomen Keskush. järjest. I: 472—473.

[2] R. Castrén, Skildringar s. 283—291, Rauhala I: 467—470.

så gingo däremot hans förhoppningar om Aminoffs välgörande inflytande till bevarandet av friden inom kommittén fullständigt i kvav. Då Aminoff slutligen anlände, i mitten av februari, visade han sig, såsom Armfelt uttryckte sig, stinn av dumma kritiker mot kommittén, begynte så gott som genast att klandra och nagelfara Armfelts alla tillgöranden och närmade sig högre ryska funktionärer, såsom Speransky och Rumjanzow, med vilka Armfelt stod på spänd fot. Redan i mars etablerade Aminoff med Armfelt ett allvarsamt brouilleri, som visserligen utjämnades i utvärtes måtto, men kvarlämnade en tagg av bitterhet å ömse sidor. På hösten samma år uppflammade ånyo och uppenbarligen genom Aminoffs förvållande en tvistighet, som ledde till en häftig, aldrig utjämnad brytning mellan de gamla goda vännerna. I grunden bottnade nog grälet i vad man tryggt kan kalla för jalusi och sårad egenkärlek å Aminoffs sida, men som yttre anledning till den opposition, vari han ställde sig till Armfelt, framhävde Aminoff på sitt häftiga och patetiska sätt en på Armfelts initiativ tillkommen förordning, som i viss mån inskränkte de förmåner Aminoff och officersdeputationen utverkat åt den förra finländska arméns officerare. I tvisten indrogs jämväl Rehbinder, som, om också tämligen passivt, bidragit till den omtvistade åtgärden och därför var redo att bära ansvaret för densamma, på samma gång han sökte blidka Aminoffs såväl som andras icke oberättigade missnöje genom att förvissa sig om Armfelts medverkan till en modifikation av förordningen.[1] Försöket att minska friktionen inom kommittén lyckades emellertid inte; dualismen mellan Armfelt och Aminoff fortfor och ehuru Rehbinder icke saknade blick för den förres svagheter, tog han i huvudsak parti för honom, också för egen del slutligen förbittrad över Aminoffs politiskt obetänksamma och nyckfullt uppbrusande beteende.

Vi äga från tiden närmast efter Aminoffs entré i kommittén en skildring av förhållandet mellan dess särskilda medlemmar, som också belyser den brydsamma ställning, vari Rehbinder befann sig med anledning av ordförandens böjelse för själv-

[1] Castrén, Skildringar s. 300—303.

Digitized by Google

rådigt åsidosättande av sina ämbetsbröder och hans gryende »brouillerie» med sin gamle vän. Skildringen är gjord av C. J. Walleen efter uppmaning av biskop J. Tengström att nu och då sända karaktäristiker av personer och förhållanden i Petersburg, och erbjuder således fördelen av att härstamma från en person, som nästan dagligen var i tillfälle att följa med situationens utveckling och som med en skarp observationsförmåga förenade stor färdighet i konsten att skriftligen giva uttryck åt sina erfarenheter och ofta nog rätt skarpa, om också icke alltid fullt objektiva reflexioner. Det mesta av vad Walleen hade att meddela sin »nådige oncle» i sin förtroliga exposé, som nedskrevs under våren 1812 och slutligen växte till ett helt häfte, måste vi lämna å sido, och åtnöja oss med att därur relatera endast vad som hänför sig till förhållandet mellan kommitténs ordförande och statssekreteraren.

Liksom Rehbinder i sin apologi till Aminoff konstaterade Walleen i brevet till Tengström sin chefs benägenhet att med ignorerande av kommittén ensam klarera affärerna inför monarken. Mot denna självrådighet hade Rehbinder och han till en början ansett sig böra visa eftergivenhet för att icke misstänkas för oppositionsanda och sålunda förlora det förtroende de nödvändigt måste åtnjuta, enär utan Armfelt ändå intet av dem kunde uträttas. Men då följden härav endast blev att förtroendet för dem minskades medan Armfelts självförtroende växte, då hans planer icke mötte några inkast, begynte de att utan vidare konsiderationer uttala sin övertygelse så ofta tillfälle därtill yppade sig, oberoende därav, om saken var av större eller mindre betydelse. Denna nya metod behagade naturligtvis inte Armfelt, ehuru han såsom försiktig general dolde sitt missnöje, och det hände, att han i tysthet, tvärt emot givna försäkringar, följde sitt eget huvud. Men Walleen tyckte dock att den nya metoden såtillvida haft goda verkningar, att Armfelt begynt iakttaga större sparsamhet än tidigare med utdelande av favörer och att han visade sina unga kolleger större égard än tidigare, om han ock, enligt uppgift, anmärkte, att de sågo sakerna i smått och grälade om strunt, så att av dem intet var att påräkna. »Om han också, vilket jag väl tror — resonerade Walleen — anser oss för *dumma fän* — ett av hans favoritepiteter, varmed han hedrar alla som ej

Digitized by Google

tänka lika med honom, eller snarare som icke utan att tänka gilla alla omogna alster av hans lättrörda inbillning — så kan han dock icke tro oss så dumma, att vi ej förstå, att ingen säkrare väg till vad man kallar lycka för oss hade givits än den hans gunst kunnat bereda oss och att vi ej vetat, på vad sätt den borde sökas. Men att vi just det oaktat följt ett annat system och visat mer oböjlighet, allt efter som han själv mer och mer stigit i faveur och sett alla andra krypa för sig, skulle nödvändigt i ett visst avseende bestämma hans omdöme till vår fördel och någon gång verka på hans eget förhållande enligt vår önskan.» För övrigt ville Walleen göra Armfelt den rättvisan att erkänna, att det hörde till hans »stora egenskaper» att aldrig låta enskilt hat eller missnöje inverka på sina handlingar, vilket han genom sitt bemötande mot Walleen och Rehbinder på det fullkomligaste ådagalagt. »Gör han orätt — framhöll Walleen — så är det ej för att skada någon. Han ville hellre hjälpa alla, och hans huvudsakliga fel är endast att icke kunna säga nej, då han borde göra det. Därav händer, att den som blott äger tillfälle att nalkas honom, får vad han begär, och annan orättvisa kan man ej förebrå honom. Den är tyvärr därföre icke mindre skadlig i avseende å sina följder, men den vittnar åtminstone, att felet icke ligger i hans hjärta, en omständighet, den jag, för att göra honom rättvisa, så mycket hällre nämner som jag vet, att man i allmänhet bedömmer honom strängare än han förtjänar och ofta tror honom handla av föresats, då han blott följer ögonblickets ingivelse och sin naturliga karaktär, vars lättsinnighet hindrar honom att noga undersöka och lugnt överväga, innan han verkställer vad han hastigt fattar.»

I fråga om det brouilleri, som förekommit mellan Armfelt och Aminoff, berättade Walleen, att Armfelt efter detsamma visade sig mer kall och förbehållsam även mot honom och Rehbinder, misstänkande således dem för att hålla med Aminoff. Men en sådan misstanke var, försäkrade Walleen, alldeles omotiverad, ty både han och Rehbinder hade uppträtt så neutralt som möjligt och voro ingenting mindre än Aminoffs partisaner. — »Min Oncle ser härav — slöt Wallen sin berättelse — i vilket ledsamt förhållande Rehbinder och jag här befinna oss. På ena sidan fördömmas vi av conseilen och kanske flere i landet för

allt vad som skett både med och utan vår åtgärd; på den andra åter misstror oss Armfelt under det vi plikta för hans synder och till överflöd få vi ännu lida för Aminoffs skuld utan att en gång kunna räkna på honom, ty han är icke mindre egoist än alla andra, och skulle den dag inträffa, då han trodde sig icke mer behöva oss, så vet jag nog, huru vi då av honom behandlades.»[1]

*

I slutet av april lämnade Armfelt Petersburg för att efter en inspektionsresa genom de baltiska provinserna ansluta sig till kejsarens stab i högkvarteret i Vilna, där man dagligen motsåg de franska truppernas överskridande av gränsen. Ordförandeskapet i kommittén övergick nu till Aminoff, som jämte övriga ledamöter kvarstannade i Petersburg, men ärendenas föredragning för monarken sköttes av Armfelt, som mellan drabbningarna på slagfältet, intrigerna i krigsrådet och de tröttsamma marscherna på bottenlösa vägar passade på varje gynnsamt tillfälle att kunna framlägga dem till kejsarens avgörande.[2] Tid efter annan mottog han till högkvarteret, som från Vilna flyttades över Dünafloden till Drissa och därifrån vidare över Witebsk till Smolensk, paket, innehållande ämbetshandlingar från konseljen och kommittén. Så länge det ännu vägde mellan krig och fred och ännu en tid efter krigets utbrott hade Armfelt också tillfredsställelsen att tämligen jämt kunna fortsätta arbetsstunderna med kejsaren. Den $^{19}/_{5}$ skrev han från Vilna till Rehbinder: »Kejsaren arbetar här liksom i St. Petersburg — och som jag har 2:ne differante brancher att lägga dagel. under hans ögon, vilka fordra brav gräl, näml. peng. och mat, så ser

---

[1] Walleens berättelse är daterad den $^{10}/_{6}$ 1812, men påbörjad mer än en månad tidigare. Den upptager 40 sidor. Tengstr. saml.

[2] Om proceduren berättade Walleen i ovannämnda relation, att sedan ärendena hanterats i kommittén, expedierades för vart sammanträde till kejsaren en föredragningslista, som återsändes med kejsarens beslut och påskrift. De expeditioner, som av kejsaren borde undertecknas, uppsattes i kommittén och sändes till lägret för erhållande av underskriften. Det blev en långsam expedition, men Walleen hoppades att med den activité Armfelt utvecklade affärerna icke behövde länge vänta på kejsarens åtgärd.

Digitized by Google

jag à vue du pays, att Finlands affärer redan väl och klart utredda skola gå som en viol i comparaison med de trassliga härvor, som ryssarne bereda åt mig, mycket av dumhet och litet av ilska. Men det oaktat skall väl ändå sakerne gå.» Men sedan kejsaren funnit gott att i Polotsk lämna fältarmén för att göra en tur till Moskva, inträdde en paus i föredragningarna, ty hoppet om kejsarens snara återkomst gick om intet och den plan Armfelt nu och då hade att uppsöka monarken måste lämnas, huru »desolante» för Finlands affärer situationen än blev.[1] Uttröttad av svårigheterna och även påverkad av andra orsaker, som vi här förbigå, begärde och erhöll Armfelt tillstånd att lämna armén. I mitten av augusti begav han sig från Smolensk till Petersburg för att återtaga ordförandeskapet i kommittén, som med anledning av Aminoffs frånvaro sedan midsommaren handhafts av Rehbinder.

Flitigt och i förtrolig ton meddelade sig Armfelt under vistelsen i högkvarteret med Rehbinder, dels om de ärenden, som berördes i den officiella korrespondensen, dels om andra, som lågo honom om hjärtat. Även när han utmattad efter marscherna sökte vilan i sitt kvarter, skyndade han att sända Rehbinder åtminstone »ett litet ord». Anländ till Sventziany, började han ett brev med orden: »Trött som en hund och échaufferad av 2:ne nätters nattvak få Ni ej av mig ett synnerl. klokt brev i dag.» Och sedan han ordat om det ena och det andra, urskuldade han brevets korthet därmed att han höll på att digna av trötthet och sömnighet samt var nära på att falla ner från tunnan, där han satt, ty stolar funnos inte att tillgå.[2] — Än var det fråga om förändringar i konseljens sammansättning eller om ordnandet av finanserna och penningväsendet, än om intrigerna i Finland och deras motande, än om spannmålsimporten till Finland och handelsförhållandena till Sverige, än om nydaningsarbetet i Viborgs län, om Helsingfors återuppbyggande, om ryska språkets användning i Finland, om akademibyggnaden i Åbo o. s. v. Då Armfelt erfor, att generalguvernören åter varit framme och bråkat med kommittén, uttalade han sin förtrytelse över »den

[1] Armfelt till Rehbinder $^{19}/_{5}$, $^{25}/_{7}$, $^{3}/_{8}$, $^{8}/_{8}$ 1812.

[2] Armfelt till Rehbinder $^{27}/_{6}$ 1812.

Digitized by Google

svaga gubben», som han därintills soutenerat hos kejsaren, men nu tröttnade vid, och han framställde till Rehbinders beprövande, huruvida det kunde vara skäl att söka få »Gubben» ersatt med t. f. krigsministern furst Gortschakoff, som var hederlig och god och hade ett gott namn om sig. Det var en av dessa förflugna idéer, som ofta i hastigheten undsluppo Armfelt, och på Rehbinders invändningar var han villig att medgiva, att det var bäst att behålla Steinheil. Men han harmades över att det fanns personer, som genom skvaller och gemenheter sökte att väcka »Gubbens» jalusi mot honom, och mest smärtade det honom att hans egna landsmän togo del i denna »tripotage». »Olyckl. vet jag — tillade Armfelt — häruti mer än jag ville, och den tid kommer, då finska händer bliva brukade att nedriva den édifice och sällhet vår goda kejsare sökt oppresa för oss. De få säkerl. betala detta nidingsverk, som alltid plär ske, men emellertid är en million människors olycka gjord.»[1] Icke lång tid senare, då Steinheil — mot Armfelts förmodan — med sympati omfattat ett företag, varpå Armfelt fäste synnerlig vikt, var brouilleriet alldeles försvunnet och, lätt försonad som han vanligen var, utlät sig Armfelt nu helt entusiastiskt om »Gubben»: »Han är en engel den Gubben så snart han omgives av hederl. folk — skrev han i början av augusti till Rehbinder —; kejsaren bör för honom absolut göra något — roligt vore att veta, vad han par préférence önskar.» — Det var förmodligen uppslaget till Steinheils upphöjelse i grevligt stånd en månad därefter.[2]

Titt och ofta meddelade Armfelt uppgifter om förhållandena på krigsteatern och i högkvarteret, om intrigerna och nöjena därstädes, om sina egna sysselsättningar och lidanden. »Hälsa oändel. våra medbröder i kommittén — skrev han under väntans dagar i Vilna — och tänk på oss arma djävlar, som ej förgås av kulor och fatiguer i denna infama håla, men av svinaktighet, judar, dyrhet och ledsnad.» Väl hade man gott om baler, as-

---

1 Armfelt till Rehbinder $^{16}/_{5}$, $^{19}/_{5}$, $^{24}/_{5}$, $^{9}/_{6}$, $^{12}/_{6}$, $^{3}/_{8}$ 1812.

2 Armfelt till Rehbinder $^{3}/_{8}$ 1812. Upphöjelsen var dock påtänkt redan tidigare. Den $^{17}/_{3}$ 1812 skrev frih. C. Fr. Rothkirch till J. Fr. Aminoff, att Armfelt skulle berättat att Steinheil snart komme att intaga en lysande plats på finska riddarhuset.

Digitized by Google

sembléer och vackra, väl klädda och väl dansade damer, men detta hindrade icke ledsnaden och Armfelt tyckte, att tiden att roa sig borde följa först på en nyttig verksamhet. Om sig själv skrev han: »Min hälsa är ganska god. Jag har fatiguerat och farit illa på resan, men funnit mig väl därav. Detta synes bevisa att [jag] icke varit skapt för att hava goda dagar.» Med otålighet väntade Armfelt att Napoleon skulle »börja dansen», vartill bristen på livsmedel slutligen skulle tvinga honom. När dansen begynt, uttalade han sitt misshag med den defensiva metod kejsaren följde på inrådan av den preussiske generalen Phull och hans »phulingar», och han försäkrade, att om kejsaren vore bättre betjänad och man ägde en större portion energi, skulle allt gå bra. Väl måste han medge, att den ryska krigsmetoden att draga sig tillbaka under förstörande av allt efter sig utövade en fördärvligare verkan på världstyrannens armé än bataljerna, men metoden bjöd honom emot och han höll för sin del styvt på offensiven.[1] Med spändaste intresse motsåg han föreningen med Bagrations kår, där hans äldste son Gustaf tjänade, men till följd av de många misstag, vartill general Phulls »calcul mathématique» hade lett, kunde han icke se framtiden couleur de rose, han började ledsna vid det hela och längtade bort, då han intet kunde uträtta. »Den som nu kommenderar armén och är en brav man [Barclay de Tolly] — förklarade han för Rehbinder — vill jag visserl. av själ och hjärta biträda för att åstadkomma jonction arméerna emellan, men jag är blott en människa, utan rätt kännedom av landet, utan goda kartor, utan skickel. spioner och omgiven av présomption och okunnighet hos dem som skola utföra verket.» Om kejsarens bortresa från fältlägret yttrade han sig med tillfredsställelse, ty högkvarteret var »un vrai grenier à coup de poing». Om livet i lägret berättade han på sitt livliga sätt: »Vi fara gruvel. illa i dessa judiska ödemarker, där alla de otäckaste och mest incomode insekter likasom förtära oss småningom. Jag anser omöjel. att i höst el. i vinter stå ut med detta levnadssätt. Ofta utan ett enda ställe att skyla sig under, utan allt vad till livets oppehälle fodras och utsatt för allt vad svinaktighet och elände har mest

[1] Armfelt till Rehbinder 16/5, 19/5, 29/6, 2/7, 6/7 1812.

utmärkt. Jag har gjort krig i Savolax och i Norge, men bägge desse trakter äro Kanaan i comparaison med detta. — — Jag mår bra utom då humöret är elakt.» Invid Smolensk, där Armfelt fick omfamna sin son, skedde äntligen, i början av augusti, föreningen med Bagration, och Armfelt hoppades, att det nu skulle vara slut med »kräftmanövern», om man nämligen icke ämnade tåga till Kamschatka för att uppsöka Torre de Vedras. Kunde man anskaffa proviant och stifta harmoni mellan de båda högsta befälhavarne — Barclay de Tolly och Bagration — så hoppades Armfelt att ryssarne skulle kunna övergå till anfall, på vars lyckliga utgång man ej behövde tvivla, om näml. Gud höll sig neutral — och efter vad Armfelt förstod, tycktes han t. o. m. vara för ryssarne »såsom de största dårars förmyndare». Därtill kom att espriten inom ryska armén var den allra bästa, sedan man upphört att retirera, så att, menade Armfelt, »uträttar man intet med alla moraliske och physisque immense moyens man har, så är det ej förlåtel».[1] Diagnosen slog emellertid icke alldeles in, ty när det kom till batalj, några dagar efter det Armfelt lämnat Smolensk, utföll denna icke bättre än att ryssarne fingo fortsätta reträtten i riktning mot Moskva.

En sak, som smärtsamt berörde Armfelt, var att hans fädernesland icke tog någon del i den stora striden mot världstyrannen, en strid, som icke endast gällde Rysslands självständighet, utan jämväl Finlands lyckliga politiska ställning och som dessutom tedde sig för Armfelt såsom inledningen till Europas befrielse från det franska oket. »Finland ger ej en soldat, ej en rubel i krigsgärd, då hela ryska riket får känna tyngden av kriget», hade han någon tid före krigets utbrott skrivit till biskop Tengström, och när »dansen och musiken» börjat, kände han livligt sina landsmäns passivitet.[2] Med begärlighet grep han därför tillfället att rehabilitera sitt land i flykten, då kejsaren under ett samtal — som Armfelt på sätt och vis frammanat, — uttalade en blygsam önskan att erhålla från Finland ett regemente goda jägare, inte så mycket för den militära nyttans skull som

---

[1] Armfelt till Rehbinder 22/7, 25/7, 1/8, 3/8, 8/8 1812: Tegnér, G. M. Armfelt, III: 390—412.

[2] C. v. Bonsdorff, Åbo akademi I: 502.

Digitized by Google

för den politiska effekt ett frivilligt anbud i sådan riktning skulle utöva. Ofërtövat vände sig Armfelt till Rehbinder med uppmaning att sätta sig i förbindelse med J. Fr. Aminoff, bröderne Carl och G. Fr. Stjernvall m. fl. för att med deras hjälp få till stånd ett frivilligt anbud om uppsättandet av fyra bataljoner à 600 man under inhemskt befäl. »Gud vet, när vi kunde komma i ordning — skrev Armfelt, med tanke på den sköldpaddsgång, som enligt hans mening kännetecknade hans landsmän — men vårt nit och våra tänkesätt vore alla under ögonen genom denna lilla provbit. Som jag tydel. såg, med vad livlig känsla vår goda monark talte om detta, så nekar jag icke att ju det vore för mig en stor njutning att framföra denna offert. Tänk härpå.»[1]

Rehbinder, som själv plågades av sina landsmäns passivitet under den stora striden, var icke sen att hörsamma uppmaningen. Till vilka åtgärder han skred och vilka resultat de lämnade, kunna vi förbigå. Nämnas må allenast, att en allmän insamling sattes i gång för uppställandet av trenne jägarbataljoner — av vilka en, den viborgska, blev färdig redan före årets utgång, de två andra kommo i ordning de följande åren — samt att Armfelt uttalade sin stora belåtenhet med Rehbinders drift och omtanke. »Hela Er arrangement med deputationen till gen. guv., med hemställan till kejsarn m. m. — skrev han en gång — är förträfflig och känner jag igen både klokhet och hjärta på visst folk. För min person är detta en stor satisfaktion att få visa ryssarne, det vi ej äro känslolösa varelser, fastän mindre fanfarons än de. Kejsarn vet att våra moyens äro små, att vi ej kunna göra stora oppoffringar; detta har jag alltid tillagt, då jag sökt opphöja vårt nit och expression av vår erkänsla.»[2]

Så utlade Armfelt under vistelsen i fältlägret på sitt rättframma och förbindliga sätt för sin tjugu år yngre kollega sina tankar om Finlands inre styrelse och läget på krigsskadeplatsen. Vad han i förstnämnda avseende hade att meddela åtföljdes än av anmodan till Rehbinder att sätta hans anvisningar och önskningar i verket, än av uppmaning att yttra sig om saken »utan all betänkel. och med en vänskapsfull uppriktighet». Vad

1 Armfelt till Rehbinder 3/7 1812.
2 Armfelt till Rehbinder 18/7, 3/8 1812.

Digitized by Google

Rehbinder tillstyrkte eller företog sig tillvann honom som oftast beröm och bifall av hans ganska fordrande och »impatiente» chef, som sällan försummade tillfället att försäkra honom om sin oföränderliga vänskap och högaktning. »Bibehåll mig i vänskap och förtroende, min baron — skrev Armfelt en gång — och tro att min största sällhet varit och är att göra rättvisa åt dem som den förtjäna.» När Rehbinder, som Armfelt stundom förebrådde överdriven susceptibilité och dåligt lynne, någon gång tycktes misströstat om kejsarens förtroende, lugnade Armfelt honom med att försäkra honom om motsatsen. »Jag anser omöjel. att giva kejsarn en elak tanke om Er», skrev han ($^{24}/_{5}$) från Vilna, »han har den fastaste idé om Er redlighet och Er intégrité samt att hans tjänst och fosterlandets väl är allt vad Ni åsyftar. Om någon skulle hava i projekt att insinuera en opinion contraire på Er sujet, så har jag stor anledning att tro, att det skulle lyckas illa.»[1]

*

Efter återkomsten från fältlägret återtog Armfelt, såsom redan nämnts, sin plats i kommittén, men begav sig nästan omedelbart på nådig befallning till Åbo, där såväl han som Rehbinder voro närvarande under tiden för kejsar Alexanders möte med kronprins Carl Johan. Knappt återkommen till Petersburg, lämnade han ånyo kommittén för att handhava generalguvernörsämbetet under den tid greve Steinheil såsom befälhavare för en armekår deltog i krigsoperationerna, vilket räckte till följande vår. Som Armfelt skötte sitt nya värv från Petersburg, fortfor emellertid den personliga beröringen med Rehbinder, och då han i början av år 1813 företog en tur på ett par veckor till Finland, underhölls kontakten genom skriftlig korrespondens. Från Åbo sände Armfelt till Rehbinder meddelanden om de observationer han gjort under sin resa, om sina bekymmer och tillgöranden. Han berättade, huru han drev på konseljens, hushållningssällskapets och akademiens arbeten och själv befann sig »dans une grande activité». Han berömde Carl Stjern-

[1] Armfelt till Rehbinder $^{16}/_{5}$, $^{24}/_{5}$, $^{9}/_{6}$, $^{6}/_{7}$ 1812.

valls verksamhet i Viborgs län, varom han under genomresan tagit kännedom, men uttalade sin harm över regeringen, vars grällystnad han fann oanständig och oklok. Med academici hade han meddelat sig om de ryska språkstudiernas befrämjande, och han bad Rehbinder att för sin del hålla allvarsamt efter vederbörande, så att de illasinnade icke funno på utvägar att omintetgöra de planer man hade på utbredning av rysk språkkunskap bland ämbetsmännen. Han beklagade sig över de stora, men tråkiga och ohälsosamma dinéer han nödgades underkasta sig och yttrade sig mycket otacksamt om den stora fest Åbo borgerskap, som var ett föremål för hans misshag och misstänksamhet, hedrat honom med. »C'est un effort — skrev han ironiskt — dont je ne conçois pas les causes, car je ne les aime pas et ne m'en cache pas.» Armfelt hade ofantligt mycket att berätta och diskutera, men som det fordrades hela volymer för att kunna uttala sig nog detaljerat, föredrog han att uppskjuta frågorna tills han åter sammanträffade med Rehbinder, sin »estimable vän». »Je connais vos principes, votre patriotisme, enfin tous les mouvements honorables de votre âme — skrev han smickrande — et j'y compte avec un sentiment qui est plus que nécessaire dans des temps ou l'égoïsme et l'intérêt particulier marchent à grands pas sans boussole, mais protégés par l'esprit du jour.»[1]

På våren 1813, då Armfelt återinträdde i kommittén, hade den stagnation i det högsta ämbetsmaskineriet, som var en följd av kriget, redan begynt att visa sina ledsamma verkningar. I början av året hade krigsoperationerna överflyttats till Tyskland och kejsaren lämnade sin huvudstad, dit han återvände först efter 1½ års frånvaro utanför riket. De riksvårdande ärenden, som berodde på monarkens personliga avgörande, måste under tiden bliva vilande, ty alla försök att få dem föredragna för kejsaren voro fåfänga. Gang efter annan sändes kurirer till högkvarteret för att överbringa viktigare statshandlingar till undertecknande, men de återkommo med oförrättat ärende, och likaså lämnades Armfelts hemställningar om tillstånd att infinna sig hos kejsaren utan avseende. Arbetet inom kom-

[1] Armfelt till Rehbinder 20/1, 23/1, 27/1, 3/2, 15/2 1813.

Digitized by Google

mittén tynade så småningom bort, så att det slutligen inskränkte sig till löpande ärenden av ringa betydelse; ledamöterne tröttnade vid sysslolösheten och begåvo sig för kortare eller längre tid till sina gods i Finland. Aminoff, som aldrig upphörde att sucka efter vilan vid plogen och i skötet av sin familj, tog sig de längsta ferierna, från juli 1813 till augusti 1814: Rehbinder vistades på sin egendom Wiksberg i Pemar från juli 1813 till början av 1814 och därpå från maj till slutet av juli 1814. Armfelt däremot höll sig, med undantag av tvenne korta turer sommaren och hösten 1813 till Åbo och Åminne, i Petersburg, uppmärksamt iakttagande de stora händelserna och tid efter annan genom tilltagande sjuklighet bunden vid sjukbädden. Under den tvungna sysslolösheten, som tärde på hans livskraft och lynne, korresponderade han flitigt med sina vänner och förtrogna i hemlandet, och när Rehbinder uppehöll sig utanför Petersburg, gingo hans tankar och brev ofta till denne. Det var i allmänhet ett nöje och ett behov för honom att skriftligen konversera med de franvarande och han bad Rehbinder ursäkta, om hans hastigt nedskrivna rader bildade ett »barbouillage indéchiffrable», ty han föredrog att följa sina känslor framför att iakttaga »un froid retard» i sina uttryck. »C'est la connaissance parfaite que j'ai de la pureté de vos principes et de la loyauté de votre caractère — skrev han en gång — qui fait que je vous parle toujours, mon cher baron, sans détour, au risque même de ne pas être approuvé.» Med glädje mottog han de försäkringar Rehbinder å sin sida avgav om sin vänskapsfulla högaktning och särskilt fröjdade det honom, då hans åsikter och projekt rönte Rehbinders bifall. »Votre aimable lettre — skrev han en gång till svar — m'a touchée et flattée. Les sentiments et l'opinion que vous y manifestez, ont à mes yeux plus de prix que toutes demonstrations publiques de bienvaillance que je pourrais recevoir. — Tel est l'avantage de l'homme pur et honnête, en fait de suffrages qu'il accorde, sur tous les hommages, plutôt extorquées par les circonstances que dûs à la vérité.» Och en annan gång förklarade han: »Quoique persuadé de votre amitié et de tous vos sentiments pour moi, cher baron, je n'en reçois jamais l'expression sans une de ces sensations heureuses, qu'on éprouve si rarement dans ce siècle. — Si la réciprocité dans les

Digitized by Google

convenances, les opinions et les liens de la société en assurent la durée, je me flatte que même relegué chez nous et oublié du reste des humains, nos relations amicales subsisteront toujours, puisque elles sont basées sur des fondements, qu'aucune folie ni aucun crime pourront ébranler.» Hur gärna Armfelt än för egen del önskade slippa Petersburgs pestfyllda luft och vilket nöje det än beredde honom att profitera av sin kollegas sällskap där, uppmanade han Rehbinder att icke brådska med sin återkomst till staden, där det icke fanns någonting att göra. »Nous ne faisons rien», skrev han i november 1813; »il est inutile d'assembler le comité et de délibérer sur des objets qui ne seront peut-être jamais portés plus loin. On m'a dit que le mois prochain le plaisir de vous revoir nous est réservé; personnellement j'en suis ravi, mais je plains tout galant homme qui sans utilité quelconque est condamné à rester dans ce cloaque d'ennui.»[1]

Overksamheten inom kommittén gjorde att Armfelt mindre ofta än i föregående brev diskuterade landets allmänt vårdande ärenden. Bragtes de på tal, gällde det mest personliga förhållanden och planer för framtiden: generalguvernören Steinheils fortsatta misstänksamhet och därav vållade brouillerier med Armfelt eller med medlemmar av konseljen; intrigerna av den mot Armfelt fientliga ligan i Åbo i syfte att defamera honom inför allmänheten; förhållandet till de ryska ministrarne, med vilka Armfelt fortfarande, såsom i början av sin tjänstetid, hade bataljer, o. s. v. I den kinkiga frågan om konseljens oktroj, som gick till ända utan att något förordnande från kejsaren rörande regeringens fortsatta utövande anlände, var Armfelt av den meningen, att konseljen icke kunde upplösa sig av sig själv, och han uppmanade Rehbinder att på ort och ställe övertyga ledamöterna om nödvändigheten att tills vidare kvarstå på sina poster.[2] Nu och då och med stort intresse uttalade sig Armfelt om den deputation av medlemmar från de olika stånden, som utsågs sommaren 1814 för att på Finlands vägnar välkomna kejsaren vid hans återkomst till Petersburg. Armfelt var alls icke förtjust i denna hyllningsåtgärd, vari han skådade en »nou-

---

1 Armfelt till Rehbinder 7/8, 1/9, 26/11, 4/12 1813.

2 Armfelt till Rehbinder 29/6, 7/8, 21/8, 1/9, 8/9, 28/10, 26/11 1813.

Digitized by Google

velle source de critique et de tracasseries». Dels befarade han att deputationen skulle utsättas för åtlöje från ryssarnes sida, dels misstänkte han att en del medlemmar, såsom biskop Tengström, skulle begagna tillfället till att hos kejsaren motarbeta hans planer, och han beklagade livligt, att Rehbinder — av skäl, som han dock gillade — avsade sig anbudet att anföra deputationen. När därför kejsaren bestämt avsade sig alla slag av offentlig hyllning, fröjdade sig Armfelt högeligen åt att det misstänkliga förehavandet gick om intet.[1]

Armfelt led, såsom man av hans livliga och verksamma natur kunde vänta sig, djupt av stagnationen i arbetet, och han gav nu och då i breven till Rehbinder uttryck åt sin sorg eller harm. »Je crois — skrev han en gång för att förklara orsaken till kejsarens liknöjdhet mot Finland — qu'actuellement la mauvaise honte d'avoir si longtemps negligé cette fille cadette, cette pauvre Finlande, prolongera encore nos souffrances.» Hans hälsa och humör — liksom Finlands affärer — ledo av overksamheten, men det gällde endast att härda ut intill kejsarens hemkomst, då man kunde tänka på att återgå till vilan. »Quant à la ruine de notre santé, de notre humeur et de nos affaires — resonerade han — cela n'est pas douteux, mais jusqu' à la paix il faut partager la calamité et les malheurs communs. Après cela, il faut bien qu'on sonne la retraite, si on ne veut pas être enfermé ou dans l'hôpital on dans la maison jaune. Mon courage comme mon espoir d'être utile déclinent considérablement, et je conçois que ne tenant à rien je pourrais être très heureux dans ma retraite, qui alors le deviendra à la lettre.» Till den depression, som insikten om att intet kunna uträtta framkallade, kom ännu en tilltagande sjuklighet, som undergrävde kroppskrafterna och på sommaren följande år förde Armfelt i graven.[2] Nu och då återkommande till sin önskan att söka bot för kroppen och sinnet genom förflyttning från Petersburgs förpestade klimat till den rena luften på Åminne, kunde Armfelt stundom helt förtroendefullt giva Rehbinder del av de tankar och reflexioner, som upp-

---

[1] Armfelt till Rehbinder $^{15}/_{6}$, $^{9}/_{7}$ 1814; Bonsdorff, En tilltänkt nationalhyllning f. kejs. Alexander I i F. Vet. Soc. Bidrag, h. 75.

[2] Armfelt till Rehbinder $^{29}/_{6}$, $^{21}/_{8}$ 1813.

Digitized by Google

stego hos honom, då han för sitt minne återkallade sitt framfarna liv och sin snart tilländalupna statsmannabana. Så skrev han på hösten 1813 till svar på ett av vänskapsfullt deltagande utmärkt brev från Rehbinder, följande ord, vilka kunna anses som en självkaraktäristik av en märklig och tidtals äventyrligt skiftande levnad: »Ma carrière plus qu'orageuse, des fautes commises par erreurs, vivacité et inexpérience au milieu d'intentions excellentes, m'ont jetés du fait des grandeurs dans l'abîme, puisque les hommes en place sont rarement jugés avec justice et sans passion; je me suis donc familiarisé avec les caprices du coeur humain en appreciant les hommes à leur juste valeur, sans quoi il me serait impossible de soutenir le triste rôle, auquel le sort m'a appelé.» Och blickande på den tid, som ännu återstod, tillade Armfelt: »J'espère cependant que la paix faite, il me sera permis, sans que cela déplaise à notre bon maître, de quitter la scène et laisser aux cabales, aux intrigues et aux faiseurs de notre cher pays la liberté d'excerser leurs talents. . . C'est alors que nous descendrons au parterre, mon cher baron, pour voir comment les nouveaux acteurs acheveront la pièce dont ils ont faits le plan à nos depens.»[1]

I början av år 1814 återvände Rehbinder till Petersburg, där han till sin bedrövelse fann Armfelt svårt medtagen av sina häftiga sjukdomsskov och omgiven av intriger, som åsyftade hans fall. »Han har lidit obeskrivligt denna vinter», skrev han på vårvintern till frih. C. Mannerheim om Armfelt. »Numera tror jag det vara utan fara. Måtte hans politiska ställning även vara på förbättring. Jag önskar att han iakttog lika mycken regime för att etablera sig i detta avseende som i det fysiska. Han har alltid haft lyckan och naturen till sin favör. Det är ock det endast som kan sauvera honom i bägge avseenden.»[2] Sjukdomen och den osäkra politiska ställningen verkade också, att Armfelts sinneslugn och humör märkbart försämrats, så att samvaron med ämbetskamraterna tyckes artat sig föga behaglig för de senare. Även Rehbinder hade känning därav. Då han mot slutet av maj ånyo begav sig till hemlandet, tyckes han

[1] Armfelt till Rehbinder $^{1}/_{9}$ 1813.

[2] Rehbinder till Mannerheim $^{16}/_{3}$, $^{21}/_{4}$ 1814.

Digitized by Google

känt sig missnöjd med sin chef och önskat bliva befriad från sitt ämbete. Åtminstone rapporterade landshövding Carl Stjernvall i Viborg, till sin bror, landsh. G. Fr. Stjernvall i Tavastehus, att Armfelt brouillerat sig med Rehbinder och ämnade eloignera såväl denne som gen. guvernör Steinheil från deras sysslor ävensom att Rehbinder å sin sida var mycket missnöjd och betänkt på att genom ett våldsamt steg skilja sig från affärerna.[1] Uppgiften var och visade sig snart nog överdriven, men saknade, såvitt den gällde Rehbinders missnöje, icke grund. I brev till C. J. Walleen, som kvarstannat i Petersburg, berättade Rehbinder från Viksberg, att han hört uppges att Armfelt beklagat sig över honom, och han uttalade misstanken att denne gärna höll honom avlägsnad från rikshuvudstaden vid tiden för kejsarens väntade hemkomst. Walleen bad, förnuftigt nog, vännen att icke sätta tilltro till ryktena, innan deras riktighet bestyrkts till full evidens, ty det fanns mycket folk, som smidde ihop historier utan annan grund än den onda avsikten. Däremot fann han misstanken att Armfelt avsiktligt ville uppskjuta Rehbinders ankomst till Petersburg mer trovärdig, men han lovade att korsa den hemliga planen genom att i god tid prevenera Rehbinder på monarkens hemkomst, när underrättelser därom inlöpte.[2]

Vi ha allt skäl att betvivla riktigheten av den mot Armfelt vid denna tid mycket kritiske, t. o. m. ovänligt stämde Walleens förmodan. Med samma post, som medförde den sistnämndes svar, följde ett brev från Armfelt, som i den vanliga förtroliga tonen meddelade sig med Rehbinder om sitt hälsotillstånd och om förberedelserna till kejsarens mottagande. Och litet senare följde meddelanden om kejsarens resor och om den antagliga tidpunkten för hans hemkomst. Armfelt uppmanade Rehbinder att lugnt stanna hemma, men hålla sig färdig att anträda resan inom 24 timmar efter det han mottagit signal, varom Armfelt lovade draga försorg, när säkert besked om den med spänning motsedda händelsen kunde erhållas. »Vous voyez — tillade Armfelt — que je ne suis pas egoïste et que je songe plus au plaisir

[1] C. Stjernvall till G. Fr. Stjernvall $^{8}/_{5}$, $^{23}/_{6}$ 1814; G. Fr. Stjernvall till C. Stjernvall $^{17}/_{6}$ 1814. Stjernv. saml.

[2] Walleen till Rehbinder $^{15}/_{6}$ 1814.

Digitized by Google

que Vous goûtez chez vous, qu' à celui de vous voir. Mais je veux si volontiers contribuer aux jouissances de mes amis, que tout ce qui m'est particulier cesse d'avoir des droits, dès qu'il s'agit d'eux.» [1]

Armfelts brev voro, såsom förut, egnade att försäkra Rehbinder om fortvaron av de gamla känslorna av vänskap och högaktning. Men även om någon misstro till dem ännu satt kvar, var Rehbinder den förste att giva sitt erkännande åt Armfelts stora förtjänster på samma gång han med sorg och oro mottog genom Walleen underrättelser om dennes fortsatta sjukdom. Midsommartiden skrev han i upprörd ton till J. A. Ehrenström i Helsingfors: »La maladie accroissante du comte d'Armfelt m'alarme et me cause des soucis incroyables. Sa mort sera peut-être toujours un malheur pour la Finlande, mais surtout si elle aura lieu avant l'arrivée de l'empereur. Quel vaste champ ne serait pas ouvert à nos petits intriguants, toujours prêts à saisir la première occasion pour se faire valoir et pour faire valoir leurs petits intérêts au préjudice de l'intérêt général. Notre position est déjà critique, et un tel malheur acheverait de la rendre incalculable.» [2]

*

Mot slutet av juli ($^{25}/_{7}$ n. st.) återvände kejsaren efter ett och ett halft års frånvaro till sin huvudstad, nästan oförmärkt och tidigare än man räknat. Rehbinder blev emellertid — om genom Armfelt, som ivrigt motsåg hans ankomst [3] eller Walleen, är ovisst — prevenerad på saken i så god tid att han efter en forcerad färd hann deltaga i den högtidliga gudstjänsten i Kasanska kyrkan ($^{26}/_{7}$). Armfelt hade en vecka därförinnan blivit förflyttad till sin sommarbostad i Tsarskoe Selo så medtagen av sin sjukdom, att han icke kunde följa sin längtan att uppvakta kejsaren i Petersburg. Men icke många dagar senare ($^{30}/_{7}$) hade han den innerliga fröjden att kunna hälsa sin monark hemma hos sig

1 Armfelt till Rehbinder $^{15}/_{6}$, $^{9}/_{7}$, $^{10}/_{7}$ 1814.
2 Rehbinder till Ehrenström $^{20}/_{6}$ 1814. Ehrenstr. saml.
3 Armfelt till Ehrenström $^{27}/_{7}$ 1814.

Digitized by Google

och att av honom mottaga löfte om regelbundna besök — tvenne gånger i veckan — vid vilka Finlands allmänna ärenden skulle tagas till avgörande. Löftet blev också uppfyllt och såsom under tiden före kriget samarbetade Armfelt jämte Rehbinder med kejsaren intills döden ett par veckor senare ändade hans levnad.

Om det första sammanträffandet mellan Armfelt och Rehbinder äga vi icke närmare kännedom, men märkligt är att under dessa dagar av sjudande arbetsiver och nyvaknade förhoppningar, då Armfelts arbetsdag led mot slutet, förhållandet mellan de båda statsmännen hotade att tillspetsa sig på ett sätt som aldrig förr. I brev av $^{31}/_{7}$ till landsh. G. Fr. Stjernvall, som han på Armfelts vägnar kallade till Petersburg, berättade nämligen Rehbinder helt lakoniskt, att han var »på pointen att för alltid brouillera sig med gr. Armfelt och iföljd därav nära att lämna alltsammans». [1] Vad som vållade vreden fick Stjernvall den gången inte veta, men tvenne brev från Armfelt till Rehbinder meddela vissa antydningar, som göra det möjligt att bilda oss en uppfattning om tvistens art och förlopp.

Dagen innan Rehbinder sände sitt hemlighetsfulla meddelande till Stjernvall hade Armfelt skrivit till honom ett brev, vari han utan att på minsta vis antyda om någon misshällighet, berättade, att han samma dag haft besök av kejsaren, som visat sig lika huld som förr mot honom och hans fäderneland och dessutom berömt Rehbinder, med vilken han ville arbeta tills föredragningarna i Tsarskoe kunde begynna. Armfelt uttalade vidare sitt godkännande av att Rehbinder sammankallat kommittén och uppmanade honom att låta denna fortsätta arbetet på vanligt vis utan att hindras av hans frånvaro. [2] Allt detta var ju egnat att fröjda Rehbinders sinne. Men så meddelade Armfelt helt kort, att som rättegångssaker skulle föreläggas kejsaren till avgörande, hade denne, med anledning av att varken han eller Armfelt voro några ljus — »des aigles» — i sådana saker, hänskjutit till Armfelts bedömande, huruvida icke Walleen såsom jurist kunde kallas till föredragningen av sådana ärenden. Armfelt

---

[1] Rehbinder till Stjernvall $^{19}/_{31}$ juli 1814, Sjternv. Wall. saml.

[2] Armfelt Till Rehbinder $^{30}/_{7}$ 1814. Enl. Armfelts brev till J. A. Ehrnström $^{30}/_{7}$ hade kejsaren ett par dagar förut arbetat med Rehbinder.

Digitized by Google

tillade att han ville närmare spraka om saken med Rehbinder, men för sin del fann han behag i proceduren, synnerligen som man därigenom kunde distansera Aminoff, som väntades med det första till Petersburg och där var närmast att företräda ordföranden. Desto vidare yttrade sig Armfelt inte om saken. Men följande dag fick han mottaga ett i chockerad ton hållet brev från Rehbinder, som uppfattade tanken på Walleens adjunktion såsom bevis på misstroende från kejsarens sida och för övrigt icke tyckes funnit behag i planen att spela ut Walleen mot Aminoff, varför han uttalade sin önskan att avgå. En sådan tolkning av förslaget kom som en högst obehaglig överraskning för Armfelt, och han skyndade sig genast att söka lugna sin värderade ämbetsbroders upprörda känslor. På det bevekligaste bad han Rehbinder att icke på ett så galet sätt — d'une manière si cruellement de travers — upptaga en proposition, som icke innebar något kränkande, men som kanske blivit framställd på ett oskickligt sätt, varjämte han allvarligen erinrade Rehbinder om det olämpliga i att ställa till svårigheter och obehag vid en tidpunkt, då genom kejsarens hemkomst framtiden tycktes te sig ljusare för hans fädernesland. Efter att ha, ord för ord, redogjort för samtalet med kejsaren fortsatte Armfelt: »En tout ceci, mon cher baron, je ne vois rien d'offensant pour vous; si j'ai eu la bêtise de me mal expliquer et de vous en parler comme d'un moyen pour exclure Aminoff, tout tombe sur moi». Armfelt kunde försäkra att kejsaren värderade honom och alls icke hyste sådana tankar som Rehbinder föreställde sig. »Ainsi ne vous livrez pas — tillade Armfelt förebrående — à votre susceptibilité, par fois trop grande, et à des soupçons qui sont sans tout fondement, et rendez moi la justice, que si je n'ai pas assez d'honneur et de délicatesse vis-à-vis d'un homme que j'aime et donc j'estime les qualités du coeur et de l'esprit, je n'ai pas un assez grand fond de bêtise pour lui dire des choses qui le blessent sans y mettre du moins quelque art. — — — Ainsi n'allez pas faire du premier pas que nous venons de prendre vers l'ancien ordre de chose une nouvelle source de chagrin pour moi et de désagréments pour l'emp., qui certes ne veut pas d'autre secret. d'état que vous et qui par cette raison aura peut-être rejeté dans le temps tous les propos tenus et toutes les cabales et travers ourdies.»

Digitized by Google

Om caussa mali, förslaget om Walleens adjunktion, förklarade Armfelt, att därom icke skulle bliva vidare tal. [1]

Det var uppenbart, att Rehbinder åter lätit missleda sig av sin »susceptibilité» och sitt humör, varöver Armfelt nu och da hade klagat, till ogrundade misstankar, och när Armfelts välvilliga, nästan ruelsefulla om ock med välbefogade förebråelser blandade förklaring kom, var han genast villig att erkänna sin överilning. Armfelt å sin sida var alltid redo att mottaga en hand, som han visste att utsträcktes med uppriktig känsla, och då Rehbinder följande dag uppvaktade honom med ett nytt brev, som tyckes innehållit ursäkter för det förra, svarade han försonligt att brevet gjort honom synnerligen gott — »du bien et cela dans la force du terme». Men han begagnade på samma gång tillfället att i den urbana och vänskapsfulla ton han alltid använt gentöver Rehbinder ännu framhålla det omotiverade och för honom smärtsamma i den »susceptibilité» Rehbinder visat. Han hade, förklarade han, trott sig ha rätt till den förmodan, att Rehbinder icke skulle tvivla på hans känslor av sann vänskap och högaktning genom att inbilla sig att han, Armfelt, skulle med kallt blod upptaga en humiliation som hotade honom. »Cette idée — förklarade Armfelt bedrövad — me fut pénible à l'eccès d'autant plus que mon âme s'épanouissait du plaisir que j'avais eu de voir, que vos détracteurs et les miens n'avaient rien pu changer dans l'opinion de l'empereur sur nos véritables sentiments, et qu'il avait même manifesté à votre égard son contentement d'avoir dans cette place un homme pur.» Efter att därpå ha i förtroende meddelat Rehbinder att kejsaren under sitt besök flyktigt berört en gammal plan, som avsåg förändringar i Finlands högsta administration, samt därvid uttalat sig för nyttan av att i Petersburg upprätta efter svenskt mönster en konselj med en »Beredning», som förberedde överläggningarna, fortsatte Armfelt: »Daignez, cher baron, être persuadé une fois pour toutes, que vos intérêts sont les miens, que notre existence comme hommes publics est trop étroitement liée pour que je ne sois pas attentif et jaloux de tout ce qui y a rapport, et que surtout je ne vous déguiserois jamais la vérité, vûe que pour bien agir

[1] Armfelt till Rehbinder »dimanche au soir», tydligen sönd. $^{31}/_{7}$ 1814.

Digitized by Google

il faut la connaître, même si elle nous fut désagréable.» Och sitt brev slutade Armfelt med följande förnyade försäkran om sin uppriktiga vänskap: »Adieu, mon cher baron, vous allez jouir de la belle fête, moi, tout seul chez moi, je me débat contre des maux qui me poursuivent encore. Mais telle que puisse être ma situation, je ne cesserais jamais de vous porter jusqu'au tombeau la plus vive amitié et le dévouement le plus vrai, joints à la haute considération avec les quels j'ai l'honneur d'être» etc.[1]

»Brouilleriet» torde härmed varit avblåst och det förra goda förhållandet återställt, varefter det för Finlands länge försummade affärer så viktiga samarbetet fortsattes i bästa endräkt. Den 8 augusti började, så berättade Armfelt i brev till vännen Ehrenström, kejsaren sitt vanliga arbete med honom och Rehbinder hemma hos honom i hans salong, varvid en mängd justitieärenden först togos till avgörande — utan hjälp av Walleen. »Allt detta är ej allenast oändel. nådigt, men ock commode», tillade han, och han gladde sig desto mer åt ynnesten som de ryska ministrarne fingo vänta med sina föredragningar.[2] Det oaktat tyckte Armfelt att det gick långsamt och han förklarade för Rehbinder, att om kejsaren icke egnade Finlands affärer åtminstone tvenne timmar i veckan, skulle dessa icke avancera mycket. I alla händelser ansåg han att man borde hålla sig till de mest brådskande.[3] Den 17 augusti timade den sista föredragningen i Armfelts salong; tvenne dagar senare gick den sjuke statsmannen ur tiden.

Armfelts bortgång väckte stort uppseende, liksom hans levnad så ofta gjort det. Hans vänner och beundrare sörjde i honom en statsman, som genom sitt inflytande hos kejsaren gjort landet de största tjänster — icke blott genom de regeringsåtgärder, som tillkommit på hans initiativ eller genom hans medverkan, utan ock genom den motvikt han bildat mot sitt fäderneslands fiender i kejsardömet. Att bland de sistnämnde underrättelsen om

---

1 Armfelt till Rehbinder 2/8 1814.

2 Armfelt till Ehrenström 10/8, 13/8 1814.

3 Armfelt till Rehbinder 15/8 1814.

Digitized by Google

den inflytelserike och i intrigens hemligheter förfarne främlingens hädanfärd mottogs med större eller mindre tillfredsställelse, väcker ingen undran, men även i Finland funnos män, som togo dödsfallet med kylig liknöjdhet eller vid detsamma fäste förhoppningar om länge närda planers framgång.

Rehbinder hörde, såsom vi känna, till dem vilka, i trots av olika anledningar till personligt missnöje, aldrig tvekat att göra rättvisa åt Armfelts begåvning och statsmannagärning. »Vi böra alla räkna gen. Armfelt såsom vår välgörare, vi känna alla hans goda intentioner», hade han i början av år 1812 yttrat till Aminoff, och ett år senare skrev han till C. Mannerheim: »Jag vill ej neka greve Armfelt många précieuses qualités, och bekänner för hela världen, att han är oumbärlig för Finland. Den finne, som icke soutenerar honom, är ingen god medborgare.»[1] Huru Rehbinder mottog budskapet om Armfelts bortgång och med vilka känslor han följande dag ledsagade den avlidnes stoft från Tsarskoe Selo till finska kyrkan i Petersburg, därifrån det efter försiggången jordfästning överflyttades till familjegraven i Haliko kyrka, kunna vi därför väl sluta till. Något uttalande av honom om den hädangångnes livsgärning äga vi icke från den närmaste tiden efter dödsfallet, och ett par veckor senare drabbades han av en häftig sjukdom, som under återstoden av året band honom vid sjukrummet. Men då han efter tillfrisknandet lät tankarna vända tillbaka till den tid då han samarbetat med Armfelt, gav han oförbehållsamt uttryck åt sitt erkännande och sin erkänsla. I början av år 1815 förklarade han för den avlidnes gamle vän J. A. Ehrenström, att fäderneslandet icke komme att på länge föda en Armfelt »pour être à la tête des affaires», och några dagar senare tecknade han i brev till Mannerheim följande korta, men uttrycksfulla eftermäle: »Under det [år] vi senast överlevat hava vi haft flere gemensamma förluster, såväl i enskilt som allmänt avseende. Den vi lidit genom greve Armfelts bortgång kan ej ersättas; jag säger det uppriktigt utan att vilja förringa värdet av den el. de vilka efterträda honom. Nära hans person var jag kanske

[1] Rehbinder till C. Mannerheim $^{4}/_{2}$ 1813. Mannerh. s.

Digitized by Google

bäst i tillfälle att se hans fel och hans meriter, och jag har alltid funnit de senare mångfalt överträffa de svagheter, som i mer el. mindre mån åtfölja vår mänskliga natur. Han är borta och hans liksom många andras förtjänster värderas ej förrän de saknas.»[1]

[1] Rehbinder till Ehrenström $^{17}/_{1}$ 1815, till Mannerheim $^{20}/_{1}$ 1815; Castrén, Skildringar ur Finl. nyare hist. s. 304—305.

Digitized by Google

Meddelanden och aktstycken.

Utdrag ur en brevväxling mellan C. F. Rotkirch och S. F. von Born.

Den 5 mars 1823 skriver Rotkirch till von Born:

— — — v. C-n[1] kan ej glömma med något vilkor dynastien fran Bearn och Mannerhs[2] supponerade grefve titel. Jag missunnar dock ej nagon sin uphöjelse, säger han. »Det enda jag likväl kunde ha ett billigt anspråk uppå, vore att ej bli nedsatt under dem som stodo i mitt förmak såsom små skrifvare före denna för dem brillanta epoque; men mätt af verlden, tryckt af en oläklig sorg, skall jag äfven anse det med liknöjdhet.» Gubben klagar öfver krankhet såsom en följd af resan till Rilax i den starka kölden; men nog lärer detta onda snart passera, då man eljest är begåfvad med så stark hälsa. — v. K. nämner ej om jordstötarne i Helsingfors, natten mellan d. 7 och 8 febr. De ha dock, menligen 2ne starka stötar existerat. Både general Tesslew, som för 8 dar sedan var här i staden och svåger Berndt[3] voro då i Helsingfors. Sundska husets grundval har fådt en remna så stor, säger Berndt, att han strukit lillfingret däruti, och en spricka har synts på jorden å Esplanaden. Det huset guffar bor uti har ock litet skadats. Nog att ej där om, eller om märkvärdigheten, stådt i tidningen. — —

I ett brev av d. 22 mars meddelar Rotkirch honom bl. a. följande:

— — — v. C-n gläder sig nu så ytterligen öfver ett svars bref han fådt af doctor Tegnér i Lund och hvaraf mig sändes afskrift. Ytterst bitter öfver det skamlösa i skrift och tidningar som utöses öfver Gustaf IIIs minne, hvilket v. c-n mera vördar än Gud faders, feck han läsa Tegnérs inträdes tal i svänska academien, hvari han med korta, men s k ö n a o c h s a n n a d r a g afmålat Gustaf III och skref bums ett tacksäjelse bref till Tegnér

---

[1] Vice-kanslern, J. F. Aminoff, av vilken flere brev i det följande anföras.

[2] Mannerheim.

[3] Kaptenen Berndt Aminoff, † 1861.

Digitized by Google

med bifogande af Sjöströms verser öfver hans bortgångna Ewa. Til en inskränkt krets får jag meddela Tegnérs bref och med nästa post sander jag dig det. v. c-n säger i sin hänryckning: »Originalet, classiskt och öfverträffande» (lärer fattas ett o:) »skall af mig bevaras åt historien. De kloka de fördomsfria härstädes, äro förtjuste öfver detta bref.» Han låter littographera sin Ewas afbild och lofvar så snart han får exemplaren för Sverige sända mig ett. Frantzen säger han, har därunder skrifvit en vers, kanske den skönaste som någonsin flutit från hans hjerta och penna. — — —

De Franzénska verserna, icke intagna bland hans samlade, lydde:

Se morgonperlans glans uppå det gröna blad,
Som aktar, att ej spills den klara, himlarena:
Så i Föräldrars vård hon glänste, menlöst glad.
Känn hela rummets doft af nejlikan allena,
Och döm hvad i sitt hus, hvad i sin bygd hon var;
Och för sin Man! — O du, som tidens stormar skakat,
Skönt blef din aftons lugn, af hennes dygd bevakadt. —
Hon var! — Lös dufvans band: hem genom skyn hon far.
Dock engeln återstår, fast qvinnan har försvunnit:
Sörj ej, att jorden mist hvad himmelen har vunnit.

Mot slutet av året 1823 lät generalguvernörsombytet mycket tala om sig. Så skriver Rotkirch till v. Born d. 8 okt.:

— — — Adolph[1] säger också att svårt blir med general Zakrewskij som man ej kan tala med; men kanske han nu på utländsk bottn lärt sig något tyska eller franska. Mante[2] skall i synnerhet vara förputtrad öfver att ej utan tolk kunna i pourparler nalkas den nya gen. gouv. Få nu se om han också kommer att styra Zakrewskij: det tros motsatsen och vore värckligen väl. Herrar senateurer ha hittils varit bortskämda. De, eller några af dem, ha ej tillåtit grefve Steinheil ha en enda sjelfständig tancka, utan per inspiration fådt den hedersgubben att accedera til alt. Ändock har grefven stora förtjänster och kommer länge att saknas i landet. Jag har skrifvit till gubben ett artigt condoleance bref på hofrättens, Österbottns och mina egna vägnar, som jag skulle tro väl uptages. Ett mycket artigt och smickrande bref om afskedet har gubben fådt från Kejsaren. — — —

D. 15 okt. skriver Rotkirch åter i samma ämne:

— — — Det säges att Zak[rewskij], fortfar v. K. ej kan communicera sig på annat språk än det ryska, men sedan han nu mera flyttar tillsammans med sin fru grefvinna» (v. K. är den första som nämner om detta och måtte

[1] Frih. Ad. Fr. v. Willebrand, ledamot i kommittén för de finska ärendena, president i Åbo hovrätt, f. 1766, d. 1845.

[2] C. E. Mannerheim, viceordf. i senatens ekonomiedepartement.

Digitized by Google

det inträffa:) »född Tollstoy, som länge uppehållit sig i Paris, torde han snart kunna explicera sig på det elegantaste språk i verlden.» — Brefvet från Kejsaren till grefve S.[teinheil] är nådigt och har jag svänsk öfversättning däraf, så lydande: Grefve Fabian Fredricsson! Det smärtar mig upricktigt att Er sjuklighet tvingar Er att lämna Er nu innehafvande tjänst hvarigenom jag förlorar en nitisk och erfaren man som krigare och civil embetsman. Jag bifaller allernådigst till Edert begärde afsked från general befälet öfver corpsen, äfvensom ifrån styrelsen öfver Finland; men hoppas Ni ej afslår mig den begäran, att ej förr begagna Er af detta mitt tilstånd än Er efterträdare anländt å stället.» Det är vackert, men kunde väl ej heller vara mindre vackert. Man är alt ännu okunnig huruvida veteranen får någon pension af finska statsmedlen. — — —

Den 29 okt. skriver R. om det nyligen emanerade ryska språkreskriptet:

— — — I rapport på vår nya gen. gouv. som påstås ej kunna annat språk än ryska, yttrar v. e:n sig, i mitt tycke braf. och trodde jag honom värckeligen ej om slikt: »Mig synes, för att afhjelpa denna olägenhet, att landets vise (hvilcka i underdånighet utvärckat den höga författningen, att vår ungdom, genom det ryska språkets absoluta lärande, skall förspilla sin bästa tid för andra vettenskapers inhämtande, frånskilt kostnaden för fattige föräldrar att därigenom en längre tid nödgas hålla sine söner vid universitetet) böra nu lika underd. hohen drohen och vid lifsstraff tilgörandes utfärda en dylik författnig för den Kejserlige finska senatens högre och lägre tjänstemän att exequeras innom den möjeligaste korta tid, eller ock de därefter lämna sina tjänster åt andra som i språket äro kunnige. Raillerie a part, aldrig har någon författning gjort mera ondt än den i fråga varande ty många ha nu, emot detta visserligen oskyldiga språk fådt en oöfvervinnerlig motvilja, ja sådan, att flere exempel gifvas, att ynglingar, sedan de tout bien que mal, undergått sin ryska examen, genast därefter gått till Åbo bro och kastat sina ryska böcker i ån. Denna författning har sårat så mycket mer, som en sådan förut aldrig blifvit påtrugad någon under ryska spiran lagd nation». — — — Den studerande ungdomen i allmänhet berömmer v. e:n mycket, men de vise soupconnerår han torde finna, att någon annan än han skulle bättre passa till v. e:n. — Han puttrar starkt öfver att ej haft bref från statssecret, sedan i junij, som är en gåta säger han hvilcken ej den blir mägtig.»

Ur R:s fyra brev under november kan följande meddelas:

— Friherre v. K. har anmäldt sin existence och meddelar dess utom något i hvarje. Senaten har fådt ett negatift svar uppå hemställan, »om icke fartygs ägare i Finland kunde i Nåder förunnas den, genom ukasen af d. 17 aug. 1821 ryske skepps redare beviljade förmån, att för salt som för ryska undersåtares räckning införes till ryska rikets Östersjö hamnar, å inhämske skepp, bygde emellan åren 1802 och 1816, vara skyldige endast

Digitized by Google

erlägga hälften af den tull, som därå för främmande skepp är faststäld». Häraf skönjes nogsamt, säger v. K. — sig altid lik i lösligbet och att ej våga belasta sin egen hjärna med den minsta sjelfpröfning af sakerne eller göra sig redo, hvarföre han uttrycker sitt bifall eller misshag, utan följer troget andras autorité — att den nya finance ministern är oss finnar mindre bevägen än hans antecessor. Häruppå har jag svarat v. K., att jag med alla mina landsmän glädes då Finland kan komma i åtnjutande af fördelar, ju flere ju bättre, men skulle, i rapport på herr Kankrins obevägenhet emot oss, vilja ha bättre skäl, ty här är ju fråga om grace, och att afsla en begärd grace tror jag ej innefattar en bestämd avughet emot ett land eller person. Senaten geck ett afslag til mötes då den solliciderade om en grace, utan att förut känna sig före om bifall. Herr Kankrin är rysk financeminister och bör blott afse ryssarnes fördelar utan andras intrång, likasom vi finnar ej böra medgifva att creti och pleti utom oss dela våra förmåner utan att med landet hava att skaffa, ett skäl således att ännu ej fördöma honom; och har han betragtat oss såsom en serskilt och isolerad stat med himmelsvidt skilde författningar emot ryska rikets samt säleds ej vilja komma med oss i beröring, väl vetandes att vi, därest något som ej smakade blefve offererat eller in petto att påtrugas oss, vi nog däremot af alla krafter skulle spänta och qvida, så företer sig et godt skäl att högakta den mannen: skulle nu hans lösen under dess finance ministerium blifva: Ingen grace och ingen oförrätt åt finnarne, så frågas billigt, om icke hr Kankrin bör af oss respecteras och till och med älskas, för det han visat oss på den för nationen och individuer nda rätta strat til sjelfständighet och dess bibehållande, nemligen att bevara sitt och ej intränga på andras område. — — —

Aldeles rätt, som jag förstår, det du yttrar om ryskan. Hvad som läres med lek kan ej anses för tvång och den bästa och oskyldigaste sak blir ofta grufvelig då tvång vid dess attrapperande kommer i fråga. Det olämpeliga att påtruga en yngling det språkets kännedom såsom ett vilkor för dess antagande i publique tjänst står emedlertid fast, och blir en fläck vid hans minne som pousserade saken så långt. — Vår Wasenius, som i sept. månad var i Reval, säger att hvarcken sämre eller bättre folck talte eller ens förstod ryskan. Han hade med sig härifrån en pur rysse som litet kunde svänskan för att vara tolk, och denne hade mycket svårt att på något sätt där kunna göra sig begripelig. Nästan alla tala där tyska och populacen estniska. Du har ju ock varit i Reval och känner säleds detta förhållande. Baron Rosenkampf är född i Estland och kunde ej ett ord ryska innan han blef officer och kom til Petersburg. Nog lär sig sprak då de oumgängeligen behöfvas, men annat är med sa kallade lefvande språk och de gamla classiska, utom hvilckas kännedom den litterata och vettenskaps mannen ej kan bildas. — —

— — — Diverse correspondenter ha ihogkommit mig men få vänta någon postdag på svar. v. c:n har efter ankomsten til Åbo varit af flussfeber beka-

Digitized by Google

jad, men redan frisk. Nu har han fådt bref af Rehbind, och allt braf igen, emedan brefvet var ä d e l t, v a c k e r t och v ä n s k a p s f u l l t. »Någon infame, vampire och orgueilleux, som vill upklifva på mina axlar, säger v. e:n (:ja, jag tror mig kunna gissa hans namn, den orm Rehb. ännu icke känner utan upfödt i sin egen barm:) har velat störa harmonien oss emellan och såleds gatan om den långa tystnaden oss emellan så vida uplyst. Säkerligen får jag af R. aldrig veta namnet på calomniateuren, på nidingen, men jag gissar honom och skall taga mina precautioner. Det odjuret lärer smickra sig med att på min bekostnad spela en rôle i samhället. Min indignation kan ej beskrifvas; än följderne» (hör!)» da af en rupture emellan mig och R? — - - -—

— - — - — [A.] Willeb.[rand] har utförligt underrättat mig om den seculaira festen som firats. Hvad jag förut nämnt man här trodt sig veta, nemligen att förra gången en hofrätts ledamot uprädt i cathedern och orerat på latin, är ej grundat. Efter handl. om den seculaira festen som firades d. 31 oct. 1723, och hvilcka förvaras å biblioteket i Åbo, var det tryckte talet författat på svänsk vers af da anlitade oratorn, en hofrätts betjänt Leijonmark. På sin tid lärer det ansedts för ett mästerstycke. Bland historiska målningarne däri förekommer, att Moses var den första lagman: en qvick allegorie kan tänka, efter han var den första kända lagstiftaren och lagskiparen. Idestams [Gustaf f. 1802 d. 1851] tal blir kanske tryckt, som ej saknat vackra tournurer och vittnat i allmänhet att den unga författaren äger talent. — Af de til balen bjudne 500 personer voro c:a 150 närvarande. Samlingen skedde kl:n 7 och voro alla af hofrätten, utom gamla gubben Dahl, utrustade i hvita underkläder med strumpor och skor. Bland damerne voro flere kostbart utsmyckade, såsom grefvinnorna Armfeldt och Piper samt Wiborgska höfdingens fru många flere att förtiga, säger A. (:ty hans egen maka upräknas ej:) Entréen till societetsgården var decorerad med lampor och hofrättshuset illuminerat. En transparent skulle ock därstädes anbringas men den blef ej färdig, utan måste begagnas, säger A. vid nästa secular fest. Balen öppnades kl:n 8 af presidenten med gamla grefvinnan Armfeldt, hvilcken, ehuru krasslig höll ut med til efter kl:n 1. En enda skål proponerades vid soupéen af W.: för vår hulda Monark, som bibehållit våra lagar och lämnat rättvisans skipande utan annat beroende än af dessa lagars magt. — — —

D. 18 februari 1824 skriver R. bl. a.:

— — — — v. e:n har nu låtit höra af sig och är sockersöt i sina uttryck mot mig. I sin rapport på fullmagten yttrar han: »Du lärer, likasom jag, blifvit surprinerad öfver min presidents fullmagt.[1] Billigt väntade jag ingenting, än mindre den mig tillfallne nådiga hugkomst, för hvilcken min fattiga pung nog svider, ty fullmagten kostade mig 970 rb 40 kp. — Det vet

[1] J. F. Aminoff hade $^{7}/_{1}$ 1824 hugnats med presidents namn, heder och värdighet.

Digitized by Google

jag att jag atminstone icke varit pa f. d. gen gouv. befordringslista, hvilcken icke skall sträckt sig längre än til det förtroliga området, annat var ock förgäfves att vänta af en inepte. Jag är blott en åskådare af menniskor och tingen, men kan icke neka mig att förundras öfver mångt och mycket i den vägen. — Nöjd är jag att icke kallas geheimeråd, och att genom denna befordran slippa att lösa flere fullmagter. Det har då ändteligen besannats den länge omtalte och efterlängtade nya grefven och grefvinnan.[1] Glädjen skall i det huset vara öfver taket.— Med hvarje dag synes förtroendet för mig här tiltaga, så att jag har all orsak, åtminstone för det närvarande, att vara nöjd och tilfredsställd för mina svaga bemödanden. Hela den academiska staten, anförd af vår förträffeliga hederliga rector Pipping, just surprinerade mig med sitt gratulations besök, hvarvid rector höll til mig ett utmärkt vackert tal, vida öfver mina svaga förtjänster. Oberedd svarade jag därpå så godt jag i hast kunde, och de syntes både rörde och nöjde med mina yttranden — — — .

D. 10 mars yttrar sig R. sålunda:

— — — v. e:n yttrar ytterligare sig vara nöjd att ha sluppit den främmande titern och är dess utom i godt sällskap — i mitt och Willebrands. »v. Haartman har åter vändt till Petari, efter att flitigt ha arbetat i den academiska commissionen och har man säger v. e:n, kommit ett långt stycke väg, — — — det vill säga i det hufvudsakeliga, hvarpå hela arbetet kommer att grunda sig. Han var för öfrigt mycket förbehållsam, och såsom sådan ville förmodeligen synas ligga djupt in i förtroendet och affairerne, hvarefter jag också rättade mig såsom en gammal initierad. Om jag icke bedrar mig så har man i project stora förändringar i sigte med universitetet och det sammas styrelse hädanefter, samt att min tid här icke torde bli långvarig, hvarmed jag visserligen icke är missnöjd, för att återgå til mitt lugn och min plog» — han tror således ej på någon snar vandring til sin himmelske fader — »lämna det i bättre händer som bättre förstå och förmå; men den rättvisan ger jag mig sjelf, att ingen kan öfverträffa mig i kärlek för min regent, mitt fädernesland, i moraliska» (hör!) »och politiska grundsatser, dem jag bjudit til att inympa hos fäderneslandets söner under min vård; icke dess mindre är jag mycken qritique underkastad af några, i synnerhet bland denna tidens högst visa och uplyste. — Ingen anledning synes att det värckl. statsrådet »v. Haartman vänder sina blickar åt fröken v. T. Mången gissar på fröken Stjernwall eller fröken Ehrnrooth, efter han besökt föräldrarne på Laxpojo under vägen hit. Det senare bör vara hans casus, hvarigenom rikedom blir förenad med storheten, uphöjelsen nu och framdeles. — — —

D. 20 mars avlät den avgående generalguvernören greve Steinheil till samtliga landshövdingar i landet ett brev, vari han, efter fjor-

[1] C. E. Mannerheim hade 1824 $^{7}/_{1}$ upphöjts i grevligt stånd.

Digitized by Google

ton års förvaltning av sitt ämbete, betygar dem sin »synnerliga erkänsla för den oafbrutna beredvillighet och det omsorgsfulla nit, hvarmed Herr Landshöfdingen och Riddaren främjat de åtgärder jag, såsom verkställare af Vår Nådige Monarks vilja och afsigter funnit mig böra påbjuda till beredande af Finlands lugn och trefnad». D. 28 mars tillträdde den nye generalguvernören Zakrevskij sitt ämbete, och med anledning därav skriver Rotkirch d. 7 april till von Born:

--- -- Veteranens afsked [skrifver v. Kohten] har varit mycket rörande. Afskedstalet i senaten besvarades af Mannerh. på svänska. Sedan gubben begifvit sig bort förfogade senaten sig genast en corps till honom för att aflägga sin sista afsekdsupvagtning (:alt detta skedde måndagen d. 22:). Efter återkomsten til pleni salen beslöt senaten, att i underdånig tacksäjelse adress frambära dess underd. erkänsla för Hs Mts landsfaderliga godhet emot detta land, hvarvid grefve Steinheils personliga förtjänster under sin egenskap af gen. gouv. hafde mångåriga mödosamma befattning äfven skulle i förbigående omnämnas. Denna på franska språket afgående adress var redan upsatt och justerad och skulle i slutet af samma vecka aflämnas å gen. gouv. cancellie, där den nya gen. gouv. i fall han så åstundade, var i tillfälle att sjelf se innehållet af adressen, innan den til monarken befordrades. Ett grekiskt capell ville Zakrew.[ski] inrätta, hvarigenom magistraten i Helsingfors råkat i stor förlägenhet, i afseende å därtil erforderlige rums anskaffande, hvilcken brist dock måste afhjelpas. — Under kyrkotiden d. 28 kom kallelse från vice ordföranden att kln 11 samlas på senaten, för att därifrån gå på cour til den nya gen gouv, hvilcken til Elwing[1], som rest H:s Ex:s til mötes til Henricsdahl; förklarat sig genast vid sin ankomst vilja lämna staterne företräde. H:s Ex:ce hade legat öfver natten i Borgå. — Dess maka anlände lördagen d. 27 til Helsingfors med en engelsk och en fransysk dame. — Vid pass kln ½ 12 inträffade gen. gouv. i hufvudstaden bivistade genast vaktparaden, som redan i god tid på f. m. varit upstäld och Ehrnrooth med de sina närmast senatshuset, förfogade sig sedan til grefve Steinheil, hos hvilcken han dröjde närmare en timma. Emedlertid hade de upvagtande infunnit sig i hotellet, tågande i full prosession, och stadnade senatens ledamöter jemte procuratorn och substituten i stora siden rummet, men den öfriga til senaten och densamma underlydande serskilte värck hörande personalen i salen midt emot. Under tiden, och sedan Monarckerne med sitt släp redan en god stund väntat på audiencens början, ankom grefve Steinheil och aflade sin contra visite hos successorn i rummet innanföre, hvarå, och efter det gubben bortgått, senatens begge hr:r v. ordförande hvar i sin ordning serskilt introducerades hvarunder dörarne til cabinetet för hvarje gång tilslötos. Efter desse preludier inträdde H:s Ex:ce i salonen, då Mannerheim genast tog til ordet och beneventerade

[1] H. R. Elving, kansliråd, direktor för generalguvernörskansliet, † 1854.

Digitized by Google

på svanska, och sedan talet var upläst tog presentationen sin begynnelse. Alla ledamöterna af senaten voro efter tour och ancienneté rangerade utmed ena sidan af rummet af dem saknades Falck — bortrest — samt Ehrnström hvilcken lika med höfdingen Hjärne ännu sa plågades af podager att de icke kunde lämna rummet. Mannerh. presenterade och gen. Tesslew biträdde sasom interprête under promenaden. Några ord eller frågor adresserade H:s Ex:ce til hvarje ledamot och af Nyberg ville han veta, huru mycket penningar fants i stats cassan. Gubben tog och Mante svarade: (:jag tycker hans njutning matte varit stor att fa ge en admonition:) uplösningen af denna fråga tilhör egentligen finance bureau chefen som nu är frånvarande. För öfrigt betygade H:s Ex:ce sin ledsnad däröfver att han icke kände landets språk, för att närmare kunna communicera sig som han ville och önskade. Presentationen, som sedan fortfor i den andra salonen, uphörde kl:n ³/₄ til 3, då alla hemförlofvades, men Mante stadnade qvar. Dagen skulle utsättas da H:s Ex:ce ville ta sitt inträde i senaten. Salunda är nu denna märkeliga dag passerad, slutar v. K., hvarom han framdeles lofvar munteligen lämna mig en närmare detail. — Fredric Wärnh.[jelm][1] skrifver ock til Herman på enahanda sätt, men med tillägg; att det gick fursteligt til och frågorne varit: är Ni gift, har barn och huru länge varit i tjänst, född finne eller svänsk? Han hade fäst sig vid B:co directorn Gripenbergs[2] svärds ordens stjerna, då denne sagt: jag fick den under kriget och har tjänt vid Björneborgs reg:te, hvar uppå H:s Ex:ce svarade: ja, jag vet att detta regimente altid synnerligen väl utmärkt sig på ärans fält — —: att förmaningar vankats i mängd att åt Mannerheim sagts: »fortfar altid som hittills så utmärker Ni Er», och af hvilcka ord man tror Mante blifvit sa nöjd att han föga larer mera tala om att resignera: att några i tutten svarat på ryska, som H:s Ex:ce tyckt särdeles om ock förundrat sig att ej ryska språket taltes mera allmänt i Finland. Då Malléen[3] presenterades, som du vet begärt bli skild från föredragningen i cancellie expedition, hade H:s Ex:ce sagt: »det är mycket braf att Ni återga til Er borgm. plats i Fredrikshamn: Er vicarie är ett fä: får han fortfara så tänder han snart eld å nyo på staden.» — Mycket tyckes ock Fredric ha att säga, som han ej kunde anförtro papperet. Generalskan har varit omtyckt i Wiborg. Där hade hon velat gå upp i kyrktornet för att ta stadens nejder i ögnasikte, men varit för mycket snö att först klifva uti, då den gentila Klinkowström sagt, att på hennes retour i maij (:så höres fran Wiborg:) skall vara fullkomligen arrangerat för nådens beqväma upklifning i tornet. — — — —

---

[1] F. Wärnhjelm, protokollsekreterare, senare referendariesekreterare, † 1878.

[2] Claes Jakob Gripenberg, sedan 1822 direktör i Finlands bank, † 1856. Hade med löjtnantsgrad och tjänstgörande vid Björneborgs regemente deltagit i kriget 1788—1790 och ²¹/₈ sistn. år hugnats med svärdsorden.

[3] D. F. Mallén, borgmästare i Fredrikshamn 1817, biträdande referendariesekr. 1821, avsked ¹⁵/₄ 1824, återgick till borgmästartjänsten, † 1828.

Digitized by Google

R:s intressanta brev i samma ämne av d. 14 april finnes återgivet i M. G. Schybergsons uppsats i Finsk Tidskrift årg. 1897, 43 tomen sid. 175—176, »Konflikten mellan senaten och generalguvernör Zakrevskij 1825»; varför här allenast antecknas några mindre fel i återgivandet. På sid. 175 16:e rad. nedifr. bör det heta — — »går merendels både dåligt» — —; på 9:e raden — — »existerar många oordningar» — —; på 5:e raden — — »hafva hyrt sig här» — —; på 2:a raden — — »genast hos sig se» — —; på sid. 176 rad. 7 uppifr.: — — »skicklighet i egentliga yrket och redlighet» — —; samt sista raden — — »en klok, ädel och kraftig styresman.»

Och i trenne brev, av d. 21 april samt 26 och 30 juni, skriver Rotkirch bl. a.:

— — — Senaste bref til v. c n A. och mig besanna både det positiva och supponerade om vår nya styresman, som jag i mitt sista så vidlöftigt meddelade dig. Da han måndagen d. 5:te besökte senaten för första gången skall han af alla emottagits i förmaket, och efter ceremonien i stora salen, som bestod af ett tal af Mante på svänska som denne sedan lämnade hans nåd i rysk öfversättning samt Ladau tolkat hans svar, förklarades sessionen slutad, hvarefter alla bureauerne besöktes och anmärktes diverse, såsom att ej alla diarier, bref och concepter samt protocoller vore inbundne eller så noga i ordning lagde. Han börjar sätta värde på Mante och tros denne redan förmått tournera flere vidtagande mått och steg i det civila, som han synbarligen alt för litet känner, i synnerhet huru våra åskar äro och blifvit inrättade. Yttersta välvilja skall under all stränghet dock framlysa, hans sätt att vara och façoner intagande. Båda fruarne ha en ej (:nemligen d. 12 april:) träffats. Nya nåden togs ej emot af grefvinnan Steinheil och när hon svarade på visiten skedde represailler. Onsdagen d. 7:de var liten middag för 4 vårckl. statsråd., Ehrnrooth[1] procuratorn och par öfverstar. God mat och fina viner: en mängd uppassare klädde i blåa frackar. På borgerskapets middag var han. Jag glömde nämna, att på onsdags middagen voro alla i uniform utom Ladau, som instälte sig i mörkblå frack och pantalonger öfver stöflorne. Alt vet han och underlåter intet att få veta alt: kunskapare skola vara på alla håll. — — — En märkelig sak nog har tildragit sig. Stats. Falcks afskeds ansökan lämnades senaten dagen efter företrädet hos gen. gouv. (du vet att han ej söndagen d. 28 var med de öfrige bockarne:) och skall afgådt til Petersb., redan d. 4de. Man tror, att F. fattadt humeur öfver tiläfventyrs gjorde förmaningar och erhindringar. Någon skrifver: Då Falck tilkännagaf att han ville inlämna sin afskeds ansökan skall gen. gouv. svarat: Kan dröjas därmed till posten går i öfvermorgon til Pe-

[1] G. A. Ehrnrooth, general, divisionschef f. finska militären, † 1848.

Digitized by Google

tersburg eller vill Ni att jag skall sända den med courier, som då skall gnida af innom 24 timmar. Jag försäkrar Er pa förhand, att H:s M:t Kejsaren skall bevilja Er afsked». — Man gissar på Falcks efterträdare och Snellman eller Richter, jag tror ingendera blir. Som F. åtagit sig commission i regendan på 3 år och tiden ej utgår förr än d. 1 oct. nästa är borde han rätteligen sitta qvar så länge. Ehuru skickelig kommer dock F. att ej mycket saknas i Helsingf. eller i landet. — — —

Bästa vän! I onsdags kunde jag blott säga dig att gen. gouv. hitväntades den dagen darpå. Så inträffade ock, nämligen kl:n $^1/_2$ 12 på dagen, och ehuru redan 5 på e. m. i dag efter en middag hos mig, så skyndar jag ihoprafsa några rader för att meddela hvad hittils sig tildragit, dessa perfectum nog märkvärdiga dagar. En stund efter gen. g. ankomst geck jag til honom för att göra mig personligen känd och insläptes genast innan någon ännu varit hos honom. Med största artighet bemöttes jag och discourerades länge, visst $^1/_2$ timma per gref A. Armfeldts tolkning. Denna sistnämnde är märkvärdig att hastigt fatta och föra fram hvad å ömse sidor säges. En mängd frågor rörande hofrätten, länet och militairen gjordes. Phisionomist vill han vara; ty til mig sades: jag ser uppå hr presidenten att han kan och förstår hålla ordning inom ett värck. Af artighet, förmodeligen, ville han ej först se hofrätten en corps hos sig, utan lofvade i går kl:n $^1/_2$ 10 f. m. komma upp på hofrätten, där jag skulle presentera alla. Han upkom ock på sagde tid, men efter slutad exercice kl:n $^1/_2$ 9 uppå hofrättstorget med Ramsens[1] bataillon, gjorde han mig visite i mina rum med Armfeldt, som räckte en god stund och var oändeligen aimable. Sedan reste han hem til sig innan upkomsten skedde på hofrätten. Betjänte stodo i förmaket och dit geck jag från sessionsrummet med ledamöterne att ta emot henom. Något egentligt tal höll jag ej, ty det sade Walléen skulle satt honom i stor embarras, hälst det mening för mening skulle af Armfeldt framförts och svaret också blifvit det. Efter presentationen, hvarvid taltes några ord med hvar och en (:Fredric stod sist och embaraserades han med önskan att bli militaire, hvartil dock Fredric svarte nej:) sågs genom listor, diarier och förteckningar alt som jag tog fram dem, sjelf frågade han braf litet efter något, och så till archiverne. Med allt förklarade han sig synnerligen nöjdoch repeterade det med yttersta artighet mångfaldiga gångor. Nya archivet, spruthuset, canalen kring huset, där ett galler öppnades så att han feck se djupleken, den vackra planeade gården och staquettet behagade mycket. Kl:n 11 var slut på hofrätten då han begaf sig til landscancelliet och contoiret jemte alla öfriga värck och inrättningar i staden. Hos höfdingen hade han eljes varit nöjd, men tyckte ej om att så mycket var oinbundit samt hade ej velat lana öronen til att penningar ej fants til slikt. — Allt i staden var han dels nöjd och dels just ej missnöjd med, men likväl högeligen missnöjd med fattig-

[1] G. A. Ramsay, då major och bataljonschef vid 45:te (ryska) jägarregementet; 1837 landshövding i Kuopio län, † 1859.

Digitized by Google

huset, hvarest ock mycken malpropreté och eljest uslighet i rum, sängar, sängkläder m. m. existerade. Då han förehöll detta var unga borgmästare, svarade denna socius, med tårar i ögonen: »hvad rår jag för det. Det är borgerskapet som besluter». Hvad tycks om så gökaktigt yttrande. »Ja så, yttrade H:s Ex:ce (förmodeligen fattades idée att borgerskapet moquerade sig öfver honom och ville göra harm:) då åter jag ej med dem om söndag». De hade tilstält en stor middag i morgon — Wärnhjelm bad för dem på ett bevekande sätt men svartes: »mitt beslut är oåterkalleligen tagit. Bed dem använda kostnaden för middagen att sopa och snygga om fattighuset.» — Denna skymf är i sanning hårdsmält, men hvad är att göra. — Med häcktet var han nöjd. — Til mig sade han: »Jag förstår mig ej mycket på det civila hälst det juridiska». — Walléen som kom förut var ock mycket nöjd med hofrätten och sade: »är h a n ej nöjd med Wasa hofrätt, så vet h a n ej när han bör vara nöjd». I går på Wärnhjelms middag: (:han hade 40 personer i 2 rum och jag i dag 54 i salen:) kom han til mig och sade ytterligare granlater åt mig och hofrätten jemte yttrande, så alla hörde: »Sedan min ankomst til Finland har jag ej haft sådan jouissance med någon autorité som med Wasa hofrätt». Jag tackade för complimenten och sade: »sådan ordning skall E. E:s veta altid rader i hofrätten, ocksa ej svårt för mig att vaka däröfver som har så hederliga och dugeliga kamrater samt skicklig betjäning. E. Ex:ce torde dock finna (:menar du att han senterade satiren däri?:) att det hufvudsakeliga för hofrätten är och som rejaillerar på det allmänna bästa är, att alla mal efter lag, samvete, högsta urskillning och uplysning samt så skyndsamt som möjeligt afgöras. Til bevis att mal ej ligga länge i hofrätten oafgjorde tjäna våra arbetsförteckningar, som 2 gångor om året ingifvas och för närvarande äro blott 9 mål oafgjorda». Jag gaf honom förteckning därå, öfversatt på ryska, äfvensom korrt beskrifning om hofrätten, ocksa öfversatt och prydligt häftad som smakade väl. — — — Ut maste jag ock i e. m. att se pa exercicen. H a n är så ytterst artig: säger åt alla att sadant värck, sådan chef och sadan famille fins ej. Tig för Guds skull med detta. — — —

— — — K:ln 1/2 9 samma afton geck jag med hofrätten en corps til G. Gouv. och tackade för besöket i hofrätt, då åter complimenter vankades i rundeligt matt. För söndagen blef som jag förut upgifvit borgerskapets middag instäld, som kostade pa dem. Walléen provocerade på rådstun i lördags den unga borgmästaren att upge när och huru han proponerat borgerskapet att i ordning sätta och förbättra fattighuset, då gunstig herrn maste fram med, att han aldrig nämnt därom för dem (:således ljugit:) hvilcket sades G. G., som sedan blef blid igen pa borgerskapet och tycktes ångra att han ej antog bjudningen til deras middag, men Zidén[1] feck sig en alfvarsam dock faderlig läxa. Icke utan att min goda Wärnh.[jelm] ock har fel rö-

---

[1] H. G. Zidén, kanslist i Vasa hovrätt, borgmästare i Vasa stad 29/4 1824; f. 1791, d. 1831.

Digitized by Google

rande fattighuset, ty alt som stod på listan borde han väl för ut sjelf inspecterat, men hans knappa tid medgaf det kanske ej. Söndags e. m. gjorde g. gouv. mig åter enskild visite och geck sedan inne på min hustrus sida och pratade en god stund med henne och flickorne, hvarefter h a n gjorde Wärnh. och dess fru en visite. — — —

Om översvämningarna i S:t Petersburg m. m. skriver Rotkirch d. 7 dec.:

— — — Högst bedröfvande är den grufveliga vattn öfversvämningen i Petersburg, som conserrateuren i par blad redan i korthet beskrifvit. Så från Petari som andra håll har jag och andra här nogare detailler om olyckshändelsen, och bifogar jag härhos uppå ett serskilt papper det hufvudsakliga däraf. — Utom August Ramsays[1] radighet hade ej hans eller Rehbinders hästar blifvit sauverade: han lät dem träska upföre trapporna i tambouren til committéns hus och uphissa committéens papper och handlingar, som eljest alla gatt förlorade. Vår hederlige landsman assessor Sharp (:han feck 1810 Holma gårds boställe på lifstid:) som i flere år legat slagrörd, drunknade uti sin säng i kammaren tillika med en åldrig svägerska. Par andra damer i den våningen utaf familjen sauverades underbarligen och bo nu tils vidare hos Rehbinder. Otaliga sådanne offer ha blifvit som småningom nog spörjes. — — — [A. G.] Mellin [f. 1775 † 1856] skrifver d. 20 nov.: I huset där jag bor upsteg vattnet i trapporne ända til första våningen som är tämmeligen högt ifrån gatan och på gården syntes som knappast taket af en därstående 4 sitsig vagn. I mitt vagnshus steg vattnet öfver hälften af soufletterne på vagnarne, hvilka för mig blifvit illa tiltygade och skämde. Om vinden fortfarit i samma direction hela gårdagen med den ofanteliga storm vi hade ända in på natten, så befarar jag att tusendetals personer kommit i valfiskens buk. —

D. 16 febr. 1825 skriver R. återigen om översvämningarna i kejsarstaden:

— — — Märkeligt att ett linieskepp ännu legat qvar på en gata, då så stora ansträngningar gjorts att undanrödja alla spår til förödelsen; men broars och quaiers istandsättande lärer medtagit all tid. Det vet man också att ett skepp af 100 canoner står qvar på en gata i Cronstadt, utom mindre fartyg här och där i gränderne.

Från den hederlige prefekten [J. A. Ehrenström] har jag åter af d. 7 febr. att gref. M[annerheim], som utsatt resan till d. 7 ändå gnidit af dagen förut och tagit med sig sina yngre söners informator, magister Blomqvist, nu varande redacteuren af Finlands allmänna Tidning hvars redaktion mellertid besörjes af B:co Kamreraren Waenerberg och Copisten Federley.

---

[1] C. A. Ramsay, protokollsekreterare i kommittén f. de finska ärendena, senare landshövding och senator, † 1855.

Digitized by Google

(Forts. finnes tryckt i Finsk Tidskrifts ovanaberopade uppsats, sid. 183, där dock följ. fel rättas: på 7:e raden i citatet — —»minor och påtända dem» — — ; på 12:te raden — »—intriguer, ty jag har mycken anledning til den förhoppning, att så väl min, genom G. G. på franska författade underd. afskedsansökning, som mitt serskilda bref til Kejsaren i samma ämne, hvilket blifvit öfverlemnadt af Stats Secret:n varda i morgon föredragne, och såleds innan Grefvens framkomst, hvarigenom min sak är afgjord, utan att han får tillfälle att blanda sig däri»; samt nästsista raden — — »med min egen underdåniga framställning därom, och har H. M:t redan förut antagit mitt förslag i allo och till alla dess delar, enligt hvilcket comt:s värksamhet uphör d. 1 nästk. oktob.» — — —).

— — — v. K. talar ock om g. g:s och gref. M:s afresa och säger: »troligen kommer den senare att njuta skjuts och dagtractamente efter resereglementet, likasom v. cantz. år 1822, och få nu se» (:du din bockare:) huru han låter känna sig på pulsen och om ej tjänstenitet samt den varma fosterlands känslan» (:någon sådan har aldrig M. haft och detta land är dessutom ej hans fädernesland:) sluteligen drifver honom att ingå på ny capitulation» m. m. Platsen i Åbo, säger v. K., lämnas ofelbart och om ej någon vill ha den, bjudes den säkert til vår vän v. B. och tillägger rörande dig: »Af alle hittills från de finska länen insände upbörds relationer har ingen varit mera tilfredsställande än den från Uleåborg senast inkomne; ett förhållande som ovedersägerligen ådagalägger med hvilcken särdeles drift, omtanka och upmärksamhet upbörds värcket därstädes af höfdingen handhafves.» — — —

(Forts.)

P. O. v. T.

Översikter och granskningar.

Till Birgittaminnet.

Med större ståt än vanligt, bl. a. med en vesper i Storkyrkan, iscensattes förlidne vårvinter i Stockholms Nationalmuseum en utställning av medeltida konst, denna gång ägnad minnet av den heliga Birgitta. Under en lång tid hade man umgåtts med tanken härpå, och ett bevis för den grundliga, målmedvetna förberedelsen till utställningen utgöra de två präktiga volymer, som utgåvos redan under dess pågående: *Birgittautställningen 1918. Beskrifvande förteckning öfver utställda föremål;* samt Andreas Lindblom: *Den heliga Birgitta. Bildverk i skulptur och måleri.* De tio uppsatserna i den stora katalogen gruppera sig kring olika synpunkter på Birgittafrågan: helgonets reliker, skrin m. m.; bilder av S. Birgitta; textilier från Vadstena; böcker, handskrifter och sigill. I en uppsats av Carl M. Fürst om relikerna få vi bl. a. veta, att flertalet av dem i själva verket är ben av män; dock är det ej osannolikt att rester av Birgitta och hennes dotter S. Katarina finnas bland de övriga. Minutiös som denna undersökning är även Andreas Lindbloms utredning rörande bildverken. Det framlagda materialet imponerar ej genom mängden, men genom kvaliteten; det är en överraskande representativ samling för olika konstinflytelser under senmedeltiden Birgittabilderna utgöra. De äldsta härstamma från Italien, där Birgittas bilddyrkan tidigt tog ett omfång, vartill hemlandet ej kunde uppvisa maken; S. Katarina klagar i ett brev över, att »vår helga moders bild icke finnes målad på många ställen i vårt land, fastän påven själv har hennes bild i sitt gemak.» Två sittande statyer, snidade i valnöt och målade med olja (ej tempera), från kyrkor i Helsingland och Uppland tillskriver förf. en florentinsk mästare i slutet av 1300-talet; såsom italienska originalarbeten införda till Sverige under medeltiden äro

Digitized by Google

de unika. Bland övriga statyer framhålles en bild i Vadstena klosterkyrka såsom möjligen ett porträtt av helgonet; hypotesen är väl främst ett uttryck för åskådarens tillfredsställelse att möta en bild med individuella drag, talande om en kraftnatur med klokt, genomträngande intellekt, kanske också om den sunda, lite borgerliga levnadsvisdom, som utmärkte Birgitta. Men förmågan att giva individuella drag var ej så ovanlig i den senmedeltida skulpturen; i den föreliggande bilden synes mig anletets hela struktur vara av ett i samtida bilder mycket vanligt slag, minspelet, om man så får säga, må då gärna tydas mera personligt. Den subjektiva känsla, som alltid måste uppbära en sådan porträtthypotes, förefaller att mera komma till sin rätt inför en annan blid i Vadstena, den som förvaras i Sanctum sanctorum kapellet; här möter oss en annan, giltigare sida av Birgittas natur, hon är den extatiska sierskan. I de övriga bilderna skymta flere bland den nordiska konsthistoriens märkligaste namn, lybeckarne Herman Rode och Bernt Notke, flamländarne Borman och Coninxloo och deras skolor, samt nordsvensken Håkan Gulleson.

I det nämnda större arbetet har dr Lindblom ytterligare givit en bred sammanfattning av sina undersökningar rörande Birgitta-ikonografin. Av största intresse är att se, huru hennes uppenbarelser påverkade konsten; många bilder av dem ha bevarats i Sverige. Här kan den ikonografiska forskningen finna ett rikt givande uppslag. Det vore t. ex. intressant att veta, om det nya sättet att återgiva Jesu födelse, med barnet liggande på marken och Maria knäböjande framför detsamma, hade något med Birgittas uppenbarelser att göra. Detta sätt infördes, i motsats mot den byzantinska bilden med Maria liggande eller sittande och Jesus i krubban, i början av 1400-talet i Italien, främst av Lorenzo Monaco. — Dr Lindbloms av värme och lyrisk flykt uppburna framställning åtföljes av en serie stora, präktiga avbildningar, vackra prov icke minst på den höjd den svenska reproduktionstekniken nått.

Ett viktigt kapitel i den nordiska konsthistorien behandlar Agnes Branting i katalogen i uppsatsen om vävnader och broderier. Vadstenanunnornas broderier påverkades av engelska förebilder, tidigare det mödosamma »opus anglicanum», senare, från början av 1400-talet, en så väl till komposition som utförande enklare art med fristående ornament, strödda rosor, stjärnor, blad, bokstäver. En

mässhake från Nådendal hör just till sistnämnda slag av textilier, och är i sin art den enda i Finland. Anmärkningsvärt är, att Vadstena klosterkyrka och överhuvud hela Sverige ej mer synes ha i behåll sådana stora, i olika tekniker vävda väggtapeter och längder, som i ett flertal bevarats i Nådendal och utan tvivel kunna uppfattas som alster av birgittinsk konstflit. — Ett rikt, man kan väl säga outtömligt material har Isak Collijn haft att sikta för urvalet av handskrifter, urkunder och böcker rörande Birgitta. Från Vadstena klosterbibliotek ha bevarats icke mindre än 420 handskrifter och 35 tryckta böcker; men Birgittaminnet har ju omfattat hela den romersk-katolska världen under senmedeltiden och långt efteråt. De utförliga beskrivgarna över utställda skrifter och tryck låta oss få korta upplysningar också av större räckvidd. — Även katalogen är överdådigt illustrerad med stora helsidsbilder.

Birgittaminnet är så rikt, att det hör till dem som i stora världen ge upphov åt forskningssällskap och institutioner. De båda böckerna vilja och kunna ej uttömma ämnet, knappt ens ge en fullständig översikt, men intresse och väckelse ge de i hög grad. Livligt saknar man dock en avdelning, ägnad åt arkitekturen; jag vet ej om den var representerad å utställningen genom reproduktioner, men den hade bort vara det.

För Finlands vidkommande hade en kollektion iordningställts för deltagande i utställningen, men just innan den skulle avsändas utbröt det röda upproret. Vi ha en ej alldeles obetydlig del i Birgittaminnet; utom Nådendals kloster och kyrka och Jöns Buddes bok en mängd bilder i träsnideri och målning — också på kyrkornas valv och väggar — en rätt rik samling textilier, sakramentarier, böcker m. m. från klosterkyrkan.

K. K. Meinander.

Helena Westermarck: *Elisabeth Blomqvist. Hennes liv och gärning.* En biografisk studie, enligt brev och dagboksanteckningar sammanställd. I, II. Helsingfors 1916, 1917. 250 + 237 sid.

Förf. har med omsorg samlat och sammanställt minnena av Elisabeth Blomqvists liv och verksamhet, vars främsta frukt blev skapandet av en lärarinnekår, som ännu i dag till stor del upprätthåller undervisningen i våra svenska flickskolor. Ett rikt material

Digitized by Google

har stått till buds, bestående till största delen av Elisabeth Blomqvists dagböcker och anteckningsböcker ända från tidiga år jämte hennes omfångsrika korrespondens. Med stöd därav samt av näraståendes erinringar har förf., själv en frände till den bortgångna, med varm hand utfört sin teckning.

Man märker i vår biografiska litteratur, som f. n. i glädjande rikedom uppspirar, en viss bredd i framställningen. Digressioner göras, som, om även i sig själva intressanta, icke stå i direkt samband med det levnadslopp, som är i fråga. Detta gäller i viss mån även om förf:s skildring av Elisabeth Blomqvists barndomshem. Hon fick från hemmet så gott som hela sin bildning; av sin tyska mor f. Harring ärvde hon sin tysk-protestantiska världsåskådning; och av sin far, professorn i lärdomshistoria och universitetsbibliotekarien Alexander Blomqvist fick hon sin förkärlek för humanistiska studier. Hon hade således hemmet att tacka för mycket, men detaljerna ur Alexander Blomqvists dagböcker och brev höra dock mera till dennes biografi, som säkerligen i sinom tid skall skrivas, än till Elisabeth Blomqvists.

Efter faderns och moderns död (1848 o. 1850) fick den några och tjugu åriga (f. 1827) prövande värv att fullgöra. Hon tog hand om sina yngre syskon och övertog tillika ledningen av Blomqvistska flickskolan, som modern som änka hade upprättat. Hennes viljekraft stålsattes i denna ställning, och viljans energi, jämte en stark pliktkänsla, blev ett huvuddrag hos henne. Egendomlig är den underström av svärmisk känsla, som möter oss i hennes brev till en frände på mödernet, prof. J. Steinmann i Petersburg; hennes beundran för honom klär sig ofta i ord, som stå över en vanlig vänskaps nivå. Detta kan delvis bero på brevstilen, men tyder dock på att ett drag av romantik fanns i hennes själsliv. I hennes dagliga liv och verksamhet märktes detta icke; hon förblev alltid den omtänksamt ordnande ledarinnan.

Hon gjorde några försök som målarinna, men avstod snart från denna bana, för att helt och hållet egna sig åt lärarinnekallet. Hon hade framgång och utnämndes 1865 till föreståndarinna för Fruntimmersskolan, sedermera Svenska Fruntimmersskolan i Helsingfors. Förf. säger (II sid. 57), att hon såsom föreståndarinna i början hade svårigheter att övervinna, särskilt genom »att en del av lärarpersonalen torde önskat en manlig föreståndare för skolan och därför en kvinnlig varit ovälkommen». Ref. som senare fick anställning vid denna skola, kan icke erinra sig, att någon sådan misstämning mot henne skulle omtalats eller funnits; att man bland lärarpersonalen skulle önskat sig en manlig föreståndare är knappast möjligt, då ju författningsenligt endast en föreståndarinna kom i fråga. Hennes klagan i brev till Steinmann över »den lott jag måste dela med alla kvinnor» förefaller i övrigt så mycket mindre

Digitized by Google

berättigad, som hon alltid fick verksamt och nitiskt stöd av manliga rådgivare: J. Ph. Palmén, M. Akiander, U. Cygnæus, Z. Topelius m. fl.

I Privata lärarinneklassen och Fortbildningsläroverkets tjugufemårsalbum (1893) ha Fanny Palmén och Alma Langhoff omtalat huru hennes verksamhet för lärarinnebildningen först begynte, men förf. tillägger intressanta drag, bl. annat tagna ur breven till Steinmann. Hon började anspråkslöst 1861 med »två seminarister», som på söndagarna undervisades i pedagogik. Antalet ökades småningom, och även från statens sida började man visa intresse för lärarinnebildningen. Pedagogik infördes som läroämne på högsta klassen av fruntimmersskolan och såsom föreståndarinna fick hon sig denna undervisning anförtrodd. Detta tillfredsställde henne emellertid icke; hon ansåg ett lärarinneseminarium vara nödvändigt, och sedan yrkandet på en statsanstalt tillbakavisats, grundlade hon, i samband med fruntimmersskolan, 1868 en Privat Lärarinneklass med tvåårig kurs. Förf. skildrar livligt de svårigheter, icke minst ekonomiska, hon hade. Lärarkrafterna växlade och kurserna, som självfallet icke voro synnerligen omfattande, kunde endast med möda upprätthållas, men anstalten utvecklade sig dock genom hennes intresse och offervillighet. Privata lärarinneklassen gynnades av opinionen och dess elever, »kissorna» som de kallades, voro ett bemärkt element bland Helsingfors kvinnliga ungdom. Slutligen tryggades läroverkets existens genom att det jämte den motsvarande finskspråkiga anstalt som uppkommit, under namnet »Svenska Fortbildningsläroverket» 1886 övertogs av staten, en framgång, som gjorde henne stor glädje.

Förf. meddelar icke några närmare upplysningar om omständigheterna därvid. Man frågar sig, vilken andel Elisabeth Blomqvist hade i de förordningar, som fastställde Fortbildningsläroverkets organisation. Skulle icke en fastare inrättning än den provisoriska, som genomfördes och ännu i dag består, kunnat vinnas? Även en annan fråga blir obesvarad. Fortbildningsläroverket hade snart att bestå en allt hårdare konkurrens med universitetet, som utsände kvinnliga filosofiekandidater, vilka med framgång tävlade med Fortbildningsläroverkets elever. En omorganisation och utvidgning av kurserna blev därvid allt mera påkallad. Hade Elisabeth Blomqvist blickarna riktade därpå och huru tänkte hon sig sin skapelses framtid? Måhända var ställningen numera så oförmånlig, att hon icke ville upptaga frågan. Förf. antyder, att hennes arbetskraft kring medlet av 1880-talet minskades.

För slutet av Elisabeth Blomqvists liv, då korrespondensen med Steinmann genom dennes död upphörde, och dagboksanteckningarna icke fortsattes, är framställningen jämförelsevis kortfattad.

Digitized by Google

Ref. skall icke dröja vid de talrika, tilltalande drag förf. meddelar ur Elisabeth Blomqvists (d. 1901) vardagsliv och personliga förhållanden. Arbetets värde förhöjes genom porträtt och andra illustrationer.

Förf., vars framställning överhuvud gör intryck av tillförlitlighet, säger (II sid. 32) att 1807 års skolordning blev gällande även i Finland. Så var det dock icke. I Finland följdes efter 1809 fortfarande 1724 års skolordning.

M. G. Schybergson.

Digitized by Google

Underrättelser.

Världskrigets historia. Det sedan mer än fyra år alltjämt pågående världskriget har allaredan givit upphov åt en rikedom på sammanfattande framställningar, översiktliga skildringar, enskilda sidor av företeelserna belysande monografier och dokumenterade undersökningar, som i en bred flod under de senaste månaderna gjutit sig över även vår bokhandel. Omständigheterna ha gjort, att det varit så gott som uteslutande den tyska litteraturen inom detta ämne, vilken funnit vägen till vårt land. Men givetvis är denna icke den minst rikhaltiga och icke heller, oaktat i viss mån ensidig, den minst värdefulla av all den, som i de krigförande länderna sett dagen. Lämnande åsido de mindre skrifterna och den talrika kategori, som i en mera lättillgänglig form strävar att behandla enskilda sidor av krigföringen (sjökriget, luftkriget o. s. v.) och där prägeln av vetenskaplighet ännu som det förefaller varken uppnåtts eller ens eftersträvats, ha vi anledning dröja vid de större arbeten, vilka tagit kriget som helhet till sitt föremål. Bland mängden av dessa framträda såväl mera populära skildringar, vändande sig till en större allmänhet eller till alla dem, vilka kunna förfoga över blott en knappt tillmätt tid för dylika studier i samtidshistoria, som även mera på djupet gående och med anspråk på dokumenterad vederhäftighet framträdande arbeten, vilka redan nu ge intryck av att besitta ett åtminstone relativt bestående värde.

Även vårt västra grannland har bidragit med ett par originalarbeten, de tvenne oss tillhandakomna dock förklarligt nog hållande sig helt inom den populära skildringens ram. Författarens eller någon medarbetares militära tjänsteställning utgör dock för dessas liksom för åtskilliga andras vidkommande en borgen för framställningens åtminstone relativa värderikhet. Det är välkända namn, som i Sverige tillsvidare svara för världskrigets historieskrivning. A. Kuylenstierna har redan 1915 utgivit första delen av ett arbete med omfattande planläggning och av populariserande karaktär: *Världskriget* (I, 608 s., ill., Sthlm 1915). C. O. Nordensvan och Valdemar Langlet publicera på Åhlén & Åkerlunds förlag ett mycket brett anlagt verk om *Det stora världskriget*, varav tillsvidare sju delar utkommit om c:a 300 sidor varje. Illustrationsmaterialet

Digitized by Google

är synnerligen rikhaltigt och även instruktivt, ehuru icke i det tekniska utförandet så undantagslöst »bländande», som i förlagets subskriptionsanmälan utlovats. Det nämnda förlaget har ytterligare riktat bokmarknaden med en svensk översättning av Hermann Stegemanns förtjänstfulla arbete *Krigets historia*, varav tillsvidare en del utkommit på svenska (516 sid., Stockholm 1918). En särskild uppmärksamhet tilldrager sig i denna med kartskisser rikt utrustade framställning den etthundra sidor starka avdelning, som behandlar krigets förhistoria och till vilken yttermera ansluter sig ett synnerligen intresseväckande bihang på halftannat hundratal sidor innehållande i noter en mängd hänvisningar till litteratur, fakta och dokument, av vilka åtskilliga (förut dock kända) till läsarens tjänst återgivas i sin helhet eller i utdrag, delvis på originalspråket. — På det tyska originalspråket har den utmärkte schweiziske krigshistorikerns arbete redan utkommit i tvenne delar, *Geschichte des Krieges*, I—II (444 o. 503 sid., Berlin 1918).

I den rent tyska krigslitteraturen utmärka sig fördelaktigt de krönikeartade arbeten i serieform i vilka data, händelseförlopp, dokument eller viktigare offentliga uttalanden återgivas i tidsföljd och mer eller mindre utan litterär sammanfogning. Hit hör serien *Kriegsberichte aus dem grossen Hauptquartier*, utgiven av Deutsche Verlagsanstalt i häften om 24 sidor. Till samma kategori hör vidare sammelverket *Des deutschen Volkes Kriegstagebuch* (Reclams f. ll., fyra delar utkomna). I huvudsak till samma grupp bör ock räknas *Der Völkerkrieg, eine Chronik der Ereignisse seit dem 1 Juli 1914*, en synnerligen förtjänstfullt redigerad publikation, även beaktande händelserna »bakom fronterna», vilken intill utgången av senaste år utkommit i 15 band om c:a 300 sidor varje och är försedd med ypperliga illustrationer. En utmärkt hjälpreda för envar, som vill sätta sig in i krigets utvecklingsgång och förhistoria samt allt vad därmed sammanhänger utgör det omsorgsfullt planlagda av en otrolig detaljrikedom överflödande encyklopediska verk, som under ledning av den bekante berlinprofessorn Dietrich Schäfer utkommer under benämningen *Der Krieg* (del I *Der Krieg 1914—1916*, 440 sid., del II *Der Krieg 1914—1917*, 456 sid.) på Bibliographisches Instituts förlag. Texten består av artiklar och längre avhandlingar i större mångfald, författade av fackmän; de båda hittills utkomna volymerna äro på ett sätt som måste tillfredsställa alla anspråk utrustade med kartor, planritningar och planscher. Av E. Jäckh har utgivits en serie om tre band på c:a 300 sidor varje innehållande uttalanden av bemärktare personer eller uppsatser av andra som i en eller annan egenskap deltagit i kriget under rubriken *Der grosse Krieg in Erlebnis und Erfahrung* (1916 ff). En mera krönikeartad och refererande framställning eftersträvar A. Hemberger i *Der europäische Krieg und der Weltkrieg*, ett väl dokumenterat arbete (illu-

Digitized by Google

strerat, hittills utkomna 4 delar om c:a 600 sid. envar, stort format) samt den österrikiska prelaten W. Haidegger i sin kronologiskt fortlöpande skildring *Der europäische Krieg, seine Entstehung und Tragweite und sein bisheriger Verlauf* (härintills 7 smärre volymer om 300—500 sidor varje, ej illustr.). Den bekante militärskriftställaren Major E. Morahts uppsatser föreligga samlade i en serie benämnd *Tage des Krieges, militärische und politische Betrachtungen 1914—1916* (329 sid., kartor, Berlin 1916). Bland de skildringar av själva krigshändelserna, som eftersträva ett mera lättlöpande framställningssätt, förtjäna nämnas *Der grosse Krieg* av H. v. Zobeltitz (I—II, 559 o. 560 sid., 1917—1918), tvenne eleganta volymer, i det yttre utmärkande sig genom överskådlig uppställning och ett förnämt illustrationsmaterial, samt vidare A. Wirth, *Die Geschichte des Weltkrieges* (I, 409 sid., 1918), vars utkomna första del gör ett synnerligen välvårdat intryck med ett sovrat illustrationsmaterial. Hit hör jämväl O. Brandstädters *Der Weltkrieg*, I—IV (omkr. 400 sid. varje), ett ävenså vackert illustrerat arbete, som egnar uppmärksamhet även åt rådande opinioner och stämningar i de krigförande landen. Rent populärt hållet och rikligt försett med bilder är verket *Das Buch vom grossen Krieg* av Hans F. Helmolt och Baron v. Ardenne (204 sid.). — Bland de mera monografiska skildringarna förtjänar nämnas en bok om den tyska flottans deltagande i kriget: Konteradmiral Kalau vom Hofe, *Unsere Flotte im Weltkriege 1914—1916* (212 sid., Berlin 1917). Förf:s framställning gör ett synnerligen vederhäftigt intryck och grundar sig på delvis i texten återgivna dokument.

Reformationsminnet 1917. Något försenad utkom vid slutet av senaste år den svenska upplagan av vår kyrkas »festskrift med anledning av reformationens 400-års minne» under namn av *Reformationen och Finlands kyrka* (209 sid. stort kvartformat, ill., Finska kyrkans inre missionssällskap, Sordavala 1917). För redaktionen ha på uppdrag av biskopskonferensen stått en tremannakommitté bestående av prof. J. Gummerus, referendariesekr. Y. Loimaranta och prosten J. A. Mannermaa. För de svenska översättningarna har särskilt svarat prosten I. A. Björklund; större delen av uppsatserna är ursprungligen skriven på finska. (Ett par av den finska upplagans uppsatser ha i den svenska ersatts med andra). Innehållet sönderfaller i trenne avdelningar, »Reformationen» och »Finlands kyrka». I en inledande uppsats skriver M. Ruuth redigt och vackert om »Reformationens historiska förutsättningar och Luther såsom reformatorisk personlighet». G. Johansson behandlar reformationens grundtankar». Under rubriken »Reformationen i Finland» belyser H. Råbergh *Den finska reformationens förutsättningar* och

Digitized by Google

J. Gummerus ger en översikt av *De finska reformatorerna*, betonande den välbetänkta försiktighet varmed reformationen genomfördes av Mårten Skytte och givande en intressant karaktäristik av Agricola och Juusten som reformatorer och personligheter. Jämte dessa båda uppsatser tilldrar sig den följande *Vår kyrkas utveckling från reformationen intill närvarande tid* av E. Kaila en större uppmärksamhet. Ur bokens mera omfångsrika senare avdelning, som ger en på många händer synnerligen förtjänstfull översikt av vår »folkkyrkas» nuvarande läge och senaste utvecklingslinjer, förtjäna framhållas E. Wiréns uppsats »Den svenska psalmboken i Finland», J. W. Wallinheimos »Våra religiösa rörelser», J. Loimarantas »Kyrkan och skolan», A. J. Pietiläs »Prästbildningen och den teologiska vetenskapen», L. Ingmans »Vår kyrkas författning och lagstiftning», m. fl. Det historiska perspektivet har i alla dessa uppsatser skänkts ett stort beaktande. — En starkt kyrkligt-religiös prägel är som naturligt framträdande i denna skrift. Utstyrseln är värdig, illustrationsmaterialet rikhaltigt och belysande.

Historiallinen Aikakauskirja. Den finskspråkiga historiska tidskriften bjuder i tredje och fjärde häftena för senaste år på en del uppsatser av intresse. På några och trettio sidor tecknar E. G. Palmén raskt några *Drag till en skildring av statsmännen i vår nyaste historia*, uppehållande sig vid innehavarne av de högsta förvaltningsposterna och ämbetsställningarna: generalguvernörerna, ministerstatssekreterarne, viceordförandena i senatens ekonomie- och justitiedepartement, prokuratorerna och universitetets vicekanslerer under 1800-talets senare hälft. Förf. har tagit sig före den prisvärda uppgiften att på ett underhållande och orienterande vis för tidskriftens läsarkrets karakterisera denna rad av statsmän, som merendels på ett ödesdigert sätt inverkat på gestaltningen av vårt lands öden. Hans som vanligt livliga och subjektiva framställningssätt fängslar läsarens intresse, och uppsatsen har såsom härrörande från prof. Palmén, vilken själv varit i tillfälle att genom syn och hörsägen erfara mycket och därtill kunnat lägga resultatet av ett omfattande forskningsarbete, givetvis ett bestående värde, delvis snart sagt som dokument. Ur innehållet kunna här endast ett par spridda, mera anmärkningsvärda drag framhållas. Påfallande är sålunda det erkännande han egnar generalguvernör N. Adlerberg för ett enligt hans förmenande i många fall lyckligt inflytande på ärendenas gång. Också efterföljaren F. Heiden tilldrar sig hans intresse, och dennes bild framträder med de kända dragen, även med den dragning till den frambrytande finskheten som var denne företrädare för den ryska reaktionen egen. Av ministerstatssekreterarne omtalas Armfelt och Stjernvall-Walleen med sympati, såsom

Digitized by Google

vardera i yttre och inre avseende väl skickade att sköta den post på vilken de blivit ställda. Armfelts skenbara böjlighet karaktäriseras såsom en snarast av de hos oss mindre bekanta ryska förhållandena betingad, ofta till målet ledande tålmodig seghet. Båda utgöra även fördelaktiga undantag från mängden under en tid då vårt land led en ofta olycksdiger brist på skolade, med sociala förutsättningar utrustade statsmannaförmågor. Efterföljarne Palmroth, Bruun, Ehrnrooth, v. Daehn och Procopé erhålla icke av fö f. några fördelaktiga betyg. Märkligt är, att då Bruun före sin utnämning för kejsaren tillkännagav sig hylla tidningen Moskovskija Vjädomostis kända negativa uppfattning om Finlands autonomi, denne — Alexander II! — svarade, att B. var just den man han behövde. Det var år 1880. Av viceordförandena i ekonomiedepartementet, ägnas L. G. v. Haartman och Nordenstam erkännande för sin karaktärsfasthet, den förre även för sin i många avseenden för eftervärlden välsignelsebringande verksamhet. E. G. af Forselles, C. Tudeer och S. W. von Troil få däremot allesamman en mindre gynnsam karakteristik. — — E. W. Juvelius skildrar (s. 185—196) under rubriken »Johan Simolin och Georg Wilhelm Clayhills» ett försök av den bekante ryske agenten, sekreteraren vid ryska ambassaden J. Simolin att 1751 förmå den hedervärde borgmästaren i Helsingfors G. W. Clayhills till ryssvänligt undermineringsarbete i Finland. Förutom agitation i Finland för anslutning till Ryssland gällde det ingenting mindre än påtändning av magasin m. fl. byggnader på Sveaborg mot kontant vedergällning. Anslagen bragtes av C. till konseljpresidenten Tessins kännedom och gjordes av denne till föremål för överläggningar i riksrådet. Dessa ledde till att vidtagande av försiktighetsåtgärder anbefalldes på Sveaborg och att Simolin äntligen mot slutet av det nämnda året tvangs att lämna Stockholm. — — I finsk översättning från det polska originalet avtryckes ett föredrag av Z. Bujakowski, behandlande »Polens statsförfattning av den 3 maj 1791, dess innehåll och historiska betydelse» (s. 245—257). Av intresse är den belysning som egnas Rysslands påpassliga inblandning i det av partistrider upprivna landets angelägenheter, en inblandning vari kriget mot Turkiet 1787—1791 betecknade en paus som jämnt lämnade polackerna tillfälle att under en berömvärd och för framtiden lovande självbehärskning få till stånd den nya, välbetänkta konstitutionella författningen. Märkligt är, att det polska rikets vida lillryska områden vid den nämnda tidpunkten visade sig vara en olycksdiger källa till svaghet för detta och en gynnsam bas för den ryska aktionen. — — K. Ylönen ger en vidlyftig överblick av den såväl folkrättsligt som ur synpunkten av Finlands autonomi intressanta frågan om »De utländska konsulernas erkännande i Finland» under den ryska tiden. Han påpekar, att en praxis, som förblev oförändrad i attio år, stadgade sig 1821 vid utnämningen av svenska vicekonsu-

Digitized by Google

ler i Åbo och Helsingfors. Exequaturens meddelande tillgick då, trots invändning från generalguvernörens sida, sålunda att godkännandet skedde på föredragning av ministerstatssekreteraren, sedan ärendet bragts till hans kännedom genom högsta ryska vederbörande i Petersburg. Först generalguvernör Bobrikoff försökte att häri åvägabringa en ändring, utan att dock fullständigt lyckas, på grund av de praktiska svårigheter som reste sig i vägen för hans planers förverkligande.

Germanernas urhem. I en liten skrift benämnd *Germanernas hem* (40 sid., Stockholm 1918) upptar prof. O. Montelius till behandling frågan var germanerna i äldsta tider bott och huru länge de haft sitt hemvist i Sverige. På sitt klart överblickande, genialiska vis sammanfattar han den senaste forskningens resultat därhän, att germanerna ursprungligen bebott ett område innefattande nordligaste Tyskland mellan floderna Wesers och Oders mynningar, den jutska halvön och de danska öarna, Norge upp till Ofoten och Sverige ända upp till de norrländska älvmynningarna, alltså huvudsakligen Skandinavien. Alltsedan den yngre stenåldern eller tredje årtusendet f. Kr. finner man oföränderligt folk av denna samma stam bebygga dessa nejder. Ett annat märkligt faktum, som av förf. på grund av nya skäl understrykes, är att de germaner, vilka deltogo i den stora folkvandringen vid nya tidens början kommo icke blott från den söderom Östersjön liggande delen av Germanien, utan även från Skandinavien. Slutligen berör han frågan »varifrån» germanerna kommit till norden och framhåller då, att de icke kommit dit »såsom germaner», utan som en splittra av den indogermanska stammen och sedan där så småningom differentierats från denna till »germaner».

Finlands fasta fornminnen. Flitig forskare och författare inom sitt fack, den arkeologiska vetenskapen, har dr A. M. Tallgren på Finlands hembygdsforsknings centralutskotts förlag utgivit en översiktlig illustrerad handbok över bevarade och hittills kända fornlämningar i vårt land under rubriken *Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjäännökset* (123 sid., Helsingfors 1918). Framställningen är framför allt av uppräknande och beskrivande art, och förf. åsyftar att därjämte väcka impulser, handleda hembygdsforskningen och ge utgångspunkter åt de enskilda hembygdsforskarne, för att i dem vinna intresserade medhjälpare åt den systematiskt bedrivna vetenskapliga forskningen. Även för den historiskt bildade lekmannen är den lilla boken särdeles upplysande och kunde förmodligen ock bjuda den skandinaviska forskarvärlden åtskilligt av värde, varför en svensk översättning av den helt säkert vore synnerligen välkommen. Urin-

Digitized by Google

nehållet förtjänar framhållas, att forskningen rörande stenåldersboplatserna under de senaste åren synas gjort betydande framsteg och beskaffenheten av stenåldersmänniskornas tältbostäder begynt klarare framträda; att fortfarande inga bronsåldersboplatser uppdagats, och att det märkliga vikinghövdingasätet i S:t Karins invid Åbo alltjämt är den enda kända men så mycket mer storartade boplatsen med otvetydigt fornsvenskt ursprungstycke i vårt land. Vad gravskicket beträffar ha ättehögarna varit i bruk från omkr. 1500 f. Kr.—600 e. Kr. Deras uppräknade antal uppgår i Finland till omkr. 2,200, och de utgöra enl. förf. oomtvistliga lämningar av förhistoriska germanska bebyggare. — I texten intagna kartor med utsatta fyndorter ha till stor del uppgjorts av förf. själv, likasom han ock med livligaste intresse redogör för åtskilliga av honom företagna undersökningar. Av värde är, att han städse återkommer till vad allt ännu återstår att göra och — icke utan ett visst vemod — uppräknar de många ännu oundersökta fyndplatserna. Särskilt synes i detta avseende skärgården blivit vanlottad. De här befintliga »ryssugnarna» ha dock av förf. gjorts till föremål för undersökning och konstaterats vara fisktorkningsugnar, anlagda av estniska fiskare.

Till Redaktionen insända skrifter:

Finsk Tidskrift febr.–sept. 1918 (t. 84, h. 4—6; t. 85, h. 1—3).

Norsk Hist. Tidsskrift, 1. Levering 1918.

Johan Schweigaard, *Norges Topografi.* Biologisk Fortegnelse over topografisk og lokalhistorisk literatur. (Historisk Tidsskrift, 2. Levering 1918). IV + 291 sid., Kristiania 1918.

Reformationen och Finlands kyrka. Festskrift m. anl. av reformationens 400-års minne. 75 illustrationer. 209 sid., Sordavala 1917.

Suomen Museo, h. 1 1918.

Historiallinen Aikakauskirja, h. 4 o. 5 1917.

Digitized by Google

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

FINLAND

UTGIVEN AV

P. O. von TÖRNE

UNDER MEDVERKAN AV

CARL v. BONSDORFF K. K. MEINANDER GEORG SCHAUMAN
M. G. SCHYBERGSON ALMA SÖDERHJELM

H. 3—4 1918 Årg. 3

Digitized by Google

INNEHÅLL:

Johannes Sundwall. Theoderik den stores inrikespolitik 139
Carl v. Bonsdorff. Värnpliktsplaner vid ryska tidens början .. 155

Meddelanden och aktstycken.

Georg Schauman. När Aug. Ahlqvist relegerades. Ett bidrag till fennomanins historia 171
C. M. Schybergson. Ett brev av Joannes Elai Terserus från hans visitationsresa till Österbotten år 1660 182
P. O. v. T.: Utdrag ur en brevväxling mellan C. F. Rotkirch och S. F. von Born 186

Översikter och granskningar.

Carl v. Bonsdorff: Sveriges diplomati under Krimkriget 203
G. N.: R. A. Wrede: Matthias Calonius 214
E. Anthoni: Carl Christensen: Naturforskeren Pehr Forsskål 217
Kurt Antell: Den politiska underkastelsens historia 219

Underrättelser 228

PRENUMERATION å Historisk Tidskrift för Finland kan ske genom postverket, genom bokhandlarne och Allmänna Pressbyrån samt direkt genom tidskriftens expedition, Helsingfors, Georgsg. 27 (Mercator), *tel. 7923.*

Prenumerationspriset är fmk 10:— för år 1918, enskilda häften à fmk 2:50 (tidigare 1:50).

Årg. 1916 och 1917 kunna erhållas genom redaktionen till ett pris av Fmk 6:—.

Uppsatser avsedda för införande i tidskriften och böcker avsedda för recension i den böra sändas under adress

HISTORISK TIDSKRIFTS FÖR FINLAND REDAKTION
HELSINGFORS, ARKADIAGATAN 17.

Digitized by Google

Theoderik den stores inrikespolitik.

Av

JOHANNES SUNDWALL.

(Föredrag hållet i klassiska föreningen i Upsala, mars 1918.)

Inför världens största krig, vars följder hota den europeiska kulturen med förintelse av alla hittills vunna värden, kunna vi icke stå likgiltiga inför historiens lärdomar; vi få framför allt icke överse med de epoker, som bilda så att säga vågdalarna i den mänskliga utvecklingens gång, ty dessa giva eftervärlden lärdomar, som äro av kanske ännu mer uppfostrande betydelse än de, som uppåtgåendets tider lämna. Den antika världens undergång är väl det mest storslagna exemplet på en dalande process i den mänskliga utvecklingen. Det är dess yttersta utlöpare jag här vill belysa med några ord, nämligen den ostgotiska tiden i Italien, Theoderik den stores herravälde. Man har ansett året 476, då det västromerska kejsardömet upphörde att existera, för ett märkesår, som skulle beteckna slutet på det nationella romerska livet. Dock är det icke så. Detta år blevo blott förhållanden permanenta, som under tidigare interregna mellan kejsarupphöjelserna varit i kraft, nämligen suveränitetens överlåtande till den andre av de två bärarna av den romerska kejsarvärdigheten, kejsaren i Byzans. Så länge det icke fanns en kejsare i Rom, så var han den självskrivne uppbäraren av suveräniteten också över Västrom. Så skedde år 476, så var även förhållandet efter Theoderiks erövring av Italien. Den romerska kejsartanken var evig, den kunde icke upphävas och detta eftersträvade barbarkonungarna icke heller. Man kan säga, att det västromerska kejsardömet somnade bort utan några svårare skakningar. Liksom germangeneralen Ricimer tidigare hade avsatt kejsare, så gjorde Odovacar det år 476, skillnaden var

Digitized by Google

blott den att Ricimer, trots att han var kejsarens svärson och patricier, icke trodde sig kunna styra utan en nominell företrädare för den kejserliga auktoriteten, medan Odovacar, stödd på sina germaniska trupper, beslöt sig därför. Det var kanhända icke så mycket hans personliga äregirighet, som rikets finansiella och militära förhållanden, som förde det därhän att den germanska generalen icke utbad sig av kejsaren i Byzans någon ny företrädare för den västromerska kejsarvärdigheten, utan åtnöjde sig med att tvinga senaten att sända en beskickning till Byzans, som bragte de kejserliga insignierna med sig dit, som ett tecken på att suveräniteten över hela det heliga romerska riket nu låg hos den östromerske kejsaren. Tillika fick senaten i uppdrag att förklara att det västra riket icke behövde någon särskild kejsare, utan att man nöjde sig med att Odovacar som kejsarens i Byzans ställföreträdare och patricier förvaltade Italien. Kejsaren i Byzans, Zeno, var nödd och tvungen att gå in därpå. Så blev denna egenartade skapelse, ett romerskt-germanskt Italien inom ramen av den återställda all-romerska riksenheten med säte i Byzans, vilken skapelse utfördes av Odovacar, schemat för den kommande italiska statsbildningen. Ty som Mommsen påvisat är det ostgotiska riket i Italien en direkt fortsättning av Odovacars stat, i det Theoderiks inträde blott betecknar en personlig förändring i regentskapet.

Det var som sagt militära och finansiella förhållanden, som bragte det därhän att Italien upphörde att vara ett kejsardöme och i stället blev en germansk soldatstat. Förgäves hade de västromerska kejsarna efter den antigermanska reaktionen under Honorius, då Stilicho föll, sökt skapa och stödja en romerskt-nationell härsmakt. Medan Östrom helt gav sig främmande trupper och generaler — främst germanska — i våld, se vi i Västriket en mängd romerska härförare och officerare som kejsarens stöd; den siste mera betydande var Aetius, Attilas besegrare. Först den sveviske condottieren Ricimer lyckades åter bringa germanerna till heders inom den italiska hären och undergräva det romerska officersståndet. Härigenom blev han den egentlige föregångaren till Odovacar. Det germanska soldenärselementet blev allt viktigare inom hären, på detta sökte Ricimer stödja sig.

Digitized by Google

Men därmed följde även nödvändigheten för staten att underhålla dessa skaror, som allt talrikare drogos mot söderns land av värvnings- och byteslusten. Och i denna punkt måste det slutligen komma till en katastrof för den italiska staten. Förlusten av dess stora rika provinser Gallien, Spanien och Afrika hade på ett katastrofartat sätt kringskurit statens inkomster. Det blev slutligen bara Italien och en del av Gallien kvar, och inom denna komplex hade ju Italien egentligen sedan romerska republikens sista tid varit landet, som levat på den övriga delen av riket. Sedan Afrika gått förlorat till vandalerna, blev Italien praktiskt taget hänvisat till att leva på sig självt, vilket med de traditioner, som funnos, i längden var omöjligt. Tack vare en århundraden lång, konsekvent politik, uppmuntrad av kejsarna, hade de romerska senatsfamiljerna så småningom samlat nästan hela Italiens jord i sin hand. Där funnos familjer, som på kejsar Honorius' tid hade en årlig inkomst på 4½ miljoner mark och därtill ännu naturalier till ett värde av över 1 miljon. Detta motsvarar ju modärna förmögenheter. Så outvecklad som den tidens penninghushållning var, voro de dåtida förmögenheterna mest nedlagda i jord. Några motsvarande skatter funnos däremot icke för statens räkning att tillgå, ty senatsståndet var i detta fall särskilt privilegierat. Ju flere germanska legohopar drogos in i riket, desto svårare blev det för regeringen att få militärbudgeten att gå ihop. Det var omöjligheten att kunna underhålla och tillfredsställa de germanska soldaterna, som framtvingade deras beslut att genom Odovacar lösa existensfrågan. Detta skedde emellertid icke blott genom att det kejserliga överhuvudet avsattes, ty det fanns en annan makt i staten som var nära nog lika mäktig, nämligen den romerska senaten, och med denna måste Odovacar likaså väl som hans efterträdare alltid räkna. Denna var den högsta och lagliga representanten för den inhemska befolkningen, sedan kejsardömet fallit. Stödd på de germanska trupperna — titeln konung, som de gåvo honom, hade ingen rättslig betydelse för romarna — kunde nu Odovacar genast med ett slag lösa frågan om härens underhåll, utan att senaten, som tidigare gentemot kejsarna alltid förstått att hålla på sin egen fördel framom statens, kunde göra någonting däremot. I anslutning till det romerska inkvarteringsväsendet, en-

Digitized by Google

ligt vilket soldaterna vid inkvarteringen i ett hus fingo sig tredjedelen av huset anvisad, fick nu den förr haltande budgeten för hären en slutlig lösning, i det en tredjedel av den förhandenvarande jorden helt enkelt beslagtogs för härens underhåll. Hären, det blev nu uteslutande de germanska trupperna — det övriga förblev romerskt som förut och budgeten gick ihop. Det är icke troligt att tredjedelen av godsen i så stor utsträckning verkligen beslagtogs för Odovacars trupper. I norra Italien torde väl en tätare bosättning av dem ägt rum, de flesta godsen betalade väl blott en avlösning. Detta offer måste de rika senatorerna bekväma sig till. Frånsett den ekonomiska nackdelen av den germanska härreformen, kunde den romerska senaten likväl icke beklaga sig över det nya sakläget, ty den behöll alla privilegier den haft förut, ja den blev som maktfaktor ännu mera framträdande än under kejsarna, emedan den var den enda lagliga representanten för den inhemska befolkningen, vars intressen gentemot barbarerna den nu företrädde. Senaten respekterades på allt sätt av Odovacar, vilken utmärkte de gamla romerska familjernas medlemmar med ämbeten och värdigheter. Någon böjelse för att konspirera med den byzantinske kejsaren emot barbarhövdingen kunna vi icke förmärka under de tio år, Odovacar i lugn och ro fick styra i västerriket. Till och med då den gotiska stormen närmade sig Italien, stod senaten på Odovacars sida ända till Theoderiks seger vid Adda, i början av aug. 490, då mellersta och södra Italien förklarade sig för segraren. Det fanns inflytelserika element bland senaten, som ännu längre, ända in i det sista, höllo på Odovacar av nationellt-italiska motiv, ty för dem syntes Odovacars regemente erbjuda en mera nationell oavhängighet än det, som väntades under Theoderik, vilken ju kom i kejsarens uppdrag. Vi se redan nu begynnelsen till de två partiriktningar inom senaten, vilka under den ostgotiska tiden delade upp densamma i två läger, de nationellt-italiskt sinnade å ena sidan och å den andra de byzansvänliga med sitt allmännare riksintresse. Det kuriösa är att den senare gruppen, som under trycket av krigshändelserna och Odovacars nederlag fick överhanden, blev Theoderiks första stöd, i kraft av dennes avtal med kejsaren och de utsikter för ett närmare samgående med Byzans, som Theoderiks herravälde öppnade.

Digitized by Google

Det första resultatet av att den romerska senaten hade övergått till Theoderik, var den beskickning, som senhösten 490 under anförande av senatens *caput*, den byzansvänliga Festus, avgick till Konstantinopel. Dess uppgift var att erhålla kejsarens erkännande av Theoderiks herravälde över Italien, kejsaren skulle legalisera detta genom att som tecken därpå medgiva Theoderik rätten att få bära de forna kejsarnas insignier. Den romerska senaten hade följaktligen fattat sitt parti i kampen mellan de båda om Italiens besittning stridande germanhövdingarna, den framförde Theoderiks anhållan, men mera gjorde beskickningen helt säkert icke. Och då kejsaren vägrade sitt erkännande, återvände legationen med oförrättat ärende, utan att göra vidare ansträngningar för den nye herren. Theoderik hade nämligen högeligen misstagit sig, då han trodde att den sluge kejsaren skulle på förhand underlätta för honom den position han eftersträvade, att kejsaren på förhand genom sitt erkännande så att säga skulle sätta honom i sadeln. Därtill var kejsar Zeno en för gammal räv. Mot slutet av 490 och början av 491 hade Theoderik ännu långtifrån slagit sin motståndare fullständigt till marken och kejsaren såg naturligtvis helst att de båda kämpande upprevo och försvagade varandra så mycket som möjligt, desto större blev hans eget övertag över den. Dessutom hade Theoderik ingen rätt att framställa sin fordran, enligt den överenskommelse, som gjorts dem emellan. Det finns nämligen ingen anledning att tro att kejsaren rättsligt skulle tillerkänt honom en framtida ställning förmer än den Odovacar då intog. Kejsaren övertygade senatsbeskickningen om det fördelaktiga i att avvakta utvecklingen av kampen i Italien, och så återvände den inom kort med kejsarens besked till Theoderik. Kejsar Zeno dog några månader senare och uppgörelsen med Byzans förblev tills vidare ogjord.

Med riktig förståelse av senatens vikt och betydelse sökte nu Theoderik att på allt sätt vinna de inflytelserikaste medlemmarna för sig genom ämbeten och utmärkelser, dock träder senaten åter i aktion för honom först när han hösten 492 genom att ha vunnit övertaget till sjöss kunde sägas hava ernått en avgörande framgång i kampen mot Odovacar. Man ansåg sig nu inom senatskretsar böra understöda den nye härskarens an-

Digitized by Google

språk på erkännande. Men saken var ej heller denna gång så lätt, ehuru den nya senatsbeskickningen till en början ernådde en viss överenskommelse med Östrom, åtminstone vad konsulatet beträffade, som legat nere under kristiden. Detta var äresak för de gamla förnäma familjerna, som voro privilegierade att utse den västromerske konsuln, intet under om kejsaren gärna gav sitt medgivande att Theoderik hädanefter skulle ha rätt att utnämna den västromerske konsuln. Däremot knöt kejsar Anastasius, som var en ivrig anhängare av den orientaliska monofysitismen, till sitt erkännande kyrkliga fordringar, som blevo av högsta betydelse för den kommande tidens partiförhållanden i Italien, ty därigenom sammanknötos de religiösa och de politiska frågorna på ett i västerlandet hittills oanat sätt. För Theoderik, som under våren 493 lyckats göra sig av med sin motståndare och på eget bevåg tagit sig titeln av konung över sina romerska undersåtar, samtidigt med att han av sina ostgoter utropats till deras konung, var det framför allt av vikt att bliva erkänd av kejsaren; han hade således ännu ett visst intresse gemensamt med den del av senaten, vilken i sin byzansvänliga stämning önskade tillmötesgå den orientaliska kyrkan med uppgivande av den strängt rättrogna ståndpunkt, som kyrkan i Rom hittills fasthållit vid. Det är rätt egendomligt att iakttaga, huru denna överensstämmelse i intressen mellan den byzansvänliga senatsfraktionen och Theoderik i början av hans regering inverkar på hans ståndpunkt i de kyrkostridigheter, som utspelas senare. Utan tvivel gjorde sig i Italien efter det härjande kriget mellan ostgoter och Odovacars trupper ett starkt behov av lugn gällande, vilket senaten var böjd att i eget intresse främja. Dock blir det icke heller denna gång någon uppgörelse med kejsaren, ty man hade icke räknat med den fjärde parten i spelet, vars intressen skulle uppoffras, nämligen påven. Den strängt rättrogne påven Gelasius var icke en man, som i religionsfrågor gav efter eller lät kyrkan behandlas som kompensationsobjekt. Med honom kunde varken Theoderik eller senaten bryta och underhandlingarna med kejsaren och erkännandet av det ostgotiska herraväldet förlöpte utan resultat.

Det var ingen lätt ställning Theoderik hade i Italien, trots att han faktiskt blivit dess herre; man måste giva honom det

Digitized by Google

erkännandet att han med klokhet och måttfullhet lyckades reda ut situationen. Med erkännandet från kejsaren fick det till en början anstå, huvudsaken var att få den ostgotiska folkhären lyckligt inkvarterad i det nya hemlandet — det handlade om minst 50,000 man eller inalles omkring 200,000 själar — vilka skulle få boningsplatser i Italien utan att samtidigt den forna befolkningen fick lida alltför kännbart därav. Odovacars anhängare fingo visst släppa till sina jordlotter, men den nya bosättningen var vida mera omfattande. Theoderik förstod att välja den rätte mannen att leda jordfördelningen, senatorn Liberius, en av Odovacars trognaste anhängare. Theoderik hade nämligen småningom närmat sig dem i senaten, som hållit på det nationellt italiska, gentemot de byzantinska och riksvänliga strömningarna. Dessa forna anhängare till Odovacar blevo nu Theoderiks bästa stöd och samtidigt ställde han sig väl med påven. Sådan var den politiska konstellationen under de år den nya ostgotiska staten stabiliserades (494—6). Emellertid blev spänningen med kejsar Anastasius allt starkare. Det yttre tecknet därpå är avsaknaden av västromerska konsuler för åren 496—7. Såväl Theoderik som senaten och klerus begynte dock inse att en förändring i förhållandet till Byzans var av nöden, och då påven Gelasius i slutet av 496 dog, var stämningen för nya förhandlingar och möjligen eftergifter åt kejsaren förhärskande. Theoderik närmade sig åter det byzantinska partiet, som synes fått överhand i senaten och sände Festus till Konstantinopel i början av år 497. Det byzansvänliga senatspartiets intentioner voro tills vidare mera av kyrklig än statlig natur, det var för Festus huvudsaken att åter få en kyrklig union med Östrom till stånd, och han hoppades att kunna genomdriva denna, samtidigt som han gjorde Theoderik tjänsten att skaffa honom kejsarens erkännande och därigenom knöt konungen vid det byzantinska partiets strävanden. Situationen var rätt invecklad för Theoderik, ty han var icke blind för att det nationella partiet, som understödde den romerska kyrkans rättrogenhet och oavhängighet från Östrom, egentligen var det stöd han behövde för sitt välde. Å andra sidan hade han bundit sig för sina legitimitetsanspråk vid motpartiet. Han lät förhållandena utveckla sig utan att direkt ingripa och hade lyckan med sig. Ty Festus genomdrev erkännan-

Digitized by Google

det, mot löfte att i Rom hos den dåvarande svage påven ställa om den kyrkliga kompensationen. Men under tiden dog påven och en valstrid begynte om efterföljaren, som delade Rom i två kyrkliga motläger för lång tid framåt. De rättrogna lyckades väl genom allehanda intriger genomdriva sin kandidat Symmachus vid valet. Motpartiet med Festus och de förnämsta senatorerna i spetsen var likväl så starkt att Symmachus icke satt säker på påvestolen. Hela Rom befann sig i uppror, nära nog inbördeskrig; ett kort avbrott bildade Theoderiks besök i Rom i maj år 500, efter vilket striden åter blossade upp, utan att en synod år 502 kunde klara den schismatiska rörelsen. Man frågar sig, vad Theoderik gjorde i detta sakernas läge? Han var försiktig nog att icke stöta sig med det byzantinska partiet inom senaten, vilket ju på sätt och vis skaffat honom kejsarens erkännande, men å andra sidan kunde han icke heller avvisa de rättrogna, vilka anropade konungen att stödja den lagligt valde påven. Det låg i Theoderiks politik att iakttaga den mest opartiska hållning vid dessa strider som under flere år hotade att störa lugnet i hela Italien, så mycket mera som den synnerligen temperamentfulle påven Symmachus tagit sig anledning att hävda kyrkans oberoende också gentemot senatens inblandning och därigenom stött de moderata inom denna ifrån sig, trots att de voro anhängare av renlärigheten. Så kunde Theoderik från sitt residens i Ravenna endast förbli i avvaktande hållning, då oppositionen mot den världsliga makten utgick just från kyrkan och från det symmachianska partiet, vilket ju egentligen bort vara regeringsparti, medan byzansvännerna trädde upp för regeringsauktoriteten gentemot kyrkan. Det är först kring år 505 som en uppklarning av den schismatiska striden kan skönjas, och anledningen därtill låg på det utrikespolitiska området. Det var nämligen vid denna tid Theoderik begynte utvidga sitt gotiska rikes maktområde, vilket väckte stark anklang bland den nationellt sinnade delen av senaten och den romerska befolkningen. För dem var det nu en gång det västromerska riket, fast förvaltat och beskärmat av barbarer och arianer, och varje utvidgning av detsamma var ett steg mot återvinnandet av den gamla makten och glansen. Att detta i det sirmiska kriget skedde i direkt motsats till de byzantiska aspirationerna, betydde för

Digitized by Google

de nationella intet, men var däremot en stöt för de byzansvänliga. Sålunda inträdde småningom en omgruppering inom senaten, i det att de nationellt sinnade elementen uppgåvo sin motsats till symmachianerna och förenade sig med dem till en pålitlig regeringsmajoritet, för vilken Festus och dennes byzansvänliga anhang fick uppgiva sitt motstånd mot påven. Genom sitt måttfulla uppträdande under stridigheterna hade Theoderik vunnit allas aktning.

Det gångna blev lärorikt för konungen. Senatens betydelse hade han till fullo insett och vikten av att ha en pålitlig majoritet för sig inom densamma, som leddes av italiskt-nationella strävanden, vilka väl gingo ihop med det ostgotiska herraväldet. Med senaten hade han också kyrkan på sin sida, ty denna var i högsta grad knuten vid de ledande världsliga kretsarna i Rom. Men under det första decenniet av sin regering hade han å andra sidan nödgats stöda sig än på det ena senatspartiet, än på det andra, utan möjlighet att vinna en stadig majoritet inom senaten; väl hade han genom ett vist och måttfullt uppträdande kunnat lavera mellan partierna och behålla ledningen, men det hade tydligen kostat på Theoderik och kommit honom att tänka på medel att för framtiden trygga sin ledande ställning gentemot senaten. Dessa planer födas redan nu under schismat, de bringas enligt mitt förmenande av honom vid denna tid i system och bilda knutpunkten i de händelser, som utspelades under de sista åren av Theoderiks regering i den bekanta processen mot Boethius, vilken man icke kan förstå utan att känna Theoderiks politik gentemot senaten i hela dess utveckling.

Men vi vilja först med några ord skärskåda senatens sammansättning på denna tid. Vid tiden för de båda rikshälfternas definitiva delning år 395 hade vardera senaten, den i Rom och den i Konstantinopel, ett medlemsantal av några tusen. Alla ämbetsmän av de tre högsta rangklasserna, från *clarissimi* början, voro självskrivna medlemmar däri, dock säger det sig att blott en del kunde vara närvarande i Rom, ty många voro bundna vid sina ämbeten, andra åter bosatta inom andra delar av riket, vilket numera var för en senatsmedlem tillåtet. Allt eftersom den ena delen efter den andra bortamputerades från den västromerska rikskroppen sjönk antalet medlemmar av dess senatsstånd och slutligen blevo

Digitized by Google

endast de i Italien bosatta kvar. Parallellt med denna utveckling gick strävan från den högsta rangklassen, *viri inlustres*, att tillskansa sig makten inom senaten, tills denna klass blev den enda berättigade därtill. Vid tiden för kejsardömets fall var den romerska senaten en pärskammare, i vilken endast medlemmarne av de rikaste och förnämaste familjerna i Italien sutto, vilka enligt hävdvunnen sed beklädde konsulatet och de högsta ämbetena, som medförde inlustrissimatrangen. På Theoderiks tid var det ett tiotal ämbeten, som medförde denna rang, och då ämbetena icke voro årliga samt gradvis uppnåddes, kan antalet medlemmar av senatorsståndet knappt ha varit högre än 200, om ens det. Det måste ju ha stått klart för Theoderik att han genom en systematisk utnämningspolitik i hög grad skulle kunna inverka på sammansättningen av en så beskaffad korporation. Och vi kunna även efter de schismatiska oroligheternas biläggande spåra en dylik strävan hos konungen. Utan att röra vid de äldsta romerska adelsfamiljernas företräde till konsulatet, vilket ju var en kostnadsdryg utmärkelse utan politiskt inflytande, se vi huru exempelvis till stadsprefekturen, som gav sin förvaltare ordförandeskapet i senaten och en viss judiciell myndighet över denna, utnämnas män, som icke tillhörde de i Rom bosatta familjerna men som tidigare i Ravenna visat sig värdiga konungens förtroende, såsom t. ex. greken Artemidorus. Detta stod i märkbar motsats till det tidigare, då i regeln de gamla romerska familjernas medlemmar av konungen betroddes med ledningen av deras stad. Vi kunna vidare konstatera att konungen systematiskt samlade kring sig vid hovet i Ravenna unga män från norra Italien, vilka fått sin utbildning i de norditaliska retorskolorna, där en nationell ton var förhärskande; dessa män nådde höga poster och kommo slutligen in i senaten, där de bildade ett nationellt kitt gentemot de gamla riksivrarna. Sålunda bereddes en tid av inre lugn för det östgotiska riket, i över ett decennium, den lyckligaste tiden av Theoderiks regering, vi kunna säga ända till år 519, en tid av yttre glans och inre förkovran.

Dock hade händelsernas utveckling bragt den tiden nära, då den statskonst Theoderik tillämpat i rikets inre gentemot den italiska befolkningens enda representation, senaten, skulle sättas

Digitized by Google

på prov. Tiden efter den schismatiska stridens biläggande hade som sagt utmärkt sig genom inre lugn, senaten hade icke framträtt eller ens varit i tillfälle att framträda på något sätt, det hela funktionerade lojalt; det italiskt-nationella elementet var stödet för Theoderik, enigt i att göra front mot byzantinska strävanden. Men med den nya kejsaren Justinus (år 518) förbyttes antagonismen till påvedömet i ett allt hjärtligare kyrkligt samförstånd, den religiösa motsatsen, som i så hög grad underlättat Theoderiks nationella politik, försvann efter kyrkounionen år 519. Hittills hade den arianske konungen varit den romerska kyrkans höge beskyddare gentemot de byzantinska irrlärighetssträvandena, nu blev det kejsaren, som betraktades som skyddsherre, sedan Östroms religionspolitik lagts om. I Rom begynte man med iver egna sig åt de religiösa intressena, de förnäma romerska familjerna inläto sig på en ivrig brevväxling med hovkretsarna i Konstantinopel, låt vara blott om religiösa frågor. Bakom dessa låg politiken på lur. Just spetsarna av den romerska aristokratien, senatorerna med den lärda antika skolningen, såsom senatens dåvarande praeses, Symmachus, hans svärson den lärde Boethius, vidare medlemmar av Deciernas familj finna vi bland dessa religiöst intresserade. Härifrån spred sig det religiösa intresset till den lägre befolkningen, som begynte visa sitt religionsnit genom judeförföljelser; mot de irrläriga arianska goterna kunde man ju icke vända sig. Det var med bekymmer Theoderik såg denna sakernas utveckling, särskilt som hans svärson och tronföljare Eutharik, som kommit från Spanien, var fylld av de där boende arianska goternas starka agg till den katolska tron och vid hovet inom den gotiska hovstaten gjorde sin intolerans gällande. Theoderik stod emellertid icke att rubba i sin tilltro till senaten, ja han gick till och med in på att utmärka den av Byzans omhuldade Boethius genom att gemensamt med Östrom för år 522 giva konsulatet åt hans båda söner. För detta höll Boethius i senaten ett lovtal över konungen och blev senare på året kallad till hovet för att bekläda den höga posten som *magister officiorum.* Konungen var således fullt och fast besluten att som förr intaga en opartisk hållning gentemot de religiösa strävandena, säker på att han hade senaten i sin hand och kunde stödja sig på en nationell majoritet.

Digitized by Google

Partibildningen inom senaten hade efter unionens avslutande undergått en omgruppering, vilken ännu icke helt var överskådlig, ty den majoritet det östgotiska regementet där kunnat glädja sig åt, de nationellt-italiska och de rättrogna katolska, splittrade sig nu. Den senare gruppen, till vilken bland annat Boethius räknades, övergick till den gamla byzansvänliga fraktionen. Till följd av Theoderiks senatspolitik hade denna fraktion varit i minoriteten, men till börd, lärdomsanseende och rikedom var den tongivande i Rom och därmed även inom hela den italiska befolkningen. Det nationella partiets stöd och ledare inom senaten var numera Cassiodorus, också han en författare med namn, och av en familj med anseende och rikedom. Vida mera prononcerat konungstrogna och gotervänliga än senatorerna i Rom av den nationella fraktionen voro emellertid de hovkretsar av italisk nationalitet i Ravenna, särskilt ämbetsmännen i de kungliga verken, vilka till följd av sin lägre rang icke kommit i senaten, utan i många år tjänat vid hovets kanslier och personligen blivit fästa vid konungen. Dessa stodo i en skarp kontrast till den romerska nobiliteten, vars strävanden de ogillade och vars inflytande de fruktade. Till dessa hovmän hörde, bröderna Cyprianus och Opilio, advokaterna bröderna Decoratus och Honoratus, Gaudentius, Basilius, Severus o. a.

Utmärkelserna för Boethius och hans utnämning till hovet föll nu icke hovkretsarna i smaken och blev en anledning för dem att frukta ett omslag i konungens politik, då han förlorat sin rådgivare och tronföljare Eutharik kort förut. Stämningen var således redan från början emot Boethius inom hovkretsarna, och man betraktade honom med sneda blickar och kritiserade hans åtgöranden. Därtill gav han anledning nog. Av tonen i hans försvarsskrift »*Consolationes philosophiæ*» kan man göra sig en föreställning om hans uppträdande vid hovet. Öppet och rättframt sade han ifrån, om han trodde sig märka något som stötte mot hans stränga begrepp om hederlighet. En smidig hovman var Boethius, denne lärde filosof, aldrig, ja han hade knappt förr vistats vid hovet. Redan hans uppträdande gentemot Decoratus är betecknande och förklarar hovmännens hätskhet mot honom. I sina Consolationer nämner Boethius själv att han vägrat tjänstgöra tillsammans med Decoratus vid hovet, emedan denne

Digitized by Google

visat prov på en låg karaktär. Mycket möjligt att Boethius hade rätt i sina antipatier mot denne, men å andra sidan finna vi samme man tidigare bland Faustus' och Ennodius' vänner och själsfränder, de pålitligaste stöden för Theoderiks herravälde. Genom Boethius' uppträdande förhindrades sålunda utnämningen av Decoratus till ett högt hovämbete, sannolikt quaesturen, som han också genast efter dennes fall erhåller. Det vore dock orätt att i hovkretsarnas uppträdande gentemot Boethius vilja se blott angiveri och intriger, som Boethius själv vill låta påskina. De företrädde otvivelaktigt åskådningen hos ett bestämt politiskt parti, som var för den gotisk-italiska staten, under vilken Rom och Italien åtnjutit en välsignelserik fredsperiod, vilket man icke kunde vänta sig av de byzantinska rikssträvandenas förverkligande. I denna av konfliktstoff mättade atmosfär behövdes det endast några misstänkliga brev för att det skulle komma till en katastrof, som icke ens upphovsmännen förutsett eller velat. Senatens med avseende å börd ypperste medlem, Albinus, av Deciernas släkt, hade tidigare visat ett livligt intresse för de kyrkliga unionssträvandena och i sin korrespondens tydligen gjort sig skyldig till någon indiskretion, ty brev från honom till kejsaren uppfångades och befunnos innehålla mot Theoderik förrädiska uttalanden. För hovmännen i Ravenna erbjöd sig ett tillfälle som de icke ville låta gå sig ur händerna, att komma åt senaten, däremot var det naturligtvis en pinsam sak för Boethius, å vilken det närmast ankom i kraft av hans ämbete att göra en anmälan härom hos konungen. Då Boethius underlät detta, gjorde hans underordnade Cyprianus det i stället och då saken kom före i konungens högsta råd, bestred Boethius riktigheten av Cyprianus' utsago, och tillade att, om Albinus begått något sådant, så vore han och hela senaten lika skyldiga. Genom detta oförsiktiga yttrande tog hela saken en ny vändning, i det Boethius ställde så väl sig som senaten i en falsk dager och under anklagelse. Motpartiet med Cyprianus i spetsen tvangs sålunda, för att skydda sin egen existens, att bevisa riktigheten av anklagelsen mot Albinus, vilket icke synes fallit dem svårt, samtidigt som Boethius' uraktlåtenhet att bringa de graverande vittnesbörden till konungens kännedom måste framstå som brottslig. Han blev därför suspenderad från sitt ämbete och

Digitized by Google

ställd under åtal för ämbetsbrott, senhösten 523. Till hans efterföljare utnämndes Cassiodorus, medan Boethius såväl som Albinus i Pavia ställdes inför en domstol, av vilken de under påtryckning från Theoderiks sida, som det synes, dömdes till döden. Det är endast med avseende å domstolens sammansättning, som konungen synes förfarit emot lagen, i ty att han hänsköt processen till senatens ordförande, den romerske stadsprefekten, och en kommission, på vilka han var säker, trots att konungens konsistorium hade varit det riktiga forum för högmålsbrott, begånget av en man av senatorsrang.

Man har i allmänhet, följande Boethii förtvivlade yttrande att senaten ej vågat uppträda till hans förmån, uttalat sin förkastelsedom över densamma. Men vi ha sett huru saken juridiskt förhöll sig i denna process; senaten hade intet annat att göra än att godkänna domen. Dessutom måste man betänka att en del av senaten stod på en annan partiståndpunkt än de anklagade och en kompakt majoritet för verksam intervention kunde således icke fås till stånd. Det hade legat i Theoderiks intresse att benåda, men varken han eller de kretsar han stödde sig på voro vidsynta nog att inse verkningarna av den katastrof, som ledde till Boethius avrättande.

Det skulle föra oss för långt att här vidare i detalj beskriva händelsernas utveckling. Sålänge Theoderik hade de nationella med sig, kunde han tänka på att fortsätta räfsten med den motsatta senatsfraktionens medlemmar, vilkas machinationer man tillskrev att läget alltmera tillspetsades. Senatens främste man och Boethius svärfader var närmast till för misstankar i detta avseende. En process inleddes året därpå mot honom och genom ett liknande förkortat förfarande fälldes också han och fick samma straff. Men då konungen trodde sig kunna gå så långt i sin motaktion mot kejsaren att han hotade med att besvara dennes arianförföljelse med liknande mått och steg i Italien mot de rättrogna, hade han missräknat sig, ty däri fick han intet medhåll hos det nationella partiet. Avsändandet av påven Johannes och några av de främsta biskoparna och romerska senatorerna av båda partierna till Konstantinopel hösten 525 betecknar i själva verket en kompromiss mellan hovpartiet och senaten till skydd för hela den rättrogna kristenheten i

Digitized by Google

Italien, i det man i dennas namn petitionerade om upphävandet av restriktionerna mot arianerna. Så uppfattade också kejsaren saken, då han gav sitt bifall. Att påven icke kunde avhålla sig från politiska stämplingar med kejsaren, vilket ånyo uppväckte misstankar hos Theoderik, ändrade icke saken. Medan undersökningen i Ravenna pågick, dit påvebeskickningen återvänt, avled påven hastigt i maj 526, och ett nytt sken av våld föll på konungen.

Så kunde Theoderik blott genom ett maktbud stävja den opposition i Rom, som vid det nya påvevalet ville giva sig uttryck mot honom. Tydligen hade religiösa känslor drivit över i armarna på oppositionen en hel del element, som tidigare varit konungens stöd inom kyrkan och senaten. Ett kungligt maktbud framtvingade valet av en honom behaglig påve, men till sin bedrövelse måste Theoderik inse att han efter tre årtionden icke kommit längre i befästandet av det gotiska väldets säkerhet i det inre än då han begynte, ty den sista tiden hade förstört, vad han byggt upp. Det var i känslan därav Theoderik vid sin död några månader senare gav sin efterträdare och sina goter rådet »*ut senatum populumque Romanum amarent*», ett råd, som var svårt att efterfölja, sedan förtroendet mellan senaten och härskaren en gång var rubbat. Det östgotiska väldets sista årtionde blev ett bevis därpå.

Amalasunthas förmyndarestyrelse egde icke auktoritet nog att hålla ihop de båda elementen, det italiska och det gotiska; hon stötte sig med goterna, då hon sökte stå väl med romarna och senaten. Slutligen insåg hon att den senare icke kunde giva henne tillräckligt stöd och riktade sina blickar mot Byzans. Under Theodahad och Witiges glesnade lederna alltmera inom det nationella partiet i senaten. Ju mera förbittrad kampen blev mellan de kejserliga och goterna om Italien, desto mindre skonade goterna i sitt raseri den inhemska befolkningen och desto säkrare drevs denna över i det motsatta lägret. Totilas uppträdande till förmån för de lägre klasserna inom den italiska befolkningen, hans försök att uppegga de underlydande mot storgodsägarna gjorde naturligtvis att de senare klamrade sig fast vid Byzans, ehuru de redan av erfarenhet visste att de byzantinska ämbetsmännens och skatteindrivarnas åtgärder knappt

Digitized by Google

voro förmånligare än det gotiska våldet. Under det 20-åriga kriget om Italien gick dess välstånd förlorat; medan den gotiska stammen, som varit Italiens sista försvarare av oberoendet utåt, gick sin undergång till mötes, gick samtidigt också den romerska nobiliteten under, den sista bäraren av de gamla romerska traditionerna så väl kulturellt som ekonomiskt. Av de gamla släkterna återstodo under sjätte århःs senare del blott några kringströdda, utarmade familjer, som räddat sig undan dels till Sicilien, dels till Konstantinopel. Italien blev ett byte för byzantiner och longobarder; dess medeltid begynte.

Digitized by Google

Värnpliktsplaner vid ryska tidens början.[1]

Av

CARL v. BONSDORFF.

Då general v. Döbeln i oktober 1809, på torget i Umeå, riktade de kända avskedsorden till »de pretieuse kvarlevorna av den stolta finska nationen och dess tappra krigsfolk», hade den finska armén allaredan länge varit skingrad. Segrarna och nederlagen, sjukdomarna och strapatserna hade hårt tärt på dess leder och kapitulationerna i Kalix och Skellefteå hade återsänt till hembygden de truppdelar, som på svensk jord fortsatt den hopplösa striden mot övermakten. Endast några söndertrasade bataljoner stodo ännu under vapen, då ständerna på Borgå lantdag hemställde hos sin nye härskare om att de indelta trupperna — »nationalmilicen» — måste förbliva upplösta och icke återuppsättas inom loppet av ett halft århundrade. Denna hemställan utgjorde ståndens svar på den nådiga proposition, vari kejsar Alexander förklarade, att indelningsverket fortfarande skulle bilda grunden för landets försvar, men att armén tills vidare skulle vara upplöst.

Det förhållande, som inträtt under kriget, bekräftades omedelbart efter freden. I militärmanifestet av år 1810, som utgjorde resultatet av den under general J. Fr. Aminoffs ledning stående officersdeputationens besök i Petersburg, dekreterade nämligen kejsar Alexander, att de under krigstiden upplösta trupperna skulle förbliva i sitt närvarande skick och att deras

[1] En närmare framställning av detta ämne meddelas av förf. i uppsatsen »Finländska militärfrågor vid ryska tidens början», som ingår i Svenska Litteratursällskapets under tryckning varande publikation Förhandlingar och Uppsatser 32. Vad här meddelas, utgör innehållet av ett föredrag i Finska Vetenskapssocieteten.

Digitized by Google

tjänstgöring icke komme att påkallas innan landets välstånd utplånat spåren av krigets förödelser. Denna förklaring innebar helt naturligt, under dåvarande förhållanden, en ofantlig lättnad, såtillvida som den befriade landet från underhållet av trupper, om vilkas användning i den ryska erövringspolitikens tjänst man kunde göra sig de mest skrämmande föreställningar. Men frågan var, huru länge en obegränsad frihet från vapenbördan kunde fortfara och huru länge den kunde anses lända Finland till båtnad. Förelåg inte i denna vapenlöshet en inre fara och måste det inte kännas nedsättande för den nationella självkänslan att se försvaret jämte den inre ordningens bevakande överlåtna åt främmande ockupationstrupper?

Frågan togs till behandling under den nämnda officersdeputationens vistelse i Petersburg. Den ryske krigsministern Barclay de Tolly, Finlands nyss avgångne generalguvernör, framställde ett projekt till organisation av en finländsk milis, som bragte blodet i den lättrörde Aminoffs ådror att stelna; rikssekreteraren Speransky, som dock ansåg det äventyrligt att tänka på egen milis i ett nyss underkuvat land, uppgjorde en annan plan, och Aminoff framlade för kejsaren ett memorial, vari han tills vidare förordade värvade nationella bataljoner efter mönster av de förra savolaksiska och Adlercreutzska regementena, vilka bataljoner skulle användas uteslutande till hemlandets försvar och icke finge föras utanför Finlands gränser. När framdeles de indelta regementena uppsattes, skulle dessa värvade bataljoner leverera till dem tjänstevana officerare och soldater. Aminoffs önskan blev på visst sätt uppfylld. Till nyssnämnda manifest fogades nämligen den bestämmelsen, att i mån av tillgångar regementen av den art Aminoff föreslagit skulle småningom uppställas för att successivt ersätta de ryska trupperna i landet.

Kejsaren lämnade således frågan beroende till framtiden. Men i Finland blev den inte glömd. I ett brev från slutet av år 1810 till förre ryske ministern i Stockholm Alopæus förordade Aminoff som ett verksamt medel till stärkandet av Finlands »rätt-uppehållelse» uppställandet av en nationalmilis av den art han föreslagit för kejsaren. Och under loppet av följande år 1811 finna vi en diskussion om nationalmilisen i full gång bland officerare, som med Aminoff deltagit i den nämnda deputationen.

Digitized by Google

De första underrättelserna om saken möta oss i ett brev från J. Fr. Aminoff till generalen frih. G. M. Armfelt, skrivet på sommaren 1811. Aminoff berättar, att fråga var å bane om en egen militärstyrka, men att han för sin del var emot saken både ur ekonomisk, militärisk och politisk synpunkt. Gav kejsaren befallning om uppställandet av milis, skulle detta förstöra det lugn kejsaren genom sitt ädelmod skapat. Framställdes förslag därom vid en lantdag, riskerade kejsaren att få avslag, och för en sådan fatalitet borde en nyskapad regering icke blottställa sig. Men även om trupper kunde åstadkommas, var deras nytta tvivelaktig, ty med den kännedom Aminoff ägde om allmogens lynne fruktade han, att om det kom till ett kombinerat franskt-svenskt anfall, som man då tänkte sig möjligt, kunde den inhemska truppstyrkan bliva kejsarens farligaste fiende.

Armfelt, som vid denna tid befann sig i Petersburg, ditkallad av kejsaren, hade tidigare meddelat sig med Aminoff och även med Speransky om upprättandet av en finländsk milis. Aminoffs varning kom väl därför som en överraskning, men den inverkade icke på den hållning han intagit till frågan. Det hörde, förklarade han många gånger, inte till hans natur att frångå sina föresatser, och han vidhöll sin uppfattning om milisens nytta. Någon tid senare, då han återvänt från Petersburg, finna vi honom inbegripen i skriftliga och muntliga överläggningar om frågan med landshövding G. Fr. Stjernvall i Tavastehus och dennes broder, överstelöjtnant C. J. Stjernvall, kort därefter landshövding i det med Finland nyårstiden 1812 förenade Viborgska guvernementet. Första resultatet av dessa överläggningar blev, att G. Fr. Stjernvall, en av milisidéns första och ivrigaste förespråkare, på hösten s. å. genom sin broder inlämnade till Armfelts beprövande ett mycket vidlyftigt »Projekt till en uti storfurstendömet Finland inrättande national militaire». Enär detta projekt kom att utgöra den grund, varpå diskussionen om en inhemsk milis, en s. k. nationalarmering, under den närmast följande tiden baserade sig, bör jag något omständligare redogöra för dess huvudsakliga innehåll.

Stjernvall inledde sitt förslag med allmänna reflexioner rörande möjligheten att införa i landet krigstjänstskyldighet, och han kom till den slutsatsen, att den enda formen var en national-

Digitized by Google

armering, som utgjorde »ett konstitutionellt stöd för närvarande och kommande generationers säkerhet och bestånd» och som aldrig skulle föras utanför landets gränser utom i de fall, då försvaret krävde en sådan undantagsåtgärd. — Den lättaste utvägen att få en sådan nationalarmering till stånd var att ställa den på värvad fot. Men värvade trupper av »köpte individer och lösdrivare» voro utan all nationalitet, de utgjorde icke någon »integrerande väsentlig del av nationen själv», de erbjödo ingen säkerhet mot missbruk av militären o. s. v. Och även det gamla indelningsverket fann Stjernvall otillfredsställande och otidsenligt. Återstod att ställa milisen på den allmänna värnpliktens breda grund. »Då alla medlemmar i ett samhälle — resonerade Stjernvall — njuta ett gemensamt samt lika skydd i anseende till sina medborgerliga rättigheter, sin person och sin egendom, så är det jämväl en plikt för varje medborgare, vilken äger skicklighet samt lägligast är i tillfälle därtill — — att uti viss mån bidraga till försvaret av sitt fädernesland och sin lagliga överhet.»

Efter att ha motiverat den modernare uppfattningen om den allmänna värnpliktens företräden framför andra metoder, övergick Stjernvall till en detaljerad redogörelse för den konstitution, enligt vilken hären skulle organiseras. Truppstyrkan skulle vara 12,000 man, indelningsverket skulle i vissa delar utgöra en konstitutionell basis för nationalmilitärens underhåll, men alla finska medborgare utan hänsyn till stånd och villkor voro från sitt tjugunde år skyldiga att med sina personer försvara fäderneslandet och överheten. Endast städernas innevånare skulle i allmänhet befrias från deltagande i nationalbeväringen, dels till följd av den längre tid utbildningen inom hantverkerierna krävde, dels på grund av det motstånd man kunde vänta sig av borgerskapet mot det nya systemet. Men i stället skulle städerna bistå med inkvartering åt den tjänstgörande styrkan av beväringen. Tjänstetiden för de inkallade skulle utgöra fem år och upptaga dels ett års garnisonstjänst i städerna dels några veckors regementsmöten om somrarna. Högsta militära ledningen skulle innehas av generalguvernören, men militieexpeditionen i regeringskonseljen ha de ekonomiska bekymren om hand. Officerarna skulle icke mera, såsom förr, ha boställen, men de skulle för upprätthållandet av sitt anseende vara *väl* avlönade. I den

Digitized by Google

mån den inhemska militären blev färdig, skulle de i landet inkvarterade ryska trupperna draga hädan till sitt land, så att under fredstid sådana trupper funnos endast i fästningarna.

Antogs den nu föreslagna »militärkonstitutionen», såsom Stjernvall hoppades, av en lantdag, skulle därav följa stora fördelar av såväl militärisk och ekonomisk som moralisk och fysisk art. Man skulle äga ett folk i vapen, som kände sina skyldigheter mot fosterlandet och städse var färdigt att värna land och regering, men blott med svårighet kunde användas till krigiska företag utanför landet. Genom den förhatliga ryska inkvarteringens upphörande skulle säkerheten till person och egendom tryggas, inkräktningarna i husfriden skulle upphöra och likaså den giftiga inverkan de ryska trupperna utövade på sedligheten och folkhälsan.

Kom så ännu en omständighet av ofantlig betydelse. Genom antagande av värnpliktsförslaget skulle folkrepresentationen visa en politisk förtänksamhet, som var egnad att stärka landets nya statsrättsliga ställning.

Historien hade — förmenade Stjernvall — icke att uppvisa någon nation, som till den grad åsidosatte statens bestånd, att den underlät att upprätthålla ett väpnat beskydd, än mindre någon som av egen böjelse ville överlåta åt ett främmande folk med andra grundförfattningar sin säkerhet och sitt framtida bestånd. Men Finland framställde anblicken av ett sådant folk. Att man under den ovisshet, som rådde under den närmaste tiden efter kriget, tvekade att tänka på egen militär, var nog så förklarligt; men kejsar Alexander hade till den grad genom sina många välgärningar ådagalagt sin benägenhet att underlätta landets fria utveckling, att det skulle vara oförlåtligt, om man nu icke tänkte på att fylla ofullkomligheterna i landets författning, att avlägsna »varje felaktighet, varje osammanhängande länk» i den konstitution Alexander I:s »landsfaderliga hägn och högre vishet överlåtit åt nationen att bestämma». Att en egen nationalmilitär hörde till denna fullständighet i landets politiska konstitution (d. v. s. statsbyggnad) och till de skyldigheter, som ålågo nationen, ansåg Stjernvall för obestridligt. Men aldrig skulle tillfället att fylla denna uppgift vara lika gynnsamt som »nu under Alexander den endes spira, Finlands genius». Ty det

Digitized by Google

var alls inte sagt, att någon ny Alexander skulle uppstiga på Rysslands tron, och vad *nu* kunde ordnas med nationens medverkan och med hänsyn till landets intressen, detsamma kunde i en framtid fordras som en skyldighet, utan några villkor och med det resultat, att kärnan av landets ungdom bortsändes för ryska erövringar eller till försvar av andra länder, medan man själv förtrycktes av främmande vapen.

Stjernvalls militärprojekt avsåg således att befästa landets politiska ställning genom uppfyllandet av en nations naturliga skyldigheter, att stärka folkkaraktären genom medvetandet om plikten att försvara land och överhet och att förbereda bortdragandet av de besvärliga, landet inficierande ryska ockupationstrupper, som inkvarterats i landet.

Projektet framlämnades, som sagt, till Armfelt genom Carl Stjernvall vid ett besök på Åminne, då även frih. R. H. Rehbinder råkade vara tillstädes. Armfelt och Rehbinder funno stort behag däri, men man beslöt att icke skrida till vidare åtgärder, innan utlåtanden inhämtats av särskilda framstående personer, såsom medlemmarna av konseljen C. Mannerheim och C. H. Reuterskiöld, överste Palmfelt o. a. Dessas utlåtanden inkommo under hösten och voro såtillvida tillstyrkande som det gällde uppställandet av en inhemsk trupp, men principen om allmän värnplikt tyckes icke vunnit bifall. Vad Mannerheim och Reuterskiöld hade att utlåta, känna vi inte närmare, men Palmfelts yttrande finnes bevarat. I en polemisk ton och med framställande av särskilda detaljanmärkningar framhöll Palmfelt, att det av Stjernvall föreslagna rekryteringssättet väl var det minst kostsamma och såtillvida var att förorda som det skapade ett folk av stridsmän, men han trodde att tiden för dess genomförande inte var inne — innan, såsom han yttrade, »folkets skadliga fördomar hunnit utrotas och de allmänna tänkesätten blivit intagne och livade av en varm fosterlandskänsla och landets invånare av alla klasser fått tillgivenhet och förtroende för sakernas nu förändrade skick», folkmängden ökats och nödiga inkomster funnos att tillgå. »Den minst upplysta och oerfarnaste delen av folket» skulle få den föreställningen, att det var fråga om en allmän konskription, och ungdomen skulle flykta ur landet. Däremot ansåg Palmfelt skäl föreligga att under väntan

Digitized by Google

på gynnsammare tider uppställa en värvad nationalmilis av mindre styrka och däribland en skärgårdsmarin. — I samma anda gick ett annat betänkande, vars författare icke är bekant och vari förordas uppställandet av 2,400 man infanteri, 200 man artillerister och 1,200 marinierer, alla rekryterade genom värvning.

Av helt och hållet motsatt uppfattning var den från det föregående kriget kände general H. H. Gripenberg, som i ett långt och sakligt betänkande förordade de indelta truppernas återupprättande. Gripenberg utgick, såsom Stjernvall, från den övertygelsen, att Finlands innevånare inte kunde länge åtnjuta befrielse från en skyldighet, som tillkom alla andra nationer och vars uppfyllande var nödvändigt, om icke statens bestånd skulle kastas över ända. En sådan frihet var för övrigt oförenlig med den anda, som borde råda hos en upplyst nation, ty denna borde »förstå att med underdånig tacksamhet och erkänsla värdera den monark, som så ovedersägligen i alla avseenden, så mycket i mänsklig förmåga stått, sökt göra dem lyckliga, och följaktligen gå honom till mötes uti allt, som kan lända till denne gode monarks alla staters gemensamma bästa». Man kunde, menade Gripenberg, icke begära att inbyggarne i den ädle monarkens övriga stater skulle uppoffra sitt liv för att värna ett land, vars invånare endast i maklighet njöto frukterna av försvaret. I fråga om rekryteringssättet var Gripenberg såtillvida av samma mening som Stjernvall, att han förkastade värvningsmetoden, ty värvade trupper skulle bliva dåliga fosterlandsförsvarare, som saknade intresse för samhället och voro färdiga att tjäna den mestbjudande, t. o. m. att övergå till fienden. Utskrivning och konskription ogillade Gripenberg likaså; återstod att bygga armén på det gamla och beprövade indelningsverkets grund. Utförligt och med den grundliga kännedom av indelningsverket han inhämtat under en 30-årig tjänstetid såsom indelt officer, uttalade Gripenberg, huru de blivande trupperna — till antalet 12,000 från det Nya Finland och något tusental från det Gamla Finland — skulle organiseras, sammansättas och underhållas. Uppsättningen skulle ske småningom, men ingen tid var att förlora, ty genom dröjsmål förlorade man tillgången till det gamla goda befälet och manskapet; ungdomen skulle appliceras till andra yr-

Digitized by Google

ken, all militärisk vana och anda skulle försvinna ur landet, vilket skulle försvåra en framtida militäruppställning.

Idén om den blivande nationalarmeringens baserande på indelningsverket omfattas i ett fjärde anonymt betänkande, vars förf. möjligen kan ha varit den redan nämnde överste Reuterskiöld, men utom de indelta trupperna föreslås däri även uppställandet av värvat folk, så att hären (incl. Gamla Finland) kunde bringas upp till en numerär av 50,000 man. Dessutom förordas en del fästningsanläggningar såväl vid kusterna — vid Åbo, Vasa, Uleåborg och Bomarsund — som inne i landet, i Kuopio eller Idensalmi.

Alla dessa förslagsställare hade det gemensamma, att de tänkte sig nationalarmeringen såsom en inhemsk, nationell armé, vars uppgift var Finlands försvar och som därför icke skulle föras utom landets gränser, om icke försvaret krävde det. I motsatt riktning gick ett i Åminne samlingen bevarat anonymt projekt till en arméorganisation, vars författare med god kännedom om det svensk-finska härväsendet och nationallynnet i Finland förenade kunskap om förhållandena i Ryssland; att han från svensk militärtjänst övergått till Ryssland synes mer än troligt. I detta betänkande förordas en småningom skeende assimilation av de finländska trupperna med de ryska. Trupperna skulle ställas på värvad fot och kunna föras till Ryssland. De skulle med avseende å löner, beklädnad, manövrer och kommandospråk likställas med den ryska armén. För befälet skulle främst engageras finländare, som tjänade i ryska armén, och till underbefälet skulle tagas underofficerare, som tjänat på Sveaborg och sedan övergått till ryska grenadierregementen. De som ännu icke tjänat i Ryssland skulle för en tid kommenderas dit, officerarne till gardena i Petersburg, underofficerarne till andra orter. Av vikt var, menade den anonyme författaren, att trupperna sysselsattes mellan övningarna med varjehanda kronoarbeten, ty historien och erfarenheten visade, att sysslolöshet och långt kvarblivande på samma ställe hade oförmånliga följder. Det var en observation, som senaste tiders erfarenhet icke jävat.

Det var intet ringa material, som sålunda förelades Armfelt, då han på hösten 1811 tillträdde sin ansvarsfulla post såsom ordförande i Kommittén för finska ärenden. Från början kände han

Digitized by Google

sig mest tilltalad av det Stjernvallska förslaget, och hans uppfattning rubbades inte genom de senare inkomna betänkandena. Indelningsverket behagade honom inte, ty det hörde, förklarade han en gång för biskop Tengström, till de gammalmodiga »etablissementer», som haft stort värde vid tiden för deras tillkomst, men som sedermera blivit »kullerstenar, på vilka man ständigt faller och stöter sig, när man skall gå fram på deras väg». Värvningsidén förkastade han likaså, men om den av Stjernvall föreslagna metoden skrev han till Palmfelt: »Principen behagar mig, isynnerhet för dess konsekvenser, som är att Finland om 50 år bör härigenom äga ett nationellt försvar inom sig, möjligt nog för att ej vara beroende av oförutsedda politiska omständigheter eller enskilte nycker». — Och liksom Armfelt höll på denna princip, så ville han att militärfrågan skulle föreläggas landets ständer till avgörande. »Jag vill — skrev han till Tengström — att intet, som är konstitutionellt, skall rubbas utan på ett sätt enligt med grundlagarna, och att således opplyste ständer skola ändra det som nu mer ej är förenligt med statens intresse. Det är även på dessa grunder som jag önskat att klokt folk insåg nyttan och möjligheten av en milis, som under Alexanders regering kunde få den form, som för Finland vore lycklig, men som längre fram torde möta svårigheter, som höra till mindre liberala och konstitutionella idéer än dem vår dyrkade monark har.» Det var samma tankegång, åt vilken Stjernvall givit uttryck i sitt projekt.

Men nu framställde sig frågan: skulle man också lyckas att vinna nationens bifall till företaget? Armfelt hyste sina tvivel därom. »Om vi lyckades — förklarade han för Stjernvall — att övertyga några värkel. vältänkte medborgare och att entrainera flera, som aldrig tänka — månne vid en riksdag (ty utan en sådan kan frågor av denna natur ej väckas) både Rysslands och Finlands fiender ej skulle lyckas att paralysera el. förvända detta patriotiska företag? Denna olycka bleve vid ett sådant tillfälle så mycket större, som *då* ingen moyen funnes att dölja för vår goda monark att vi förfela all slags national esprit och karaktär, att vår fåkunnighet är lika så stor som vår egoism och att vi, långt ifrån att kasta en blick på framtiden, leva el. rättare sagt vegetera i det närvarande utan alla andra känslor än dem

Digitized by Google

för dagen.» — — Armfelt tillade, att han hyste misstroende till en del personers avsikter, och han nämnde särskilt biskop Tengström, som han misstänkte för att vilja stå på lika god fot med statsrådet i Sverige som med regeringen i Ryssland.

Efter ankomsten till Petersburg, i medlet av oktober, skyndade sig Armfelt att prevenera kejsaren såväl på militärprojektet som på särskilda andra planer han diskuterat med Fredr. Stjernvall. I brev av $^{22}/_{10}$ till den sistnämnde meddelade han, att han utarbetat sin fälttågsplan, som gick ut på att begynna armeringens genomförande i Viborgs län »till ett efterdöme eller rättare sagt en échantillon för våra têtes creuses — dumhuvuden — i vårt Finland». Han räknade därvid på att Carl Stjernvall skulle åtaga sig landshövdingämbetet i Viborg och på denna post arbeta för milisplanen. Saken borde emellertid bedrivas med den största försiktighet. »Det jag nu i detta ämne yppar för T. — skrev Armfelt till Stjernvall — är av en natur att fordra den största diskretion. Utom kejsaren och jag känner i hela Petersburg ingen denna plan — således vore den minsta indiskretion både sakens och mitt fall.» —

Armfelt synes sålunda till en början gjort sig goda förhoppningar om att vinna understöd hos kejsaren, som enligt vad han berättade talade om Finland med sin vanliga ömhet. Men hoppet räckte inte länge. Då Armfelt fjorton dagar senare ånyo meddelade sig med Stjernvall om milisplanen, nödgades han rapportera, att saken stött på svårigheter från kejsarens sida. Vid den audiens, som Armfelt haft de sista dagarna av oktober, hade nämligen kejsaren — skrev Armfelt till Stjernvall $^{5}/_{11}$ 1811 — uttalat sina farhågor för att militärprojektet skulle väcka missnöje i Finland och att det skulle förkastas av lantdagen. »Varför skulle jag — yttrade kejsaren till Armfelt — väcka missnöje och häpnad bland ett folk, som behöver hämta sig efter kriget? Och varför skulle jag utsätta mig för ett avslag, om jag rådfrågade nationen, eller för klander och missnöje, om jag överraskade henne med godtyckliga åtgärder? Nej, det är bättre att uppskjuta saken och tänka på medel att göra folket lyckligt. Detta betyder för mig mer än 100,000 man.» Kejsaren gick dock in på uppsättningen av ett värvat regemente, vilket Armfelt ansåg för en nödfallsutväg. »Man ser härav — slöt Arm-

Digitized by Google

felt sin berättelse — att de, som icke se i stort och som preferera det närvarande för det tillkommande, även hava moyen att insinuera idéer som gouteras.» D. v. s. Armfelt misstänkte, att man på hemliga vägar influerat på kejsaren, och han tyckte sig i dennes yttranden igenkänna »vår patriotiske biskop», d. v. s. Tengström. Ty att kejsaren i grund och botten var gynnsamt stämd för militärföretaget, därpå hade Armfelt svart på vitt. Men kejsaren hade nu en gång fått den idén, att milisprojektet var impopulärt i Finland, och därtill ännu hade hans ministrar och några oroliga huvuden i Finland bibragt honom den föreställningen, att nationalarmeringen skulle få farliga följder. Att de förra voro mot saken, var intet att undra på, ty enligt Armfelts mening voro alla ryssar avogt sinnade mot Finland. Men att hans egna landsmän sökte ingiva kejsaren misstro till en inhemsk militär, det hörde — påstod Armfelt — »till vår brist på esprit public, vår falska patriotism och små och fatala vyer». »En dag kommer — spådde han — då de illa tänkande varelser och trånghuvade bestar, som äro emot denna mésure, skola med tårar av blod begråta det onda de gjort — ifall ej ljuset av sanningen lyfter opp molnen, som nu omgiva och nedtrycka vår fosterlandskänsla.»

Vi måste med reservation upptaga Armfelts försäkran att kejsaren skulle varit benägen för militärprojektet. Tvärt om tyder den motsträvighet, denne såväl nu som under militärfrågans senare behandling ådagalade gentöver en större truppstyrka och en hänvändning till ständerna, på att Armfelt såg saken alltför optimistiskt. Däremot hade Armfelt större skäl att tala om de trånghuvade bestarne i hemlandet, som motarbetade förslaget. Åtminstone lät Carl Stjernvall sig berätta, att man i Åbo icke var böjd för något annat armeringsprojekt än sådant, som vilade på värvning, och att Tengström var mot saken. Själv erkände den sistnämnde, att han tagit parti mot milisplanen och hos vederbörande talat mot densamma.

Till armeringens motståndare hörde också Armfelts gamle gode vän J. Fr. Aminoff. Efter att både muntligen och skriftligen ha varnat vännen för företaget vände han sig mot slutet av år 1811 i en tämligen exalterad ton till biskop Tengström med anhållan, att denne måtte hos Speransky inlägga sitt tungt vägande ord mot de reformplaner, som vid denna tid förehades

Digitized by Google

av Armfelt och bland vilka han särskilt framhöll armeringsprojektet. Huru detta än sattes i verket, skulle det förstöra det lugn och den sällhet, som kejsar Alexanders »hopade välgärningar och visa regering» hunnit skapa, varav den svenska politiken säkert skulle begagna sig. Tengström tröstade den orolige Aminoff med att saken tydligen icke var så hotande som denne föreställt sig, men han berättade, att han såväl i Åbo som i Petersburg talat om »slika dårskaper» och att han ytterligare ämnade skriva om saken till »dem i styrelsen sitta». »Jag är därom med Bror alldeles ense — gav han till svar — att det för närvarande alldeles icke är att påtänka och att blotta proposition skulle göra mer ont än att alla kejsarens välgärningar skulle överskyla eller uppväga det.» — Men Aminoff lät icke lugna sig. Litet senare vände han sig direkt till Speransky, som han bevekligen uppmanade att icke taga sin hand från Finland — från vars affärer Speransky efter Finska kommitténs inrättande var skild — och han bifogade en vidlyftig promemoria, som Speransky kunde förelägga kejsaren. Promemorian — som verkligen tyckes ha framlämnats till kejsaren i början av år 1812, förmodligen genom Speransky — har jag icke sett, men på grund av källkritiska jämförelser kan man sluta till, att innehållet därav varit identiskt med ett i Rilax-samlingen bevarat konceptmemorial av Aminoff, med titel »Très humble exposé». Denna innehåller en i Aminoffs bombastiskt-patetiska ton hållen varning mot Armfelts reformplaner och särskilt mot armeringsprojektet. »Ryktet förmäler — skrev Aminoff — att projekt om milisens uppsättande här i landet skall vara å bane. Är tiden därtill inne? Nej, på min heder, jag tror det icke. — — Ettdera verkställt, milis eller konskription, skall det i ett ögonblick förstöra allt det lugn, all den sällhet kejsarens hopade välgärningar och visa regering hittills oss tillskapat och som redan börjar övertyga folket om sin sällhet. Detta lugn — — skall försäkra besittningen av denna för Ryssland dyrbara provins kraftigare än något maktspråk eller nationella truppers förtida uppsättande.» Först när folket kommit till full övertygelse om sin sällhet och trevnad under en likaså mäktig som ädelmodig och beskyddande monark — först då var tiden inne att taga ihop med armeringsplanen. Därintills var en rysk truppstyrka på 6,000 man

Digitized by Google

tillräcklig, och behövde man nödvändigt en inhemsk milis, skulle en mindre styrka av värvat folk vara bästa utvägen. Den kunde också ha sina fördelar genom att bereda tjänster åt landets sysslolösa ungdom — men för att väcka förtroende hos nationen var det nödvändigt, att truppens uppgift begränsades genom en kejserlig förklaring till landets försvar.

I vad mån de från finländskt håll riktade föreställningarna mot det Stjernvallska militärprojektet inverkade på frågans utgång, måste vi lämna därhän. Säkert är emellertid, att kejsaren vidblev sitt beslut, och för Armfelt återstod endast att finna sig i motgången. Då han ett par dagar efter den nämnda audiensen undertecknade sin till kejsaren inlämnade märkliga »Apercu de la situation actuelle de la Finlande», uteslöt han, hänvisande till kejsarens uttalade vilja i saken, därur militärfrågan. Han tillät sig endast föreslå, att överskottet av militieinkomsterna måtte disponeras av generalguvernören som en särskild fond för truppernas proviantering tills Finland erhöll en egen här. Men därmed uppgav han inte hoppet om en förändring till det bättre. Frågan hade enligt hans mening inte fallit, endast tagit uppskov. Ehuru väl kejsaren — förklarade han för Carl Stjernvall $^{25}/_{11}$ 1811 — påverkad av idéer, som insinuerats honom, för tillfället var mot all milice eller uppsättning, emedan han icke ville samla ständerna, så skulle saken nog gå, om blott det icke var med finnarne som med Roms innebyggare. att de hade sina farligaste fiender inom sina murar. I brev till Fredrik Stjernvall $^{26}/_{11}$ 1811 sökte Armfelt trösta även denne över motgången. När — såsom Armfelt hoppades — ständerna komme att sammankallas till hösten 1812, kunde frågan om en national beväring upptagas till behandling och till dess borde militärprojektet utarbetas till all den fullkomlighet, som var möjlig. »Således bör nu allt en détail utarbetas — skrev han till Stjernvall — vältänkande, driftiga, ärliga varelser konsulteras. Och då Ni, min estimabla vän, har Ert arbete färdigt och approuverat av en viss klass folk av den här ovan nämndes halt, låta saken få fritt omlopp och sanningen achevera utvecklingen av begreppen hos dem som äga huvud och som ej förkasta alla idéer, vilka intet äro deras.»

Sålunda uppmuntrad, företog sig Stjernvall att ånyo överväga sitt förslag, och han sände i början av 1812 till Armfelt ett

Digitized by Google

nytt, mycket vidlyftigt betänkande, kallat »En patriots tankar om en uti storfurstendömet Finland inrättande national militaire». Tankarna utgjorde i allt väsentligt en upprepning av idéerna i det första projektet, motiveringen likaså, men en del synpunkter, som tidigare endast antytts, voro nu närmare utvecklade. I fråga om ändamålet med uppsättningen repeterade Stjernvall, att denna åsyftade endast det inre lugnets och ordningens vidmakthållande samt landets säkerhet och försvar mot yttre faror. Varje deltagande i Rysslands ständiga och förödande krig borde vara uteslutet såsom stridande mot nationens tänkesätt och landets viktigaste intressen. Men utöver detta program framhöll Stjernvall en synpunkt, vartill han måhända kommit under korrespondensen med sin broder och Armfelt: det var upplivandet av nationalandan, »denna nödvändiga känsla av sitt eget värde och existens, denna förtröstan till egna krafter samt mod, med ett ord den upplyftning en sannskyldig övertygelse om sine så beskaffade företräden ingiver åt en hel nation ävensom åt varje enskild». Den fortsatta närvaron av främmande trupper, vilkas vilja man småningom vande sig att betrakta som lag, komme att framföda oduglighet i viljan och förmågan och leda till ett välförtjänt förakt för hela nationen. Tecken funnos ock, som tydde på en sådan urartning. Varje opartisk varelse måste redan ha bemärkt, påstod Stjernvall, »det stundeliga avtagandet av den självkänsla, den national esprit, som fordom utmärkt såväl nationen själv som varje korporation av densamma.» Allmogen skulle snart »äga slavens alla kännemärken, efter tillfället och omständigheterna färdig att lida det svåraste förtryck eller själv vara i högsta grad orättvis, ovillig och trotsande». Nationen måste därför »lika som uti en mera praktisk än teoretisk skola bibehållas vid den ordning, självkänsla och anständiga ambition, som i militärståndet förnämligast äger sin verkstad»; hon borde inom militären lära genom egen erfarenhet, att det var ordningen och lydnaden, som gav styrka åt samhället och som således utgjorde dess lycka och välsignelse. Även Ryssland skulle ha sin fördel därav, och det skulle med sin högaktning belöna »en nation, som fri, lagarne och sin monark ensamt undergiven, kunnat rättfärdiga Alexander

Digitized by Google

den I:s vishet och högre politik att hava den samma sådan bibehållen och vårdad åt kommande generationer».

Sådana voro motiven i Stjernvalls »Tankar». Men jag avstår från att vidare ingå på betänkandets synnerligen intressanta och djuptänkta, på Finlands politiska självbestånd och inre konstitutionella utveckling riktade utläggningar. Tilläggas må endast, att de väckte livligt bifall hos Armfelt, som i smickrande ord berömde Stjernvall för hans nya opus och vände sig till särskilda personer, bl. a. biskop Tengström och amiral Cronstedt, med anhållan om deras medverkan till opinionens bearbetande. Men till något praktiskt resultat ledde armeringsprojektet inte heller nu. Kort tid därefter begynte förberedelserna till det stora kriget mot Frankrike, som absorberade kejsarens uppmärksamhet och även tog Armfelts krafter i anspråk. Men när kriget stod för dörren, beklagade Armfelt livligt, att hans landsmän inte fingo deltaga i den stora striden, som icke blott gällde Rysslands och Finlands självständighet, utan hela Europas befriande från de franska förtryckarne. »Finland ger ej en soldat, ej en rubel i krigsgärd, då hela ryska riket får känna tyngden av kriget», klagade han i brev av $^{14}/_{5}$ 1812 till biskop Tengström. Samma tanke uttalades av andra. »Skall Finland icke bidraga till eget försvar?» frågade Reuterskiöld i brev till Aminoff. »Gudarna vet, huru händelserna kunna bliva, om icke vi även här annors kunna plundras och för åratal förstöras?» Och Rehbinder skrev i lika bekymrad ton till C. Mannerheim ($^{24}/_{5}$ 1812): »Finnarne äro det enda folkslag i Europa, som i tranquilité se alla de stora événéments, som beredas. — — Det blir en skamfläck för eftervärlden, och Gud avvände den stund, då finnarne med tårar av blod kunde komma att ångra sina förvillelser. Men ho hör vår predikan och ho förstår vårt språk? Vad du och jag säga, betyder intet emot var apostel på toddycontoiret i Åbo.»

De finländska patrioternes bekymmer blevo emellertid i någon mån lugnade. Några veckor efter det kriget brutit ut lyckades det Armfelt att med kejsarens bifall taga initiativ till uppställandet av en militärstyrka till landets försvar mot eventuella farligheter. Men det var icke mera fråga om en national armering i den stora stil Fredr. Stjernvall tänkt sig den, icke heller kom det till ständernas sammankallande. Resultatet

Digitized by Google

blev en ringa trupp på tre jägarregementen, inalles 3,600 man, rekryterade genom värvning. Skildringen av dessa truppers uppställande betecknar emellertid ett nytt kapitel i militärfrågans historia, som jag icke här vill inlåta mig uppå. Vad jag ovan framställt, utgör en sammanträngd skildring av det första försöket hos oss att basera försvarsverket på den allmänna värnpliktens breda grund — värnplikt fattad i modärn mening, inte såsom den framträder i de medeltida landslagarnas konungabalk. Försöket lyckades inte den gången, men när det mer än ½ århundrade senare ånyo upptogs, visserligen i förändrade former och under förändrade förhållanden, ledde det till ett erkännande av de huvudprinciper, som G. M. Armfelt, bröderne Stjernvall och några andra uttalat redan vid ryska tidens begynnelse. Då man genomläser värnpliktsutskottets betänkande och en del uttalanden av värnpliktsidéns försvarare vid lantdagen 1877—78, tycker man sig höra ett genljud av de motiv och maningar, som landshövding Fr. Stjernvall upprepade i sina båda betänkanden och som Armfelt fann vara så vältaligt och logiskt framställda, att han till dem hade intet att tillägga. Utan tvivel skulle också en jämförelse mellan den skriftliga diskussion, som åren 1811—12 fördes i armeringsfrågan, och de uttalanden som åren 1877—78 gåvos på Riddarhuset och i de tre icke-adliga ståndens tillfälliga plenisalar, förete många likheter i tankegången och även annars erbjuda mycket av intresse. Men den parallelen ligger utanför ramen för denna uppsats.

Digitized by Google

Meddelanden och aktstycken.

När Aug. Ahlqvist relegerades.

ETT BIDRAG TILL FENNOMANINS HISTORIA

av

GEORG SCHAUMAN.

I början av 1840-talet hörde det till god ton inom studentkretsarna i Helsingfors att med för ändamålet erhållet publikt stipendium resa till något ryskt universitet »i avseende å grundligt inhämtande av ryska språket». Aug. Schauman berättar i sina memoarer: »Väl ansedde och elegante magistrar och studenter — blivande stats- och hovmän, m. m. — begåvo sig den ene efter den andre som stipendiater till universitetet i Moskva, och sådant betraktades icke som annat än ett fashionabelt jäktande efter kunskap i förening med lycka.»[1]

I sin iver att utbreda kännedomen om ryska språket begick regeringen emellertid 1844 det politiska felet att, samtidigt som den höjde resestipendiernas belopp, av stipendiaterna fordra förbindelse att tjäna som ryska språklärare vid läroverken i Finland under fem års tid.[2] Det är intressant att se hurusom d. v. rektorn vid S:t Petersburgs universitet Pletnew omedelbart, innan förordningen ännu hunnit bliva promulgerad, kunde förutse verkningarna av densamma. Han skriver den 29 september 1844 till sin vän Grot, professor i ryska språket och litteraturen vid Helsingfors' universitet, att följden kommer att bliva en brytning av förbindelsen mellan

[1] Från sex årtionden i Finland, I, s. 357.

[2] Ibid., I, s. 358.

Digitized by Google

Ryssland och den finska aristokratin.[1] Så skedde även. Aug. Schauman berättar: »Det gällde numera icke blott att lära sig själv ryska, det gällde också att binda sitt framtida liv vid ett språkets inplantande i skolornas ungdom. Sökande till stipendierna saknades dock icke heller nu; men dessa blevo av en helt annan art än de tidigare. Det var nu gamla överliggare eller andra hopplösa, vilka borttappat sina strävandens mål, eller också lycksökare av lägsta kategori, som grepo efter den utkastade förgyllda plankan. Motiv och ändamål gåvo sålunda härvidlag varandra broderligt handen. Och på Moskva-kandidaterna började kamraterne se långt.»[2]

Ett uttryck för den bland studenterna rådande oviljan över Moskva-resorna och -resenärerna gav stud. Aug. Ahlqvist i ett skåltal vid en aftontillställning av savolaks-karelska studenter våren 1847. »Detta tal», säger Th. Rein, »kostade Ahlqvist ett halft års relegation och lärer ådragit rektor W. G. Lagus obehagligheter av de styrande. Rektorn och andra skyllde talet på fennomanin och Snellman.»[3]

De närmare omständigheterna vid denna händelse ha hittills varit obekanta. Alex. Armfelts papper ävensom särskilda andra samtida brevsamlingar giva oss emellertid upplysningar i saken, vilka ur flera synpunkter erbjuda så stort intresse, att de förtjäna att meddelas.[4]

Händelsen inträffade den 8 april 1847. Några dagar senare ansåg sig rektor Lagus böra underrätta t. f. kansler Armfelt om saken. Lagus' brev lyder:

Eders Excellence!

En längre tid är förfluten efter det jag sednast hade den äran att skriftligen uppvakta Eders Excellence. Icke heller har någon anledning satt mig i nödvändighet att med bref falla Eders Excellence besvärlig: allt har gått sin vanliga gång; och den studerande ungdomens uppförande verk-

---

[1] Utdrag ur J. Grots brevväxling med P. Pletnjov, II, s. 84.

[2] A. a., I, s. 359.

[3] Johan Vilhelm Snellman, 2 uppl., I, s. 547. — Jfr. A. Simelius, August Ahlqvist, I, s. 33 ff.

[4] Alex. Armfelts papper i Åminne-arkivet ha med utmärkt tillmötesgående upplåtits till mitt begagnande av greve C. A. Armfelt.

Digitized by Google

ligen varit klanderlöst. Men nyligen ägde här ett uppträde rum, som var af en ledsam beskaffenhet, och hvarom jag anser min pligt fordra att till Eders Excellence ödmjukast underrätta. Förleden Lördag förehades i Consistorium frågan om bortgifvande af de 3:ne rum som äro lediga för studerande hvilka önska att på Statens bekostnad resa till Ryssland, för att bilda sig till Ryska Språklärare. Studerandene Argillander och Poppius, begge af Savolax-Karelska, och Hellén af West Finske Afdelningen blefvo utnämnde. Samma afton hade Savolax-Karelarene en collation till firande af sin tjenstf. Curator Cleves återkomst: den yngste af mine söner var dervid äfven närvarande, och min kännedom om förloppet är derföre fullkomligen säker. Ryktet om stipendiernes bortgifvande hade kommit till den församlade ungdomens öron. Af de utnämnde var Poppius närvarande: till honom adresserade sig Studeranderne Ahlqvist, Polén, Tallgren och Thilén, förklarande honom för en förrädare emot Finland och drickande en förbannelses skål, hvarefter de sönderslogo sina glas. Alla de öfrige kamraterne ogillade detta förfarande, för hvilket egentligen Ahlqvist stod i spetsen. Allt var ett utbrott af den fördömda Fennomanien, som hos somliga gått så långt att de önska totalt utrotande i landet både af Svenskan och Ryskan. Allt detta är frukter af Saimas läror; också hafva de 4 nämnde Studerande förl. sommar blifvit, under deras vistelse i Kuopio, af Snellman riktigt bearbetade. Saken vore i och för sig sjelf en bagatelle, ty hvad några berusade phantaster pladdra förtjenar icke något afseende; men det värsta är att händelsen är nog allmänt bekant, och till befarande är att ryktet, som förstorar allt, äfven kommer till S. Petersburg. Hvad Ahlqvist för öfrigt beträffar, så är han allmänt känd och af sina kamrater älskad såsom en utmärkt hederlig yngling. Ännu har jag icke ansett mig böra vidtaga någon annan åtgärd än att jag vidtalt Inspector för Sav. Kar. Afdelningen, Professor Lille, hvilken ock lofvat sammankalla nämnde Afdelning, för att fatta beslut huru saken bör anses. Jag förmodar att Ahlqvist blir på någon tid relegerad och de öfrige erhålla skarpa föreställningar.

— —

Med djupaste vördnad har jag äran framhärda

Eders Excellences
allraödmjukaste tjenare
Wilh. G. Lagus.

H:fors den 13 Apr. 1847.

Den 17 april skrev Lagus ånyo och anmälde »att enligt all anledning någon rapport om den ledsamma händelsen härifrån till S:t Petersburg icke lärer hafva afgått.» »Jag sluter detta deraf», tillägger Lagus, »att hvarken Police-Mästaren eller Befälet öfver Gens d'armerne ställt sig med mig i någon communication, angående uppträdet. Som tilldragelsen föreföll i ett slutet sällskap, så torde den

Digitized by Google

lyckligtvis icke hafva blifvit allmännare känd. Gud gifve att så väl vore!»

I denna förmodan misstog sig rektor. Bland Armfelts papper finnes ett franskt brev, daterat Helsingfors den 20 april 1847 och underskrivet med otydliga namninitialer. En passus i brevet ger emellertid anledning till antagandet att brevskrivaren varit ingen mindre än dåvarande ledamoten av senaten, generallöjtnanten frih. O. W. Klinckowström. Vid jämförelse med handstilen i andra, av Klinckowström undertecknade brev bekräftas detta antagande.

Klinckowström börjar med att säga att han bilägger en av honom kopierad berättelse rörande en vid universitetet timad, mycket ledsam händelse. Efter att ha beklagat sig över vicekansler Thesleffs och rektor Lagus' slapphet i saken, erinrar han Armfelt om vad han tidigare sagt denne om fennomanins hemliga mål. Klinckowström fortsätter på sin gustavianska franska:

——— Je Vous le demande comment cela finira t il avec cette soidisante nationalité que Snellman a preché et que Nervander protège sou main (on m'a dit que c'est lui qui a fait les Vers de condoléance sur la Gazette Saima sou titre de la mort de la Grande Duchesse inserés dans le Morgonbladet).[1] C'est avec une telle tendance inspirée à la Jeunesse que ce même Nervander a fait passer le projet d'une Profession de la langue Finlandaise dans le Consistoire — projet contre le quel moi seul dans le Senat a osé ou voulu s'opposer, dans un note virulent dont je Vous envoie a tems confidentiellement la Copie et qui Vous viendra avec le protocol du Senat dans cette Affaire. Je Vous engage cher Ami pour tout ce qui est sacré, et par l'amour que Vous portes a vôtre pais de concerter sur ce que je viens de Vous mandér avec le Prince,[2] et de lui montrer les suites de la Fenomanie, si bien tôt on n'y mets le holla — serieusement il ne tends a rien moins qu'a l'emancipation nationale (et peut être politique) non seulement des finlandois mais de toutes les peuplades finlandoises dans l'Empire, qui parlent le même idiome, qoique professant la religion greque; — et avec les quelles nommement en Estonie, et peut être même jusqu'en Siberie on est deja en rapports — ce ne sont plus les suedois en Finlande, au quels ou en veut, c'est aux Russes, et a la domination paternelle de la Russie qu'en veut cette Canaille. Ce sont les adeptes du bouleversement general, qui travaillent. [oläsligt] par la Philosophie de Hegel dont Snell-

[1] Den af Klinckowström åsyftade dikten »Dödsbudet» finnes avtryckt av Th. Rein, a. a., I, s. 521, men är enligt Rein författad av F. Berndtson.

[2] Furst Menschikow, Finlands generalguvernör.

Digitized by Google

man est l'apôtre. Je ne saurai Vous donnér aucun Conseil, mais si j'étois a Vôtre place Messieurs Ahlqvist et Clévé seraient relegués pour toujours de l'Université, l'Inspecteur auroit une forte reprimande, ainsi que le Recteur, et Thesleff seroit remis de ses fonctions de Vice Chancellier, sans plus de Ceremonies, car tant qu'il reste il n'y aura jamois ni ordre ni respect tant il est poule mouillé. L'Empereur veut qu'on étudie la langue Russe, il fait tout pour cela, et on ose appeller infames et traitres ceux qui suivent ses intentions, ceux qui en bons et fidèles sujets veulent et sentent la necessité de s'y soumettre — sont ils tetus ces finnois, et l'esprit de Anjala Förbund est il mort, je Vous le demande encore. — — — Les suites de tout ce qui vient de se passér sont incalculables. Pensés un moment à la possibilité que toute notre université fut transporté à Kasan et que là on devroit étudiér en langue russe. Tout est possible si on voit un mauvois esprit prendre le dessus chez vous! ! ! J'ai encore a ajoutér à mon recit que le soir les Etudians de Savolax Karelie en quittant l'inspecteur ont chanté dans la Rue Carl den XII Visa. Je fais le mauvais metier de Rapporteur, mais je trouve mon excuse dans l'amour que je porte a mon bon et genereux Souverain ainsi qu'au pais qui est devenu le mien et dont au prix de toute mon existence je voudrois conserver les institutions sans le moindre changement.

Adieu cher Ami, j'abandonne a Votre jugement éclairé l'usage que Vous voulez faire de ma lettre toute confidentielle, et je Vous le repête encore, l'esprit de la jeunesse est très mauvais et fortement travaillé par des meneurs.

Den detta brev åtföljande rapporten innehåller en noggrann skildring av förloppet vid den ifrågavarande tilldragelsen. Såsom ett bidrag till universitetets historia och Ahlqvists biografi kan den förtjäna att offentliggöras. Vem som författat den är obekant, men den gör intrycket av vederhäftighet. Rapporten lyder:

P. M.

Studeranderne Hindrich Poppius, Georg Gustaf Winter och Otto Argelander, Savolax Karelare, hade hos Consistorium Academicum anhållit att erhålla de för blifvande Ryska språklärare allernådigst anslagna rese understöd, för att få afresa till Moskwa och lära sig ryska språket. Den 8 Aprill hade, efter slutadt Afdelnings möte, några och trettio af Savolax Karelska Afdelningens Studerande, med sin tienstförrättande Curator Philosophie Magister Zacharias Joachim Cleve i spetsen, wandrat til Caisanjemi för att tilbringa aftonen vid en Bål Punsch; så snart glasen blifvit fyllde, trädde Studeranden August Engelbrecht Ahlquist (det är samma Ahlquist som några år i Kopio under Snellmans ledning skrifvit i Saima, vanligen finsk vers, och undertecknade sig Oksanen) fram, höjde sitt glas och yttrade: *Oss Savolax Karelare har händt den vanheder att tre af våra Landsmän sökt sig til Ryssland för att lära sig ryska språket; för*

Digitized by Google

denna deras glömska af sin pligt emot sitt Modersmål och sitt Fosterland önskar jag med detta glas åt dem all den ofärd, som upptänkas kan. Kamrater, måtte desse Landsförrädare försänkas i afgrundens diupaste Dy! Derpå slog han sitt glas i golfvet, och alla som druckit skålen följde exemplet och slogo sina glas i kras. Vid det en stund derefter stud:den Poppius, utan att afveta sina kamraters sammankomst å Kajsanjemi, kom dit i salen för att intaga sin qvälsward, emottogs han vid inträdet af Ahlquist med den helsningen: ja så är du här, din Landsförrädare, Du är en rackare, swinhund, skurk, m. m. (tillhörande den fennomaniska belefvenheten), med dig will jag ingen bekantskap; och uppsäger härvid sitt Broderskap. Poppius, öfverraskad af detta bemötande, swarade: jag wet mig alldrig hafva druckit Brorskål med Herr Ahlquist; och wändande sig till Curator Magister Cleve, bad honom tilrättaföra Ahlquist för sitt obehöriga uppförande: Då Cleve ingenting syntes willja tilgiöra, beslöt Poppius att aflägsna sig, en hop af hans kamrater sökte då förmå honom att qwarstadna, och wille med trug hälla uti honom ett glas såsom försoning, men Poppius wägrade detta bestämdt, sade: detta är ett för mycket alfwarsamt uppträde, för att jag skall kunna stadna här, och aflägsnade sig. Sednare på aftonen, då man blifvit litet mera dryckeswarm, tog Curator Magister Cleve ett glas och yttrade: *Kamrater, låten detta uppträde i afton wara en varnagel för oss alla; förbindom oss med detta glas, att ingen af oss söker sig till Ryssland för att lära sig dess språk.* Lördagen den 10 Aprill anmälte Poppius saken hos afdelningens Inspector Professor Lille, och af honom lärer universitetets Rector fått veta händelsen, om han icke möjeligen fått veta den af sin yngre Son, som varit med bland samlingen på Kajsaniemi; först den 15 hade Inspector beramat afdelnings möte, och den föreslagit [att Ahlqvist] skulle för sitt beteende emot Poppius göra afbön. På några studenters fodran, att Ahlquist borde rélégéras från Afdelningen på ett års tid och dessutom göra afbön, sade Inspector, vi skola eij fästa oss vid det Politiska af Ahlquists förseelse, här är blott fråga om upprättelse för Poppius (*det väsentligaste i Ahlquists brott* (*och som kan hota universitetet och hela landet med oberäkneliga följder*) *ville man halka förbi*). Då Ahlquist inkallades och förständigades, att han borde göra Poppius afbön, frågade han, om det icke fanns någon högre instans, der han kunde besvära sig öfver Afdelningens beslut. Han sade sig wäl willja medgifwa att han emot Poppius nyttjat kanske för stränga uttryck, men af skålen han proponerat och druckit kunde han som hederlig karl ej taga ett enda ord tillbaka. Då sade Inspector: »Finner eij Ahlquist att denna skål kan nedkalla öfwer Ahlquist sielf och andra det swåraste answar? Detta är att drifwas af en förskräckelig fanatism.» Den 17 aprill skulle afbön ske, men Ahlquist instälte sig icke, och hade förklarat att han ingen afbön skulle giöra. Inspector gaf detta til känna för afdelningen, och tillade: då Ahlquist genom denna ohörsamhet ytterligare försyndat sig också mot afdelningen, föreslår jag att afdelningen beslutar att aflägsna honom från sin gemenskap på ett halft år; några yrkade åter, att han skulle rélégéras på ett år.

Digitized by Google

Neij på ett halft år ropades öfverallt; man har sålunda blott fästat sig vid Ahlquists förolämpande emot Poppius och afdelningen och dervid har allt fått förblifva. Ingen Disciplins Commission, intet afseende å den druckna skålen, intet ansvar för Curator för dess Proponerade Skål och öfriga Conduite, ingen åtgärd til hämmande af en för Universitetet och hela landet så äfventyrlig rigtning i ungdomens tänkesätt har af Rector och Vice Canceller blifvit vidtagen.

Klinckowström ville, såsom av det franska brevet framgår, begagna sig av Ahlqvists uppträdande för att diskreditera fennomanin och Snellman hos höga vederbörande, främst furst Menschikow. Det var tre ting som gjorde Klinckowström i hög grad misstrogen mot fennomanin: planerna på ett Stor-Finland, de demokratiska omstörtningstendenserna och Anjala-andan. I sin analys visade den gamle gustavianen en säker blick, men hans angivelse i en sak, som dessutom icke alls angick honom, kan därmed på intet vis rättfärdigas. Själv hade också Klinckowström en känsla av att han icke handlade som en gentleman, då han talar om att han gjorde »le mauvais métier de rapporteur». Tanken att fennomanin syftade utöver storfurstendömet Finlands gränser hade han för övrigt haft tillfälle att uttala till senatens protokoll i frågan om inrättandet av professuren i finska språket.[1]

Innan Armfelt hunnit få del av Klinckowströms brev och rapport, avsände han till Lagus en skrivelse, som innehöll ett strängt ogillande av det som förefallit och vari han uttalade förhoppningen om disciplinär åtgärds vidtagande i anledning av det timade. Skrivelsen, varav originalet finnes i Lagus' brevsamling och ett odaterat koncept bland Armfelts papper, är av följande lydelse[2]:

Högädle Herr Professor, Alexanders Universitetets Rector, Juris Doctor och Riddare!

Den af Herr Professorn med förra posten mig lemnade obehagliga underrättelse gjorde å mig ett sådant intryck, att jag ansett nödigt låta några dygn och min i första ögonblicket djupt kända ovilja förgå, innan jag ville skriftligen yttra mig öfver en händelse, hvars följder för Universitetet ännu icke kunna beräknas, oaktadt Herr Professorn, i Dess med

---

[1] Se Rein, a. a., I, s. 592. — Det är sannolikt att furst Menschikows uppfattning av fennomanins politiska strävanden (se Rein, a. a., I, s. 593) i hög grad påverkats av Klinckowström.

[2] W. G. Lagus brevsamling i Univ. Bibl. — Armfelts koncept finnes bland hans papper i Åminne-arkivet.

Digitized by Google

sednaste posten ankomna skrifvelse, uttrycker det hopp, att tilldragelsen ej är känd af de policemyndigheter, hvilka det i allmänhet åligger att om dylikt till Högre ort inberätta.

Att Universitetets ungdom älskar Landets, jemväl af Styrelsen på ett tidsenligt sätt småningom i sina rättigheter inrymda språk och äfven med en från denna kärlek oskiljaktig värme söker arbeta på samma språks utbildning, är i sin ordning och länder de unga till heder, men att i af fennomanien alstradt phantasteri gå derhän, att såsom »förräderi mot Landet» beteckna sträfvandet att tillegna sig, jemte det inhemskas, också ett fremmande språks kännedom, förråder, minst sagt, en inskränkthet, hvarföre åtminstone den, hvilken, enligt Herr Professorns förmodan, genom sina läror framkallat phantasteriet, ej borde kunna misstänkas. Emellertid och då nu en dylik tillvitelse, i ett större samqväm och på ett högst opassande sätt, af flere Studenter riktats emot en af deras kamrater, blott för det han begagnat sig af det utaf Regeringen erbjudna tillfälle att lära sig ryska, måste ovilkorligen, i fall denna politiska opinionsyttring, — som utgör ett bevis att bland den studerande ungdomen finnas många, hvilka uppenbart motarbeta Monarchens välmenta afsigter för dess bildning, i ändamål, som de tro, att kunna efter sitt sinne skapa Finlands framtid, — varder till Universitetets Höge Cancellers kännedom på en eller annan väg befordrad, Hans Kejserliga Höghets tanke om andan bland Student Corpsen blifva den mest ofördelaktiga och, måhända för alltid, beröfva Universitetet Hans Kejserliga Höghets beskydd. För att söka förekomma en sådan olycka, ser jag ej annat medel än att jag försättes i tillfälle att, i händelse fråga härom uppstår, kunna inför Hans Kejserliga Höghet anmäla, det Savolaks Karelska Afdelningens medlemmar redan sjelfve, genom de phantastiska ynglingarnes lämpliga tillrättavisning, uttalat sitt ogillande af hvad som inträffat och sökt att slike otillständige upptåg för framtiden förekomma. Jag väntar derföre med det första af Herr Professorn närmare upplysning om hvad i sistnämnde afseende af bemälde Afdelnings medlemmar tillgjorts, och har äran med fullkomligaste högaktning förblifva

Högädle Herr Professorns och Riddarens
ödmjukaste tjenare
Alex. Armfelt.

S:t Petersburg den 9/21 April 1847.

Armfelts skrivelse är — det måste erkännas — skickligt avfattad. Den skillnad han gör mellan fennomanin och dess överdrifter, »fantasteriet», är väl avvägd, och den spetsiga artigheten mot Snellman av ypperlig verkan. Den oro- och sorgfyllda tonen i början, det på sin rätta plats ställda hotet, som dock skingras i slutet — allt vittnar om takt, omdöme och herravälde över formen.

Digitized by Google

Utan att ännu ha mottagit Armfelts skrivelse, meddelade Lagus den 24 april i största korthet, att Ahlqvist blivit av sin avdelning relegerad på ett halft år. Tre dagar senare, den 27 april, avsände Lagus ett längre brev, som föranletts av Armfelts skrivelse. Lagus skriver:

Eders Excellence!

Som sednaste S:t Petersburgska Posten, i anseende till menföret, ovanligt länge uteblef, hade jag icke den äran att inhändiga Eders Excellences högtvördade Skrifvelse, för än efter det jag redan hade till Postkontoret afsändt det i största hast sammanrafsade bref, med hvilket jag tog mig friheten att allerödmjukast uppvakta Eders Excellence.

I det hopp jag vågade hysa, att den bekymrande tilldragelsen, såsom för sig gången i ett enskildt samqväm, möjligen skulle blifvit obekant för Allmänheten, finner jag mig bedragen. Också var, jag tillstår det, detta hopp alltför sangviniskt, enär händelsen tilldrog sig i en Stad, hvarest sqvallret hör till ordningen för dagen. För några dagar sedan emottog jag besök af Police Mästaren, hvilken kände uppträdet, hvarom han dock först då helt nyligen fått ofullständiga underrättelser. Måtte, derest här finnas personer, som anse sin plikt eller fördel fordra att till Thronen eller dess granskap framföra den sorgliga nyheten, de åtminstone strängt hålla sig till sanningen, och icke genom tillsattser och öfverdrift söka göra det onda ännu värre! Händelsen, i dess nakna verklighet, är sedan tillfyllest att väcka grämelse och farhågor. Måtte man ock fästa behörigt afseende deruppå att uppträdet för sig gick i ett slutet samqväm af berusade excentriska phantaster, hvilka under loppet af några år på alla vägar blifvit bearbetade: att ideerne om Panslavism, Skandinavism, Nationalitet m. m. exploiteras i Tidningar och Brochurer, och verkat på eldige ynglingar, som tycka att Fennicismen ock bör spela en roll i verldshistorien, och att fördömmandet af fremande språk hos dylika Grillfängare gäller icke blott Ryska, utan alla tungomål, utom Finskan. Ett bevis uppå befängdheten hos desse Fennomaner torde Eders Excellence ynnestfullt tillåta mig att anföra. Vid ett Afdelningsmöte ventilerades Latinska Theser: en Finne af äkta skrot och korn framförde sina inkast på Finska och förklarade att då man var i besittning af ett så herrligt språk som det sistnämnda, vore det, om just icke förräderi, åtminstone i högsta grad onyttigt att begagna sig af Latinet. Det oroande i denna Fennomanie har ock sin roliga sida. Dit hör pratet om Finskan såsom modersmål; ty med undantag af en eller annan Bondeson ifrån de Finska Socknarne, är det på Svenska alla Studerande ända ifrån modersmjölken lärt sig att uttrycka sig och att, så till sägandes, tänka. — Jag måste erkänna att jag bäfvar för framtiden, icke blott med afseende på excentriska utbrott, som i en Landsfaderlig Regerings ögon kunna compromettera Universitetet och Fäderneslandet, utan ock för den råhet i lynne och handlingssätt, den

Digitized by Google

vederstyggliga demokratiens despotism och förfärliga terrorism, som måste blifva frukten af en Fennomani utan sans och förstånd.

I den hast, hvarunder jag sammansatte de rader, med hvilka jag med Lördags posten hade den äran att uppvakta Eders Excellence, vet jag icke om jag anmälte, att de andre Studenterne, som så vida voro delaktiga i Ahlqvists obehöriga beteende, att de utöfvade den manhaftiga bragden ock kastade sina glas i kras på golfvet, inför Afdelningen af Inspector fått emottaga allvarliga föreställningar.

Med djupaste vördnad har jag äran framhärda

Eders Excellences
allerödmjukaste tjenare
Wilh. G. Lagus.

Helsingfors den 27 april 1847.

Såsom av detta brev framgår, gjorde även Lagus sitt bästa för att utmåla fennomanin och dess följder för universitetet och landet, och han var härvid sannolikt ett språkrör för det stora flertalet av de akademiska fäderna. För Lagus var det dock icke obekant att studenternas rabulism, alldeles oberoende av fennomanin, kort förut lett till ett uppträde, som påstods ha ställt universitetets hela tillvaro på spel. Föregående vår, 1846, hade den österbottniske studenten Th. Clasen (sedermera docent i nyare litteratur) på ett värdshus utbragt en skål för polackerna, som just då ånyo rest sig mot sina förtryckare, och skålen hade druckits under allmänt bifall och ropet: »vivat Polonia!» Det hela hade dock ändats lyckligt med att avdelningen på Clasens egen anhållan relegerat honom till början av nästa vårtermin.[1]

Av andra brev från denna tid kan man finna, huru allmän skräcken var för fennomanin, icke minst bland professorerna.

Professor A. Blomqvist underrättade i brev sin ungdomsvän, presidenten C. G. Mannerheim i Viborg, om händelsen med Ahlqvist; brevet finnes icke i behåll, endast Mannerheims svar, som vi snart skola lära känna. Till sin vän A. J. Sjögren i Petersburg skriver Blomqvist den 18 maj: »Gud bevare oss för någon stor knalleffect! Vår Fennomanie gör ondt.»[2] — J. J. Nervander, som dock hörde till de »unga» bland professorerna, skriver till sin vän J. V. Snellman den 8 maj: »Om dagens nyhet, Ahlqvistska talet, har Du väl hört, så att jag derom ej behöfver relatera. Det skulle göra

[1] Se härom V. Vasenius, Zacharias Topelius, III, s. 306.
[2] Sjögrenska brevsamlingen i Univ. Bibl.

Digitized by Google

mig ondt, om det gåfve en anledning eller förevändning att vägra inrättande af en Finsk profession. Jag fruktar det sistledne vår var i anledning af den Polska skålen befallningen om Universitetets tillslutande på ett år redan *renskrifven*, ehuru man sedan var klok nog att inse obehöfligheten af detta steg. Nu säges Thronföljaren fundera på att afsäga sig Cancelleriatet.»[1] — C. G. Mannerheim skriver till Blomqvist den 28 april: »Der hafva vi nu de första verkningarne af den så mycket beprisade Snellmanska publicismen och den fördömda fennomanien, som i sednare tider tagit en allt mer och mer galen rigtning. Du vet att jag för min del alltid varit antifennoman, och jag glömmer aldrig aflidne Grefve Rehbinders ord, som sade att, om fennomanien hyllades, så skulle den ännu blifva vår största olycka. Han hade dock en djupare insigt uti ställningar och förhållanden än mången af våra nuvarande statskloka. Nog kunde den begagnas från annat håll såsom ett politiskt medel att bringa oss till en annan ställning än den vi nu innehafva, men huru vill man att Magistrar och Studenter skola inse sådant. De fara fram uti sin galna ifver utan att ana att de derigenom sätta vapen i händerne på dem som icke vilja oss väl, som länge gapat efter tillfället att kunna uppsluka oss.»[2]

Mycket lugnare tog Armfelt saken. Vi ha sett huru han officiellt behandlade den i sin skrivelse till rektor. Enskilt uttryckte han i ett den 8 maj daterat, förtroligt brev till d. v. guvernören i Viborgs län, frih. C. von Kothen sina tankar på följande sätt: »C'est une sotte histoire que celle d'Ahlqvist, mais il faut avouer que le Recteur est encore plus sot que tout le reste. C'est une sacrée ganache qui n'est pas plus fait pour mener une université que moi un régiment. Ceci prouve la nécessité d'avoir sur les lieux un Vice-Chancelier qui sait un peu en imposer. Au reste ce n'est pas la seule sotte histoire qui a eu lieu chez nous; et ce qui me console c'est de voir que si nous faisons de grosses bêtises, ce sont de ces bêtises qui ne tirent heureusement pas à conséquence et qui peuvent être regardés comme niaiseries comparées à ce qui se fait aux autres universités, *till och med hos oss i Ryssland!*»

Ännu samma år, på hösten, erhöll general A. A. Thesleff, universi-

---

[1] Snellmanska brevsamlingen i Univ. Bibl.
[2] Blomqvistska brevsamlingen i Sv. Littskpts arkiv.

Digitized by Google

tetets åldrige vicekansler, avsked och efterträddes av generalmajoren J. M. Nordenstam, som för handhavandet av sitt nya ämbete erhöll särskilda instruktioner. I vad mån den Ahlqvistska affären kan ha medverkat till vaktombytet undandrager sig vårt bedömande. Utan all inverkan har den, såsom av Armfelts nyss återgivna brev framgår, dock icke varit. Å andra sidan önskade Armfelt redan tidigare att Thesleff skulle lämna universitetets styrelse i andra, kraftigare händer. »Une fois qu'il plie bagage», skriver han den 20 maj 1846 till Kothen, »il serait à désirer que la personne qui le remplacera soit un individu digne de ce poste! Mais voilà où souvent l'auteur s'embarrasse. On veut la chose, mais on saute à pieds joints sur les moyens.»

Ett brev av Joannes Elai Terserus från hans visitationsresa till Österbotten år 1660.

Kort efter det Joannes Elai Terserus blivit utnämnd till biskop i Åbo den 15 maj 1658, fick han den 3 juni befallning av K. Maj:t att före sin avresa till Finland bivista och deltaga i den revision av kyrkoordningen, som konungen anförtrott åt en kommitté, vilken nu, efter det den blivit förstärkt med Terserus och ett par andra stiftsföreståndare, bestod av följande personer: ärkebiskopen Lenæus, biskop Laurelius i Västerås, kyrkoherden vid Storkyrkan i Stockhclm Emporagrius, domprosten Stigzelius i Upsala, biskop Enander i Linköping, superintendenten Brunnius i Göteborg, samt Terserus. [1] Kommittén hade hunnit genomgå ett förslag till kyrkolag, som tidigare blivit uppsatt, då dess arbete avbröts den 15 juli utan att vidare upptagas. Vid slutsammanträdet uttalade Terserus, att var kommittéledamot för sig skulle hemma taga alltsammans under förnyat övervägande och uppsätta sina »observationes». Beslut fattades, att de kommittéledamöter, som bodde i eller i närheten av Upsala, skulle granska dessa »observationes» och införa dem i lagen. För detta ändamål

---

[1] Om denna kommitté och dess arbete se J. Tengström, Minne öfver Joannes Elai Terserus s. 44 f. och R. Holm, Joannes Elai Terserus I s. 347 ff.

Digitized by Google

skulle vederbörande före Michaelis insända sina anmärkningar.[1] I det här meddelade brevet underrättar Terserus kommittémedlemmarna i Upsala om att han med professor Thauvonius, vilken avrest till riksdagen i Göteborg 1659—1660[2] avsänt sina anmärkningar till de första kapitlen av kyrkolagen. Terserus nämner, att han blivit hindrad att fortsätta arbetet bl. a. genom sin visitationsresa till Österbotten, men han hoppas att efter dennas slutförande kunna återupptaga det. Terserus ägde, såsom av brevet framgår, icke vid denna tidpunkt kännedom om Karl X Gustavs den 13 februari 1660 timade frånfälle; först den 29 mars fick domkapitlet i Åbo underrättelse därom[3]; konungens död var en av orsakerna till att kyrkolagsarbetet icke slutfördes. — Den förra, innehållsrikare delen av brevet är författad i Åbo före Terserus' avresa till Österbotten »die convertionis Pauli», d. v. s. den 25 januari. Den 25 februari, då brevet daterades, var Terserus redan på hemresa i Brahestad. Den 1 april var biskopen åter i Åbo[4]. — Terserus begär kollegernas i kyrkolagskommittén utlåtande om de missförhållanden han funnit i Åbo stift och anhåller, att bestämmelser rörande dylika fall skulle inryckas i den nya kyrkoordningen. Biskopen riktar skarpa angrepp mot adelns handhavande av sin patronatsrätt i församlingarna. Likartade uttalanden rörande missbruk av adelns jus patronatus etc. anträffas senare bl. a. i Åbo domkapitels brev till K. Maj:t 10 april 1662 och Terserus' brev till Magnus Gabriel de la Gardie 1 maj s. å.[5] Det här meddelade brevet återfinnes i Upsala Domkapitels arkiv i Landsarkivet därstädes (Skrivelser från rikets övriga konsistorier).

---

[1] Holm, a. a. s. 361.

[2] Riksdagen började den 15 november 1659. Bexell, Ahlqvist, Lignell, Bidrag till sv. kyrkans och riksdagarnas historia h. 2, s. 25.

[3] Consistorii ecclesiastici aboënsis protokoller, utg. av A. Neovius, $^{21}/_{3}$ 1660.

[4] Domkapitlet i Åbo till P. Brahe 15 april 1660, tr. K. K. Tigerstedt, Ur Per Brahes' brefvexling I s. 161 ff. — Jmfr. ang. visitationen Const:ii eccl:ci aboënsis protokoller $^{4}/_{4}$ 1660.

[5] Tr. hos K. G. Leinberg, Handlingar rör. finska kyrkan och prästerskapet IV s. 159 ff o. 167 ff. — Se i övrigt K. A. Appelberg, Bidrag till belysning af sättet för prästtjänsternas besättande i Finland.

Digitized by Google

Påskrift: »Episcopus Aboënsis Doct.r Terserus om Kyrckeordningen; och Assistentz wthi några saker.

1660.»

Adress: Reverendissimis Patribus ac Dominis, Ordinantiæ Ecclesiasticæ Revisoribus, Dominis, Fautoribus, Fratribus et Collegis meis æternum honorandis, dentur

per quam officiose
et reverenter

(Av annan hand:) 25 febr 660.

Admodum Reverendi, Excellentissimi et Eximii Domini, Domini Episcopi cæterique Collegii Revisorii Assessores, Domini, Fautores et Collegæ omni honoris et amicitiæ cultu proseqvendi.

Jagh sände för någon tidh sedhan till Ed. Höghw:tr medh wår härrdagzman M. Abrahamo Thavonio mina aminadversiones till itt prof öfwer prima capita novæ Ordinantiæ, hoppas att the skole wara wäl framkomne och wthi bäste måttan antaghne, och thär iagh förnimmer behageligit ware will iagh så widare thet arbetet fullfölia. Här tils hafwer iagh för många hinders skull som migh uthi ämbetes tillträdande bådhe på Academiens så wäl Stifftzens wägnar så hooptaals förefallit hafwa, och ännu genom visitationer öfwer Österbotn, hwilken iagh migh nu i Herrans nampn företagha måste, förefalle, inthet så kunnat thet arbetet idka som migh borde, och iagh siälf gärna wille. Men sedhan iagh thett förrättat hafwer, hoppes iagh winna thär till någon bätre tidh och tilfälle.

Nu förefalle migh thessa ärender medh Ed. Höghw. att communicera, tiänstligen bidiandes Ed. Höghw. wille tagha them vthi noga betänkiande, migh här vthinnan medh goda rådh assistera, och thär på arbeta att sådana ärender måtte blifwa vthi N. Ord. deciderade. Medh jure patronatus är här vthi landet så beskaffat, att Herrar, Greffwinnor och Frwer som anten vthi Swerje eller andre orter boo och wistas, och anten sällan eller aldrigh komma hijt och besökia körkiorne exercera sitt förmeente ius patronatus genom sina Fougdar, hwilke vthwälie och för sitt herrskap nämpne sina dryckesbusser, vngè, olärde, vthi leffwerne förargelige, hwilka iagh hafwer måst för åthskillige groffwe enormiteters skull privera ifrån ämbete, och vthi stället hafwer iagh medh Consistorio förordnat them skickelige, wällärde och wäl meriterade männ, the bäste som man hafwer i landet att finna. Men när the inthet få främia sin wilie, vnsäia the migh att klaga migh an hoos H. K. M:t. Nu hafwer iagh granneligen ransakat vthi visitationibus, och befunnit, att the som aldramäst beroopa sigh på ius patronatus icke en halfföre hafwa anwändt anten på körkiones byggnadh eller prydhnadh. Nu finnes fuller hoos oss en klook politicus som mächta subtiligt weet distingvera emelan jus patronatus acqvisitum et ex gratia regia donatum; Men iagh swarer thär till af Paulo, Si ex gratia, jam non ex iure, alias gratia non esset gratia. Ey heller troor iagh att en

Digitized by Google

Christianus Rex, som ratione officii är och bör wara patronus och nutricius Ecclesiæ må eller kan gifwa samma ius ifrån sigh åth någon annan. Här till kommer thet, att om hwar frälses man, then säthesgård hafwer i sochnen skal hafwa jus patronatus, och thet så widt extendera som the wele, alt så behöfwes ingen episcopus, inthet consistorium, vthan the måste thär egenom tillijka medh heela församblingens wälstånd förfalla. Jagh beder för denskuld tiänstligen Ed. Högw:ter wille migh hoos H. K. M. eller them som H. K. Mtz vices nu i Rijksdagen förträdha emoot mina anklagare förswara, synnerligen Christina Brahe[1] som lijtandes på sin Brodher, migh aldramäst vnsagt hafwer.

2. Finnes fuller af herrskapet som mycket hedersampt contribuere till körkians opbyggelse och prydhna, men största delen af Adelen som slätt inthet thär till göre, och likwäl inthet willie tillijka medh Bönderne weta af dagzwärken till körkian eller Prästegårdzbygnadh. Att sådana måtte bindas thär till bådhe för sina Säthesgårder så wäl som landbönder hiälpa till Körkio och Prästegårdz byggnadh, och kennas widh sin deel af körkiogårdz balken.

3 Är och beklagande att i alla Bondekörkior äro Adelsbänkiarna så ofatte, starkotte och 2 eller 3 alnar bredhe att the borttaghe mycket rum i körkian, them androm i församblingerne till förfång. Item i Chorerne finnes opbygde grafwar, att the måge jämnas med golfwet.

4 Begärer iagh ock tiänstligen E. Höghw:ters betänkiande om the hiönelagh hwilkes makar blifwe befängde af spetälske, och gifwas i hospitalet, om icke the som obesmittade äro effter 4, 5, eller 6 åhrs förlopp måge träda i annat giffte. Här hoos oss är en vng karl, hwilkens hustru hafwer warit 9 åhr i Spetalshuuset, och han hafwer i medhle tijdh fallit twå gånger i hoordoms last. Thet kan iu ingen förhopning mera wara att the mera kunne byggia äcktenskap tilhoopa, ty hon är civiliter mortua. Är iagh tå gudh att iagh skulle kunna dödh och lijff gifwa, säger Israels konung 2 Reg. 5, 7. Hwadh nu Gudh hafwer åthskilt synes migh att menniskior inthet kunne mera sammanfogha.

5 En difficultet faller migh ännu i minnet att Greffwar och Frijherrer, i Österbotn synnerligen, vnderstå sigh att draga Sochnar ifrån trivial Scholarna, och tilägna them pædagogis vthi de Städer och Sochnar som när nogh ligga widh Scholarna. Somblige, såsom i Kimitho Frijherrskap, inneholla åhrligen domkörkio tönnorne nu allredho öfwer 10 åhr. Vthi Brahestad hafwer Grefwen tagit af Sochnes Salo diäknepenningarne ifrån Vhlo Schole 130 dr, och låter sin Fougde dem opbäre och gifwa pastori i Brahe stadh til löhn. Vthi lika måtto låter ock Herr Göstaf Baner sin Fougde opbära diäknepengarne af g. Carlby Sochn, ifrån Nyie Carlby trivial Schole och gifwer them en pædagogo vthi g. Carlby. Thetta skref iagh i Åbo widh mit af reesande die Conv. Pauli 1660.

[1] Kristina Brahe född 1609, änka efter fältmarskalken, riksrådet Åke Tott († 1640); dog 1684.

Digitized by Google

Nu förnimmer iagh här vthi Brahestadh, att H. Gr. Exc. Rijkz drotzen hafwer låtit tagha diäknepenningarne af Cajane Sochnar 220 dr och gifwit them till Cajane Schole, thär nu inthet flera diäknar äro än 3 eller 4, thär egenom Vhlo Schole kommer mycket af sigh. Ifrån Wiburgh hafwer H. Nde ock förmått 3 store Sochner ifrån Wiburgz Stifft som ränte diäknepenngar widh 800 dr. Om nu alle Grefwar och Frijherrer skole så få pro arbitrio disponera, kan inthet annars ware, än att Trivial Scholarne måste förfalla. Jagh hoppas att E. H:wörd:ter migh här vthinnan assisterandes warder och sådant wäsende hoos H. [K. Mt] förekommer. Och befaller här medh Ed. Höghw:ter samptligen och synnerligen Gudh Alzmächtigh til alt önskeligit wälstånd, och förblifwer

Ed. Högh Erewyrd:ter

Vthi Brahestadh vthi heemreesan den 25 Febr. 1660.

till åhra och tiänst
så länge iagh lefwer
Joannes Elai Terserus.

C. M. Schybergson.

Utdrag ur en brevväxling mellan C. F. Rotkirch och S. F. von Born.

(Forts. o. slut.)

Den 6 april 1825 skriver Rotkirch till v. Born bl. a.:

Det är en hel historia med Lewanders[1] afsked. Hans döttrar äro i synnerlig grace hos Gen.gouverskan, hvilcket ej fruarne Mante[2] och Walléen, omöjeligen kunna fördra, emedan de vilja ensamme modellera henne och behålla henne endast för sig och sina döttrar som en utmärkt heder. — Lewander, som ej tänkt på afsked (han sjelf omständeligen sagt Herman [Wärnhjelm] tilgången) får innan grefvens resa till Petersburg från flere händer, emissarier naturligtvis, att han borde tänka på retraite och kunde göra den högst förmånlig. Han förvånas, men tar uniformen på och går till Mante. Efter en tjänlig inledning om Mantes kännedom af hans nu mera förstörde kroppsfaculteter och sinnesbräcklighet, såsom en följd af hans avancerade ålder, och hvaruppå han ej kunnat undgå att sjelf också fatta uppmärksamhet, yttrar L. att han nog tänkt på lämpeligare plats för hans ålder, också sökt, men ej lyckats (:han sökte Willebrands lagsaga som Falck feck:) och har nu mera ej apparence därtill; men svälta kunde han ej och visste ingen utväg att hederligen komma ur spelet. — Mante, som redan af toffeltaktiken blifvit vederbörligen uppspelt och troligen har i sickte att få sin son, åtminstone til en början, som biträdande referend.secret., högg prompt uti: »ja, men det vore ej

---

[1] D. Levander, referendariesekreterare, f. 1763, † 1836, avsked 30 dec. 1825.

[2] Greve C. E. Mannerheim, v. ordf. i senatens ekonomiedepartement.

Digitized by Google

så illa gjort: jag styrcker er til att fort fara i denna föresatts, och kan det stärka den att jag nästan lofvar er att få behålla hela lön i pension. Lew.-[ander] högg in med hänryckning och sade att han ej kunnat vänta sig en så stor lycka: (:L. skall vara några 60 år gammal:) M a n t e: »Nå, då lägger ni väl in om afsked och flyttar från Helsingfors» Ja på ögonblicket herr grefve, sade L. — Så stodo actierna då Mante reste. Vid grefvens återkomst sade Mante L.: »Nu har jag så beredt att ni kan vara säker på afsked med hela lön och gif genast in afskeds memorialet. Men hvar tänker ni sedan bosätta er»? Tiläfventyrs i Borgå sade L. »Nej! Det duger ej: I Tavastehus eller Björneborg, där man lefver för billigast. Under det Wärnh.[jelm] var i Helsingfors lade Lewander in om afsked och så fort har sällan gått med någon ansökan. Den ingafs, togs i öfvervägande, justerades, underskrefs och expidierades på en dag med senatens enhälliga tilstyrkan af bifall til hela lönens bibhållande. Nu kan detta ock vara en politik af Mante, som sjelf vill behålla hela lön af platsen i Åbo och emedlertid skuffa L. för sig. L. hade sagt, får jag bara afsked på sätt begärt är, så gör jag huru jag vill med bortflyttningen ty jag har både egit hus och många enskilta affairer här; och efter mina flickor råkat komma i synnerlig grace hos gouverneurskan så kunde hända att hon ej släpper dem härifrån. — Ett värckeligt spectacle hade varit när fruarne Mante och W.[illebrand] togo afsked af gouverneurskan då hon skulle resa til Petersburg. Par dar förut gofvo de ut att de voro inviterade ensamme til souper hos henne och gingo dit samt, efter de sutto så länge qvar, också blefvo qvarbjudne; men i momenten skickade gouverneurskan efter fruarne Ehrnström, Ehrnrooth och mamsellerna Lewander, hvilcket för nåderna var ett dunderslag. Då de skulle draga bort blef scen utaf; de greto aldeles bitterligen jemte sina döttrar, omfamnade henne och kyste äfven gen.gouverneuren, så att alla blefvo högst förundrade, samt hade adjutanterne frågat fruarne Ehrnstr. & Ehrnr., hvarföre de ej greto. — Gouv.skan säges ha förundrat sig öfver hvad de höga fruarne egentligen vilja henne; ty intet går jag, intet dansar jag dem i lag och altid ha de något att anmärka på mig.

I brev av d. 18 maj skriver Rotkirch bl. a.:

— — — Du lärer minnas, att Willebr. skrifvit til mig och meddelade Mantes glädje — det måste varit hemskt och bittert — öfver att han rest från Peters. utan att få någon grace. Nu har likväl ett litet antal af blott 7 à 8 gracer på en gång träffat honom, men säges M. ändå vara missnöjd, i synnerhet däröfver att ej någon rikt besatt dosa också utföll. — Gracerne äro sannfärdeligen: Wladimir placquen, 1000 ducater til utrikes resan i sommar, värckl. v. ordförande, taffelpengar såsom sådan, 3 månaders permission alla somrar utom semestern, så länge dess dyra lif räcker, afsked med h e l a lön från höfd. platsen i Åbo, att denna lön härefter altid skall utfalla efter 1824 års markegång, som är ovanligt hög i anseende til hööpriset, samt att dess dotter fådt chiffren, kan hända förspörjes ännu

Digitized by Google

flere gracer datzu. — Ingen af våra correspondenter här omtalar Klink:s Wladimir 3dje. — — —

— — — »för att icke säga mer, yttrar sig v. c:n[1], så svälter folcket i de norra provincerne, då de utkorade frossa af statens medel. Klink.[owström] i senaten? Ett 0 til därstädes, men enhet skall vinnas för att stadga det för fäderneslandets väl uprättade Oligarkiska väldet. Jag trodde så visst att v. B.[orn] skulle få detta län, men liguan är starkare än hvilcken föresatts som hälst. Genom en sådan namnlös handling mister kanske vår stat en af sina bästa embetsmän i landet; ty man har sagt mig att v. B. tar afsked. Jag får icke mera svar, hvarcken på mina framställningar i enskilta eller allmänna affairer, hvaraf jag tydeligen ser att plan är lagd att jag skall undan, och bättre begär jag ej heller. v. H.[2] får mycket att inberätta, ty i commissionen talar jag sanningens språk för att bevara universitetets och medborgares rättigheter. Följden däraf m. m. har redan blifvit, att 2ne de aktningsvärdaste af denna corps, i sina kamraters namn, ålagt mig med de förbindligaste termer icke lämna dem m.m.m. De hafva rätt lärt känna mig».

Nu min hjertans bror, står himmelsvidt olika til in die papieren än förr. Stats secret., klok, välviljande och väl kännande personerne, agerade förr och kunde prononcera sig, men h:r Z.[3] vill nu alt ha sig förbehållit. Det påstås att han ifrigt arbetar på att få R.[4] störtad, för att sedan med sin kära Mante, bockaren, lycksökaren och egoisten, styra oss efter behag och efter piska. Någon skall ha hört honom yttra: är jag här i 5 år, så skall jag nog ta hund ur finnarne och skola de vara incorporerade med Ryssland;» men se därtil är herrn ändå för korrt i rocken. — Jag har redan skrifvit för mycket, då jag ej kan vara okunnig om spioneri och brefs öppnande hos oss.

— — — Skulle han nog djerft säga dig att det är Kejsarens bestämda vilja du bör qvarstadna, så tro det ej. Var käck och beslutsam för Guds skull. Mod och ifver för den goda saken blir snart vårt enda skyddsvärn emot despotens kramningar. — — — A[minoff] yttrar: »Om v. B:s framtida bestämmelse, sedan han lämnat Uleåborg har jag platt intet hört. Kanske kommer ibland andra sällsamheter äfven den att inträffa att man ej försöker använda honom. Lyckligtvis kan han lefva oberoende, men staten kommer alltid att sakna en duglig och förtjänt embetsman.» — — — v. c:n är bös och ej underligt. Hans Atte[5] som af g.

---

[1] Vice-cancelleren, J. F. Aminoff.

[2] L. G. v. Haartman, medlem i Kommittén för de finska ärendena, ²/₂ 1825 ministerstatssekreteraradjoint.

[3] Generalguvernör Zakrevskij.

[4] Ministerstatssekreteraren Rehbinder.

[5] Friherre Adolf Aminoff, J. F. Aminoffs andre son, f. 1806, sergeant vid 1:a finska infanteriregementet.

Digitized by Google

gouv. fådt bestämt afslag genom gen. Ehrnr.[1] att åtfölja pappa til Pommern hoppas han få Kejsarens tilstånd därtil: »skulle jag emot förmodan äfven där få afslag; — en far att under e g e n ledning medtaga sitt barn — vet jag i ett så vidrigt fall hvad jag är skyldig mig sjelf och mina barn. Min permissions ansökan är skickad till Warschau. Du känner väl jäsningen i Helsingfors och som sprider sig åt alla landsändar. Masquen har fallit af vår g.g. och despoten visar sig i full dager. Senaten är nu i tillfälle att visa om den förtjänar nationens välsignelse eller tvärtom. Mannerh. skall vara nedslagen och bekymrad; så dags. Man anser honom vara skulden til alt m. m. Mågen härstädes synes äfven sätta sourdine på sitt högmod. Tyranner i allmänhet äro usla, fega så snart det aldrig så litet tar emot. — Flere torde följa Walléen. Ibland annat säges det vår despot skall låta införa c o n d u i t e l i s t o r så väl bland vår militaire som civil staten. Sådant passar för slafven, men icke bland ett fritt och uplyst folck. Skall man äfven underkasta sig den vanäran! Måtte vår välsignade Kejsare bli uplyst om alt, så uteblir icke hjelpen. Eljest ser mörkt ut. O! mitt fädernesland och våra barn! ! ! hvilcken framtid i sigte! !» Sanna och ädla patriotiska utgjutelser. Du må sjelf göra alla vidare reflexioner. — — —

A. Ehrenström skriver d. 23 maj bl. a.:

— — — Ryktet om de bekymmersamma förhållanden, som nu inträdt emellan den sjelfrådige och oböjlige gen.gouv. och senaten, lärer hafva redan hunnit till Uleåborg, och der, som annorstädes, förorsakat en rättmätig oro. Försöket att på en egen, emot utkomne författningar stridande inconstitutionel väg, meddela Kejserl: befallningar, och föreskrifva deras skyndesamma efterlefnad, är så betänkligt, att det icke kunnat, utan djupaste känsla af fäderneslandets derigenom upkommande fara, af senaten anses. Senaten har också vid detta tilfälle visat sig värdig Monarkens förtroende, sina landsmäns aktning, samtidens och efterverldens fordringar; men naturligtvis retat en man, som, med mycket inskränkta moyens, dock formerat sig ett oinskränkt begrepp om sin oinskränkta magt, och ansett den vara i civila mål af lika beskaffenhet, som en generals öfver sin brigade, eller sin division. En annan gång mera om detta för alla finska medborgare så vigtiga ämne. — — —

D. 25 och 28 maj skriver Rotkirch till von Born (delvis avtryckt i anförda uppsats i Finsk Tidskrift sid. 269 och år 1884 i Nya Pressen N:o 16):

— — — Den präktiga Ehrnström yttrar i förtroende, som jag dock vill meddela dig, efter ej sports att bref härifrån til Uleåborg öppnas, att senaten samlades d. 9 maij i stort plenum för att rådgöra öfver g.g:s skrifvelse. »Dessa märkvärdiga 5 skrifvelserne föredrogos i följande ord-

[1] Generalen G. A. Ehrnrooth, divisionschef f. finska militären.

Digitized by Google

ning, alla börjande därmed, att vid g.g. underd. föredragning d. 16/28 martij hos Kejsaren, H. Exc, framstält det ärende hvarom skrifvelsen handlade, och att H:s M:t bifallit framställningen, samt anbefallit g.g. att meddela senaten sitt höga beslut: 1o I anledning af en redan utaf gr. Steinheil gjord hemställan, som förblifvit utan all åtgärd, anbefalles nu senaten att afgifva und:t yttrande, huru vida personer af grekiska trosbekännelsen kunna anställas i finska statens tjänster, hvarvid H:s Ex:ce anförde de skäl, hvilcka böra föranleda tillstyrkande af ett sådant anställande. ——— 4o Meddelad befallning om införande af conduite listor i Finland, såsom i Ryssland, hvaruti hvarje person, från den lägsta til den högste, skulle ibland annat anteckna om han blifvit afstraffad, och om han kände språk i synnerhet det ryska samt andra vetenskaper, hvilcka uttryck icke kunde höras utan att sessionens gravité rubbades. 5o Meddelade ordres att alla landsvägar i landet skulle upmätas och förses med ryska verststolpar, efter ritningar, som landsh. i Wiborg meddelat. — Efter upläsandet af dessa skrifter som kommit til senaten på en så ovanlig väg, och i en form stridande emot alla instructioner, så väl för senaten, som g.gouv. och finska comittéen, utvisades föredraganden och protocollisten, då senaten, för att fatta sitt beslut, fortsatte sina öfverläggningar sub secreto, hvarföre jag [ej] kan nämna något om resultatet, åtminstone ej ännu; men bör dock trösta därmed att pluralitetens var värdigt finska medborgare, som med den djupaste vördnad för Monarken förenar kärlek för fäderneslandet.» — Fege uslingar funnos såleds, finner du lika med mig, och bli desse nog noterade och brännmärkte. »Så mycket kan jag i förtroende tillägga, att procuratorn denna afton å embetets vägnar, enligt senatens önskan, personligen gjort H:s Ex:ce föreställningar emot detta för våra författningar aldeles främmande expeditions sätt af Kejsarens vilja; men den stolte herrn förblef orubbelig i sin öfvertygelse att han handlat som en rättskaffens g. gouv., och ibland annat sagt, att om en så hög embetsman icke feck kungöra til efterlefnad H:s Maj:ts befalningar, så behöfdes här ingen gen. gouv.: hvaruppå procuratorn svarade, att om g.gouv. ägde magt att så förfara, skulle ock ingen senat behöfvas. Han anmärkte ock att ett sådant behandlingssätt skulle oundvikeligen bereda ett djupt och allmänt missnöje, i hela det hitintil så lyckliga storfurstendömet. Döm om den obehagliga position, hvari vi finna oss. Den person [Mannerheim] som genom sitt kryperi och lycksökeri anses hafva hufvudsakeligen bidragit til vår närvarande ställning är nu försatt i en bekymmersam belägenhet, väl vetande att han blifvit ett föremål för allas hat, och är nu sjelf beröfvad det förtroende han så ifrigt och på alla andras bekostnad, uteslutande sökt förvärfva och en tid åtnjutit. — Ännu äro icke de så länge uteblifne expedit:ne från Warschau ankomne.»

Adolph[1] hvars bref hitkom med resande, omnämner ock, ehuru mera

[1] Friherre Adolf von Willebrand, ledamot i finska kommittén, president i Åbo hovrätt.

Digitized by Google

compendieust, de 5 skrifvelserne til senaten och vidare »hos vederbörande i Helsingfors, mig och andra sin Monark och sitt fäderneslaud värckeligen tilgifne embetsmän har såleds stora bekymmer upstådt i anledning af g.g:s sätt att behandla våra affairer, hvarpå han nu gifvit eftertänkelige exempel. För otroligt skulle det kunna anses, men beklageligen utom alt tvifvelsmål. Jag hoppas att vederbörande å ena sidan med lugn moderation och värdighet skola traitera i fråga varande ärender, men å den andra icke underlåta, att i nationens namn med sanning och värma framställa sina tanckar. — Utom det att hvad på detta sätt blifvit senaten meddelat rakt strider emot den marche, som monarken sjelf, genom instruction för finska committén föreskrifvit, förekommer ock den första frågan, om ryska embetsmäns anställande i landet, som tydeligen strider emot vår grundlag, och hvarföre man icke eller bordt vänta att en sådan fråga skulle väckas. Lika oförmodat det öfrige; men vämjeligt att conduite listor skola införas m. m. Redan känner allmänheten hvad i förestående måtto är å bane, och man väntar med bestörtning, nedslagenhet och oro, utvecklingen af allt detta. Så mycket jag förmått har jag sökt lugna sinnena i den fulla öfvertygelse att den ädle Alexanders afsigt aldrig kan vara att tilvägabringa någon ändring i grundlagarne, eller förändra den marche för våra ärenders behandling Han i sin vishet funnit godt att fastställa. För stats. secret. måtte noticen om hvad til senaten emanerat vara högst påkostande. Naturlig är den allmänna inquetuden. Jag ser dock än icke alt så mörkt som v. c:n och mången annan, emedan jag aldrig kan hysa tvifvelsmål om vår hulda Monarks välvilja, hälst jag icke vet på hvad sätt vi kunde til den grad hafva försyndat oss, att vi därigenom, såsom nu synes, skulle hafva ådragit oss obehag. Med afskedsansökningar, lika liet som med sprunderier och att upröra himmel och jord, likasom med v. c:n inträffar, uträttas ännu platt intet. Tids nog att stryka på foten, då man finner att intet godt mera kan uträttas och att bibehållandet af våra lagar, vår constitution och nationlighet äro saker utan all betydelse. Därintils» (:du märker huru han uptagit Walléens ferma beslut:) »måste väl hvarje rättskaffens patriot stå på sitt ställe, förqväfva enskilte små missnöjen, men oblygt säga sanningen då man därtil provoceras.» — — — Nu til v. K., som altid sjunger ur en så tranquil och nöjd ton, samt då aldrig vill eller kan meddela något dugligt i hvad sak som hälst. — Blott 3ne skrifvelser til regendan ordar han om korteligen med det laconiska tillägg: »Om ett och hvarje af hvad härstädes innom kort tid försports vore mycket att säga. — — — Hvad slutet må blifva skal väl i sinom tid blifva närmare kändt. Walléen är en käck och i alla afseenden en värdig procurator.» Såsom hörande til firman Mante och såleds prisande samt tagande hans Gudomlighet i försvar, säger friherren: »Nog har man velat debitera M:hm att hafva opererat i åtskilliga ämnen, hvars oförmodade resultater nyligen kommit i dagsljuset; men efter min fullkomliga öfvertygelse äger han visst däri icke den minsta del.» — — —

Digitized by Google

——— Från Adolph: Nog har H a n[1] fådt alfvarsamma remonstrationer, i anledning af hvad h a n i sin vishet och efter nya former låtit emanera, men uptagit dem fier, dock höfligt, och förklarat sin öfvertygelse vara, det h a n icke öfverträdt gränserna af sin myndighet samt att han icke hade däremot, att framställning om hvad som förelupit skulle hos Monarken äga rum, som ej heller af vederbörande underlätes. Svärdet är således dragit och följderna må blifva huru som hälst: emedlertid ha våra» (:A. undantar ingen, men har jag flere gångor nämnt för honom senatens p l u r a l i t é. Ej just osäker berättelse upger 2ne cujoner och dålig månsar, nemligen sjelfva grefven och v. ordf. samt Hisinger [J. W. f. 1767 d. 1843], — »talat sanningens oförstälda språk och sökt försvara helgden af våra lagar och författningar, för hvilcka de blifvit satte till närmaste väcktare» (:man tror sig veta att Falck synnerligen käckt stådt på sig, talt en hel tima, superbt, men skarpt och rigtadt emot Mante, som hade varit påtagligt, ehuru han ej nämndes:) »Aldrig kan jag föreställa mig annat än att sådant hos vår ädelmodige beskyddare skall väcka upmärksamhet och nådigt afseende. Ehuru man vill soutenera det som skedt tror jag dock att h a n önskade alt sådant vara ogjordt. Öppenhet, köld och värdighet i handlingssätt hafva de våra ådagalagt.» Hör! nu går det för långt med h o n o m: »Vid communication af några befordrings ärender, skall högst sällsamma förklaranden ägt rum. H a n skall yttrat serskild mening emot senaten och därjemte låtit förständiga, att senaten ensamt skulle ansvara om de utkorade personerne icke upfyllde sina åligganden.» Nu får såleds senaten i affairer ej tänka olika med honom och magstarkt att h a n tror sig bättre än senaten kunna och jugera om embetsmäns duglighet här. ——— Jag har bref ifrån v. c:n (A) som är aldeles desperat, och utgjuter sin galla på flere sidor, men ett och det samma: ibland annat: »hvem skulle förledet år trodt h o n o m bära djefvulen i sitt hjerta. Antingen är h a n galen eller auktoriserad därtill som tiden får utvisa. Kanske är detta bara ett f ö r s ö k att känna oss på pulsen, om vi äro nog fega att godvilligt underkasta oss att bli incorporerade, jämnade med slafven.»

D. 1 juni fortsätter R. (förut delvis avtryckt i N. Pr. årg. 1884 N:o 16):

——— I förrgår kl:n ½ 4 hitkom g. g. jemte dess maka och logerade sig tillsamans hos aptekaren, där eljest blott H a n jemte Buttkoff skulle bo. E n s t u n d d ä r e f t e r å k t e j a g t i l h o n o m (:ehuru då och sedan e. m. och nätter förbistrat skral af colique och i går natt aldeles besatt, så att jag ej sof en blund, men nu igen litet bättre så länge det räcker:) och bemöttes likasom förra året med mycken artighet. Det kokade dock i mig och hade talet fallit på annat än resa, min sjuklighet,

[1] Generalguvernören.

väderlek m. m., så hade jag ej kunnat tilbakahålla satirer, kanske glåpord. Han trodde ej utan Kejsarens lof kunna våga sig från Torneå til Avaxaxa, efter det skall åkas öfver svänska sidan, oaktadt du kunde ge skjutshästar på stationerne men generalskan låter han resa dit. Mamsell Carolina Lewander är med henne. De åto från societeten i går och i dag och är hon jämmerligen restrött, så att hon ännu ej varit utom sina rum. Jag och Wärnhjelm gjorde henne visite (:Herman kom efter mig:) i går kl:n ½2 och sedan jag gådt bordt hade landshöfdingskan kommit och bedt henne til sig til i dag middag. Jag bad redan i förgårs g.g. äta thorsdags middag hos mig och lofvade serskilt invitera generalskan, som jag ock gjorde i går. — — —

Nu til någon fortsättning af det vigtiga i brefvet af d. 28 maij. — Jag har åter från den ovärderliga Ehrnst.[röm] af d. 23 maij. — »Senaten, säger han, har i anseende til de nya förhållanden emellan den och g.g., visat sig värdig sin bestämmelse och värdig nationens billiga anspråk. När min bror blir fullkomligen underrättad om tildragelserne, kan du icke undgå att vara nöjd med senaten, och äfven med din tjenare och vän, som haft det ärofulla updrag att upsätta på franska språket den beslutne adressen til Kejsaren, att renskrifva den med egen hand, att, sedan den blifvit af alla senatens ledamöter, 17 st. undertecknad, försegla den och skrifva utanskriften, hvarefter den i går blef afsänd directe til H:s M:t under omslag til stats secret., med begäran, att skyndesamt fortskaffa den.» De skulle ej haft Ehrnst. nu, hvilcken, oberäknat sina ypperliga patriotiska känslor och tänkesätt, possederar så fullkomlig språkännedom, j:te af behagen i de dipplomatiska formerne, stilen och det precisa, som utan omsvep fattas promt, klart och tydeligt. — »För att undgå all misstanka om ränker och intriger, lämnades aftonen förut en af mig tagen copia af denna adress genom senatens bägge vice ordförande, til g.g. sjelf, som får sysselsätta sig därmed under sin resa. Positionen är critisk. Med inquietude afbidas utvecklingen. Emedlertid täckes bror behålla för sig sjelf och höfdingen, hvad jag om adressen berättat. — Ännu äro inga af de på g.g. enskilda föredragningar upsatte expeditioner från Warschau återkomne; men väl andra uppå stats secret:s under resan gjorde hemställanden. Flere motgångar har den mäktige herrn redan erfarit i de mål han föredragit, som då blifvit bifallne, men sedermera återkallade. Han lärer icke vara vid goda vätskor. — Gref M:hm är derouterad. Hans inflytelse hos g. g. är utplånad. I dessa omständigheter har han åter funnit för godt att närma sig til mig och gjort mig 2 morgon besök innom 24 timmar, de första i mitt hus på 7 månaders tid. I går e. m. gjorde han äfven en visite hos min hustru. Jag önskar att ingen landshöfdinge måtte fjäska öfver höfvan för g.g., ty därigenom vinnes ingen ting utan skadar mera.» Herman har från Fred.,[1] att också guffar[2] stådt synnerligen på sig, och i conclaaven

[1] Fredrik Wärnhjelm, referendariesekreterare, † 1878; Herman Wärnhjelm, landshövding i Vasa, † 1830.

[2] J. M. Krook, senator, sedermera verkl. statsråd, † 1828.

Digitized by Google

eclaterat en skön fosterlands känsla samt prononcerat sig värdigt, som man knapt kunde tro honom om, och tillika med flere yngre som haft starka saker att anföra, tagit bladet ur mun på par st. som tycktes vilja jämka och componera, men hvilcka, då de märkte hvad klockan var slagen, promtissime instämde med de andra til alla delar, hvarföre adressen blef enhälligt underskrifven, som är det mest fägnande för oss, och ger mera kraft åt adressen samt betager hos Monarken all coupçon att sçisme existerar ibland oss. För öfrigt ha vi flere particuliariteter, som kunna vara sanna eller osanna, vanstälda eller öfverdrifna. Stickaeus[1] är artig ock vill ställa sig in, men en person att akta sig före. 3 gångor begärdes han af g.g. med på resan innan senaten gaf honom; ty flere fakta finnas att det är en lumpen och —— persedel. ———

D. 4 juni skriver R. återigen:

——— Du blir förundrad att höra följande: Efter slutad middag i thorsdags hos mig bad h a n mig in med sig i cabinetet (:Alex. Armf. som tolk:) och började ytterligare tala om nödvändigheten för mig att resa til Carlsbad. J a g: efter E. E. med alfvare vill tractera ämnet, så får jag säga, att jag ej är emot att göra en sådan resa, men att mina moyens ej tillåta den, hvarföre jag också ej tänker däruppå. H a n: kostnaden blir min sak: Jag önskar blott veta om presid. sjelf är hugad för resan samt ville jag ha läkarens yttrande däröfver. J a g:, begripande att han ej talade meningslöst, sade mig tro att nyttan af en resa til Carlsbad ej vore stor, om man ej en längre tid uppehöllt sig i de varmare climaterne. H a n: Jag har sjelf varit til Carlsbad, reste dit 1822, uppehöll mig där och i dess environer mer än ett år och har befunnit mig ganska väl därefter. Presid. bör resa från Finland, t. e. i maij månad nästa år, och ej återkomma förr än i sept. året därpå, hvarigenom 2ne somrar begagnas til brunsdrickning. Resan kostar visserligen, men kan också depensen bli måttelig. Minst 1200, men ej mer än 1500 dukater, skall jag söka procurera därtill. J a g: E. E. mening är såleds att H:s M:t Kejsaren bör påkosta resan, och i det fallet blir Kejsarens nåd mig ganska dyrbar. H a n: så, och så bör det ske. J a g: E. E. har sjelf, utan ringaste anledning af mig gjordt propos och blir resultat där af, så kan jag ej annat än tillika med min famille vara högst erkänsam emot E. E. och H:s M:t Kejsaren; men aldrig har jag begärt någon grace för mig själf och gör det ej, hvarcken genom E. E. eller någon annan hos Kejsaren: H a n: det är en stolt caractere och klappade mig på sidan. J a g: en sådan caractere har jag altid haft. ——— Då hofrätten i förrgårs om afton en corps upvagtade H:s Ex:ce, kallades jag genast in och hade ett långt och lifligt samtal med h o n o m. ——— H a n berömde ytterligare hofrätten och sade j a g: då vi upfylla våra pligter emot Kejsaren och fosterlandet, hoppas jag att vi tilvinna oss h:r g. g. approbation. Vår trohet och tilgifvenhet för Kejsaren är gränslös och komma vi altid också att älska och estimera dess härvarande representant, om han

[1] J. F. Stichaeus, ref. sekr., senare landshövding, † 1853.

Digitized by Google

söker vidmagthålla våra lagar och författningar, som Kejsaren så heligt försäkrat skola få vara i orubbad helgd. Vi äro ytterst måne om alt hvad oss tilhör och är Finland ett constitutionelt land, olika i det fallet med Ryssland. — Sättet för e. e. att bli afhållen i Finland är att troget vaka öfver hvad oss tilhör, och (:härvid kunde jag ej supprimera mycken värma:) jag lägger nu detta på Ert hjerta i fall Ni håller af Finland, m. m. som jag nu mera ej så noga minnes. v. presidenten kallades in under samtalet och hörde en stor del däraf. — — — Dricksvaror ha vi blott haft, rödt vin och porter samt en bouteille hvitt lent vin för H:s Ex:ce också för andra, men en bout. mallaga vin för henne som hon endast dricker af. Sedan bjöds omkring til dessert vin något sött vin muscat och champagne til skålar. Blott 2 skålar ha vi proponerat, en för honom och en för henne, så punkt. H a n s skål drickes först. Lika i alt har varit hos Herman och mig, ehuru han också lät bjuda omkring af det godá madeira vinet som jag ej gjorde. En god stund äro de vanligen qvar efter måltiden. De äta kl:n 3, och samma dag middag ges har du ingen annan tilställning — — — Als inga bålar ha vi haft. Fin liqueur kan bjudas sedan de stigit upp från bordet innan caffée drickes. — — — Några talrickar eller skålar med confect hade vi på bordet, men ej russin och mandel, som skall anses simpelt. Midt för bordet placerade jag henne til höger om mig och midt emot mig min hustru med H:s Ex:ce til höger om sig, så gjorde ock Herman. Ferm uppassning bör vara och af karlar. Vi började ej måltiderne med soppan utan på vårt vanliga, finska vis. Måltids supen bjudes omkring på brickor, kanske litet bränvin och liqueur ihopblandat åt damerne, ehuru hvarken H:s Ex:ce eller nåden taga någon måltids sup. — — — Ytterligare har jag från den förträffelige Ehrnstr[öm] af d. 27 maij, och kan han nu ej just ha mycket att meddela. »Gr. Mannerheim, säger E. är rest till Willnäs med aldeles förändrade ton och tänkesätt i anseende til den sjelfrådige styresmannen, som nu mera icke vill begagna hans råd. Genom det nu antagne nye tungomål, åsyftas en fullkomlig rentvättning från förebråelserne öfver den förra allmänt kända bedröfveliga inflytelsen, och genom skarpa smädelser öfver tolken, Alex. Armf., söker att invalidera de berättelser han möjeligen kan komma att göra öfver hvad han har sig bekant om förutgjorde insidieusa insinnuationer om saker och personer. I detta beteende, äfvensom i Gr M:ms närmande til mig efter 7 månaders afbrott af alla personella relationer oss emellan, igenkänner man hans allmänt kända och efter omständigheterne sig böjande politik, hvars rätta grund är den fullkomligaste egoisme. Hans son har väl 1sta rummet på protocoll secret. förslaget efter hans fullmagt med tour och befordringsrätt, men en äldre ändå recommenderad, dock undanröjde senaten denna olägenhet genom underd. hemställan om förökandet af protoc. secret:s tjänsterne i senaten med t v e n n e, så att hvar expedition skulle erhålla sin egen, en messure, billig i sig sjelf, länge omtalad, men altid motsagd, ända til dess fråga blifvit om Gr. M:heims son. I allt spörjes nu värksam håg att befordra egna och de sinas fördelar, och den ådagaläggcs med all

Digitized by Google

erforderlig finess och skicklighet. Behöfvas, til ändamålet vinnande osanningar så nyttjas de utan betänklighet. — — — Min hustru ber mig tillägga angående maten, att 10 à 11 rätter hade vi med bakelse och geléer och en rätt åts före soppan; för öfrigt bör ingen affaire göras af maten, som anses indifferent. — — —

I ett brev av d. 8 juni ingår åter ett skarpt bedömande av Mannerheim, infört i Finsk Tidskrift a. a. sid. 259.

Generalguvernör Zakrevskijs länge förebådade besök i Uleåborg jämte maka egde rum d. 15—20 juni, därunder landshövdingen bl. a. höll en stor middag för dem (ensamt vinerna kostade 600 riksdaler).

Den 18 februari 1825 hade v. Born avlåtit till Rehbinder en skrivelse med anhållan om avsked från landshövdingposten i Uleåborgs län, den 18 i följande månad hade han genom generalguvernören insänt en till monarken riktad formlig avskedsansökan, men först d. 25 jan. därpåföljande år — alltså efter nära ett års dröjsmål — beviljades avskedet. Detta dröjsmål var förknippat med en strävan att förmå honom att avstå från sin föresats eller åtminstone kvarstanna i statstjänsten på någon annan plats, och det sätt varpå denna sak bedrevs av vederbörande bidrar på ett rätt intressant vis att belysa de förhållanden som rådde mellan Rehbinder, Zakrevskij och en del andra inflytelserika personer.

D. 9 mars 1825 besvarade R. brevet med v. B:s anmälan om sin önskan att få avgå från sin post:

— — — Utaf herr landshöfdingens och riddarens den 18. februarii n. st. till mig aflåtne bref, har jag med ledsnad inhämtat, det herr landshöfdingen är sinnad att söka entledigande ifrån dess innehafvande landshöfdinge-embete. Jag har underrättat herr general-gouverneuren, generaladjutanten Zakrefsky om denna herr landshöfdingens afsigt: och ehuru herr general-gouverneuren, liksom jag för min del, billigat de skäl, som förmått herr landshöfdingen till detta steg, har hans exellence likväl lofvat antingen söka öfvertala herr landshöfdingen att icke lemna en tjenstebefattning, vid hvilken herr landshöfdingen rättmätigat de förhoppningar Monark och medborgare fästade vid herr landshöfdingens befordran till densamme, — eller ock proponera herr landshöfdingen att emottaga någon annan för dess economiska och andre enskildta förhållanden lämpligare beställning, hvarigenom herr landshöfdingen utan större uppoffringar af enskilda fördelar, kunde fortfara att egna sig åt Monarkens och fäderneslandets tjenst och dymedels utvidga sine redan förvärfvade anspråk på deras erkänsla. — — —

Digitized by Google

Huru denna »personliga» behandling av frågan gestaltade sig under Zakrevskijs besök i Uleåborg, framgår av S. F. von Borns d. 1 juli till Rehbinder avlåtna brev, i huvudsak så lydande:

——— Dagen efter dess ankomst hit från Wasa omnämnde H. E. sig hafva för Kejsaren framvisat det underdåniga memorial jag öfversändt till Hans Exellence och hvad Kejsaren dervid yttrat skulle g. gouv. säga mig men icke förrän efter retouren ifrån Torneå, hvarförinnan han önskade att detta ämne icke blefve vidrördt. Återkommen derifrån sistleden måndag, behagade h. e. tisdags aftonen kl. 9, då jag var kallad, förklara; att hans exellence hade fått det nådiga uppdrag, att söka engagera mig qvarstadna på min plats och ville således höra alla de skäl, hvarpå min önskan att lemna tjensten grundade sig. Då jag utvecklade desamma fann hans ex. dem väl ganska billiga, med hänseende till min här innehafvande tjenstebefattning, men ansåg, att de borde förfalla om jag blefve i nåder nämnd till ledamot uti Kejserliga senaten med tillökning uti appointement derstädes såsom en ersättning för frångående lands höfdinge lön, och serskilt nådigt tillåtelse, att nästa år få söka förbättra min helsa, hvarföre ock hans e. offererade en sådan plats och ville till detta nådige förtroende hos Hans K. M. underdånigst föreslå mig. Med tacksamhet besvarade jag det smickrande anbudet af en så viktig och ärofull befattning, hvilken äfven kunde synas i enskild måtto fördelaktig för mig, men tillkännagaf derjemte, att jag varit militaire, blott i denne egenskap uppfostrad, ock att ehuru landshöfdinge tjensten härstädes öpnat för mig en bana att efter mina krafter samla någon del af en bristande erfarenhet och alldeles felande insigter, dertill jag för att kunna någorlunda svara emot vår ädelmodiga Monarks nådige afsigter för landet samt förvärfva regeringens godkännande af mina åtgärder, nödgats göra ansträngningar som haft skadligt inflytande på mitt hälso tillstånd, och härmed sökt upprätthålla mig intill denna tid, då de vigtigaste angelägenheter, som för orten förefallit nu vore bragte nära ett önskat mål, så är likväl denna erfarenhet otillräcklig att fylla måttet af de kunskaper som blefve mig nödige för deltagande uti ärender, som tillhöra Kejserlige senatens behandling och afgörande, och skulle jag handla orätt, om jag åtoge mig ett kall som egen medvetenhet upplyser mig att jag saknar förmåga att bestrida, och fördenskull bör frugta att icke kunna rättmätiga den förhoppning Monarken ägde att fästa vid mitt utnämnande uti Kejserlige senaten. Dessutom voro väl mine affairer temmeligen gode, men att jag har skuld, som genom närmare vård om min landthushållning borde afbördas till befordrande af fem Barns väl och framtida bergning, hvarföre jag och förnyade min förut gjorda begäran om nådigt afsked från tjensten och hoppades att återgåendet i det enskilte lifvet icke skulle betaga mig tillfälle att vara ett kärt fosterland till någon nytta.

Herr general gouverneuren täcktes derpå yttra sig: Hans Majestät Kejsarens nådiga vilja är visst ingen annan, än att hvar och en vid sådant

Digitized by Google

fall följer sin öfvertygelse, men Kejsaren skulle önska att herr landshöfdingen vid sina år ännu ej måtte upphöra att vara fosterlandet på ett mera verksamt sätt gagnelig och ogerna vill eller kan jag anmäla Ert bestämda beslut att lemna tjensten, hvilcket skulle kunna se ut som Ni vore missnöjd med styrelsen, och jag proponerar Er således att emottaga Landshöfdinge platsen i Åbo län. — — —

Härpå svarar högeligen överraskad Rehbinder egenhändigt som följer:

St. Pettersburg den 17/29 julii 1825.

Välborne herr landshöfdinge och riddare!

För hr. landshöfdingens ärade skrifvelse och dess mig bevista vänskapsfulla förtroende får jag äran betyga min förbindligaste tacksägelse.

Med den öppenhjertlighet jag, i alla afseenden, är herr landshöfdingen skyldig, kan jag icke neka att jag med yttersta förundran erfarit det general gouverneuren erbjudit hr landshöfdingen transport till Åbo län, ehuru H. E. under dess sednaste vistande i hufvudstaden, i Kejsarens egna händer öfverlemnat en skrifteligt uppsatts, deruti han recommenderar en annan person till nämnde lhges embete, och ehuru h. e. officiellt underrättat mig att H. M. gillat detta val. Då jag sedan den tiden hvarken haft föredragning eller emottagit någon befallning af Kejsaren i detta ämne, känner jag icke annat än hvad g. g. sjelf på ett så bestemdt sätt förklarat så väl skrifteligen till mig som munteligen till den omnämnde personen. Under öfverläggning med gen. gouv. ang:de landets allmänna angelägenheter voro vi ense derom att hr. lhn borde anmälas till ledamot i K. S:s Ec. Dep. samt att hr lhn skulle preveneras derom. Den mening jag då yttrade och hvilken jag ännu fortfar att hysa var grundad på en öfvertygelse om hr. lhd acktningsvärde förtjenster såsom medborgare och embetsman samt om nödvändigheten att i vår locala öfver- styrelse placera män med skickelighet, verlds kännedom och de ädlare tänkesätt, hvilka, jag tvekar ej att säga det, åtfölja födseln och en deraf följande bildning. Jag äger inga skäl att smickra hvarken den ena el. den andra, intet interet att se h:r lhn häldre senats ledamot än styresman i Åbo län. På mitt hedersord kan jag försäkra att jag för ingen del, önskar att H:[aartma]n erhölle nämnde län, så mycket mindre som jag genom en sådan utnämning komme att sakna ett af mig altid värderadt biträde, men han hade sjelf gjort sina anspråk gällande. De understöddes af hans svär far[1] och då g.g:n såsom l.höfdingarnes närmaste förman på det högsta gillade detta project, så hade min opposition varit utan alt ändamål. Emedlertid har g.g:n, vid insändandet af h:r lh:s afskeds memorial icke yttrat någon mening utan förklarar blott att hr lhn, som vägrat emottaga ledamotskapet i senaten, önskar att få Åbo län el. afsked. Vid sådant förhållande kan jag icke på förhand säga hvad beslut H. M. finner godt att vidtaga,

[1] Greve C. E. Mannerheim.

allt hvad jag kan lofva är at h:r lh:n icke skall ohördan placeras i senaten. Det är mig angenämt att ännu en gång upprepa, uttrycka min erkänsla för det vänskapsfulla förtroende h:r lhn bevisat mig vid detta tillfälle och då jag utan förbehållsamhet svarat deremot hoppas jag att innehållet af detta bref må blifva oss emellan, äfvensom jag försäkrar om min discretion. Med fullkomligaste högacktning och sannaste tillgifvenhet har jag äran framhärda herr lh:s och riddares ödmjuke tjenare.

Rob: H. Rehbinder.

Härvid blev frågan tillsvidare beroende, för att i början av påföljande år lösas i den av Rehbinder redan antydda riktningen.

Emellertid hade von Born som vanligt givit sin gode vän Rotkirch del av vad som i saken passerat, bl. a. i ett brev av d. 23 aug., därur följande såsom komplettering till ovanstående förtjänar antecknas:

——— När jag sista aftonen före hans afresa såsom jag förut noga omordat refuserade anbudet till senaten, tillade jag, att då jag vore så lycklig att anses nyttig på någon plats i det kära fosterlandet, skulle jag också gerna framdeles använda mig i fall så passade sig och jag finge förut retablera min hälsa samt se om mine affairer, men att des käl jag anförde giorde det alldeles omöjligt för mig att med öfvertygelse att där gagna nu gå i senaten. — Han tog åter genast til ordet, satte sig på stolen och yttrade med den vänligaste mine: »H. M. K. nådige vilja är visst ingen annan än att hvar och en följer sin öfvertygelse när också eget väl är i fråga, men Kejs. skulle önska att T. vid sine år ännu ej måtte upphöra att vara fosterlandet på ett mera verksamt sätt gagnelig och ogerna vill jag, intet heller kan jag anmäla Ert bestämde beslut att lemna tjensten, hvilket skulle se ut som Ni vore missnöjd med styrelsen. Jag proponerar Er således att emottaga Åbo län, derest Monarcken anförtror Er detsamma hvilket embete Ni icke bör frukta att kunna förvalta, en plats där allt innom Finland förenar sig som kan vara nödigt för er hälsas förbättrande äfven på sjelfva stället, och för edra barns uppfostran, samt således allt hvad uti enskilt måtto för Er är af den största vigt. Svara mig huruvida T. finner sig vid att gå til den platsen.» Morbror föreställer sig lätt min förundran Armf(elts) som tolkade var icke mindre än min. G. g. som märkte att propositionen var så oväntad för oss bägge begynte skratta deråt och Armf. skrattade också hjerteligen öfver sin egen surprise och min, innan han ännu hann öfversätta den långa meningen till slut. Jag måste också sjelf skratta åt hela saken och åt de nöje passagen gjorde g.g. — Jag anhöll då att h.e. icke måtte finna underligt om jag blef öfverraskad af ett anbud af sådan beskaffenhet, som jag vågade tro att icke skulle kunna göras någon sedan i hela landet var allmänt känt att ifrågavarande plats vore antingen besatt eller destinerad åt någon viss, och att jag ej kunde neka mig den uprigtighet, att yttra, det jag vågade till och med tvifla på sjelfva

Digitized by Google

möjligheten för mig eller någon annan att få den, ifall den verkeligen för närvarande vore ledig eller nära att bli det. Jag sade ock att jag i detta ögnablick icke ägde någon heligare pligt, än att, (i anledning af h. e. yttrande att skulle det se ut som jag vore missnöjd med styrelsen för det jag var obenägen qvarstadna i tjenst) be g. g. vara försäkrad om min gränslösa tillgifvenhet för H. M. Kejsaren min erkänsla för ertedt nådigt förtroende och min tacksamhet mot regeringen uti landet af hvilken jag erfarit mycken välvilja och öfverseende med min oerfarenhet och af hvars omsorger, genom understöd och goda inrättningar, rundeliga anslag m. m. det län jag styrdt liksom hela landet njutit så mycket godt, hvilket i högsta grad lättar en höfdings bekymmer och bringar till det inre välstånd som h. e. sjelf tyckt sig finna under sin resa här i allmänhet och varit dermed så nöjd. För sjelfva hans anbud betygade jag naturligtvis särskild min tacksamhet — och gaf allt tillkänna min förundran huru det kunde ens göras. — Han tillät gerna att jag talte uprigtigt och okonstladt och tyckte om det. G. g. svarade då. Länet är icke bortgifvit ännu — de som tro sådant ha orätt däruti, och intet blir det heller så snart bortgifvit att ju icke Ni kan hinna nämnas därtill och det tror jag mig kunna försäkra Er. Jag giorde flere inkast, såsom om den större svårighet att förvalta det än andra län, om de pretentioner såväl regeringen som själfva länet har på den platsens innehafvare dem jag icke kunde rättmätiga, om befattningen med så mycket inqvarterad millitaire, comitteer m. m. som jag ej ägde förmåga reda mig med, att jag behöfde resa till Sverige kanske längre på ett år främst för min hälsa, att tjensten där förestås af en så förtjent man som Wallenius, hvilken om ock H.[aartman] icke vore ämnad dit, e gärna kunde förbigås och ägde så stora anspråk framför mig och många andra, att man känner det Kejsarn icke tillåter lhdinge embeten mera än 3 månader sköta höfdinge sysslor, att jag icke skulle kunna få någon vicarie under min frånvaro. Han: alt det där gör ingenting, länet blir nöjd med T: — Där är god millitaire och i Åbo en skicklig beskedlig commendant som håller policen i ordning, W:s får platsen ej framför Er, och låt alt det öfrige bli min sak — — — — — Han tillsade mig ytterst att för ingen menmiskja omorda hans anbud och frågade om han kunde lita derpå — Jag sade då, att jag hoppades det vara mig tillåtet underrätta stats secret: baron R. om det anbud h. e. gjort mig, såvida jag ansåg det för min skyldighet att jag också då afskedsmemorialet ingick till h. e. särskilt tillskrifvit b: R:der, redan litet därförut. — Nej det önskar jag att T. icke gör hvad Å. län beträffar, ej nämner ett ord derom; men Ni bör visst skrifva till stats secret, att jag velat öfvertala, stadna qvar här, och att jag offererat Er plats i senaten, men att då Ni vägrat bäggedera, har jag tillsagt Er att jag skulle anmäla det hos Kejsarn och att Ni ägde afbida H. K. M. — nådiga decision till ert afskedsmemorial (som officiellt af mig insändes). — — —

Dessa egendomliga förslag med sina speciella förbehåll tilltalade dock icke v. Born, som ställde sig avvisande till dem och icke heller

Digitized by Google

försummade att om det förefallna underrätta Rehbinder. Tydligt var ju, att Zakrevskij genom att erbjuda den avgående Uleåborgslandshövdingen posten i Åbo, om vars disponerande på detta sätt han dock alls icke mera själv kunde vara säker, framför allt ville bereda Rehbinder och den med honom likatänkande Mannerheim en förtretlighet — oberoende av hur mycket han därmed kunde skada sin föregivne skyddsling. Detta var även Rotkirchs åsikt om saken, vilken han uttalade i ett brev till v. Born av den 31 augusti. Det heter här i övrigt:

Att saken för all del ej skulle bli känd af stats secret. var naturligt och bevisar den dåliga harmonien dessa herrar emellan, utan att de i hufvudsakelig mått o dra ett, kan ej gå oss väl. R. tog för mycket för sig under Steinheils tid och får nu pligta därföre. Att en g. g. också har att säga något är ganska tillbörligt, och tar han för sig, förmena vi honom det ej, blott han ej vill vända upp och ned här och visar sig vara landets vän, så vidt Monarken ock är det och hans politique tillåter serskilt traitement än dess andra isolerade stater få erfara. — — —

I ett brev av d. 14 sept. återkommer Rotkirch ånyo till samma sak och säger här om Zakrevskij: »Han är så uppfödd i det militaire och tror så går an i alt, tils han föragtas af alla eller bryter nacken af sig.» Och han fortsätter: »Att R. ej vill mista v. H. från sin sida, tror jag om jag vill. Kanske R. är så blind att han tror v. H. vara sig tillgifven, men v. H. och Mante ha länge i mjugg arbetat få R. ur brädet, och v. H:s orgueil känner inga gränser.» — —

Av Rotkirchs följande brev äro de viktigaste i huvudsak kända genom tidigare, i det föregående citerade publikationer.[1] —

Den 17 april 1826 gjorde v. Born sitt inträde i senaten, avlade tjänsteed och intog säte bland dem, som enligt Ehrenströms uttryck voro »$^1/_{18}$dels kejsare» i Finland. Och då Mannerheim trött på Zakrevskijs intriger den 1 mars erhållit begärt avsked från ledamotskapet i senaten, blev v. Born nu omedelbart ekonomiedepartementets t. f. viceordförande. Från hans korta senatorstid, som upphörde redan med sommaren 1828, finnes dock beklagligtvis så gott som ingen korrespondens i behåll. Synbarligen har den brevväxling han därunder förde med Rotkirch avsiktligen och på ömsesidig överens-

[1] Artikeln i Nya Pressen 1884 nr. 16 (förf. av V. M. v. Born) och M. G. Schybergsons märkliga uppsatser Finsk. Tidskr. årg. 1897, tom 43.

Digitized by Google

kommelse förstörts. Ett par brev av R. ha dock som av en händelse räddats undan förgängelsen och erbjuda även delvis ett större intresse.

Den 9 april 1827 skriver Rotkirch sålunda:

— — — Göstas (v. Kothens) gossar arta sig alla och bli således nyttige, om ej för fäderneslandet, så för det stora riket; ty ungherrarne och pappa sjelf anse detta land aldeles för trångt för slika genier och talentfulla. Du tänker, ser jag, i den vägen som jag och är mig kärt att ha någon medhållare, bara dina gossar så ock tänka i framtiden. Ett artigt partie finska ädlingar, eller circa 400, som redan äro expatrierade. Aldrig här i verlden håller vår lilla statskropp länge ihop, utan stryker in i universum, så det hurrar efter, genom vår egen medvärkan, då hvar man likväl borde med händer och tänger arbeta däremot och därigenom också söka bibehålla någon aktning af förra moderlandet. Det begrinar oss redan och får snart föragta oss. — — —

Ett brev skrivet den 27 januari 1828 med anledning av A. H. Falcks upphöjelse den 12 i samma månad till viceordförande i senatens ekonomiedepartement visar åter Rotkirchs vana att yttra sig skarpt om de flesta av sina samtida:

— — — Redan vid förra thorsdags posten skref Adolph om Falks & Edelheims uphöjelser samt Klinkowströms placque[1] och tillägger Gösta [v. Kothen] nu, att h:r Buttkoff ock fådt slikan grannlåt. Jag gratulerar dig som nu slipper ofantligt mycket bryderi och ansvar som åtföljer den som står i spetsen för Eocon. och kanske lämnar kära bror i höst allt bestyr; ty ändå är som det kan att komma dit som främst och sedan reculera, för det en annan nu äger Hans Nåds förtroende i högre mått. Ej mindre än 6 senateurer klef h:r Falk nu öfver, och har troligen alt sedan Mantes retraite viserat däråt. Mycken skickelighet och ljust hufvud kan ej bestridas honom äga, men — — och als icke persona grata i landet. — — —

Utan saknad lämnade v. Born i juli 1828 senaten efter att under sin verksamhet här gentemot generalguvernör Zakrevskij ha intagit en helt annan hållning, än denne ursprungligen trott sig kunna göra sig förhoppning om. Redan mycket snart hade Zakrevskij för övrigt insett sin felslagna beräkning och rättat sitt förhållande därefter.

P. O. v. T.

[1] S:t Wladimirsordens 2:dra klass m. stora korset.

Digitized by Google

Översikter och granskningar.

SVERIGES DIPLOMATI UNDER KRIMKRIGET.

Detta ämne utgör föremål för skildringen i prof. *Carl Hallendorffs* nyss utkomna bok med den något styva och med hänsyn till innehållet alltför vida titeln: »*Oscar I, Napoleon och Nikolaus.* Ur diplomaternas privatbrev under Krimkriget» (Stockholm, Hugo Geber, XII+441 s., 20 kr.). Författaren, som en längre tid varit sysselsatt med studier rörande novembertraktaten och Ålandsfrågan, har i detta arbete velat giva en orienterande framställning av det allmänna politiska läget såväl inom som utom Sverige i syfte att sålunda teckna en bakgrund för den svenska diplomatiens verksamhet under krigets förlopp. Efter en översikt på halftannat hundratal sidor om Krimkrigets allmänna gång och västmakternas försök att först locka Sverige till aktivt deltagande i kriget och, då detta icke genast lyckades, begagna sig av dess slutligen framkallade krigsbenägenhet såsom ett hjälpmedel till fredens ernående, meddelar förf. på de följande trehundra sidorna ett rikt urval av brev ur den enskilda korrespondensen mellan några av de i situationen initierade personerna. Det mesta utgöres av brev från svenske ministern i Petersburg general Gustav af Nordin och kabinettssekreteraren, sedermera utrikesministern Albert Ehrensvärd till kabinettssekreteraren och svenske ministern i Wien, sedermera statsministern Ludvig Manderström; till dem ansluta sig några brev, växlade mellan amatördiplomaterne Knut Bonde, Nils Barck och A. L. Lilliehöök, samt ett par dagboksanteckningar av general C. G. Löwenhielm. Breven äro grupperade i kronologisk följd kring vissa i översikten behandlade märkligare »episoder» och avse att göra läsaren närmare förtrogen med stämningarna bland statsmännen och intrigerna bakom de politiska kulisserna.

Såsom känt är, fortbestod det vänskapliga förhållande mellan Sverige och Ryssland, som inletts genom vad man plägat kalla för »1812 års politik», under Carl XIV Johans hela regeringstid och ännu inpå det första årtiondet av Oskar I:s regering. Nu och då ägde störingar rum, som hotade med svårare förvecklingar; särskilt voro den s. k. Finnmarksfrågan och Rysslands med anledning därav

Digitized by Google

framkallade yrkande på ett område vid Varangerfjord för finska och lappska fiskares räkning egnade att framkalla oro och irritation i sinnena. Men i huvudsak kvarstod intimiteten regeringarna emellan. Det var därför inte att undra på, om man efter krigsutbrottet gjorde sig i Ryssland förhoppningar om vissa medgivanden från Sveriges sida, såsom de svenska hamnarnas stängande för de mot Ryssland allierade makternas flottor. Men å andra sidan var det av vikt för västmakterna att vinna Sveriges understöd för de krigsoperationer, som deras flottor utförde i Östersjön med dess vikar. Gentöver lockelserna och pressionerna intog emellertid konung Oskar, försiktig och betänksam politiker som han var, till en början en avgjort neutral hållning. I december 1855 utsände den svenska regeringen — och efter samråd med henne även den danska — till de intresserade makterna i Europa och Amerika noter, i vilka hon proklamerade fullständig neutralitet. Denna åtgärd väckte stort misshag hos kejsar Nikolai I, som var nog oförsiktig att inför general Nordin uttala sina farhågor för den svenske kronprinsens ryssfientliga sinnelag och att till konung Oskar rikta yrkanden på förändringar i deklarationen, som icke hade annan påföljd än att de stötte konungens neutralitetsvilja. Detta kom västmakterna till godo, vilka till det yttre låtsade tillfredsställelse med Sveriges hållning, men på våren och sommaren 1854, efter flottornas ankomst till de nordiska farvattnen, ivrigt bemödade sig om att, såsom kejsar Napoleon och hans utrikesminister uttryckte sig, locka den svenska regeringen till något komprometterande steg för att sedan driva henne till aktivt deltagande i kriget på de allierades sida. Den engelska utrikesministern Clarendon frestade med antydningar om Finlands återerövring och kejsar Napoleon gick rakt på sak då han genom sin minister i Stockholm och tvenne hemliga agenter besporde konung Oskar, huruvida och på vilka villkor han var benägen att biträda förbundet mot Ryssland för att hämnas de olyckor, som tidigare övergått Sverige. Frestelserna understöddes av kronprins Carl, som, enligt C. G. Löwenhielms berättelse, längtande efter »verklig krigsära», ivrigt yrkade på krigsoperationer mot Finland, samt av opinionen inom en del av pressen och befolkningen, som i förhoppning om en stundande uppgörelse med österns barbarer på ett demonstrativt sätt gav tillkänna sina sympatier för krigspolitiken. Enligt gammal beprövad taktik, som bjöd att inför egna undersåtar och utlandet överskyla rent materiella och andra egennyttiga krigsmål med ädelmodiga motiv, framställdes från västmakternas sida kriget såsom ett folkkorståg till tyranniets fullständiga krossande, ett det civiliserade Europas frihetskrig mot det barbariska Ryssland, frihetens svurne fiende, som begått övervåld mot det svaga Turkiet. Och dessa högt förkunnade lärosatser funno större eller mindre tilltro isynnerhet i liberala kretsar i Sverige, som närmast längtade att

Digitized by Google

befria Finland från det ryska oket. Det sattes, såsom förf. yttrar, i gång en stark påtryckningsapparat för att med diplomatiska och militära medel och genom en krigslysten folkopinion förmå konungen att lämna sin reserverade hållning.

Apparaten utövade också sin verkan, ity att konungen, som var mycket känslig för de populära opinionerna, började överväga möjligheten av neutralitetspolitikens uppgivande. Utvidgades kriget från ett orientaliskt krig till ett europeiskt med syfte att förminska det övermäktiga ryska inflytandet och överlåta Finland åt Sverige, var han villig att taga ett ingripande från Sveriges sida under överläggning. Men han åtnöjde sig inte med de allierades svävande löften, utan fordrade såsom villkor bestämda förbindelser om tillräckligt understöd. Genom Manderström lät han den franska ministern veta, att han var villig att frångå neutraliteten och ansluta sig till västmakterna under villkor 1:o att dessa sistnämnda genom konvention förklarade att krigets mål var Rysslands återförande till en ställning, som var mindre hotande för Europa, att Finland återförenades med Sverige och att tillräckliga stridskrafter uppställdes för uppnåendet av dessa syften, 2:o att Österrike, som intog en vacklande hållning, förmåddes att biträda konventionen och 3:o att freden slöts efter gemensamt avtal mellan alla i förbundet deltagande makter.

Dessa villkor, som visa att konung Oskar, trots alla lockelser och påtryckningar, behöll sitt huvud kallt, befunnos emellertid alltför dryga för att kunna antagas, och då de allierade flottorna, av vilka man i Sverige väntat sig vida större bragder, lämnade Östersjön utan andra resultat än Bomarsunds förstöring och en hop sjörövardater i de finländska kuststäderna, inträdde en reaktion i krigsivern. Neutralitetspolitiken fortsattes sålunda till stor missräkning för de liberala kretsar, vilka i sin naiva tro på tillvaron av ädla och oegennyttiga motiv i västmakternas krigspolitik fortfarande drömde om ett nationernas korståg mot det tsaristiska Ryssland, men till mer eller mindre oförställd belåtenhet för de gamla ryssvännerna och de efter materiell vinning hungrande näringsidkarne, som lika fördomsfritt sålde förnödenheter åt ryssen som åt engelsmannen och fransosen. För de sistnämnde var kriget vad de danska mammonsdyrkarne funnit det sista kriget vara: »det lille söde Krig».

Emellertid upphörde icke påfrestningarna. Den krigiska opinionen fick ny fart bl. a. genom utgivandet av sjette delen av Schinkels bekanta »Minnen», med dess vidlyftiga skildringar av 1812 års allians med Ryssland och det s. k. familjefördraget mellan kejsar Alexander I och Carl Johan, vilka ansågos avslöja det svenska konungahusets intima beroende under det ryska, och pressagitationen utsträcktes till utlandet, särskilt till Frankrike, där man sökte stimulera sinnena

Digitized by Google

till förmån för »den skandinaviska frågan», d. v. s. för de svenska intressena. På konungen, vars neutralitetspolitik uttolkades som ryssvänlighet, utövade allt detta den verkan, att han än mera drogs åt aktionspolitiken, dock med vidhållande av anspråken på effektivt understöd av västmaktstrupperna. Men nu inträffade det fatala, att de allierade i sin tur visade sig mycket reserverade. Visserligen voro de intresserade av Sveriges anslutning till deras förbund, och de meddelade Sveriges sändebud löften om rundliga subsidier, men de drogo sig för att ingå på förbindelser rörande större truppavsändningar till Finlands erövring, som den engelska utrikesministern förklarade att var önskvärd men icke kunde göras till ett fredsvillkor. Och vad som var det mest irriterande: de officiella framställningarna i alliansfrågan upphörde alldeles; på den föregående vältaligheten följde för en tid en ihållande tystnad. Oroad av denna besynnerliga vändning och fruktande att alldeles gå miste om krigets vinster, beslöt då konung Oskar, såsom förf. anser, efter överläggning med general Löwenhielm att sondera särskilt det franska kabinettets avsikter i fråga om Sverige. Men i stället för att överlåta utredningen åt den officiella representationen, varmed det vid denna tid var tämligen klent beställt — svenske ministern i Paris greve Gustav Löwenhielm, som varit med år 88 ren, närvarit vid mordet på Gustav III och fungerat såsom Klingspors generalstabschef intill slaget vid Siikajoki, var numera en över 80-årig avsigkommen radotör — begagnade sig konungen av några hemliga agenter — Knut Bonde, Nils Barck, A. L. Lilliehöök och den förstnämndes engelska hustru — för att komma underfund med kejsar Napoleons hemlighetsfulla avsikter. Resultatet av de nybakade amatördiplomaternes något ridikyla beskäftighet blev en tämligen obehaglig överraskning, enär det visade sig, att den franska regeringen alls inte var så pickhågad för större operationer i de nordiska regionerna, icke ens efter det Sveriges benägenhet för en krigisk samverkan tydligen framträtt. I England fortfor krigsivern ännu med full fart, men i Frankrike begynte krigströttheten att utbreda sig, och kejsar Napoleon, som samtiden tillskrev vittgående planer, ansåg sitt och Frankrikes behov av »gloire» mättat genom Sevastopols fall. I stället för att, såsom den liberala opinionen i Sverige och numera även konung Oskar väntat sig, ingå på en allians, som skulle lett till nya, för dem själva föga gagnande vidlyftigheter, funno de allierade på att binda de förenade rikena, Sverige och Norge, vid sin intressepolitik genom att utlova garanti för deras territoriella integritet i händelse av anfall från Ryssland. Idén utgick från kejsar Napoleon. Enligt förf:s nog så plausibla teori räknade denne sluge realpolitiker ut, att Sverige—Norge icke skulle göra svårigheter vid en överenskommelse, som utan några motprestationer lugnade farhågorna för ryska ingrepp i Finnmarken, samt att å andra sidan

Digitized by Google

underrättelsen om konventionen skulle övertyga den ryska regeringen om de förenade rikenas slutliga övergång till de allierade och därigenom öka hennes benägenhet för fred. Fördraget med Sverige—Norge, som tidigare avsett att betjäna de allierades krigssyften, skulle nu befordra fransmännens fredslängtan. Engelska regeringen, som kanske icke fullt invigdes i den franska intrigen, men plötsligt fått i sitt huvud att Ryssland kunde i Finnmarken anlägga ett nytt Sevastopol, gav sitt samtycke, den svenska konungen jämte hans konselj mottog anbuden med tillfredsställelse, och den 21 november undertecknades den s. k. novembertraktaten, vari Sverige—Norge förband sig att icke avstå något område eller några fiskerättigheter till Ryssland, medan västmakterna förbundo sig att skydda de förenade rikena mot angrepp från Rysslands sida.

För konung Oskar tedde sig traktaten såsom inledningen till en aktionspolitik mot Ryssland följande vår, och han styrktes i denna uppfattning under överläggningarna med den mycket omtalade marskalk Canrobert, som vid samma tid anlänt till Stockholm med uppdrag av sin herre att — vid sidan av sin officiella mission, framlämnandet av hederslegionens storkors — meddela upplysningar om den militära situationen samt diskutera planen för större krigsoperationer i norden — men utan att ingå på några avtal. I medlet av januari 1856 hade konung Oskar en rådplägning med sin gamle vän general C. G. Löwenhielm, varvid han meddelade att de finansiella förberedelserna för kriget mot Ryssland blivit klarerade. Men redan följande dag mottog han från general Nordin telegrafiskt meddelande om att Ryssland samtyckt till de av västmakterna genom Österrike framställda fredspreliminärerna. Medan man i Sverige drömde om krigsoperationernas fortsättande hade således i själva verket i allsköns hemlighet fredsaktionen börjat, och den drevs av kejsar Napoleon trots Englands motsträvighet fram med sådan fart, att redan de sista dagarna av mars freden undertecknades i Paris. Efter vad general Nordin berättade, hade underrättelsen om traktatens ingående kommit som en högst obehaglig överraskning för kejsar Alexander och greve Nesselrode, vilka misstänkte tillvaron av hemliga artiklar och ansågo Sverige färdigt till brytning. Enligt vad Nordin vidare hade att förtälja, var traktatens följande verkan den, att den i väsentlig grad påverkade kejsarens beslut att ingå på fredsunderhandlingar. Därmed var det ock slut med planerna på det av opinionen omhuldade och även av konungen numera påtänkta korståget till Finlands skiljande från det ryska väldet.

Konung Oskar hade uppenbarligen förts bakom ljuset av kejsar Napoleons sluga statskonst. Han hade nogsamt skött sitt spel med omtanke och klokhet — kanske med alltför stor försiktighet vid det avgörande draget —, men i likhet med så många andra hade han, i

Digitized by Google

brist på tillräckliga informationer om stämningarna i västerlandet och under trycket av inhemska dagsopinioner, blivit duperad av vackra agitationsfraser och frestande förespeglingar för framtiden. Alldeles utan tröst och soulagement lämnades Sverige dock inte. I sammanhang med fredsfördraget avgav kejsar Alexander en förklaring, vari han, såsom det hette, för att tillmötesgå de franska och engelska monarkernas önskningar förband sig att framdeles icke anlägga några fästningsverk eller andra militära etablissement på Åland. På svenskt håll, därifrån idén utgått — den torde först uttalats av Carl Hochschild, envoyé i London — hade man tänkt sig eftergiften från ryskt håll ännu mer vittgående. I en skrivelse till kejsar Napoleon hade konung Oskar hemställt om att de åländska öarna måtte överlåtas till Sverige eller förklaras neutrala under västmakternas och Sverige—Norges skydd; först i tredje rummet, såsom ett minimum, föreslogs förbud mot fästningar på Åländska öarna och Finlands kuster. Det var inga blyga pretentioner konungen framställde, men de erbjödo en ganska stor prutmån, som också begagnades. Vad som vanns var emellertid en mer än tillräcklig kompensation för Sveriges kompletta passivitet under krigets gång och för övrigt var det egnat att tillfredsställa alla parter, icke minst ålänningarne, vilka under och närmast före det sista världskriget haft sorglig erfarenhet av det ryska befästningssystemet. I vad mån det svenska erövringsbegäret då — såsom i våra dagar, då man inte ens riskerat en integritetstraktat — kunde motiveras och överskylas med tal om ålänningarnes egna önskningsmål, nämnes inte. Icke heller framgår det, huru vidsträckt statsrättslig betydelse förf. tillmäter kejsar Alexanders förklaring. Men då förf. kallar den för ett internationellt avtal, kunde man tyda detta som en anslutning till den under senare tid från svenskt håll lancerade tolkningen, att den varit bindande även i fråga om Rysslands förhållande till Sverige, vilket ju, lindrigast sagt, är mer än dubiöst. — I fråga om novembertraktatens preservativa betydelse för Sverige—Norges integritet ställer sig förf. ganska skeptisk. Åtminstone betvivlar han, och sannolikt med all rätt, att kejsar Napoleon skulle ett ögonblick reflekterat på realprestationer, om sådana påkallats. Mer än den dubiösa novembertraktaten betydde, enligt hans mening, för Sveriges politiska trygghet Rysslands allmänna svaghetstillstånd efter kriget.

*

Efter den korta översiktliga framställningen av Sveriges förhållande till de krigförande makterna publicerar förf., såsom redan blivit nämnt, ett vidlyftigt material till krigsårens historia, hämtat ur några mer framträdande diplomaters enskilda korrespondens. Under rubriken »En diplomat på permissionsresa »meddelas brev till L. Manderström från svenske envoyén i Petersburg G. af Nordin,

Digitized by Google

som under hösten 1853 och vintern 1854, således under en synnerligen kritisk tid, företog sig en av hans landsman mycket klandrad resa till södern för att sammanträffa med sin sjukliga fru. Breven vittna icke om någon synnerlig skarpsynthet eller djup information i fråga om den politiska situationens utveckling, men göra genom sin form och sin ton ett behagligt intryck på läsaren. I kapitlet »På Gottland i juni 1857» avtryckas några brev från Alb. Ehrensvärd, belysande konung Oskars resa till Gottland i och för inspektion av försvarsanstalterna på ön. I följande kapitel »I Petersburg under kriget» möta vi åter brev från Nordin, som vid sidan av den officiella korrespondensen redogör för vännen Manderström för en mängd enskildheter rörande förhållanden och opinioner inom de officiella kretsarna i Petersburg, för stämningen i Finland o. s. v., jämte det han uttalar sina mer eller mindre djupsinniga betraktelser över tidshändelserna och framtidsutsikterna. I kap. »Kulissintriger och franska stämningar» meddelas varjehanda tillägg rörande den i Paris arbetande tämligen löjliga svenska amatördiplomatien och i den sista avdelningen »Mellan novembertraktaten och freden» erhålla vi ur Nordins och Ehrensvärds brev till Manderström dec. 1855—mars 1856 intressanta upplysningar om de intryck novembertraktaten och därefter Frankrikes fredsanbud gjorde i Ryssland samt om de omplaceringar inom Sveriges utländska representation, som företogos år 1856 och som närmast följde av regeringens beslut att sent omsider rappellera från Paris den ålderdomssvage Löwenhielm.

Det kan icke komma ifråga att ingå på en närmare redogörelse för de svenska diplomaternes förtroliga meddelanden, som med stor fördel kunnat i betydligt större utsträckning inarbetas i texten. Därtill är innehållet alltför växlande och splittrat. Endast en i samlingen nu och då framträdande fråga må här beröras, den som angick Finlands återförening med Sverige. I denna punkt intogo nämligen Nordin samt general C. G. Löwenhielm, av vars dagboksanteckningar några meddelas, en från opinionen i Sverige avvikande hållning.

Den sistnämnde var, som nämnts, en äldre herre, vars verksamhet var begränsad till den militära tjänsten, men som ofta kallades till enskilda rådplägningar med konungen och prinsarne, när viktiga politiska frågor skulle beredas eller avgöras. Efter hemkomsten plägade han i form av ett protokoll eller promemoria anteckna eller låta anteckna för framtida bruk diskussionens detaljer. I de anteckningar han lät nedskriva efter de första konferenserna, i juli 1854, berättar Löwenhielm, att fråga var om eventuella operationer i Finland, som livligt förordades av kronprins Carl, medan han bestridde dem på det bestämdaste, både av politiska och militära skäl. Enligt hans mening borde man nöja sig med förvärvet av Åland, men erövringen av Finlands fastland ansåg han stöta på stora svårigheter

Digitized by Google

och, om den lyckades, medföra i framtiden samma olyckor, som tidigare åsamkats Sverige av föreningen med Finland. Enligt vad Löwenhielm inhämtat, hyste finländarne ringa sympatier för förnyandet av denna förening och till följd av sina nationella egenskaper skulle de bliva svåra att styra. Ännu aldrig, påstod Löwenhielm, hade han sett någon finne »disciplinär eller ens tapper», men »envisa, inbilska och otidiga» voro de. Inte ens en union var att förorda, ty unionen med Norge hade alldeles tillräckligt lärt, vad besvär en sådan kopulation kunde medföra. Däremot ansåg Löwenhielm, att Finland borde avskiljas till en egen självständig stat under europeisk garanti och såsom kärna i en stark Östersjöstat. Huruvida Löwenhielm senare förändrade sin mening vid diskussionen om novembertraktaten, vilken han i likhet med konungen betraktade såsom inledningen till krigiska operationer, nämnes inte.

General G. af Nordin var likaledes emot en återerövring av Finland för Sveriges räkning, och han ställde sig dessutom, till skillnad från Löwenhielm, mycket reserverad gentöver hela krigspolitiken. Han var, försäkrade han, ingen ryssvän, men han hade uppfostrats i Carl Johans-tidens politiska åskådning och utom att han under en tioårig vistelse i Petersburg kommit på mycket god fot till de högre ryska kretsarne, bl. a. till kanslern Nesselrode, hade hans sympatier för Ryssland stärkts genom giftermål med en rik arvtagerska ur den ryska aristokratien. Med bekymmer iakttog han försöken att draga Sverige in i kriget, som han antog bliva långvarigt, och han gladde sig åt konungens kloka och lugna hållning, på samma gång han för Manderström framhöll, hurusom den ryska regeringen bemödade sig om att inte giva Sverige anledning till missnöje eller brytning. Tidningen om sprängningen av fästningsverken vid Bomarsund och Hangöudd fyllde hans svenska hjärta med fröjd; han förmodade, att Ryssland icke vidare skulle utföra några befästningar på Åland, och därmed hade enligt hans mening Sverige, utan några uppoffringar från sin sida, kommit till ett högst önskvärt resultat av kriget. Men han ogillade skarpt engelsmännens sjörövardater i de finländska hamnarna, som han fann oförklarliga och ovärdiga »en stor nation, som skriker jämt om andras bristande civilisation». Enligt hans mening hade Sverige ingen anledning att inblanda sig i kriget, där dess roll skulle bliva högst otacksam, synnerligen som de allierade efter all sannolikhet icke komme att sända tillräckliga hjälptrupper till Finlands erövring och man hade all anledning förmoda, att de vid fredsslutet skulle uppoffra Sveriges intressen. »Ehuru jag tror mig vara så god svensk och patriot som någon annan — skrev Nordin i mars 1855 till Manderström — och ehuru jag lika djupt känner det smärtande i förlusten av Finland, som någon i vårt land kan göra det, så skulle jag anse mig handla oförlåtligt, om jag, i ett ögonblick som det närvarande, lät leda mig av dylika

Digitized by Google

känslor och ej i främsta rummet tog i övervägande, vad vårt lands sanna intresse fordrar samt vad våra krafter medgiva, ej allenast nu, men i framtiden, då det bleve nödvändigt att, med ett alldeles förändrat politiskt system, vara beredd på att leva på en ständig krigsfot. Och vilka äro dessutom chanserne att erövra Finland annat än för högst några månader och detta med utländsk hjälp? Ingen lär väl tro att en fransk armé ärnar på något villkor göra en vintercampagne i Finland, och naturligtvis få *vi* även då, efter mer eller mindre framgång, återvända hem. Detta bliver en lek att förnya varje år till dess att freden slutes, och att vi ej på densamma få åter Finland, är tyvärr något, varpå jag kan våga mitt huvud. Om någonsin detta skall kunna ske, så är det i ett ögonblick, då Ryssland är sönderslitet av inre oroligheter, vartill nu ej förefinnes de ringaste utsikter. Finner en gång Frankrike för gott att göra fred med Ryssland, så väger ej vår välfärd tungt i vågskålen, och vi hava en sorglig erfarenhet av vad en allians emellan Ryssland och Frankrike bringar över vårt land.» — Den sistnämnda tankegången var ungefär densamma, som utmärkte det tal kronprinsen Carl Johan höll i statsrådet i början av år 1812 och vari han påpekade, hurusom Sverige icke kunde vidhålla en eventuell ockupation av Finland och att vid en uppgörelse mellan stormakterna Sverige skulle uppoffras såsom den svagare parten.

Nordin ansåg sina beräkningar styrkta genom de underrättelser han erhållit om stämningen i Finland. I många kretsar i Sverige hyste man då, liksom under kriget mellan Napoleon I och Ryssland, sangviniska förhoppningar om finländarnes avoghet mot Ryssland och önskan att återkomma under svensk styrelse. Ännu i början av år 1856 skrev kabinettssekreteraren Albert Ehrensvärd från Stockholm till Manderström, som då var svensk envoyé i Wien, att enligt tillförlitliga underrättelser sinnesstämningen i Finland, som i början av kriget varit fientlig mot västmakterna och Sverige, nu slagit om och var avgjort emot Ryssland. »Finnarne skola — skrev Ehrensvärd — hava kommit till insikt om att Ryssland icke kan beskydda dem, att tvärtom Finland måste företrädesvis bliva utsatt för krigets elände så ofta Ryssland finner för gott att föra ett krig; att deras återstående självständighet i längden löper större fara m. m., som icke så noga kan specificeras, och inom finska armén skall missnöjet ha visat sig, det får jag väl inte glömma att tillägga.» Ehrensvärd nämnde som exempel på opinionen skålar, som utbragts för Sverige och västmakterna, därvid naturligtvis alluderande på den ryktbara Tölöaffären, som spökar i alla skildringar från denna tid.

Men alla i Sverige delade icke denna optimistiska syn på folkstämningen i Finland, och Nordin, som i Petersburg hade tillfälle att sammanträffa med många finländare, var avgjort av den meningen, att man i Sverige gjorde sig alldeles överdrivna och oriktiga föreställningar om finländarnes svenskvänlighet.

Digitized by Google

Enligt de informationer han fått, hyste, med undantag måhända av ålänningarne och en del bönder i skärgården och vid österbottniska kusten, högst få önskan att återgå under svenskt välde. Den generation, som hade gamla sympatier för Sverige, var redan bortgången. De 1600 à 1700 finländska officerare, som nu funnos i ryska armén, hade i kadettkåren fått en helt och hållet rysk uppfostran; de högre ämbetsmännen voro ryskt sinnade och samma var förhållandet med universitetsstaten. Från ryskt håll hade man dessutom gjort allt för att vinna finländarnes tillgivenhet och det med klokt beräknade medel för varje samhällsklass. Kejsar Alexander II, om vars ädla tänkesätt Nordin flera gånger uttalade sig med största beröm, hade alltid varit personligen mycket väl stämd mot Finland, varmed han såsom universitetskansler länge stått i beröring, och han hade mer än en gång hållit finnarne ryggen fri, när kejsar Nikolai varit betänkt på åtgärder, som stodo i strid med landets förmåner och privilegier. Hade finnarne lidit genom kriget, kunde de efter freden räkna på all möjlig välvilja o. s. v.

Det stod således klart för Nordin, att man alls inte kunde bygga på folkstämningen i Finland. Någon återförening med Sverige önskade man i allmänhet inte där, men väl låg på bottnen av finländarnes hjärtan den gamla drömmen om en fullkomligt självständig, av Sverige och Ryssland garanterad neutral ställning — Nordin erinrade väl sig Anjalaförbundets tid. En sådan självständighet kunde finländarne icke vinna annat än i fall av en total omstörtning i Ryssland, vilken väl en gång kunde inträffa, men som icke komme att äga rum under den närmaste framtiden eller ens under århundradets lopp. Men, tillade Nordin, »när det en gång kommer därhän, borde Sverige, utan tanka på eget utvidgande, hjälpa Finland att avskudda ryska oket och sedan, med en och annan betingad förmån, draga sig tillbaka, ty införlivandet av Finland med tvång kan numera aldrig leda till någon verkelig fördel för oss eller ens hava bestånd; det bleve en källa till ständigt trassel och till vår ekonomiska ruin.»

Vi måste lämna därhän, i vad mån Nordins framställning om sinnesstämningen inom de olika folklagren i Finland överensstämde med de verkliga förhållandena — själv medgav han, att han i sin ställning i Petersburg hade svårt att erhålla fullkomligt säker kännedom om situationen — och särskilt måste vi med reservation mottaga uppgiften om en allmännare utbredning av förhoppningen om en självständig politisk tillvaro. Men i huvudsak, försåvitt det gällde en återförening med Sverige, torde nog Nordin — såsom vi lära av Reins Snellmans-biografi — ha träffat det rätta, och vi läsa med intresse den erfarne diplomatens reflexioner om den svenska politikens möjligheter och uppgifter. Särskilt fäster man sig, av lätt begripliga orsaker, vid de tankar Nordin uttalade för sin gamle

Digitized by Google

gode vän om Sveriges rätta politik gentöver Finland i händelse av en omstörtning i Ryssland. Att emellertid den svenska regeringen, när den ryska katastrofen inträffade — icke långt efter den av Nordin utsatta fristen —, omfattade en annan mening om vad Sveriges plikt och nytta krävde, känna vi alla och känna det mycket livligt.

Huru Nordin bedömde sin regerings erövringsplaner i det reducerade mått, vartill de inskränkte sig efter fredsnegociationernas öppnande, veta vi inte. Men förmodligen önskade han att i Ålandsfrågan något steg inte måtte tagas, som ökade spänningen till Ryssland. Ty redan novembertraktaten, som han på ämbetets vägnar fick meddela åt den mot honom välvilligt sinnade Nesselrode, väckte hans ogillande, om han också precis inte ville klandra sin regering därför. Inte nog med att den med ens förändrade hans goda förhållande till de ryska ämbetskretsarna till den grad, att han beslöt sig för att anhålla om sitt återkallande; enligt hans mening öppnade sig nu, såsom Manderström riktigt anmärkt, för lång tid »ett svalg av köld och misstroende» mellan regeringarna i Petersburg och Stockholm, vilka så länge levat i bästa grannsämja. Det steg som tagits förliknade han vid en enskild persons förklaring till sin granne, att han för denne stängde sin port, emedan han ej hyste förtroende till dennes ärlighet. »Sedan nu alla andra bliva goda vänner och omfamna varandra, — skrev Nordin till Manderström — så stå vi där med vår permanenta misstroendesförklaring, vars oundvikeliga följd måste bliva en för långa, om ej evärderliga tider spänd ställning till vår mäktige granne, vars regering sedan kejs. Alexanders död, mig veterligen, ej mer än en gång givit oss grundad anledning till missnöje, och detta rörande en fråga, som länge sedan var reglerad så som den borde vara det, hoc est att Ryssland ej fick sin vilja fram.» Traktaten — som väckte en pinsam uppmärksamhet i Petersburg — kom desto mer olägligt som man vid närvarande tidpunkt ännu mindre än förr behövde frukta något ont från Rysslands sida. Kanske aldrig hade en så fredlig, ädel och hederlig regent suttit på Rysslands tron som den nuvarande, vars fredskärlek man främst hade att tacka för krigets avslutande. Nordin ville sätta sitt huvud i pant på att kejsar Alexander icke komme att taga ett aggressivt steg eller på något sätt såra svenskarnes känslor. »Och just emot honom — tillade Nordin — och hans avsikter hava omständigheterna tvungit oss att förklara vårt misstroende, och det i ett ögonblick, då han, anfallen på alla sidor av mäktiga fiender, var så långt ifrån att tänka på att göra oss något ont, som jag är fri från avsikten att stjäla månen och stoppa densamma i min ficka.»

Så farliga, som Nordin tyckes föreställt sig, blevo visserligen följderna av novembertraktaten inte, såvitt det gällde förhållandet till Ryssland. Själv kunde Nordin konstatera, hurusom efter den första överraskningen såväl Nesselrode som hans herre uppträdde

Digitized by Google

på ett diskret och fredligt sätt, uttalande förhoppningar om att, traktaten till trots, de goda förhållandena rikena emellan icke måtte rubbas. Och kejsarens avgjort fredliga tänkesätt såväl som Rysslands utmattning efter kriget voro egnade att skingra farhågorna för allvarligare konflikter, åtminstone för en tid framåt. Men denna traktat, som gamle furst Metternich betecknande kallade »défensif et offensant», vittnade i alla fall om att det nu var förbi med det sedan år 1812 fortgående kordiala förhållandet och att Sverige — det officiella Sverige, icke blott den liberala oppositionen — numera visade öppen misstro till Rysslands avsikter. Och kanske av ännu större betydelse visade det sig — såsom förf. framhåller — under den följande tiden, att Sverige under Krimkriget kommit att framträda såsom ett verktyg för den franska politiken och att mellan Sverige och Frankrike ett band blivit knutet, varpå kejsar Napoleon då och då fann lämpligt att peka. I sin för några år sedan utkomna intressanta och livligt skrivna bok »Illusioner och verklighet», där han behandlar den skandinaviska krisen år 1864, har förf. berört följderna för den svenska utrikespolitiken av att under Krimkriget ha, såsom han uttrycker sig, bundit sig i släptåg till Napoleon III:s Frankrike.

Det är att hoppas att förf. skall få tillfälle att vidare utvidga och fördjupa den skildring av Sveriges politik under Krimkriget, varmed han genom här i fråga varande arbete riktat den mycket knappa litteraturen i ämnet.

Carl v. Bonsdorff.

R. A. Wrede: *Matthias Calonius.* Enligt uppdrag av Juridiska föreningen. Helsingfors 1917, 443 sid. Söderström & C:o förl.

Senator Wredes stora Caloniusbiografi har tidigare blivit utförligt behandlad av fackkritiken både i Sverge och hos oss. Nedanstående rader avse därför närmast de historiska partierna i boken, som ju vänder sig också till andra än fackmän.

Författaren begränsar sin uppgift till att teckna de mest framträdande dragen av Calonius' personlighet och att fastställa hans betydelse för rättsvetenskapen och statslivet i Finland. De tillgängliga personliga notiserna om Calonius äro rätt knappa, och denna sida av uppgiften har därför, som författaren själv anmärker, kunnat önskas fylligare behandlad än det nu varit möjligt. Som den representant för exakt forskning han är, har förf. icke heller ofta tillåtit sig att uppkonstruera några förklarande hypoteser för att täcka luckorna i materialet, utan han förklarar kort att vittnesbörd saknas om de ifrågavarande förhållandena.

Digitized by Google

För arbetets juridiska del har ett rikt material förelegat dels uti Calonius' tryckta skrifter, dels uti hans i glädjande stor omfattning bevarade manuskript, vilka av förf. utnyttjats med den facklärdes förutsättningar. En väsentlig del av boken består av ingående referat av Calonius' skrifter. Enligt recensentens uppfattning är detta en synnerligen effektiv metod att utreda en andlig stormans gärning. Möjligen skall miljöskildringen härigenom liksom i detta fall bli något tunnare, men denna olägenhet uppväges ojämförligt av verkets saklighet, särskilt av referatens förmåga att träffa det huvudsakliga. Senator Wredes framställning åsyftar ett relativt utförligt och fullständigt återgivande av Calonius' åsikter på rättsvetenskapens skilda områden, och då föremålet i sin verksamhet utvecklade en utomordentlig mångsidighet, bär också skildringen spår av denna rättsliga polyhistori. De anmärkningar, rec. i det följande skall framställa, röra dels några kulturhistoriskt beaktansvärda förhållanden, dels några underordnade detaljer.

Bland Calonius' lärare nämnes professor Hassel, vars intresse för rättsfilosofin sannolikt påverkat den unge studenten. Studiet av naturrätten var på denna tid en modesak vid Åbo akademi liksom annorstädes i Europa, men utan tvivel har den utmärkte lärarens personliga värme för ämnet avsatt spår hos talrika lärjungar. Hassels efterträdare Porthan liksom Bilmark och andra akademiska lärare höllo samma intresseriktning vid makt med det resultat, att den finländska bildningen under ett par generationer fick en märkbar, till hälften skönlitterär avskuggning genom detta populärrättsliga inslag, måhända till men för de djupare rättsstudierna. Åtskilliga jurister publicerade aldrig något annat än en populärrättslig avhandling inom filosofiska fakulteten. Förf. synes icke ha observerat en uppgift hos W. G. Lagus, att J. von Glan skulle genom »råd och uppmaningar till en betydlig del hava bestämt Calonius till studium av rättsvetenskapen». Tyvärr uppger ej Lagus, vid vilken tidpunkt detta skulle ha skett.[1]

Wrede betecknar frihetstidens senare decennier och den gustavianska tiden som en dekadensperiod för den svenska rättsvetenskapen; på få undantag när vore dess lagstiftningsarbete av underhaltig beskaffenhet. Möjligen avser författaren icke härmed den konstitutionella och ekonomiskt legislativa verksamheten, ty i det förra hänseendet synes frihetstiden och i det senare den gustavianska frambragt skapelser av betydande värde.

Dekadensen kom enligt Wrede till synes också i de juridiska studierna: högst få framstående lärare framträdde, och ämbetsmannabildningen var i nedgående. Rekryteringen av de högre domstolarnas tjänstemannakår ger ojävaktiga bevis på riktigheten i denna sats.

---

[1] W. G. Lagus, Åbo hofrätts historia, sid. 367 f.

Digitized by Google

Om presidenten i Åbo hovrätt Leijonhufvud (1775—80) säger hans minnestecknare Rosenhane mitt under denna de panegyriska äreminnenas tid rent ut, att han icke ägde större kännedom om domarevärv, varför det »var mindre underligt, om han icke med fullkomligt nöje skötte sitt anförtrodda kall».[1] Hovrättens skildrare Lagus avger ett liknande omdöme. Den följande presidenten Cederhjelm (1780—88) klandrades för sin politik att adjungera adliga officerare vid hovrätten. Då detta skedde med major Lode, såsom n:r 2, sedan överstelöjtnant Ehrenmalm först kommit in i hovrätten, skrev Porthan härom till ärkebiskop Mennander, att »knektarne funnit att de rätt väl kunna duga till domare». Året därefter blev löjtnanten baron A. C. Reuterholm, visserligen tidigare hovrättsauskultant, adjungerad vid hovrätten med säte framför assessorerna. Assessorstitel och domareämbete erhöll också f. d. köpmannen Sederholm, vilket gav Porthan anledning till utropet att »hovrätten ömsom ifrån Corps de Gardet och köpmansboden förses med ledamöter».[2] I Vasa blev en kapten, greve Oxenstierna 1784 med ens hovrättsråd, liksom för att besanna Porthans spådomar. Jag har framdragit dessa fakta för att visa, att Gustav III satte lika stor tilltro till adliga militärer, då det gällde domarämbeten som biskopsstolar och rika pastorat. Ännu en mansålder efter sin utnämning till professor ger Calonius själv följande pessimistiska skildring av tillståndet i Finland:

»Lagskipningsverket är hos oss på ganska slät fot, som största delen härrör av ämbetsmännens okunnighet, vartill orsaken förnämligast ligger i: 1:o befordringsverket, ty börd och penningar föredragas ofta skickligheten; 2:o det knappa tillfälle ungdomen har att bli undervist i brist dels av goda böcker över vår lag, dels i brist av publik handledning. I Uppsala äro 2:ne, men i Åbo [senare tillagt 2] och Lund blott en juris professor, då i Halle äro 5 o. s. v. Utländska lagars böcker finnas väl, men de äro ej så alldeles tjänliga för oss, om ej i det som angår juris prudentia criminalis. Nationen är dessutom mera hågad för romaner (vilkas läsning är högst skadlig i s. för fruntimmer, vilka bildas därigenom ej till goda husmödrar, som är deras bestämmelse, men väl till romanhjältinnor) än det nyttiga, och försäljningen är även på dålig fot.» 3:o bristen på lagstadgad akademisk studietid, som i England var 2 och i Halle 5 år.[3]

Är man måhända berättigad att av detta Calonius' uttalande

---

[1] Vitterhetsakademiens Handlingar VI, sid. 444 f.; W. G. Lagus, Åbo hofrätts historia, sid. 54.

[2] Porthans brev till samtida, sid 43, 65, 99 f., 107 f.; C. C. Ekmans Dagbok 1788—90, sid. 101, 158.

[3] Kollegianthäfte från 1809 i Åbo stadsbibliotek, sid. 16 f.

Digitized by Google

draga slutsatsen, att hans utmärkta lärarverksamhet icke burit de frukter han själv önskat? Och åsyftar J. J. Tengström samma förhållande med sitt något gåtfulla uttryck att aktningen för rättsstudiet åtminstone bibehållits »såsom en fördom» genom Calonius' verksamhet? Men det må medges, att en enda lärare i en hel fakultet ej kunde vara tillfylles, och att ett befordringssystem, som gav företrädet åt börd och rikedom, icke kunde sporra ungdomen till trägnare studier.

Huruvida förf. avser att språket vid Calonius' *muntliga* föredrag varit det latinska framgår väl icke fullt klart av framställningen, men rec. vågar uttala förmodandet, att föreläsningarna framfördes på svenska. Denna tids lärde, t. o. m. många präster, hade för vana att göra sina anteckningar på latin, men det muntliga föredraget skedde på modersmålet. På 1790-talet påstod J. Tengström, att hans kollegianter inte ens förstodo ett så lättläst arbete som Morus' kompendium i dogmatik utan att han måste översätta verbatim. Svårligen voro juristerna med sin korta studietid mera försigkomna i latinet. I anledning av ett yttrande av J. J. Tengström framhåller förf., att Calonius' muntliga inlägg i föreläsningarna undandraga sig vår kritik. Möjligen ingår dock en del av dessa muntliga tillägg i kollegianternas anteckningar i form av inskjutna satser, såsom påståendet om romanläsningens skadlighet i det nyss anförda citatet. En jämförelse mellan de talrika bevarade avskrifterna skulle därför kunna rikta vår kännedom om Calonius' undervisning och om hans personlighet.

G. N.

Carl Christensen: *Naturforskeren Pehr Forsskål. Hans Reise til Aegypten og Arabien 1761—1763 og hans botaniske Arbejder og Samlinger. Med 40 hidtil utrykte Brever og Documenter og et Portræt. Udgivet paa Karlsbergsfondens Bekostning.* 171 sid. H. Hagerups förlag. Köpenhamn 1918.

Förf. har under ovanstående rubrik, delvis med stöd av hittills otryckta källor, givit en klar och fyllig framställning av det sista skedet i Forsskåls liv, det skede under vilket planerna på den arabiska resan togo fast form och sattes i verket. Därjämte har han gjort en värdesättning av Forsskål såsom enskild person och botaniker.

Trots det att förf. inledningsvis förklarar sig av brist på nödig sakkunskap icke kunna gå in på att behandla Forsskål annat än som botaniker, erbjuder arbetet åtskilligt av intresse för historikern.

Förf. gör i första kapitlet reda för, huru tanken på den arabiska resan kom upp och realiserades genom samverkan av tidsomständigheterna: det vakna vetenskapliga intresset, som gjort särskilt naturforskningen till en modesak; den danska regeringens åstundan

Digitized by Google

att genom ett storartat mecenatskap sprida glans över envåldskonungens välde och icke minst att fördunkla det vetenskapliga rykte grannriket Sverge vunnit genom Linné; och den tyska professorn Michaelis framgångsrika hänvändning till de styrande kretsarna i Danmark.

I andra kapitlet omnämnas Forsskåls tidigare öden i korthet, hans underhandlingar om resevillkoren och hans förberedelser för resan. Denna skildras i det tredje kapitlet.

Redan under förberedelserna till resan framlyste hos Forsskål en synnerlig iver att skaffa Linné omedelbart utbyte av resan. Den bottnade i Forsskåls tillgivenhet och beundran för mästaren, vars samlarhåg han väl kände, och den fann ny näring i hans låga uppfattning om de danska naturforskarnas förmåga att rätt göra bruk av de vetenskapliga upptäckter resan kunde lämna. För Danmark vore det av mindre betydelse, så resonnerade Forsskål, om Linné publicerade de naturhistoriska resultaten av resan, blott det finge äran av företaget, men för vetenskapens främjan var detta av stor vikt. Därför sökte han vid sin ankomst till Köpenhamn bereda sig tillåtelse att från resan sända Linné meddelanden och naturalier.

Men dessa Forsskåls strävanden mötte ett envist motstånd hos en del danska naturhistoriker. De fruktade nämligen, att Linné skulle göra ett sådant bruk av iakttagelserna på resan, att Danmark komme att gå miste om den vetenskapliga ära det så väl förtjänat att skörda genom att utrusta expeditionen. Därför genomdrevo de att alla naturalier och anteckningar från resan skulle sändas till Köpenhamn. Och trots all Forsskåls outtröttliga energi kunde han endast utverka obetydliga medgivanden, såsom att få förfoga över sådana naturhistoriska dubletter, som det ej fanns någon annan användning för.

Under det förberedelserna till resan ännu pågingo, hade Forsskåls personliga egenskaper tagit sig en del mindre fördelaktiga uttryck. Forsskål, vilken själv uppställt som villkor för sitt deltagande, att alla expeditionens medlemmar skulle vara likställda, synes bemött mer än en av reskamraterna överlägset, som om han varit allas förman. Och ej nog därmed. I känslan av sitt lärjungaskap till Linné visade han en uppenbar ringaktning för sina danska vedersakares vetenskapliga förmåga, inlåtande sig på beska jämförelser mellan Linné och de danska naturforskarna, vilka han i brev till Linné kallade »halflärde windmakare och bönåsar». Också under själva resan synes Forsskåls uppträdande varit likartat och framkallat många slitningar. Härom har förf. många nya fakta att berätta. I huvudsak synes han medge, att dansken v. Haven var orsaken till misshälligheterna. Denne ville på allt upptänkligt sätt svinga sig upp till ledare av resan, härvid trädande i harnesk mot alla icke-danska deltagare, och han gick ända därhän att han inköpte ett parti arsenik för att såmedels injaga skräck i sina motståndare]. Men också Fors-

Digitized by Google

skål visade i förhållandet till v. Haven en synnerlig retlighet och trätgirighet.

Detta stod i nära sammanhang med Forsskåls hela karaktär, av vilken en framställning gives i det fjärde kapitlet. Forsskåls allt behärskande karaktärsegenskap var hans starka självkänsla. Den tog sig uttryck i den ofta förut skarpt betonade självständigheten i omdömet, vilken blott alltför lätt ledde till en övervärdering av den egna förmågan och till förakt för andra, som han i något avseende ansåg sig underlägsna. Därtill ledde den honom till en synnerlig hetsighet i diskussionen t. o. m. av rent vetenskapliga frågor och gjorde umgänget med Forsskål ofta mindre angenämt. Medvetandet om hans stora kunskaper, hans lärjungaskap av Linné gjorde, att Forsskål ej gärna underordnade sig andra, men självsäkerheten hindrade honom icke att ängsligt vaka över sin värdighet, att med en snarstuckenhet, som ofta var rent av odräglig, ge akt på alla förmenta förnärmelser, över vilka han ständigt var färdig att med en outtröttlig enträgenhet inskicka klagomål. På allt detta ger Forsskåls uppförande under den arabiska resan krassa exempel.

Men de mindre tilltalande egenskaperna motvägdes av de otvivelaktigt stora förtjänsterna. Självständigheten i omdömet kom sålunda väl till pass under resans olika skiften. Det moraliska modet, som innelåg däri, djärvheten i tal och handling räddade expeditionen i många svåra lägen. Och kunskapsrikedomen omspann ej blott naturvetenskaperna, utan också historien, filosofin och filologin, — Forsskål var expeditionens bästa kännare av det arabiska språket, — kunskapstörsten, som tog sig många märkvärdiga uttryck, och verksamhetslusten, som alltid fann sysselsättning, gjorde Forsskål till expeditionens otvivelaktigt främste man. »Semper ardens, nunquam otiosus», så slutar förf. sin skildring av Forsskåls person. I slutet av boken behandlas frågor, som blott ha intresse för naturhistoriker.

Förf:s skildring ger i sin opartiska framställning ny »belysning om tider och personer» och vinner ytterligare i värde genom att 40 hittills otryckta brev och handlingar rörande den arabiska resan vidfogats arbetet.

E. Anthoni.

Den politiska underkastelsens historia.

Carl von Bonsdorff: *Opinioner och stämningar i Finland 1808—1814.* Helsingfors 1918. VI + 240 sid.

De skildringar förf. under angivna rubrik meddelar avse, enligt företalets ord, en utredning av de politiska tänkesätten inom olika samhällsklasser vid tiden för den ryska erövringen och de närmast följande åren därefter. Gränsen för undersökningen har på

Digitized by Google

goda grunder satts vid 1814, vid den tidpunkt, då det utrikespolitiska läget, särskilt förhållandet mellan Sverige och Ryssland, stadgats och sålunda Finlands öde för överskådlig framtid beseglats. Portarna slås upp för den stora omvälvningens tid, vars sekelminne vi nyligen kunnat fira, och dess tankar och stämningar träda för vår syn, bevarade i de talrika enskilda brev, »documents humains», åt vilka de anförtrotts, och återgivna med bibehållen tidsfärg i en mängd utförliga citat. Förf. har, såsom han i det intressanta företalet säger, icke velat skatta åt en »teoretiserande» framställning, han vill ej generalisera, utan genom talrika illustrationsprov karaktärisera olika åskådningar och olika temperament, varvid några förgrundsgestalter få framträda i hela sin personliga egenart. Förf. ledes säkert till denna pietetsfulla metod, förutom av strävan att vinna en rikare och mer detaljerad belysning, även av den riktiga insikten om, att det här gäller icke blott politiska resonemang utan någonting för en analys så svåråtkomligt som känslostämningar. Och ingen skall kunna jäva metodens ovedersägliga förtjänster, även om man stundom skulle tycka sig tvingad till en generalisering eller värdesättning, som förf. för sin del avstått från.

Det behöver knappast påpekas, att professor v. Bonsdorff äger alldeles särskilda förutsättningar att behärska det ämne, som här upptagits till behandling. Verket kan icke tänkas annorlunda, än som frukten av de ingående forskningar i tidens rikhaltiga privata brevsamlingar, som förf. under en följd av år bedrivit, och varav resultat redan tidigare föreligga i särskilda uppsatser, bl. a. i denna tidskrift, samt i det stort anlagda verket *Åbo akademi och dess män*, vars 1912 utkomna första del just omfattar tidsperioden 1808—14. Även sistnämnda arbete har ju den politiska omvälvningen som bakgrund för framställningen, och förf. har där, så vitt planen medgivit, lämnat bidrag »till den allmänna tidsuppfattningens, den politiska underkastelsens historia». Detta har lyckligtvis icke avhållit förf. från att nu upptaga de politiska opinionerna till särskild undersökning och därvid sammanställa allt av betydelse samt vidga forskningsgebitet till att från den akademiska världen omfatta hela samhället. Materialets begränsning har visserligen fört med sig, att vi främst få lära känna de högre ståndens, ämbetsmanna- och militärkretsarnas opinioner och stämningar, men den bild av »tidsuppfattningen», som här meddelas, skall knappast kunna göras fylligare och i varje fall icke av en framtida detaljforskning i sina huvuddrag förryckas. Och vad historiens dom beträffar, så kan den, synes det mig, i närvarande stund ej formuleras på en gång mera försynt och riktigt än här skett.

Bokens första avdelning är ägnad själva krigsåret och underkastelsen under den främmande inkräktaren, dess former och förutsättningar. Förf. konstaterar härvid, huru redan vid krigets bör-

Digitized by Google

jan tvenne olika grundstämningar röjas inom Finlands befolkning: på ena sidan hopplöshet och misströstan om försvarsmöjligheterna, närd av den militära kritiken och de, på en sorglig erfarenhet grundade, onda aningar, för vilka bl. a. Porthan och Nils von Rosenstein gjort sig till tolkar; på den andra sidan manlig föresats att stå det onda emot kosta vad det ville, vilken motståndsanda manifesterade sig i den östnyländska och karelska allmogens beprisade offervillighet vid krigets utbrott. Denna skiftande grundsyn var, såsom förf. anmärker, i hög grad bestämmande för de olika sätt, på vilka befolkningen fogade sig i sitt öde. I det ena fallet befordrades underkastelsen, i det andra motverkades och försvårades den. Och undersökningen ger otvivelaktigt vid handen, att det var inom de lägre samhällsklasserna, bland landsbygdens folk, motståndslusten och försvarsviljan framträdde starkast. Bonderesningarna blevo en faktor, som de ryska befälhavarena fingo räkna med, men vilken det svenska befälet enligt några militära författares åsikt, ej fullt riktigt utnyttjade. Och när slutligen hela landet blivit erövrat, fortfor inom »hopen» ett dovt missnöje över förändringen, som när som helst kunde nå upp till ytan och störa dess lugn. Den foglighet och undfallenhet, som präglade de högre ståndens hållning under krigsåret, inverkade väl knappast på krigets gång, men beredde marken för den tingens nya ordning, om vars nödvändighet man redan från början var så fast övertygad. Denna de ledande kretsarnas hållning erbjuder ett lika svårt som för den nationella ambitionen otacksamt problem. Med den lägre befolkningens försvarslust och de vackra yttringarna därav var man redan tidigt på det klara. Även politiker som Rehbinder och C. J. Walleen skänkte dessa utslag av fosterlandskärlek sitt fulla erkännande, medan det kostade dem åtskillig möda att spåra och med reservation uppskatta de s. k. »moderatas» patriotiska syftemål. Prof. v. Bonsdorff ställer sin undersökning i relation till Rehbinders framställning av händelsernas inre sammanhang i hans »Souvenirs de ma vie», och resultatet gör Rehbinders uppfattning och omdöme all möjlig rättvisa.

Ett par drag ur författarens skildring kunna här anföras, ägnade att gjuta en något försonande dager över ämbetsmännens och prästernas långt drivna nit vid efterkommandet av de fientliga myndigheternas påbud och befallningar. Den svenske överbefälhavaren Klingspor hade vid sin reträtt från Tavastehus uppmanat därvarande landshövding att jämte hela landsstaten stanna på sin post »för att i möjligaste mån söka mildra länets innevånares öde och söka skydd åt dem för fiendens våldsamheter.»[1] En dylik tillsägelse torde även andra landshövdingar och landsstatens tjänstemän kunnat stöda sig på, då de efter ockupationen fortforo med sina ämbetsåliggandens

[1] Sid. 25.

Digitized by Google

fullgörande under ny överhet. Många gingo härvid så långt i undfallenhet och servilism, att de ådrogo sig en mindre smickrande uppmärksamhet från sina landsmäns sida. Men även bland ämbetsmännen såväl som bland prästmännen gåvos prov på karaktärsfasthet och motståndsanda. Anmärkas kan, att tvänne exempel på konsekvent vägran att gå eden till den ryske kejsaren bevarats genom muntlig tradition. [1]

Prästerskapets uppförande påverkades i hög grad av dess primas', biskop Tengströms ställning och de cirkulär, som utgingo från domkapitlet i Åbo. Men det har kanske ej tidigare tillräckligt observerats, huru starkt det hot var, under vilket prästerna och församlingarna ställdes. Det var icke nog med att motsträviga präster hotades med tjänstens förlust och fångenskap i Ryssland, omväxlande med löften om befordran, det utsades upprepade gånger i Buxhövdens kungörelser, att följderna av ohörsamhet »genast kännbart verka så väl på eget som närmaste anhörigas väl», och att man »genom allmänna säkerhetens störande» skulle »ådraga sig och de sina, ja ofta oskyldiga, de straff som sådana brott förtjäna». Samma synpunkt — att straffet skulle gå utöver oskyldiga — går igen i Åbo domkapitels maning till lugnets bevarande av $^1/_6$ 1808. Det var alltså samma äktryska hot, som Runeberg ställt i kontrast till den svenska lagens anda i »Landshövdingen». — Egendomligt och rent av tragiskt verkar kyrkoherden, sedermera biskopen Z. Cygnæus' hänvisning till historisk tradition vid trohetsedens avläggande: »Också våra förfäder hava varit under ryskt välde och givit sin ed like som vi nu».

Men av större betydelse för opinionsbildningen var den snillrika Åbobiskopen, den förnämste av opportunisterna, vars filosofiska ståndpunkt och praktisktpolitiska levnadsvisdom reste den första spången över till de nya möjligheternas land. Det är väl närmast han, som träffas av Rehbinders anmärkning om otidiga åtgärder »demarches intempestives») mitt under brinnande krig. I en längre skrivelse till sin ämbetsbroder, den till Sverige överflyttade åländske kyrkoherden O. Hambræus, en »inbördes justifikation», sökte Tengström efter kriget prestera ett försvar för sitt misstänkliggjorda handlingssätt. Både Hambræus och Tengström hade ådragit sig sina församlingsbors svåra missnöje, så att de t. o. m. sett sig tvugna att för en tid hålla sig undan. Det intressanta dokument, i vilket Tengström nu lade sina åsikter till rätta, artade sig, som förf. säger, till »en den diplomatiska förtänksamhetens eller eftergivenhetspolitikens apologi mot den patriotiska hänförelsens välmenta, men oförståndiga och vittsvävande känslopolitik». Det innehöll tillika en sträng, men något efterklok vidräkning med krigföringen och den uteblivna

[1] Sid. 26 not 2, sid. 31 not 1.

Digitized by Google

svenska hjälpen. I fråga om försumlighet från regeringens och Sveriges sida delades dock Tengströms uppfattning av många i Finland — bl. a. av Walleen, som talade om, att Sverige »med den utmärktaste lâcheté överlämnade oss åt vårt öde», och av Rehbinder, som ansåg att känslan av övergivenhet övade sin inverkan på opinionerna i Finland. Även deltagare i kriget (Montgomery, Holm) klandrade den svenska regeringen för liknöjdhet och ohjälpsamhet. Medan förf. sålunda på denna punkt är böjd att giva Tengström i stort sett rätt, anmärker han med skäl på biskopens kyliga och ytliga bedömmande av arméns insats och den egenkära föreställningen, att det endast vore de besegrades kloka underkastelse, som åstadkommit segrarens ädelmod.

I en följande avdelning behandlas opinionsströmningarna efter kriget.

Nyorienteringen var icke slutförd med Borgå lantdag och freden i Fredrikshamn, den hade därmed blott tagit sin början. De, som grepo sig verket an, fingo länge harmas över »denna till sina politiska tänkesätt och anhänglighet för Sverige ännu irrande nation». Osäkerheten i det världspolitiska läget och misstron till varaktigheten av den nya inrepolitiska ordningen gåvo båda näring åt hoppet om en återgång till det gamla. Oppositionen tog sig aldrig öppet uttryck, den varsnas blott i den ivriga polemik det nya systemets män förde mot fördomar av många slag. Det är så mycket intressantare att på denna indirekta väg under förf:s ledning lära känna de skiftande stämningarna. Intressantast kanske, när vi bland de reflexioner och slutledningar, med vilka den nya ærans och den praktiska politikens män sökte övertyga andra och sig själva, stöta på känslan för situationens vansklighet, när biskop Tengström reflekterar över Finlands »förändrade och högst egna ställning till Ryssland» såsom något fast underbart och obegripligt, som »ett problem», värt att sorgfälligt belysas. Och när han för sin del kommer till den slutsatsen, att det hela är beroende av »en Alexanders styrelse» och bävar för, att de efterkommande någon gång måste umgälla det överflöd av nåd Finland nu njuter! Även G. M. Armfelt och andra kunde gripas av en dylik ängslan över sällhetens stränga beroende av den ryske självhärskarens personlighet.

Prof. v. Bonsdorffs arbete är ägnat att belysa frågan om det finländska nationalmedvetandets daning och den momentana känsla av fosterlandslöshet, i vilken Finlands invånare vid skilsmässan från Sverige försattes. År 1811 vittnade landshövding Carl Stjernvall, att det ännu fanns många, som inte visste, vilket deras rätta fädernesland var. »Somliga välja Ryssland, andra Finland, de flesta hoppas ännu på Sverige». Och själv hade han ännu i nov. 1812, för ett tal till Viborgs jägare, icke funnit någon lycklig formulering av fosterlandsbegreppet. »Det nya Fäderneslandet» var här liktydigt med

Digitized by Google

Ryssland, medan Finland betecknades som »vårt enskilte Fädernesland».[1] Samma ovisshet i avseende å nationalitetsbestämningen framgår ur ett yttrande av överste A. Fr. Palmfelt år 1811: »Mången tror sig ännu böra vara svensk och icke finne, som man förblandar med ryss, vilket vi icke böra bliva annorlunda än att vi önska dem all lycka och framgång för vårt eget bästa, varmed det är så nära förenat.» För den, som, ehuru uppvuxen i Finland och sålunda »finne» i den geografiska bemärkelse ordet vanligen ägde, aldrig tvekat att kalla sig svensk (»en fri svensk man» o. s. v.) och livats av svensk nationalkänsla, för den återstod i första ögonblicket, liksom för major B. H. Aminoff, blott den smärtande hågkomsten av att hava varit »en lycklig svensk» jämte känslan av att nu vara och förbli — rysk undersåte. Egenskapen »rysk undersåte» kunde väl, om man så ville, fattas ytligt, i betydelsen ryske kejsarens undersåte — så användes uttrycket exempelvis av Ehrenström — men det kunde även i överensstämmelse med talet om »det gemensamma fäderneslandet» och »de nya landsmännen» få en starkare innebörd. Så talade ryttmästar M. Hisinger ännu år 1812 med god smak om »oss ryssar»! För tidens eudämonistiska åskådningssätt kom det ju ej an på någon nationellt färgad fosterlandskänsla. Problemet löstes, enligt den i svensk tjänst kvarstående bankkommissarien G. A. Bruncronas åsikt, av mången i enlighet med satsen, att där man var »bäst född», där hade man sitt fädernesland. Men bland dem, som av ett eller annat skäl kvarstannade i den del av det »f. d. förenade fäderneslandet», som råkat under Alexanders spira, funnos även sådana, som för sig uppställde frågan: »Vilket är nu mitt fädernesland, Sverige eller Finland?» I sina i politiskt syfte nedskrivna »Tankar och reflexioner» besvarar major Aminoff denna fråga sålunda: »Efter mitt sätt att tänka är det mitt fädernesland, som sitt mig födas, där jag med modersmjölken insupit fäderneslandets känslan, där jag blifvit uppfödd och njutit min uppfostran, det måtte nödvändigt vara mitt rätta fädernesland, vilken regent det ock måtte vara som råder över mig.» Fosterbygden får småningom rang av fädernesland. För några går denna utveckling hastigt, för andra långsammare. Det är i synnerhet intressant att se, huru tanken vaknar hos finländare, som stannat i Sverige men drivas av längtan till sitt »egentliga fädernesland» och sina »rätta sannskyldiga landsmän».

Med tanken på Finland som en egen nationell enhet var Gustav Mauritz Armfelt redan fullt förtrogen, när han överflyttade till sin gamla hembygd och sitt nya fädernesland. »Med Ryssland har jag inga förbindelser», skrev han vid sitt inträde i finländsk statstjänst, »ty jag är och kan icke bliva annat än finne, men jag har sådana till kejsar Alexander, mitt lands välgörare, som dessutom visat mig och

[1] Se en uppsats av undert. Finsk Tidskr. 1917. Tom 82, sid. 9.

Digitized by Google

de mina utomordentlig godhet.» Och en annan gång förklarade han: »Vårt lugn, vårt väl beror därpå att vi de bonne foi et de bon coeur bliva finnar, ty det är nu mer för oss lika litet tillåtet i politiskt avseende att fuska med svenska idéer som det en fait d'honneur et de sentiment är oss passande att vara ryssar. Kejsaren vill hava oss till finnar och låtom oss i Guds namn oppfylla vår bestämmelse.» Monarkens omvårdnad gick även enligt den officiella terminologin ut på att befästa »den finska nationens politiska existens», och genom den autonomi, som år 1809 tillförsäkrades Finland, »erhöllo vi, betraktade såsom ett särskilt folk, finnar», såsom Walleen anmärkte, »onekligen mer frihet och självständighet än förut under svenska regeringen». Förutsättningarna för uppkomsten av ett politiskt nationalmedvetande i Finland voro givna, och på utvecklandet av en »esprit public», på stärkandet av »nationalandan» och utbildandet av en »verklig nation» gingo alla Armfelts, Tengströms, Walleens m. fl. bemödanden ut. Man tänkte härvid på en politisk nationalitet, ett finländskt statsfolk, endast hos Walleen har måhända omedvetet något av romantikens nationalitetsideal smugit sig in.

Vi ha här endast tagit upp en av de trådar utvecklingen efter 1809 följde. v. Bonsdorffs skildring inbjuder till studier av många slag. I ett kapitel skildras opinionerna inom »f. d. finska armén» och skapandet av de föreningsband, som bundo officerskretsarna vid hemlandet och kejsarens person. I ett annat kapitel lära vi känna de tvenne deputationer från regeringskonseljen och akademin, som inför tronen gåvo uttryck åt folkets känslor av oskrymtad tacksamhet för dess välgörare. »Folket känner med hänförelse» framhöll Tengström, »att det fortfar att vara fritt som förr under sina egna lagars skydd, och under åtnjutande av sina förra rättigheter och privilegier skall det aldrig förgäta den välgörande makt, vartill det står i skuld för så mycken lycka.» Armfelt hade dock måhända rätt, då han med hänsyn till kejsarens många gracer i ett brev till Rehbinder anmärkte, att »hittills kejsarens nåd fallit mer på personer av högre klass än på folket.» Det var särskilt de högre stånden Alexander med sin skickliga pacifikationspolitik sökte vinna och även vann.

Dock hände det ännu vid en senare tidpunkt, då den utrikespolitiska situationen åter tillspetsades, att »de gamla politiska grillerna» fingo ökad makt över sinnena även bland den »tänkande hopen». Dessa s. k. griller stodo i direkt förhållande till revanchetanken i Sverige och möjligheterna att få se denna omsatt i svensk politik. Förf. ger därför en kort historik över revanchetanken från Wetterstedts storståtliga tal i aug. 1809 och till Carl Johans brutala korsande av »denna dåraktiga plan» såsom han kallade tanken på Finlands återerövring — ja, ända till våra dagar (i en not sid. 143), då, liksom i Wetterstedts framtidsdröm, befrielsen fördes över

Digitized by Google

Njemens stränder och det pånyttfödda Polen till »det ädla Finland» och »den blodiga räkningen» med Ryssland gjordes upp, men det svenska statsrådet — i motsats till vad man i Sverige för hundra år sedan kunde tänka sig — helt och hållet ställde sig utanför uppgörelsen! Huru stark den stämning var, som år 1812 i Finland talade för en återförening med Sverige, har man svårt att få någon säker föreställning om. Vi äga egentligen blott Arwidssons kategoriska vittnesbörd, trovärdigt i sig självt och i den vackert uttryckta psykologiska motivering han giver.[1] Detta vittnesbörd får en viss bekräftelse i den allmänna oron över espriten i Åbo och i ett yttrande, fällt på landsbygden, att den svenske kronprinsen icke »tog tiden i akt». Det bekräftas även av den svenske statssekreteraren frih. Carpelans uttalande i statsrådet (febr. 1812) om innevånarnes i Finland tillgivenhet för svenska regeringen, »en tillgivenhet, som i senare dagar fått ny och ökad styrka». Man önskade dock om möjligt flere belägg för att kunna fastslå utbredningen och styrkan av den stämning, som de s. k. patrioterna ansågo sig böra bekämpa, men som antagligen dock först genom förhållandenas tvång åter lade sig.

I en särskild avdelning få vi ännu lära känna de ledande opinionerna i landet »under striden mot världstyrannen» eller »världsmonstret» som Buonaparte bl. a. kallades. Denna del ansluter sig väl naturligt till de föregående, men den skiljer sig måhända något genom sin större detaljrikedom och sina utvikningar på de storpolitiska resonemangens område från den allmänna planen, såsom vi fattat den att giva en koncentrerad bild av »den politiska underkastelsen». Man tager likväl med stort intresse del av de känslor av hat och beundran, fruktan och hopp, med vilka den stora kampen följdes på avstånd — och man stannar med nöje vid sådana utmärkta exponenter för tidsstämningen som Walleens farhågor inför den inbrytande reaktionen och romantiken och den unge expeditionssekreteraren L. G. von Haartmans starka förtröstan till samma tidsålder, som även skulle bliva hans: »Nu kan man åter i lugn arbeta och göra sina planer för framtiden. En ny epok börjas för varje människa.»

I det sista kapitlet, som kallats »Politisk pedagogik», återkommer förf. till de två huvudströmningarna inom det unga finländska samhället: den nya patriotismen, som var rikstrogen och lojal, och den traditionella anhängligheten för Sverige, som väl höll sig passiv, men som till sin natur måste vara illojal. För att motverka den senare och uppfostra till den förra bedrevo »patrioterna» upplysningsverksamhet, Ehrenström vässade sin verserade penna och

[1] Pekka Kuoharinen (Arwidsson) Finland och dess framtid, sid. 5—37, ref. av v. Bonsdorff å sid. 159.

Digitized by Google

Tengström strängade sin lyra. Man sökte, såsom Ehrenström framställde saken, »verka på den slumrande fosterlandskänslan och här och där tända ett slocknat nit för allmänt väl». Men mer än det talade och tryckta ordet verkade de politiska händelsernas utveckling. »Den hårda verklighetens obönhörliga logik talade ett kraftigare språk än all politisk pedagogik.» Den anvisade åt Finland att gå sin egen väg.

Det kunde ännu påpekas, att de, som hjälptes åt att utstaka den nya vägen, till stor del voro gamla gustavianer med traditionell monarktrohet och en viss motvilja för tingens nya ordning i Sverige. Den finländska politiken efter 1809 byggde i vida högre grad på rättrogen gustaviansk tradition än på arvet efter de förrädiska självständighetsplanerna från Anjalaförbundets dagar.

Förf. varnar i sitt företal för att vi, förledda av vår tids politiska nimbus, skola anlägga ett orättvist och ohistoriskt betraktelsesätt på en del företeelser från denna brytningstid, och varningen kan vara på sin plats. Men säkert är å andra sidan, att ju längre vi komma från den ryska perioden och lära oss betrakta densamma som ett avslutat helt, desto mer vidgas vår blick och desto fördomsfriare och riktigare kunna vi bedöma dess olika faser. Men för att uppfattningen skall fördjupas och bliva till båtnad för ett i nationalistiska vanföreställningar insnärjt folk måste den oväldiga och klarseende historieforskningen komma oss till hjälp. Det är i detta hänseende man med tacksamhet emottager det värdefulla bidrag v. Bonsdorffs verk utgör.

Kurt Antell.

Digitized by Google

Underrättelser.

Svenska studenters historiska förening. Föreningens verksamhet låg till följd av de ogynnsamma yttre förhållandena under läsåret 1917—1918 nästan fullständigt nere. Under höstterminen, då universitetet arbetade blott i tämligen inskränkta former, stördes föreningens arbete upprepade gånger av de oroliga och ovissa förhållandena i landet i det att redan utsatta möten måste inställas, och under vårterminen avbröts det alldeles genom det röda upproret. I föreningen voro därför blott 11 medlemmar under läsåret inskrivna, mot 32 under föregående läsår. Alla dessa kvarstodo f. ö. från föregående år. Att nya medlemmar icke inskrevos torde berott på den omständigheten, att allt föreningsliv tagit intryck av tidens händelser, som dragit bort uppmärksamheten från det lugna studiearbetet, samt därav, att föreningen ej kunnat hålla mer än tvänne möten, det ena i oktober, det andra i januari.

Föreningens funktionärer voro docenten P. O. von Törne ordf., dr C. M. Schybergson viceordf., samt mag. E. Anthoni sekreterare och skattmästare. Sedan dr Schybergson avsagt sig viceordförandeskapet valdes mag. B. Lesch till viceordf. I föreningens programkommitté sutto studd. A. Cronvall, H. Hirn, A. Grönvik och C. Sanmark. Följande föredrag eller referat höllos: dr P. O. von Törne: »Reformationsminnet» och »Birger Jarls korståg till Finland»; dr C. M. Schybergson: »Om kvänerna»; mag. B. Lesch: »Historiska synpunkter i Ålandsfrågan».

E—c A—i.

Historiallinen Arkisto. Tjugusjunde volymen av Historiallinen Arkisto, Historiska Samfundets gamla och aktade publikationsserie, utkom på senhösten 1918, innehållande förutom samfundets protokoll från hösten 1916 till och med våren 1917, jämte bihang, sju stycken vetenskapliga bidrag av större och mindre omfattning. Samtliga äro författade på finska språket. Som första nummer står ett längre aktstycke på franska, publicerat jämte en kortare inledning av J. R. Danielson-Kalmari under rubriken *»Kommitténs för de finska ärendena*

Digitized by Google

underdåniga hemställan av den 21 juni 1819 om nödvändigheten av vissa förändringar i vårt lands regeringsform». Betänkandet,[1] som i huvudsak bygger på ett av samma forskare för ett par år sedan publicerat memorial i samma ämne av C. J. Walleen från våren samma år, visar sig dock vid närmare skärskådande mindre innefatta något förslag till regeringsformens förändring, än en översikt av de frågor, som under formen av propositioner borde överlämnas till behandling av snart sammanträdande ständer. Rörande själva konstitutionen, sådan den förelåg i de från svenska tiden bevarade grundlagarna, yttrade sig kommittén i sitt genomgående mycket hovsamt och försiktigt hållna betänkande under skickligt försvar för de på en gång frisinnade och monarkiska principer, som genomgå dessa grundlagar, för ett obetingat bibehållande av dem, blott med företagande av en del genom de förändrade förhållandena nödvändiggjorda tillägg och omredigeringar. En lantdagsordning borde alltså tillkomma, en lag om censurens utövande m. m. Upprepat återkommer kommittén till betonande av oundgängligheten av att ständerna som nationens företrädare finge göra sin röst hörd och kontrollera styrelsens åtgärder. Bestämda tidsintervaller mellan lantdagarnas sammanträdande förordas. Alla dylika önskvärda tillägg och förändringar borde emellertid föreslås av ständerna själva, därtill uppmanade av styrelsen. Även rörande senatens arbetsordning och dess justitiedepartements ställning borde lantdagen uppfordras utlåta sig. Ytterligare påyrkas upprättande av en nationalarmé, grundad i huvudsak på det gamla indelningsverket, och detta icke minst i avsikt att minska det moraliska förfall de ryska »ockupationstruppernas» kvardröjande i landet medförde, en sorglig företeelse — och i vår tid särskilt anmärkningsvärd — till vilken kommittén i sin hemställan flerstädes återkommer. Det bekymmersamma penningläge det ryska pappersmyntets devalvering framkallat beröres vidare utförligt. Slutligen anbefalles tillsättande av en kommission om nio personer under ordförandeskap av frih. J. Fr. Aminoff för beredande av alla de frågor, som borde underställas lantdagens prövning. Av en aktstycket åtföljande skrivelse från ministerstatssekreteraren R. H. Rehbinder framgår, att kejsaren redan givit sitt bifall till lantdagens sammankallande och endast lämnat frågan om tid och ort öppen, då de världspolitiska tilldragelserna åter lade beslag på hans intressen och slutligen vållade lantdagsplanernas skrinläggande — sedan dessa t. o. m. avancerat så långt att Viborg redan utpekats som platsen för det väntade ständermötet. Det icke minst intressanta är, att betänkandet, då det år 1835 åter framgrävdes av Rehbinder och skickades till Menschikoff i just det exemplar som bevarats till våra dagar, av honom synes ha använts som argument mot det attentat på våra grundlagar, som då förbereddes från fientligt håll i Petersburg

Digitized by Google

i form av en rysk »kodifiering» av dem. — — — Bidraget nr 2 utgöres av en undersökning av K. Grotenfelt benämnd *ortnamnens bidrag till belysningen av Finlands nationalitetsförhållanden och handel under medeltiden* (37 sidor). I den rätt vittsvävande uppsatsen ansluter sig förf. bl. a. till åsikten att Birger Jarl måste ha landstigit på någon punkt vid Nylands kust och att den av svenskar bebodda landsträckan »Kaland», som synbarligen spelat en roll vid de finska folkepernas utdaning, omfattat skärgården och kustlandet i sydväst från Gustafs till Pyhämaa. Den uppsatsen åtföljande alfabetiska och med data försedda förteckningen över ortnamn i äldre urkunder bör hälsas som ett lyckligt försök i en god riktning, men torde tvivelsutan kunna betydligt tillökas. Här må endast nämnas ett nytt belägg för det intressanta namnet Helsingby, i Pernå, tidigast omnämnt under senare hälften av 1500-talet. — Samme förf. behandlar ytterligare på ett tiotal sidor *de under elfte århundradet av svenskarne företagna korstågen till Finland* (nr 3). Han påpekar framför allt, att Erik den heliges tåg icke får betraktas som det enda i sin art, ity att runstenarna från 1000-talet veta omtala flera vikingatåg till landen österom om Östersjön, och Adams av Bremen berättelser styrka dessa uppgifter. Alla de av förf. uppräknade svenska och norska vikingafärderna falla dock inom den egentliga vikingatiden och ligga sålunda till tiden ett århundrade och mera bortom Erik den heliges tåg. — — — J. M. Salenius lämnar upplysningar om *de lutherska församlingarna i Kexholms län före stora nordiska kriget* (nr 4, 21 sid.). Han påpekar, att som en följd av Johan III:s ryska krig och de förskjutningar i bosättningen dessa medförde exempelvis redan 1589 en tredjedel av Räisälä sockens inbyggare var luthersk och 1591 i Rautus funnos mer lutheraner än greker. Då sedermera länet år 1611 åter överlämnades åt Sverige, uppflammade rivaliteten mellan troslärorna kraftigt och antog å lutherskt håll karaktären av en rätt häftig propaganda, som slutligen ledde till den bekanta massutvandringen av ortodoxa karelare på Karl X Gustavs tid. I snabb följd uppstodo genom nyinflyttning de nya lutherska församlingarna, men deras faktiska uppkomstdata äro oss i allmänhet obekanta. Vid det sjuttonde århundradets mitt voro dock i allmänhet församlingarna fullfärdiga med uppbyggda träkyrkor och kyrkoherdebol. Århundradets senare hälft kännetecknades t. o. m. av att ur en del avsöndrades kapeller eller att större socknar delades. 1688 förkunnade biskop Bång högtidligen 1686 års kyrkolag till efterlevnad. Förf. lämnar vidare belysande upplysningar om församlingsherdarnes ekonomiska förhållanden, om tjänsternas besättande o. s. v. Sist framlägger han en serie biografiska data till kännedom om prästerna i Kexholms län på 1600-talet.

Volymens tyngdpunkt ligger i en längre avhandling behandlande

Digitized by Google

ätten Horns äldsta historia, jämte »bidrag till kännedomen om den finländska adelns historia vid slutet av medeltiden» (172 sid.), författad av K. Blomstedt. I denna brett anlagda undersökning strävar förf. att ge en såvitt möjligt fyllig bild av en av våra bemärktaste stormansätters tidigaste framträdande i historien och av dess äldsta släktmedlemmars verksamhet, och medges måste att han lyckats avvinna de fåtaliga och redan av andra starkt bearbetade källskrifterna en del nya synpunkter och ett och annat resultat av intresse. Det systematiska, sakkunniga sammanställandet av dessa har icke kunnat undgå att visa sig fruktbringande även i allmänhet för belysandet av den viktiga frågan om stormansklassens ställning och förhållanden under den sista, kulturellt mera betydande, halftannat århundrade omfattande delen av vår medeltid. — Under framhållande av, att de frälsemannaätter i landet, som mera utmärkt sig genom rikedom och i det allmännas tjänst genomgående voro inflyttade från utlandet, betonar förf., att ätten Horn oomtvistligen var av rent inhemskt ursprung, och han fastslår av skäl som icke synas kunna betvivlas, att dess stamhåll tidigast befann sig i Halikko och här utgjordes av det sedermera så bekanta ättegodset Åminne, jämte ett par närbelägna gods. Här på Åminne framträder släktens första kände stamfar Olof Mattsson, omnämnd i handlingarna såsom sigillvittne åren 1381—1415 och sistnämnda år slutligen som medlem i lagmansrätten, sålunda som innehavare av ett betydande förtroendeuppdrag. Det är tydligen denne Matts Olofsson, som först höjer sig över det lägre bondefrälset, om uttrycket är tillåtet. Av hans söner, »Olofssönerna», tilldrar sig Henrik uppmärksamhet egentligen därför, att han avgjort gifte sig upp, d. v. s. ingick äktenskap med en dotter, Cecilia, till den bekante lagmannen Klas Lydekesson Djekn, en av vår medeltids märkligaste och på gods rikaste stormän (död kort efter 1435). Genom detta gifte kom Kankas till Hornska släkten, som därigenom även trädde i nära förbindelse med den inhemska aristokratins inflytelserikaste ätter. Det tredje släktledet representeras framför allt av Klaus eller Klas Henriksson Horn, född omkr. 1440. Tidigare häradshövding i Halikko domsaga, är han sedan ingången av 1487 lagman i Söderfinland, den sjätte i ordningen av lagmännen i denna lagsaga. Samtidigt synes han blivit riksråd och undertecknade 1488 som sådan förliknings- och försvarsfördraget med tyska orden, riktat mot det alltmer hotande Ryssland. Så hörde han ock till de herrar, som från hösten 1492 uppehöllo sig vid östgränsen, sysselsatta med att genom förhandlingar söka avvärja ryssarnes befarade anfall. Fullt naturligt var fördenskull ock, att han befann sig bland de tre, som under vintern 1494—1495 på riksföreståndarens uppdrag jämte slottsbefälhavaren Nils Eriksson arbetade på Viborgs slotts försättande i bättre försvarstillstånd med hänsyn till det väntade angreppet från

Digitized by Google

Ryssland. Verksam och rörlig mer än de flesta som han synes ha varit användes han allt framgent med förkärlek för organisationen av östgränsens försvar och för bedrivande av de merendels resultatlösa underhandlingarna med ryssarna. De dramatiskt upprörda förhållandena under Svante Stures åttaåriga regeringstid framstå i förf:s framställning i klart sammanhang. Klas Henriksson höll sig under dem troget till riksföreståndaren, hyllande hans på aktivt försvar mot Ryssland riktade politik, liksom han ock hållit fast vid Sten Sture den äldres parti och likaså med någon vacklan i de ögonblick, då det unionistiskt sinnade rådspartiet kommit på vinstsidan under den siste Stures tid, hyllade sig till dennes nationella riktning. Märkligt är att se, hur i allmänhet fruktan för ryssarna fjärmade de finländska herrarna från den med rådsväldet och Danmark sympatiserande riktningen, åtminstone så ofta det danska bundsförvantskapet med Ryssland trädde i dagen. Vid alla viktigare rådsmöten, politiska församlingar och valtillfällen under dessa år var vår hjälte närvarande. (Han synes ha dött år 1520 på sommaren). Sist bifogar förf. en del välkomna om ock ännu ej slutgiltiga släktutredningar, jämte ett antal belysande kulturhistoriska drag, huvudsakligen enligt redan tryckta källor. Studien avslutas med en teckning av Krister Klassons i jämbredd med fadrens mindre betydande levnadslopp. Det märkligaste avsnittet i detta bildas av hans verksamhet som hövitsman på Åbo slott från 1515 till framemot 1520, då han synes ha avlidit. Genom hans giftermål med Ingeborg Siggesdotter Sparre (av Rossvik) trädde den Hornska ätten i nära förbindelser med de Sverigessvenska stormanssläkterna, en omständighet som icke blev utan sin framtida betydelse. —

En värdefull lokalhistorisk forskning framlägges av Hilda Huntuvuori under rubriken *Drag från det medeltida Nousis* (26 sid.). Berörande en i vår äldsta historia synnerligen viktig ort är undersökningen i och för sig egnad att tilldraga sig intresse. Därtill kommer, att den bjuder på åtskilliga synpunkter och upplysningar av värde. Förf. har speciellt bedrivit systematiska undersökningar på platsen, upptecknande ännu fortlevande folktradition — och därvid bl. a. kuriöst nog varit i tillfälle att konstatera inverkan av berättelserna i Topelius' »Boken om vårt land». Frånsett detta innehålla dock de muntligen uppsamlade meddelandena åtskilligt, som bidrager till belysningen av frågan om S:t Henriks missionsverksamhet. Sålunda bestyrkes otvetydigt antagandet, att Nousis varit själva utgångspunkten för denna (Lemo—Masku—Nousis trakten var äldst en enda socken och länge en samfälld bygd), tidigare kristen än det omgivande landet och redan ur denna synpunkt för missionsarbetet betydelsefullare än exempelvis såsom Tallgren framhållit Aura-ådalen; Henriks baneman Lalli synes av allt att döma varit hemma från Saaris by i Mietois; martyren hade

Digitized by Google

faktiskt först bisatts i en »lada» invid n. v. Nousis kyrka, o. s. v., allt gängse föreställningar eller sakförhållanden, som förf. med klart och skarpsinnigt utnyttjande av källor, namn, geografiska förhållanden och fortlevande traditioner varit i tillfälle att på ett märkligt sätt bestyrka. Av intresse är förf:s åsikt (med Porthan) och de skäl som för den anföras, att den nyvunna kyrkoprovinsens säte förblev i Nousis ända till biskop Tomas' tid och att det bekanta påvebrevet av 1229 om biskopssätets förflyttning till en tjänligare plats gällt just en förflyttning från Nousis till S:t Marie och icke från denna plats till det blott obetydligt avlägsnare belägna Åbo. — — — Sist bidrar V. Voionmaa med ett föredrag om *freden i Stolbova ur historiskt-geografisk synpunkt* (8 sid.). Förf. framhåller den utomordentliga betydelsen för vårt land av att Kexholms län därigenom faktiskt för all framtid blev förenat med Finland. Vad själva gränsen av 1617 beträffar, påpekar han, att den i sin östliga sträckning noga följde gamla ägo- och bygränser, eller m. a. o. den gamla gränsen för Kexholms län österut, och därför icke i allo, om än i huvudsak blev en naturlig och strategisk gränslinje. — — — Längre meddelanden i protokollen ingå i volymen av K. R. Melander, P. O. v. Törne och A. G. Fontell (de båda senare på svenska).

Jakobstads historia. Som vol. I i en serie *Bidrag till Jakobstads historia* har den trägne forskaren i sin fädernestads hävder Hj. Björkman utgivit ett häfte om 132 sidor jämte tabellariska bilagor (Jakobstad 1918) ägnade framför allt handelns och sjöfartens historia i Jakobstad och omgivande delar av Österbotten. Den på mycken sakkännedom grundade framställningen livas av åtskilliga målande detaljer, medan det hela egentligen koncentreras till 1700-talets mitt. Några som helst källhänvisningar eller belägg för sina med stor flit samlade uppgifter anför förf. beklagligtvis icke. Av intresse äro isynnerhet de rikliga statistiska och genealogiska uppgifter han meddelar.

Svenska Litteratursällskapets skrifter. Som nummer 139 i Svenska Litteratursällskapets skriftserie har utkommit nionde bandet *Studier i nordisk filologi*, utgivna genom H. Pipping (144 sid., Helsingfors 1918). I en uppsats benämnd *»Ett par språkhistoriska anmärkningar»* ansluter sig P. E. Karsten ånyo till uppfattningen att namnet Finland ursprungligen härlett sig ur beteckningen för landets invånare (kringströvande germaner?) och ej varit ett terrängnamn. Av allmännare intresse är en avhandling av A. M. Nordman om *Tilltalsskicket i svenskan* (111 sid.). — — I sällskapets skriftserie har även utkommit C. v. Bonsdorffs arbete *Opinioner*

Digitized by Google

och stämningar i Finland 1808—1814, vilket på annat ställe göres till föremål för en utförlig anmälan. — — Trettioförsta bandet av Förhandlingar och Uppsatser (1917; Skrifter CXL; CXXVII+380 sid., Helsingfors 1918) innehåller en del längre bidrag av historiskt intresse. A. Hultin bidrar med en undersökning benämnd »*Litteraturstudier i Åbo under Porthans tid*» klarläggande den egentliga litteraturhistoriska forskningens framgående ur den vid seklets mitt dominerande lärdomshistorien, företrädesvis uppehållande sig vid Porthans och Tengströms banbrytande inflytande. G. Schauman ger på ett hundratal sidor en belysande inblick i *huru 1852 års universitetsstatuter tillkommo.* Den värdefulla studien väcker omedelbart intresse genom att ställa statutfrågans uppkomst vid vårt universitet mot bakgrunden av det oväder som år 1849 från högsta ort urladdade sig över universiteten i Ryssland och genom att förf. lyckas hävda, att hela den bekanta statutkommitténs tillkomst var ett verk av ministerstatssekreteraren greve A. Armfelt, som därmed önskade och även lyckades förebygga långt värre eventualiteter. I övrigt koncentrerar sig förf. på en redogörelse för kommitténs arbete under sin ordförandes, presidenten greve C. G. Mannerheims kloka och förtjänstfulla ledning och på en skildring av de förhållanden, under vilka detta arbete fortgick och vilka givetvis icke voro utan sin inverkan i viss riktning på dess gestaltning. Intressant är att taga del av M:s hållning till den då så impopuläre vicekanslern J. M. Nordenstam och hans försök att påverka denne. Framställningen stöder sig i väsentliga delar på brev växlade mellan Armfelt och Mannerheim, av vilken senares synnerligen intressanta brev ett stort antal i sin helhet eller i längre utdrag ingå i texten. Studien belyser och förfullständigar på ett anmärkningsvärt sätt de undersökningar E. G. Palmén tidigare ägnat samma ämne (se denna tidskrifts årg. I, sid. 129—131). — M. G. Schybergsons följande synnerligen beaktansvärda uppsats om »*Historisk-filologiska studentfakulteten i Helsingfors 1853—1863*» utgör i viss mån en fortsättning till den föregående (s. 198—316).[1] Ingående behandlas här det studentliv, som utvecklade sig på basen av 1852 års statuter inom de av dessa reglementerade fakulteterna eller s. k. »studentfakulteterna», såsom de för den övervakade korporativa samvaron de studerande emellan till skillnad från »professorsfakulteterna», eller de till handläggande av administrativa och vetenskapliga angelägenheter av professorerna sammansatta fakulteterna kallades. Studentfakulteternas protokoll äro till en större del bevarade, och det är även på dem förf. huvudsakligen stöder sin detaljerade och särdeles upplysande framställning av förhållandena

[1] Se även samme förf:s uppsats »Studentorganisationerna vid Helsingfors universitet på 1850-talet» i denna tidskrifts årg. II, s. 88—131.

Digitized by Google

inom universitets- och studentvärlden under denna tid, då nya idéer växte fram och allt kännbarare kommo de påtvungna formerna att förnimmas alltför trånga för det kraftigare liv, som började spira inom den akademiska ungdomen och de intellektuella kretsar, som stodo denna närmast. — Då man lägger den innehållsdigra volymen ifrån sig, kan man knappast tillbakahålla frågan, huru länge det ännu skall befinnas nödvändigt att sammanbinda uppsatser, sådana som de här nämnda och andra i volymen ingående läsvärda och värderika med den fruktansvärda litterära dödvikt sällskapets i tryck utgivna »förhandlingar» eller styrelseprotokoll utgöra.

Genealogica. Under titeln Genealogica har en »tidskrift för släktforskning» begynt utkomma, redigerad av den bekante släktforskaren E. Granit-Ilmoniemi. I anmälan anger den nya tidskriften sig ha till uppgift att »bilda ett föreningsband mellan Genealogiska samfundets i Finland medlemmar samt andra medborgare i hem- och utlandet, vilka intressera sig för släktforskning». Tidskriften är tvåspråkig, men upplåter även sitt utrymme för uppsatser på främmande språk, däribland esperanto. (I dess h. 2—3 för 1918 ingår verkligen en uppsats på esperanto). Dess första årgång skall omfatta sex häften, därav hittills häftena 1—3 utkommit; för dess andra årgång utlovas icke mindre än nio häften. Prenumerationspriset är 10 mk för 1918, 15 mk för 1919. Innehållet i de utkomna häftena är till formen populärt, men i god mening, och redaktionen har förmått anslå den rätta underhållande tonen, som säkerligen skall kunna tillvinna tidskriften intresse bland den bildade allmänheten samt väcka och vidmakthålla hos denna intresset för släktforskning, såsom dess syftemål är. Första häftet är huvudsakligen ägnat Z. Topelius: »*Skalden Z. Topelii härstamning på fädernet*», av Z. Schalien. Det senare (h. 2—3) innehåller växlande biografiska och genealogiska bidrag (till en del ägnade riksföreståndaren Mannerheim), en dagbok från 1813, en reproduktion jämte text av det unika avlatsbrev från år 1518 redaktören lyckats hitta i Nådendals kyrka, m. m. I vardera ingå ett antal släkttabeller och »frågor och svar». Den nya tidskriftens framträdande hälsas med livligaste tillfredsställelse av alla som sträva för det historiska intressets fördjupande och den allmänna bildningsnivåns höjande i detta land.

Frihetskriget. En rätt omfattande litteratur om frihetskriget, dess förberedelser, allmänna förlopp och viktigare enskildheter har redan hunnit se dagen, ehuru givetvis de mera omfattande, på officiella dokument grundade och med vetenskapliga anspråk framträdande arbetena ännu låta vänta på sig. En rätt

Digitized by Google

stor del av de utkomna böckerna äro som naturligt måste anses skildringar av personliga upplevelser nedkastade på pappret medan ännu intrycken voro färska, men som sådana naturligtvis i besittning av ett icke ringa värde som dokument. Vi göra här i all korthet en axplockning. Grundad på rätt arbetsdryga lokala undersökningar är A. Sjöbloms *Det hvita Österbotten*, skildrande frihetsrörelsens uppkomst och de första striderna i Österbotten (158 sid., ill., Helsingfors 1918). Den anonyma skildringen *Befrielsekriget i Österbotten* (99 sid., ill., Vasa, Frams förlag, 1918) ansluter sig nära till denna. Av synnerligt värde för kännedomen om södra Finlands öden äro T. Helsingius' ståtliga volym *Pellingekåren* (272 sid., ill., Helsingfors 1918), i vilken halftannat tiotal deltagare i den bekanta »Pellingekårens» strider och lidanden medverkat med egna skildringar, ävensom de av Th. Svedlin redigerade tvenne volymerna uppsatser, som utkommit under den något egendomliga titeln *Kamp och äventyr i röda Finland* (del I—II, 578 sid., Helsingfors 1918) och där alla de medverkande författarne, elva till antalet, tagit en aktiv del i händelsernas gång. Sydvästra Finland har egnats en kort skildring, som framträder utan anspråk på fullständighet i den lilla boken *Skärgårdens frikår, minnen upptecknade av* Ludvig Lindström (199 sid., ill., E. Wallenius förlag, Åbo, 1918). — Ett märkligt steg i den vetenskapliga behandlingens och kritiska specialundersökningens riktning betecknar den av Sibbo Hembygdsforskning (Skrifter I) utgivna, av M. G. Schybergson utarbetade, prydligt utstyrda volymen *Sibbo under den röda tiden* (197 sid., ill., Helsingfors 1918). — Av skildringar publicerade av utländska deltagare förtjäna nämnas den norske läkaren J. Heimbecks *Med Finlands hvite* (194 sid., Kristiania 1918), en levande och gripande framställning, och E. Kleins *Vita och Röda, en bok om sista finska kriget* (226 sid., Stockholm 1918).

Digitized by Google

Till Redaktionen insända skrifter:

Carl v. Bonsdorff, *Opinioner och stämningar i Finland 1808—1814*. 240 sid., Helsingfors 1918 (Söderström & C:o förlagsaktiebolag).

Hugo Pipping, *Finländska ortnamn*. 139 sid., Helsingfors 1918 (Skrifter utg. av Åbo akademikommitté 7, Holger Schildts förlag).

Holger Nohrström, *Helsingfors universitetsbiblioteks Fennica-samling*. Historiska anteckningar. 179 sid., Helsingfors 1918. (Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter I.)

Studier i nordisk filologi utgivna genom Hugo Pipping. Nionde bandet. 111 sid. Skrifter utg. av Sv. Litteratursällsk. 139, Helsingfors 1918.

Förhandlingar och Uppsatser. 31. 1917. Skr. utg. av Sv. Litt:sällsk 140, Helsingfors 1918. 380 sid.

Historiallinen Arkisto. Toimitt. Suomen Hist. Seura. 27. Helsingfors 1918.

Historisk Tidsskrift (norsk), 3. Levering 1918.

Suomen Museo, h. 2—4 1918.

Finsk Tidskrift, h. 5 o. 6, t. 85 (nov.—dec. 1918).

Karl XII. Till 200-årsdagen av hans död utg. av Samuel E. Bring. Stockholm 1918. 720 sid., P. A. Norstedt & Söners förlag.

Konung Karl XII:s banesår. 1917 års undersökning och i samband därmed gjorda iakttagelser. Stockholm 1918. P. A. Norstedt & Söners förlag. 180 sid., 34 planscher.

Digitized by Google

Digitized by Google

För vetenskapsmän och författare att beakta!

TIDSFÖRLUST
SKRIVKRAMP
OCH
KORREKTURFEL

undgår den

som maskinskriver sina manuskript på Smith Premier N:o 10. Provmaskiner utgivas beredvilligt och utan köptvång

Aktiebolaget
SYSTEMA
Alexandersg. 7

AKADEMISKA BOKHANDELN

ALEXANDERSG. 7
TEL. 171 och 4433

SPECIALITET: VETENSKAPLIG LITTERATUR

WASENIUSKA BOKHANDELN

N. ESPLANADGATAN 25
TEL. 342

SPECIALITET: AKTUELL LITTERATUR

STÖRSTA OCH BÄST FÖRSEDDA BOKAFFÄRER I HUVUDSTADEN

Digitized by Google

A|B HELSINGFORS BOKHANDEL

NORRA ESPLANADGATAN 19

TELEFON 37 03

!REKOMMENDERAS!

MERCATORS TRYCKERI A.-B.

GEORGSG. 27 TELEF. 67 81

NYTT :-: MODÄRNT
LEVERANSKRAFTIGT

BOKTRYCK
TIDSKRIFTSTRYCK
ILLUSTRATIONSTRYCK
AFFÄRSTRYCK
REKLAMTRYCK

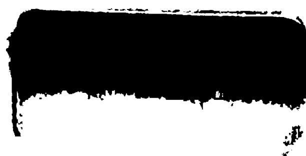
Helsingfors 1919. Mercators tryckeri

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google